

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE SİVİL MUHALEFET:
KADRO HAREKETİ
(1932–1934)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abbas ÖZFIRAT
(T05109)

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salim CÖHCE

MALATYA 2009

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE SİVİL MUHALEFET:
KADRO HAREKETİ
(1932–1934)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

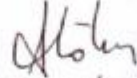
Abbas ÖZFIRAT
(T05109)

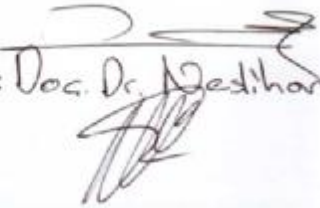
MALATYA 2009

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitümüz Yüksek Lisans öğrencisi Abbas ÖZFIRAT tarafından Prof. Dr. Salim CÖHCE danışmanlığında hazırlanan, **Türkiye'de Sivil Muhalefet: Kadro Hareketi (1932-1934)** başlıklı bu çalışma, Jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Salim CÖHCE

Üye :
: Doc. Dr. Mehmet KARAGÖZ

Üye :
: Doc. Dr. Medihon DURAK

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2009

Prof. Dr. Mehmet TİKİCİ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IX
KISALTMALAR.....	X
KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR.....	XI
A. KAYNAKLAR.....	XI
a. Dergiler	XI
b. Genel Yayınlar	XII
c. Hatıratlar	XIII
B. ARAŞTIRMALAR.....	XIV
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1923–1934 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE MUHALEFET

A. CUMHURİYETİN İLANI VE TEPKİLER.....	23
a. Milli Mücadele Döneminden Cumhuriyete Geçiş	23
b. Cumhuriyetin İlanı	26
ba. Hükümete ve Cumhuriyetin İlanına Muhalefet.....	27
bb. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa’nın Şahsına Karşı Muhalefet	28
B. HİLAFETİN İLGASI KARŞISINDA ORTAYA ÇIKAN MUHALEFET	29
a. Muhaliflerin Hilafet Müessesesini Kullanma Çabaları.....	30
b. Dış Tesirler	30
c. Halife Abdülmecid Efendi’nin Tavrı	32
C. MUHALEFETİN KURUMSALLAŞMASI	34
a. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....	34
b. Şeyh Sait İsyanı.....	37
c. Hobyun Cemiyeti ve Ağrı İsyanları	38
ç. Suikast Girişimi	39
d. Muhalefetin Susturulması.....	40
da. Takrir-i Sükûn Kanunu	40
e. İnkılapların Hızlandırılması.....	41
Ç. MUHALEFETİ YENİDEN OLUŞTURMA ÇABALARI: DEMOKRASİYE YÖNELİŞ.....	42
a. Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kurulması	42

b.	Halkın Tepkisini Önleme Çabaları	46
c.	Tek Parti Yönetiminin Tesisi: Parti-Devlet Bütünleşmesi	46
ca.	CHP III. Büyük Kurultayı.....	50
cb.	CHP IV. Büyük Kurultayı.....	53
cc.	Parti-Devlet Bütünleşmesi	55
ç.	Türk Ocaklarının Kapanması.....	57
d.	Halk Evlerinin Kurulması.....	64
e.	Mason Locasının Kapanması.....	66
f.	Türk Kadınlar Birliğinin Kapanması	69
g.	Üniversitede Yeniden Yapılandırma.....	72

II. BÖLÜM

KADRO HAREKETİ

A.	KADRO DERGİSİ VE KADROÇULAR	79
a.	Kadro Dergisinin Yayın Hayatına Başlaması.....	79
b.	Kadro Hareketi'nin Başlaması.....	81
ba.	Kadroculuğun Siyasi Mahiyeti.....	83
baa.	Kadrocular: Komünist Düşünceden Ulusal Bilince Yöneliş	84
bb.	Türk İnkılâbının İdeolojisini Belirleme İddiası.....	86
bc.	Kadroculara Yönelik Suçlamalar, Eleştiriler	91
bca.	Komünistlik Suçlaması.....	91
bcb.	Faşist ve Nihilist Suçlama	94
B.	KADRO HAREKETİ VE TÜRK İNKILÂBI.....	94
a.	Kadroculara Göre İnkılâp Nedir?.....	95
b.	Türk İnkılâbının Milli Karakteri, İnkılâpçılığı ve Evrenselliği	95
c.	Türk İnkılâbının Sömürgeciliğe Karşı Yapılışı: Anti Sömürgeciliği....	97
ç.	Türk İnkılâbının Hürriyetçi Karakteri	99
C.	KADRO HAREKETİNİN SOSYALİZM, FAŞİZM VE KAPİTALİZM'E BAKIŞI.....	104
Ç.	KADROCU HAREKETİN DEMOKRASİYE BAKIŞI	112
D.	YAKUP KADRI FAKTÖRÜ.....	115
a.	Kadrocu Hareket İçinde Yakup Kadri'nin Yeri.....	115
b.	Yakup Kadri'nin Türk İnkılâbına Bakışı.....	115

c.	Yakup Kadri'ye Göre Türk, Rus ve İtalyan Siyasal Yapılanmasının Birbirine Yaklaştığı Yada Uzaklaştığı Noktalar	117
ç.	Türk Toplumuna Bakışı.....	125
E.	KADRO HAREKETİ KARŞISINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA.....	127
a.	Batıyı Algılama Farklılığı.....	127
b.	Milli Mücadeleyi Yorumlamadaki Farklılık.....	129
c.	Kadrocuların Mustafa Kemal Paşa ile İlgili Görüşleri.....	130

III. BÖLÜM

KADROKULARIN İKTİSADİ ALANA VE KALKINMAYA DAİR GÖRÜŞLERİ

A.	DEVLETE BAKIŞLARI.....	133
B.	DEVLETÇİLİK TEMELİNDE BİR İKTİSADİ YAPILANMA ÖNERİSİ	133
a.	Devletçilik Anlayışının Kapsamının Genişletilmesi.....	134
aa.	Mustafa Kemal'in Görüşlerinden Farklılık.....	135
ab.	İsmet Paşa'nın Görüşlerinden Farklılık	137
b.	Devletçiliği Anayasaya Sokma Çabaları.....	144
c.	Planlama Fikrine Verilen Önem	149
ç.	Süratle Sanayileşmenin Gerekliliğini Vurgulama	152
ça.	Enerji Meselesinin Çözümü Hususu	154
çb.	Çimento Sanayi Üzerine Görüşleri.....	157
çc.	Teknoloji Teminine Dair Görüşleri.....	158
C.	KADROKULARIN KALKINMAYA DAİR GÖRÜŞLERİ	159
a.	Sanayi Planının Değerlendirilmesi.....	160
b.	Bütçeye Dair Görüşleri.....	164
c.	Yerel Yönetimle İlgili Görüşleri.....	165
Ç.	KADROKULAR VE ÂLİ İKTİSAT MECLİSİ	166
D.	KADROKULARIN DIŞ TİCARETE BAKIŞI.....	168
E.	KADROKULAR VE ZİRAİ HAYAT	169
a.	Zirai Hayatta Liberal ve Ferdietçi Yaklaşımın Tenkidi	171
b.	Kadronun Üretim Araçlarına Dair Görüşleri.....	172
c.	Zirai Pazar Meselesi.....	173
ca.	Tütün.....	173

cb. Üzüm.....	174
cc. Fındık.....	174
cç. İncir.....	175
cd. Pamuk.....	176
ce. Pancar ve Şeker Üretimi.....	176
ç. Şeker Sanayi Üzerine Gustov Mikush'un Raporunun Tenkidi.....	178
d. Üretici- Tüccar Münasebetleri ve Kooperatifleşme.....	180
F. KADROKULAR VE ULAŞIM: DEMİRYOLLARI.....	183
G. KADROKULAR VE TOPRAK REFORMU.....	183

IV. BÖLÜM

KADRONUN SOSYAL HAYATA DAİR GÖRÜŞLERİ

A. TOPLUMA BAKIŞLARI YA DA YENİ BİR TOPLUM YARATMA PROJESİ.....	197
a. Sınıfsız ve Tezatsız Millet Yaratma İsteği.....	197
b. Kadronun Sınıf Analizi.....	200
c. Sosyal Milliyetçilik.....	202
ç. Yeni Neslin Yönlendirilmesi.....	204
B. DEVLET- TOPLUM İLİŞKİSİ.....	204
a. Devletin Toplum Yapılanmasındaki Rolü.....	205
b. Hukuk'un Yapılandırılması.....	205
c. Halka Verilen Değer.....	206
ç. Köy Hayatına Dair Görüşleri.....	207
d. Nüfus Üzerine Görüşleri.....	208
e. Kadronun Tezleri Üzerine Görüşler.....	209

V. BÖLÜM

KADROCU MUHALEFETİN SUSTURULMASI

A. KADRO DERGİSİNİN YAYININA SON VERMESİ.....	211
a. Derginin Kapanmasını Gerektiren Sebepler.....	211
b. Yakup Kadri'nin Tiran'a Büyükelçi Olarak Atanması.....	212
c. İş Bankası Grubunun Rolü.....	213
ç. Recep Peker'in Rolü.....	215
d. Matbuat Kanunundaki Değişiklik ve Kadro Dergisinin Yayınına Son Vermesi.....	217

B. KADRO DERGİSİNİN GÖRÜŞLERİNE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME.....	219
a. Yakup Kadri'nin Kadro Dergisinin Yayınları Hakkındaki Görüşleri.	219
b. Vedat Nedim (Tör) in ve Şevket Süreyya'nın Görüşleri.....	220
c. Mustafa Kemal Paşa ve Kadrocular	221
ç. İsmet Paşa ve Kadrocular	228
d. Araştırmacıların Görüşleri.....	232
SONUÇ.....	237
BİBLİYOGRAFYA	245

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu sivil-asker bürokrasinin Osmanlı siyasi yapısına karşı muhalefeti sonucunda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarında gelişme imkânı bulamayan muhalefet 1930'dan itibaren gelişme imkânı bulacaktır. Siyasi inkılâpların tamamlanmasını müteakip 1930'lu yıllarda düşünce alanında önemli bir muhalif zümrenin ortaya çıktığı ve bunların bir kısmının Kadro, Fikir Hareketleri, Kooperatif gibi dergiler etrafında toplanıp görüşlerini Türk kamuoyuna sunmaya çalıştıkları görülmektedir. Bunlardan birisi olan Kadro dergisinin etrafında bir araya gelen düşünce grubunun Türkiye üzerine ürettiği görüşler halen araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olarak önemini muhafaza etmektedir.

Kadro dergisi 1930'ların Türkiye'sin de genelde iktidarın uygulamaları çerçevesinde bir yayın politikası takip etmişse de o döneme göre oldukça farklı ve bazen de aykırı fikirleri olan bir dergidir. Kadro dergisi etrafında toplanan sivil bürokratlardan oluşan bu düşünce grubu hali hazırda tek parti yönetimi altındaki Türkiye'de Türk İnkılâbının ideolojisini ortaya koymak iddiası ile ön plana çıkmıştır. Kadro Hareketi ile alakalı doktora ve yüksek lisans tezleri ile özel çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar daha çok hareketin siyasi ideolojik boyutlarının tespiti ile sınırlı kalmıştır. O sebeple Kadrocuların özellikle Türk İnkılâbı, devletçilik, sanayileşme, zirai hayat ve toprak reformu gibi konulardaki tezlerinde ileri sürdükleri görüş, öneri ve eleştirilerini ayrıntılı olarak ele alıp ortaya koymak asıl amacımızdır.

Bu araştırma sırasında kütüphanelerini istifademe açmak suretiyle yardımlarını esirgemeyen çalışma arkadaşlarım Cumhuriyet Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Okutmanları Yüksel SOYDANER, Faruk ABURŞU, A. Necip GÜNAYDIN ve Ergün TARIKAHYA'ya ve çalışmada emeği geçen İhsan TOPÇU'ya minnettarım. Ayrıca çalışmamız sırasında her türlü yardım ve desteklerini esirgemeyen, çalışmamızın her safhasında yol gösteren değerli Hocam Prof. Dr. Salim CÖHCE'ye teşekkürü bir borç bilmekteyim.

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
AAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
bkz	: Bakınız
c	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Ed	: Editör
Kadro	: Kadro Aylık Fikir Mecmuası
nşr	: Neşreden
OA	: Osmanlı Ansiklopedisi
s	: Sayfa
S	: Sayı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TPCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
Türkler	: Türkler Ansiklopedisi
Ülkü	: Ülkü Halk Evleri Mecmuası
vb	: Ve Benzeri
vd	: Ve Devamı
Yay.Haz	: Yayına Hazırlayan
yy.	: Yüz Yıl

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Türkiye’de muhalefet özellikle de sivil muhalefet hususunda arşivlerde çok sayıda belge bulunmaktadır. Ancak konu üzerinde fazla bir araştırma yapılmadığından bu arşiv malzemesi de yeterince kullanılmamış hatta büyük oranda istifade edilmekten uzak kalmıştır. Bu noktada yapılan çalışmaların çoğunluğunda gazete-dergi gibi süreli yayınlar ile hatıratlardan elde edilen bilgilerin dışına çıkılmadığı görülmektedir. Bu çalışmada da konunun yüksek lisans çalışması çerçevesinde sınırlandırılması hasebiyle arşiv malzemesinden yeterince istifade yoluna gidilememiştir. Ona rağmen araştırmamızda konuyla alakalı ana kaynak hüviyeti taşıyan temel veri elemanlarından mümkün olduğunca istifade edilme yoluna gidildiği de bir gerçektir. Onun yanında her ne kadar bu tür çalışmalarda ikinci elden kaynak sayılabilecek hatıralarında yeterince kullanıldığı görülecektir.

A. KAYNAKLAR

Çalışılan konu tarih araştırmalarında ana kaynak hüviyetine sahip pek çok veri elemanının taranmasıyla aydınlığa kavuşturulmaya çalışılmıştır ki bu kaynakları süreli ve süresiz yayınlar olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Bu çalışmamızda süreli yayın olarak dergilerden faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra ana kaynak olma hüviyetine sahip eserler ve hatıratlardan da istifade edilmiştir.

a. Dergiler

Tez çalışmamızda Kadro dergileri kullanılmış olup bu dergiler Gazi Üniversitesi tarafından üç cilt halinde bir araya getirilmiş olup 1978 yılında bastırılmıştır.¹ Kadro tıpkıbasım adlı kitabın ilk cildinde Kadro Hareketi hakkında araştırmacıların makalelerine de yer verilmiştir. Kadro dergisi 36 sayı yayınlanmıştır. Kadro dergisi ortalama 50–60 sayfa arasında yayınlanan aylık fikir dergisidir. 1932 Ocak ayında yayın hayatına başlayan Kadro dergisi 1934 yılının sonunda yayınına son vermiştir. Kadro dergisi Türk inkılâbının ideolojisini ortaya koymak amacıyla yayınlanan bir fikir dergisidir. Kadro dergisi başta Türk inkılâbı, inkılâbın ideolojisi, iktisadi devletçilik, sosyal hayat, zirai hayat gibi alanlarda yazıların yazıldığı bir dergi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadro dergisi

¹ Cem Alper, **Kadro I-II-III** (Tıpkı Basım), Ankara 1978.

Türk fikir tarihinde Türk inkılâbının ideolojisini oluşturmak amacıyla yayınlanan ilk dergidir ve bu özelliği dolayısıyla önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda ortaya koydukları görüş ve önerileri ile de Türk siyasi ve fikir hayatında kendinden sonraki düşünce akımlarını da etkilemiştir. Türk fikir tarihinin en önemli dergileri arasında yer alan Kadro dergisi aynı zamanda 1930'ların Türkiye'si hakkında yapılacak çalışmalarda en önemli ana kaynaklardan birisidir.

Bunun yanı sıra Kadro dergisi ile aynı zamanda yayınlanan Halkevlerinin yayın organı Ülkü (Halk Evleri Mecmuası) dergisinden de ilgili bölümlerde faydalanılmıştır. Ülkü dergisi Ankara Milli Kütüphane arşivinde mevcut olan dergiler olup devlet baskısıdır. Ülkü dergisi 1933 Şubat ayında yayınlanmaya başlamıştır. Ülkü dergisi CHF ve Halk Evlerinin amaçları doğrultusunda yayın yapacaktır. Ülkü dergisi Türk İnkılâbını açıklamaya ve benimsetmeye çalışan bir dergi olarak karşımıza çıkmaktadır. CHF Genel Sekreteri Recep Bey, (Peker) Ülkü dergisinin özellikle genç nesli inkılâplar doğrultusunda yetiştirmek, birleştirmek ve milli tarih, milli sanatlar ve milli kültüre hizmet etmek için yayımlandığını..Ülkünün izahlarında, teşrih ve tahlillerinde Cumhuriyet, Milliyet ve İnkılap fikirlerinin esas olacağını...Halk Partisinin ilkelerini izaha devam etmeninde derginin amaçları olduğunu belirtmiştir.² Dolayısıyla Ülkü dergisi Cumhuriyet Tarihinin fikir hayatında önemli izler bırakmış bir dergi olarak Tek Parti dönemi hakkında önemli ana kaynaklardandır.

b. Genel Yayınlar

Cumhuriyet Tarihinin en önemli kaynaklarından biriside kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk³ adlı eseridir. Nutuk, 1927 yılında CHF'nin II. Kurultayında Mustafa Kemal Paşa tarafından okunmuştur. Nutuk, 1919–1927 tarihleri arasını ele almaktadır ve Türk Milli Mücadelesi, Cumhuriyetin kuruluşu ve 1927'ye kadar Türkiye tarihi belgelere dayanılarak Mustafa Kemal Paşa tarafından ele alınmıştır. Belgelere dayanması Nutuk'a ayrı bir değer vermektedir. Bunun yanı sıra Nutuk, Cumhuriyetin kurucusu tarafından Türk Milli Mücadelesi ve Türk İnkılâbının gelişme safhalarını ortaya koyması hasebiyle Cumhuriyet tarihinin en önemli kaynaklarından biri olma vasfına sahiptir. Nutuk'tan çalışmamızın birinci bölümünde geniş bir şekilde istifade etmiş bulunmaktayız.

Şevket Süreyya Aydemir tarafından yazılan ve ilk baskısı 1931 yılında yayınlanan İnkılâp ve Kadro adlı eser Kadro dergisinin ortaya çıkmasında ve

² Recep(Peker) “ Ülkü Niçin Çıkıyor”, *Ülkü I/1* (Şubat 1933), s.3–4.

³ Mustafa Kemal, *Nutuk (1919–1927)*, (Yay. Haz. Zeynep KORKMAZ), Ankara 2006.

fikirlerinde önemli pay sahibidir. İnkılâp ve Kadro, Şevket Süreyya'nın 1931'de sunduğu konferansın metnidir ve konferansın sonrasında kitap olarak bastırılmıştır. İnkılâp ve Kadro'da ortaya konan görüşler çerçevesinde Kadro dergisi, bir yayın politikası takip etmiştir, İnkılâp ve Kadro adlı eser Kadro dergisinde ortaya konan görüşlerin temelini teşkil etmiştir. İnkılâp ve Kadro adlı eser, çalışmamızın meydana gelmesinde büyük pay sahibidir. Çalışmamızda bu eserin 2003 yılı⁴ baskısı kullanılmıştır.

Saygı Öztürk tarafından derlenen İsmet Paşa'nın Kürt Raporu⁵ adlı araştırma devrin Başbakanı İsmet İnönü'nün gözünden Türkiye'nin ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel hayatı hakkında önemli bilgileri ihtiva etmesi bakımından oldukça önemli bir kaynaktır ve özellikle çalışmanın birinci bölümünün oluşmasında pay sahibi bir eserdir.

c. Hatıratlar

1920'li ve 1930'lu yılların siyasi ve ekonomik olayları hakkında bilgi veren hatıratlardan çalışmamızda geniş bir şekilde istifade edilmiştir. Şevket Süreyya Aydemir tarafından yazılan Suyu Arayan Adam⁶ adlı hatırat, Osmanlı Devletinin son döneminin özellikle insanlar üzerindeki psikolojik etkisi hakkında önemli bilgiler vermekte, yazarının gençlik ve yetişkinlik dönemi siyasi düşüncelerini ortaya koymaktadır. 1920'li yılların Türkiye ve Rusya'sı hakkında geniş bilgi vermekte ve Kadro hareketinin mimarı konumundaki Şevket Süreyya'nın 1932 öncesi özellikle siyasi ve fikri alandaki düşüncelerini ortaya koymaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından yazılan Zoraki Diplomat, Politikada 45 Yıl ve Atatürk⁷ adlı biyografi çalışması Atatürk döneminin özellikle siyasi olayları hakkında ayrıntılı malumat içermekte olup Kadro hareketi hakkında derginin imtiyaz sahibi olan Yakup Kadri'nin kaleminden ilk elden

⁴ Ş.S.Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, İstanbul 2003.

⁵ S. Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, İstanbul 2008; Saygı Öztürk tarafından İsmet Paşanın hazırladığı rapora Kürt raporu adı verilmişse de bu rapor Ankara'nın doğusundaki Türkiye vilayetleri hakkında İsmet Paşa'nın gezisi (1935) sırasındaki genel izlenimlerinin yer aldığı bir rapordur. Adı geçen rapor sadece Kürtlerle alakalı bir rapor değildir ve Adana, Orta ve Doğu Karadeniz vilayetleri gibi yerler hakkında da bilgiler vermektedir. Bu rapor gezilen yerlerin siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel hayatı hakkında bilgiler veren bir rapor olma özelliğine sahiptir.

⁶ Ş.S.Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, İstanbul 2005.

⁷ Y.K.Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, İstanbul 2004; **Politikada 45 Yıl**, İstanbul 2006; **Atatürk**, İstanbul 1981.

değerlendirmeler içermektedir. Bu eserlerden çalışmamızda geniş bir şekilde istifade etmiş bulunmaktayız. Kadro yazarlarından Vedat Nedim Tör'ün hatıraları⁸ da yazarın devlet ve özel sektördeki çalışma hayatı ile alakalı olup Kadro Hareketi hakkında da bilgileri ihtiva etmektedir.

İsmet İnönü'nün hatıraları⁹ da çalışmamızın tamamında istifade ettiğimiz kaynaklarımız arasındadır. Bilindiği gibi İsmet Paşa Milli Mücadele ve daha sonraki dönemin Mustafa Kemal Paşa ile birlikte en önemli şahsiyetlerinden birisidir ve onun hatıratları Cumhuriyet tarihinin önemli kaynakları arasındadır.

Hasan Rıza Soyak'ın yazdığı Atatürk'ten Hatıralar¹⁰, Falih Rıfkı Atay'ın Çankaya¹¹ adlı eseri, Ahmet Hamdi Başar'ın Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye¹², Hilmi Uran'ın Hatıralar¹³, Zekeriya Sertel'in Hatırladıklarım¹⁴, Kılıç Ali'nin Anıları¹⁵, Fethi Okyar'ın Üç Devirde Bir Adam¹⁶ adlı hatıratı ve Faik Ahmet Barutçu'nun Siyasi Hatıraları¹⁷, Atatürk döneminin siyasi, sosyal, ekonomik hayatı ile alakalı ayrıntılı bilgiler içermektedir. Dönemin önemli şahsiyetleri tarafından kaleme alınan eserler Cumhuriyet tarihinin önemli ana kaynaklarındandır.

B. ARAŞTIRMALAR

Şevket Süreyya Aydemir tarafından yazılan Tek Adam-Mustafa Kemal¹⁸ adlı biyografik çalışma Atatürk'le alakalı biyografi çalışmalarının en önemlilerinden biridir. Osmanlı, Atatürk, İnönü ve daha sonraki dönemlere tanık olan yazar Kadro hareketinin de en önemli siması olup onun kaleminden Mustafa Kemal'in hayatı ve eseri ortaya konmuştur. Şevket Süreyya İsmet Paşa'nın¹⁹ hayat hikâyesini de yazmıştır. Şevket Süreyya'nın adı geçen eserlerinden geniş bir şekilde faydalanmış bulunmaktayız.

⁸ V. Nedim Tör, **Yıllar Böyle Geçti**, İstanbul 1999.

⁹ İ. İnönü, **Hatıralar II**, Ankara 1987.

¹⁰ H.R.Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul 2006.

¹¹ F.R.Atay, **Çankaya**, İstanbul 2004.

¹² A.H.Başar, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Ankara 1981.

¹³ H.Uran, **Hatıralarım**, Ankara 1959.

¹⁴ Z.Sertel, **Hatırladıklarım**, İstanbul 1987.

¹⁵ H.Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, İstanbul 2008.

¹⁶ F.Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, İstanbul 1980.

¹⁷ F.A.Barutçu, **Siyasi Hatıralar I**, Ankara 2001.

¹⁸ Ş.S.Aydemir, **Tek Adam III-Mustafa Kemal**, İstanbul 1999.

¹⁹ Ş.S.Aydemir, **İkinci Adam II-İsmet İnönü**, İstanbul 1999.

Kadro Hareketi ve Kadrocularla alakalı bilimsel çalışmalar, çalışmamızın meydana gelmesinde büyük pay sahibidir. Kadro hareketi ile alakalı olarak Temuçin Faik Ertan'ın Kadrocular ve Kadro Hareketi²⁰ adlı doktora tezi ve Mustafa Türkeş'in Kadro Hareketi: Ulusçu Bir Sol Akım²¹ adlı doktora tezi alanında en önemli bilimsel çalışmalardandır. Merdan Yanardağ'ın Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığı ve daha sonra genişlettiği Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi²² adlı çalışması önemli bir eserdir. Adı geçen çalışmalar Kadro Hareketini özellikle ideolojik yönüyle ele almışlardır.

Kadro hareketiyle alakalı olarak İlhan Tekeli ve Selim İlkin tarafından kaleme alınan Kadrocular ve Kadroyu Anlamak²³ adlı araştırma eseri Kadro hareketi ile alakalı olarak yakın zamanda yazılan ve oldukça geniş içeriğe sahip bir çalışmadır ve çalışmamızda bu eserden de istifade edilmiştir. Naci Bostancı'nın Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri²⁴ adlı araştırma eseri de çalışmamızın oluşmasında pay sahibidir.

Atatürk Dönemi, Türk Siyasi Hayatı ve Türk Ekonomi Tarihi alanında yayınlanan önemli araştırma eserleri de çalışmamızın meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır. Tarık Zafer Tunaya'nın Türkiye'de Siyasi Partiler²⁵ adlı eseri Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi siyasi partileri hakkında önemli bir başvuru eseridir. Türk Siyasi hayatı ve Türkiye'nin Osmanlı'dan Cumhuriyete çağdaşlaşma serüvenini inceleyen Niyazi Berkes'in Türkiye'de Çağdaşlaşma²⁶ adlı çalışması çalışmamızın oluşmasına büyük katkı yapmıştır. Aynı şekilde Kemal H.Karpat'ın²⁷ Türk Siyasi Tarihi ile alakalı ve alanında en önemli başvuru eserleri olan araştırmalarından da geniş bir şekilde istifade etmiş bulunmaktayız. Bunun yanı sıra Feroz Ahmad'in²⁸ çalışmaları da Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk dönemi üzerine yapılmış önemli araştırmalardandır ve bu araştırmalar çalışmamızın her safhasında faydalanılan araştırmalar arasındadır.

²⁰ T.F.Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Ankara 1994.

²¹ M.Türkeş, **Kadro Hareketi, Ulusçu Bir Sol Akım**, Ankara 1999.

²² M.Yanardağ, **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, İstanbul 2008.

²³ İ.Tekeli, S.İlkin., **Kadrocular ve Kadroyu Anlamak**, İstanbul 2003.

²⁴ N.Bostancı, **Kadrocular ve Sosyo - Ekonomik Görüşleri**, Ankara 1990.

²⁵ T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952** (1952'den Tıpkı Basım), İstanbul 1995.

²⁶ N.Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 2003.

²⁷ K.H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul 1967; **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)** (nşr. Esin Soğancılar), Ankara 2007.

²⁸ F.Ahmad, **İttihat-Terakki 1908-1914**, İstanbul 1971; **İttihatçılıktan Kemalizm'e**, İstanbul 1999; **Modern Türkiye'nin Oluşumu** (nşr. Y. ALOGAN), İstanbul 2000.

Emre Kongar'ın *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*²⁹ adlı araştırması Türk inkılâbını ve Atatürk'ü devrim çerçevesi içinde ve ideolojik olarak ele alan bir çalışmadır ve bu araştırmadan çalışmanın ilgili bölümlerinde istifade edilmiştir.

Tek Parti dönemi ve CHP hakkında Çetin Yetkin³⁰, Hakkı Uyar³¹, Mahmut Goloğlu³², Hhikmet Bila³³, Fahir Giritlioğlu³⁴ Mete Tunçay³⁵, Şerafettin Turan³⁶ ve Taner Timur³⁷ un çalışmaları önemli araştırma eserlerindedir. Bu araştırmalar CHP'nin kuruluşundan itibaren geçirdiği aşamaları, Türkiye'de Tek Parti yönetiminin kurulması, gelişmesi ve Türk İnkılâbının gelişimini ele alan önemli araştırmalardandır. Korkut Boratav³⁸ ve Yahya S.Tezel'in³⁹ Türkiye ekonomisi üzerine çalışmaları da Cumhuriyetin ekonomi tarihi üzerine yapılmış ve Atatürk dönemi ekonomik hayatı ve devletçilik gelişmeleri ile alakalı önemli eserlerdendir. Adı geçen çalışmalardan geniş bir şekilde istifade etmiş bulunuyoruz.

²⁹ Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, İstanbul 2008.

³⁰ Ç.Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, İstanbul 1983.

³¹ H.Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul 1999.

³² M.Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924–1930)*, İstanbul 2007; *Tek Partili Cumhuriyet (1931–1938)*, Ankara 1974.

³³ H.Bila, *CHP Tarihi 1919–1979*, Ankara 1979.

³⁴ F.Giritlioğlu, *Türk Siyasi Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkasının Mevkii*, Ankara 1965.

³⁵ M.Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)*, İstanbul 1994.

³⁶ Ş.Turan, *Türk Devrim Tarihi III/I (1923–1938)*, İstanbul 1996; *Türk Devrim Tarihi III/II (1923–1938)*, İstanbul 1996.

³⁷ T.Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara 1997.

³⁸ K.Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul 1974; *Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)*, Ankara 2003.

³⁹ Y.S.Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)*, İstanbul 2002.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde III. Selim ile başlayan yenileşme hareketlerinde politik amaçlar ön plandadır. XIX. yüzyıl çağdaşlaşmasında merkezileşme ilk adımı teşkil edecek ve politik yapıyı yeniden şekillendirecektir. Bunun sonucunda yönetici ile yönetilen ikilemi artmış, Avrupa'nın etkisiyle gelen yeni kurum ve uygulamalar Türk çağdaşlaşmasında yeni aşamaların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda önce ıslahat, sonra muasırlaşma, asrileşme ve garplılaşma olarak bilinen modernleşme yönetici sınıfın başlıca ideoloji olmak yanında onun yegâne meşruiyet kaynağı olmuştur. Liberalizm ve anayasacılık, gelenek karşıtı bir düşünce olan çağdaşlaşma fikrinin yanında ikinci derecede önemli olmuştur.¹

Osmanlı Devletinde XVIII. yüzyılın ikinci yarısında askeri alanda başlayan ıslahat hareketlerine Sultan II. Mahmut döneminde de devam edilmiş yeniden yapılandırma çabaları diğer alanlara da yönelmiş 1838'de mevcut Osmanlı müesseseleri yanında askeri, idari ve adli alanda meydana getirilen üç meclisin ilavesiyle devam edilmiştir.² Batılı devletlerin imparatorluğun Hıristiyan vatandaşlarına eşitlik ve teminat verilmesi istekleri sonucu 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edilecektir.³ Avrupalı devletlerin emperyalist maksatlarla ileri sürdükleri Hıristiyan tebaanın kötü ve adaletsiz bir yönetime maruz kaldığı iddiaları Osmanlı Devleti yöneticilerini Müslümanlar ile gayri Müslimleri hukuken eşit haklara sahip kılmaya yöneltecektir. Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devletinin kendi çıkarları doğrultusunda erken yıkılmasına engel olmak amacıyla Osmanlının Avrupa hukuku içinde yer alması yolundaki telkinleri neticesinde 1839'da Tanzimat ve 1856'da Islahat Fermanı ilan edildi. Osmanlı böylece Avrupa baskısını ve milliyetçilik düşüncesini önlemeye çalışmıştır.⁴ Hukukta ve

¹ Kemal H.Karpat, **Osmanlı Modernleşmesi, Toplum-Kuramsal Değişim ve Nüfus**, (nşr. A.Zorlu Durukan-Kaan Durukan) Ankara 2002, s.78.

² Bu meclisler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II (1808–1975)**, (nşr. Mehmet Harmancı) İstanbul 2000, s.86 vd.

³ Kemal H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul 1967, s.15. Tanzimat kelimesi Türkçede "düzenlemeler" anlamına gelir ve Osmanlı İmparatorluğu'nda batıdan esinlenerek yapılan siyasi ve sosyal reformların gerçekleştirildiği dönemi (1839–1876) içine alır. Bkz. Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul 1998, s.9.

⁴ Salim Cöhce, "*Büyük Ermenistan Kurma Projesi*", **Ermeni Araştırmaları I** (Mart-Nisan-Mayıs 2001), Ankara 2001, s.87vd.

devlet teşkilatında Osmanlıyı Ortaçağ devlet yapısından Avrupai devlet şekline sokma ve Osmanlı devletini Avrupa'ya yakınlaştırma amacını taşıyan⁵ Tanzimat fermanı ile teminat göstermeksizin bütün vatandaşlara eşit haklar, can ve mal emniyeti ile askeri ve adli alanlarda reformlar vaat ediliyordu.⁶ Bununla birlikte bu ferman hukuken bağlayıcı ve hükümdarın yetkilerini kısıtlayıcı bir chartedir. Ancak modern hukukun vasıflarına sahip değildir.⁷ Tanzimat Fermanı anayasal gelişmemizin başlangıcı sayılmaktadır ve hukuk devleti olma yolunda ilk belgedir. Bu ferman, tebaanın hayatını, canını, dini inancını güvence altına alan fakat bu güvenceyi hükümdarın inayetine değil çıkarılacak kanunlara ve yeni düzenlemelere bağlayan bir belgedir.⁸ Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devletine batı hukuku girmiştir. Bir diğer önemli noktada devletin kötüye gidişini önlemek, yükselmesini ve daha iyi yönetilmesini sağlamak için yeni kanunlara ihtiyaç duyulduğunun belirtilmesidir.⁹

Tanzimat Fermanından sonra ilan edilen Islahat Fermanı 1856'da toplanan Paris Konferansına katılmanın şartı olarak kabul edildi.¹⁰ Avrupalı devletleri Osmanlı hükümetinin iyi niyet ve ciddiyetine inandırmak amacıyla ve onlara benzemek şeklinde harekete başlandı. Avrupa için önemli olan ise Osmanlı hükümetinin Müslümanlardan ziyade gayr-i Müslimlere yönelik politikası ve bu politikasındaki samimiyeti idi.¹¹ Avrupa devletleri Osmanlı sosyal yapısında daha fazla ıslahat istemişler ve bu fermanı birer müdahale vasıtası olarak görmüşlerdir.¹²

Tanzimat ve Islahat Fermanları amacına ulaşamamış, küçük bir grup dışında anlaşılamayıp halkada nüfuz edememiştir. Bu dönemde kutsal makamlar meselesi, Kırım harbi, Paris konferansı, Karadağ, Bosna ve Sırp isyanları gibi dış meselelerde eklenince gidişatı durdurmak ve ıslahat yapılmasını sağlamak amacıyla gizli gruplar kurulmuş ve bazı hareketlerde bulunmuşlardır.¹³ Müslüman olmayan toplulukların milli ve bağımsız devlet kurmak amacıyla kurdukları

⁵ Yavuz Abadan, "*Tanzimat Fermanının Tahlili*", **Tanzimat I**, İstanbul 1999, s. 32.

⁶ K. H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.15.

⁷ Y. Abadan, **a.g.m.**, s. 44.

⁸ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 2005, s.99.

⁹ Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, Ankara 1996, s.48vd.

¹⁰ K.H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.15.

¹¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (nşr. **Metin Kıratlı**), Ankara 2004, s.115.

¹² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul 2004, s.34.

¹³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859–1952 (1952'den Tıpkı Basım)**, İstanbul 1995, s.89.

ihtilalci siyasi gruplar yanında İmparatorluğu meşrutiyete ve hürriyete kavuşturmak amacıyla ortaya çıkan gruplarda vardır.¹⁴ Bu gizli gruplardan biri Fedailer Cemiyeti olarak bilinen gruptur.. Sultan Abdülmecit'in şahsına ve hükümete karşı suikast amacını taşıyan bu örgütün bunun yanında Tanzimat ve Islahat fermanlarının Hıristiyanlara verdiği hakları şeriata uygun bulmadıkları görülmektedir. Cemiyet ihbar edilmiş ve üyeleri çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.¹⁵ Kuleli vakası adı da verilen ihtilal oluşumu Abdülmecit'in gereksiz harcamalarını önlemek ve gerekirse ihtilal yaparak onu tahttan indirmeyi amaçlamıştır. Bir ihtilal girişimi olmakla birlikte ilerde Jön Türk hareketine başlangıç ve Tanzimat ile beraber gelişen inkılâp düşüncesinin temsilcisidir.¹⁶

Muhallif grupların ortaya çıkışında ekonomik sebeplerinde payı vardır. 1840'da kâğıt paranın kullanılmaya başlanması, vergi mültezimliğinin kaldırılıp vergilerin nakdi alınması, serbest ticaretin benimsenmesi ekonomiyi zor duruma sokmuş ve şikâyetler artmıştır.¹⁷

Tanzimat döneminde kurulan bir diğer cemiyette Yeni Osmanlılar Cemiyetidir. Yeni Osmanlılar cemiyeti Abdülaziz'in hükümdarlığına ve hükümete karşı hoşnutsuzluk sonucu aydınlar arasında doğmuştur.¹⁸ Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa'nın seviyesine çıkarmak, meşruti bir idare kurmak amaçlarını taşıyan cemiyet, İstanbul'da 1865'de gizli olarak kurulmuştur. İstanbul'da barınamayan cemiyet üyeleri Paris'e giderek orada Mısırlı prens Mustafa Fazıl Paşa başkanlığında yönetim kadrosunu oluşturmuşlardır. Fransa'da serbest bir ortamda hürriyet ve inkılâp düşüncelerini açıklayabilmişlerdir.¹⁹ Yeni Osmanlılar Cemiyetinin en temel amacı saltanatın mutlakiyet vasfını azaltmak ve meşruti bir idare kurmaktır. Cemiyet meşruti ve hatta cumhuriyetçi yönetime geçmeyi istemiş ancak ikili yapıyı korumuş ve padişahçı bir cemiyet olmakla beraber ihtilalcilik vasfından yoksun kalmıştır.²⁰

¹⁴ T. Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.79.

¹⁵ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.89vd; Fedailer cemiyetinin Osmanlı tarihindeki inkılâp hareketlerinin ilki ve daha sonra kurulacak Yeni Osmanlılar cemiyetinin kaynağı olduğu görüşü ile bunun tam zıddı olan ihtilalci ve inkılâpçı bir cemiyet olmayıp amaçlarının Sultan Abdülmecit'in şahsına ve hükümete karşı suikast amacını taşıyan bir örgüt olduğu görüşü vardır. Bkz. Ş.Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, s.26.

¹⁶ A.Bedevisi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul 2000, s.17vd.

¹⁷ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu** (nşr. Yavuz Alogan), İstanbul 2002, s.40.

¹⁸ A.B. Kuran, **a.g.e.**, s.22 vd.

¹⁹ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.91vd; Ancak Yeni Osmanlılar, Avrupa'da karşılaştıkları liberallerin ulusçuluk ve sosyalistlerin toplumculuğunu anlayamadılar ve kendi amaçları arasında bir bağ kuramadılar. Ayrıca Avrupa hükümetlerinden de bekledikleri ilgi ve yardımı da göremediler. Bkz. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 2003, s.284

²⁰ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.93.

Osmanlı Devleti'nde 1860 yıllarda muhalefet için önemli olan batılılaştırıcı reformlardan ve ekonomik güçlüklerden çok devletin otokratik iktidarının sınırlandırılması ve bunun yöntemi idi. Aydınların ilk kez dini desteği de yanlarına alarak yüksek bürokrat ve ulemanın gücüne başkaldırmasıydı. Yazarlar ve ozanların edebi eserleriyle muhalefet başlayacaktır.²¹

Osmanlı Devletinde hürriyet sözcüğü ile tanışma XVIII. yüzyıl sonunda olmuştur. Milliyetçilik ve hürriyet düşüncesi imparatorluğu yıkıcı kavramlar olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu durum bu fikirlerin yayılmasını engelleyememiş, hürriyet, eşitlik ve hukuk devletine ilgiyi artırmıştır.²²

XIX. yüzyıl Osmanlı düşünürü demokratik ve özgür bir rejim isteyip, aile, toplum, eğitim ve yönetimde özgür ve katılımcı amaçlar taşımaktadır.²³ Saltanata karşı çıkmayan bu dönem aydınları gelenekçi olup aralarında farklı milletlerden kimse yoktur. Gizli örgüt olmayan cemiyet üyeleri Osmanlı düşün hayatına batıyı getiren tartışan öncüler olmuşlardır.²⁴

Osmanlı Devleti'nde muhalefetin gelişmesiyle, Tanzimat döneminde gelişmeye başlayan gazetecilik arasında sıkı bir bağ vardır. Bu dönemde muhalefet kendisini gazeteler yoluyla ifade edecek ve Türk muhalefet geleneğinde gazeteler mühim bir yer teşkil edecektir.

Türkiye'de gazetecilik Tanzimat döneminde gelişme gösterecektir. İlk Türk gazetesi 1828'de Mısır'da yayınlanan Vakayi-i Mısriyedir. Bu gazeteyi Vakayi-i Giridiye takip etmiştir. Osmanlı'da ise 1831'de Takvim-i Vakayi olarak yayınlanan resmi gazetedir. Takvim-i Vakayi'yi Cerideyi Havadis takip etmiştir.

²¹ B. Lewis, **a.g.e.**, s.135; Halka inmeyen bu mücadele de aydınlar için halkın meselelerinden ziyade kendi siyasi ve kültürel amaçlarını gerçekleştirmek önemliydi. Orta ve alt sınıflar ise ağır bir yük olan devlet teşkilatından şikâyet ediyorlardı. Bkz. K.H. Karpaz, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.76.

²² Dönemin Osmanlı devlet adamları tarafından Avrupa'nın ilerlemesinde imalat ve teknik üstünlük kabul edilmiş, bunun yanında siyasi koşullarda kabul edilse de hürriyet kavramından kanun önünde eşitlik ve adalet anlaşılmış, halkın yönetime katılma hakkı anlaşılmamıştır. Osmanlı devlet adamları için önemli olan hükümetin keyfi ve kanunsuz eylemlerine karşı güvenlik ve adaletin sağlanmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. B. Lewis, **a.g.e.**, s.129-133.

²³ İ. Ortaylı, **a.g.e.**, s.284.

²⁴ Bu dönem aydınlarının net bir biçimde siyasi ideoloji ve programları yoktu. İslamcılık, modernleşme, laik ulusçuluk, laiklik, Türkçülük, Osmanlılık dönemin üç önde gelen düşünce adamı Şinasi, Namık Kemal, Ali Süavi'nin fikirleri arasındaydı. Osmanlıda geleneksel siyaset ve hayat tarzının değiştiği bu dönemde modernleşmeye tepkilerde güçlenmiş ancak yönetenler bunu anlayamamışlardır. Bunda siyasi muhalefetin nitelik değiştirmesinin de rolü vardır. Bkz. İ. Ortaylı, **a.g.e.**, s.256-267.

1860'da ise Agâh Efendi ve Şinasi Tercüman-ı Ahval gazetesini çıkaracaklardır. Tercüman-ı Ahval 1866'da kapanmıştır. 1861'de Milli Eğitimi eleştiren bir yazıdan dolayı bir süre kapanan gazetenin sahibi Agâh Efendi Yeni Osmanlılar Cemiyetinin kuruluşuna katılmış, 1867'de Avrupa'ya kaçmıştır.²⁵

Meşrutiyet kavramı 1860'lı yıllarda tartışılmaya başlandı. Şinasi tarafından Tasvir-i Efkâr gazetesinde ideolojik temeli oluşturuldu. Şinasi, 1862'de kendi gazetesi Tasvir-i Efkârda ilk kez ulus, özgürlük, kamuoyu kavramlarını ele almış, halkın yönetime katılma hakkına değinmiştir. Devletin ise ulusun temsilcisi olarak işleri yönettiğinden bahseden Şinasi ve gazetesinin etrafında diğer Osmanlı aydınları da toplanmıştır.²⁶ Tasvir-i Efkâr gazetesinin amacı halka havadis vermek, halka kendi yararlarını düşünmeyi ve kendi meseleleri üzerinde durmayı öğretmektir. Şinasi 1865'te Paris'e kaçacak ama daha sonra Türkiye'ye dönecektir.²⁷

Tanzimat dönemi Babiâli'nin yönetime hâkim olduğu ve otorite kurduğu dönemdir ve otoriter yönetimin hâkim olduğu bu dönemde laik hukuk ve eğitimdeki gelişmeler, ulemanın etkisini yitirmesi, basının hayata girişi ile yeni ideolojiler üreten merkezler ortaya çıkmış ve bütün bu gelişmeler eski düzenin aleyhine olmuştur.²⁸

Tanzimat döneminde 1864'de hükümet matbuat nizamnamesini çıkarmıştır. Gazetelerin yeni gelişmeye başladığı ve halı hazırda dört gazetenin yayınlandığı Türkiye'de azınlık gazeteleri ile bu sayısı onu bulmaktadır.²⁹ On gazete için nizamname çıkartılması önemlidir ve basını daha gelişmeden kontrol etmeyi amaçlayan matbaalar nizamnamesi ve kitap sansürü ortaya çıkmıştır.

Matbuat Nizamnamesine (1864) göre matbaa açmak için Meclis-i Maarif ve Zaptiye Nezaretine başvurulacak, Meclis-i Maarif ve Sadarettin izin alınacak ve bunun neticesinde Zaptiye Nezaretince matbaa açma izni verilecektir. Gazete dışında basılan her şey Meclisi Maarifçe görülüp Sadrazamın onayı alındıktan sonra basılabilecektir. Gayri Müslimlerde (Ecnebi) Hariciye Nezaretinden izin alacaklardır. Bu nizamnameye uymayanların matbaaları kapatılacak ayrıca bazı cezalar verilecektir. İmparatorluğun menfaatlerine ters yayın yapmak, yönetenler

²⁵ Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul 2003, s.13-18.

²⁶ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, Ankara 2004, s.28vd.

²⁷ H. Topuz, **a.g.e.**, s.22.

²⁸ İ. Ortaylı, **a.g.e.**, s.87-90.

²⁹ H. Topuz, **a.g.e.**, s. 44.

ve yönetilenler (tebaa) aleyhine gazete, kitap vs. neşredenler hakkında cezai müeyyidelere vardır. Bu durum bir nevi sansür demektir.³⁰ 1857’de çıkan bu basın nizamnamesinden diğer Osmanlı kavimleri fazla etkilenmemiş ancak Türkçe konuşan kavimler daha fazla etkilenmişlerdir. Türkiye’de gazeteler ile siyasal eleştiriye başlandığı bir dönemdir. Matbuat nizamnamesiyle birlikte gazetelerde kapatılmaya başlanmıştır ve matbuat nizamnamesiyle muhalefetin sindirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Şinasi dönemin önemli muhaliflerindedir. Tasvir-i Efkâr gazetesini yayımlayacak Şinasi’nin siyasi düşünceleri temkinli ve deneme mahiyetinde olup mevcut düzene yönelik köklü eleştirisi yoktur.³¹ Şinasi 1865’de resmi makamların baskıları neticesinde Paris’e gitmek zorunda kalmıştır.³²

Dönemin önemli muhaliflerinden biride Ziya Paşadır. Kararlı bir batıcı olmayıp gayr-i Müslimlere eşit statü tanınması fikrini benimsemese de batı fikirlerinin en önemlisi olan meşrutî hükümet fikrini desteklemiştir.³³

Namık Kemal bir diğer ve en önemli isimdir. Vatan ve hürriyet fikirleriyle tanınmıştır. Fransız devrimi fikirlerini Müslüman gelenek ve duruşuna uydurmaya çalışmıştır. Türkiye’de insan hakları ve parlamenter sistem arasında ilişki kuran, hürriyet ve kanuna bağlı demokrasi üzerine açık görüş belirtebilen ilk kişidir.³⁴ Namık Kemal, İbret gazetesindeki yazılarında Osmanlı vatanseverliği ve meşveret usulü deyişiyle meşrutî rejimin getirilmesi düşüncesini işlemiştir.³⁵ Namık

³⁰ Bkz. Server R.İskit, **Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, Ankara 2000, s.43vd; Ayrıca bkz. H.Topuz, **a.g.e.**, s. 45.

³¹ İ. Ortaylı, **a.g.e.**, s.194 vd; Bununla birlikte Niyazi Berkes’e göre laikliğin ve ulusçuluğun asıl öncüsü Şinasi’dir. Namık Kemal’de bu düşünceler görülmez. Şinasi’nin dil ve anlam sorunları ile ilgilenmesi laiklik ve ulusçuluk görüşünün sonucudur. O zamanki Osmanlı diliyle bunların hiçbiri anlaşılabilir ve anlatılamazdı. Şinasi’nin “halkı aydınlatmadıkça politik eylemde başarı sağlanamaz” düşüncesinin doğru şekli “aydınlar dil ve anlam aydınlanmasını başaramadıkça politik dilde çağdaşlaşmadıkça düşünceleri ve çabaları anlaşılabilir kalacaktır” olmalıdır. Yeni Osmanlıların hiçbiri din, devlet ve dil konusunda Şinasi’nin fikirlerini geliştirememişlerdir. Bkz. N. Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s.283.

³² B. Lewis, **a.g.e.**, s.140; Şinasi’ye göre batı kurumlarının Türkiye’ye getirilmesi geriliğin aşılmasında etkili olacaktır. Bu kurumlardan batıda yükselen burjuvaziye özgü demokratik kurumlar kastedilmektedir. Osmanlı mutlakiyetçi yönetiminin ancak batıya özgü burjuva ideolojisi kabul edilerek ortadan kaldırılabilceğini savunmuştur. Bkz.T. Çavdar, **a.g.e.**, s.30vd.

³³ B. Lewis, **a.g.e.**, s.140.

³⁴ Namık Kemal’e göre devletin ilk görevi adil olmaktır. Vatandaşın siyasi haklarına saygı göstermeye devleti zorlayan adalet konusunda ise İslâm hukukunun ilkeleri yol gösterici olmuştur. Bu fikirlerin İslâm geçmişinde örneğini bulmak konusunda yoğun çaba göstermiştir. Bkz. B. Lewis, **a.g.e.**, s.142vd.

³⁵ İ. Ortaylı, **a.g.e.**, s.259 ; Namık Kemal, güçlü bir merkezîyetçilik yanlısıdır ve federal sistemin Osmanlı birliğini parçalayacağını belirtmiştir. Osmanlı vatanseverliği ve tebaalığı(vatandaşlığı)

Kemal'in İbrette'ki yazıları dolayısıyla gazete süreli kapatma cezaları almıştır. Namık Kemal, İktidarın gazeteleri kapatmasını gazetesinde eleştirecektir.³⁶ Tanzimat'ın modernleşme anlayışını eleştiren Namık Kemal, geleneksel İslam-Osmanlı siyasi düşüncesinden kopmadan, batı siyasi düşüncesi ile uzlaşma noktası bulma konusunda siyasi teori ve felsefe geliştirmeye çalışmıştır.³⁷

Ali Süavi'de muhalif isimlerdendir. 1866'da Muhbir gazetesi ile Girit meselesine değinerek meselelerin milli meclis kurulması ile çözülebileceğini belirtmiştir. Okuyucu mektupları yayınlarak halkın yönetim hakkında düşüncelerini söyleme ve yazma geleneğini başlatmaya çalışmışsa da elli beş sayı çıkan gazete 1867'de kapatılmıştır.³⁸ Muhbir, aynı yıl tekrar yayına başladıysa da Ali Suavi'nin Avrupa'ya kaçmasıyla gazete kapanmıştır. Ali Suavi Londra'da Muhbir'i ve daha sonra Paris'te Ulum ve Lyon'da Muvakkaten gazetesini çıkaracaktır.³⁹

1860'lı yıllarda muhalif basın gelişmeye başlamıştır. Okuma yazma oranının oldukça düşük, ulaşım olanaklarının yetersiz olduğu Türkiye'de halka ulaşmak zor olup gazete çok okunamadıysa da düşün ve siyasi hayatta kitabın yaygın olmadığı bir toplumda önemli bir rol üstlenmiş, iktidarı denetlemeye aday yeni bir güç, odak olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁰

Tanzimat dönemi Babıâli'nin (hükümet) mutlak iktidar olduğu ve bu iktidarına karşı meşrutiyet hareketinin ortaya çıktığı sadrazam ve etrafındakilerin hâkimiyet dönemidir. Bu dönemde gelişen iç ve dış olaylar, hükümetin baskısı, bunun yanı sıra 6 Mayıs 1876'da Selanik'te Fransa ve Almanya konsoloslarının öldürülmesi eylemine karışanların teslim edilmesi Müslüman halk arasında hoşnutsuzluklara yol açmış ve süreç I.Meşrutiyetin ilanına gitmiştir.⁴¹

Sultan Abdülhamit, anayasayı ilan edeceği garantisini vererek hükümdar olmuşsa da Yeni Osmanlıların önde gelen isimlerinden Mithat Paşa'nın

altında Müslüman ve Hıristiyan halklar birleşmelidir. Devleti temsil eden ayan meclisi ile milletvekillerinden oluşan parlamento oluşturulmalıdır. N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.312.

³⁶ H.Topuz, **a.g.e.**, s.28.

³⁷ Süleyman Hayri Bolay, "*Tanzimat'tan Cumhuriyete Türk Düşünce Tarihi*", **Türkler XIV-Osmanlı** (Ed: H.Celal Güzel), Ankara 2002, s.525.

³⁸ T. Çavdar, **a.g.e.**, s.31vd.

³⁹ H. Topuz, **a.g.e.**, s.24vd.

⁴⁰ İ. Ortaylı, **a.g.e.**, s.195.

⁴¹ İ. Ortaylı, **a.g.e.**, s.259vd.

hükümdarın yetkilerini kısıtlayan anayasa önerisini Abdülhamit kabul etmemiştir.⁴² Anayasa komisyonu oluşturulmuş ve genelde Abdülhamit'in isteği doğrultusunda hazırlanmış ve 23 Aralık 1876 günü ilan edilmiştir.⁴³ 1876 Anayasası Türkiye'de modern politik sistemin başlangıcı kabul edilmektedir.⁴⁴

Osmanlı Mebusan Meclisi 19 Mart 1877'de açılmıştır. Sultan Abdülhamit Osmanlı-Rus savaşında mağlubiyetten sonra 13 Ocak 1878'de meclisi dağıtmış, anayasadaki deyimle tatil etmiştir.⁴⁵ Sultan Abdülhamit'e karşı parlamentoyu kapatması ve anayasayı yürürlükten kaldırmasından dolayı zorbalık (istibdat) suçlaması yapılmıştır.⁴⁶ Bu tarihten sonra bu temel üzerinde bir muhalefet başlayacak ve gelecekte muhalefetin temel amacı parlamentoyu açmak ve anayasayı tekrar yürürlüğe koymak olacaktır.

Sultan Abdülhamit, ordu ve donanmayı kendine bağlamış, rejim asıl dayanağını geleneksel olarak devlete ve halifeye bağlı halkta bulmuştur ve halk, dini politikalarla rejime bağlanmıştır⁴⁷. Abdülhamit, iktidara gelince Yeni Osmanlılar, bürokratlar, askerler ve din adamlarından oluşan grupla karşı karşıya kalmış ve seyfiyye, ilmiye, kalemiyye ittifakını çözmek için çalışmıştır. Askerleri ve bürokratları merkeze bağlamış, ilmiyeyi kendi haline bırakarak çökmesine engel olmamıştır.⁴⁸ Sultan Abdülhamit'in hükümetin yetkilerini kendisine bağlamasının sebeplerine bakacak olursak, Tanzimat dönemi sadrazamlarına

⁴² N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.316vd.

⁴³ Selda Kaya Kılıç, "1876 Osmanlı Kanun-ı Esasisi'nin Hazırlanışı", **OA VII** (Editör: Güler Eren) Ankara 1999, s.355-361; T.Z.Tunaya'ya göre 1876 Anayasası bir telifçiliğin eseridir ve o dönemde Osmanlı idareci sınıfı içinde muhafazakârlar ve ıslahatçılar olarak iki grup ortaya çıkmıştır. Muhafazakârlar, padişahın yetkilerinin azaltılmasına ve sınırlandırılmasına taraftardılar. Islahatçılar ise padişahın yetkilerini halkın temsilcileriyle ortaklaşa kullanmasını yani seçilmiş bir organı, meşrutiyeti istiyorlardı. Islahatçılar batılılaşmayı tercih etmiş ve meşrutiyeti batılılaşmanın ve Avrupa camiasına girmenin ilk şartı olarak kabul etmişlerdir. Sultan Abdülhamit ise muhafazakârların görüşlerini benimsemeyi tercih etmiştir. [Bkz. T.Z.Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında...**,s. 38vd] ; Meşrutiyetin ilanı ile Rusya'nın İstanbul konferansında Türkiye'nin iç işlerine karışmasına engel olunmak istenmiştir ve acele ile Abdülhamit'in baskısı ve isteği doğrultusunda hazırlanmıştır. [Bkz. N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.332vd] Balkan ulusçuluğu da meşrutiyetin ilanına etki yapmıştır. Ulusçuluk akımının etkisi büyük olmuştur.Bkz. İ. Ortaylı, **a.g.e.**, s.26.

⁴⁴ Kemal H.Karpat, **Türkiye'de Siyasal sistemin Evrimi (1876-1980)** (nşr. Esin Soğancılar), Ankara 2007, s.8.

⁴⁵ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.334-336 ; Meclisin kapatılmasındaki asıl sebep iktidardaki seçkinlerin iktidarı toplumun temsilcileriyle paylaşamamaları ve kusursuz olduklarına inanıp eleştiriyi kötü niyete bağlayıp tahammül edememeleridir. Bkz. K. H.Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)**, s.11.

⁴⁶ F. Georgeon, "II. Abdülhamit", **OA II-Siyaset**, s.268vd.

⁴⁷ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.346vd.; Ümit Özdağ, **Atatürk ve İnönü Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi**, İstanbul 2006, s.34 vd.

⁴⁸ Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, İstanbul 1997, s. 70.

güvensizliği ve devleti kötü duruma düşürdüklerine yönelik düşüncesi etkili olmuştur.⁴⁹

Sultan Abdülhamit dönemi, İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma anlayışını terk ettiği, toprak kayıplarının, iç isyanların, Rusya ve Avusturya tehdidinin yoğun yaşandığı bir dönemdir. Sultan Abdülhamit, toprak bütünlüğünü ve var olan durumu koruyucu, barışçı bir dış politikaya ve diplomasiye önem vermiştir. Denge politikası yanında tarafsızlık ve bağımsızlık, ihtilaflar ve dostluklardan yararlanma, barışçı, tavizci ve bazen de tehditkâr politikalar izlemiştir.⁵⁰

Sultan Abdülhamit, Osmanlı-Rus savaşı sonrası imparatorluğun Hıristiyanların yaşadığı bölgeleri elden çıkıp imparatorlukta Müslüman nüfus hâkim olunca milliyetçilik akımının tehlikeleri karşısında İslam birliğine önem vermiş, Panislamizm politikasını benimseyip Türkçülük hareketine de engel olmuştur. İmparatorluk sınırları dışında bu politika moral ve destek yanında Avrupa'ya karşı bir çeşit tehdit aracı olarak kullanılmıştır.⁵¹ Abdülhamit döneminde gelenekçilik, batıya karşı oluş, İslamcılık ve şeriatçılık akımları itibarlı fikir akımları olmuştur.⁵²

Sultan Abdülhamit'in iktidarına karşı ilk olay Çırağan sarayı vakası olarak bilinen ve Abdülhamit'i tahttan indirip Şehzade Muradı tekrar hükümdar yapma girişimidir. Ali Süavi ve arkadaşları 20 Mayıs 1878'de sarayı basmışlarsa da başarısız olmuş ve yakalanarak ölümle cezalandırılmışlardır. Bu olay bir Jön Türk ihtilali olmaktan ziyade Ali Süavi'nin şahsi eylemidir. Ancak bu durum ihtilal niteliğini değiştirmemektedir. Bu olay Sultan Abdülhamit'i derinden etkilemiş ve hükümette değişiklikler yapmıştır. Bir diğer olay ise Kleanti İskalyer ve Abdülhamit'in kız kardeşi Seniha Sultan tarafından planlanan ve Sultan Abdülhamit'i suikastla ortadan kaldırma ve Şehzade Murat'ı tekrar hükümdar

⁴⁹ Ali Akyıldız, “II. Abdülhamit'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Babîli'yle (Hükümet) İlişkileri”, **OA II Siyaset**, s.288; Abdülhamit döneminde bürokrasi büyümüş ve bürokrasiyi kontrol etmek için hafiye örgütü ortaya çıkmıştır. Telgrafta bu dönemde yaygınlaşmış ve merkezin vilayetler üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmiştir. Hafiye ve Jurnalci ordusunun hedefi sıradan halk olmayıp iktidarı devirebilecek güce sahip sadrazamlar, şeyhülislam, nazırlar ve paşalar ile yüksek komutanlar ve öğrencilerdir. Bkz. N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**., s.344vd.

⁵⁰ Bayram Kodaman, “II. Abdülhamit Hakkında Bazı Düşünceler”, **OA II Siyaset**, s.278vd.

⁵¹ B. Kodaman, **a.g.m.**, s.283.

⁵² Bu fikirler, resmi ideoloji olmuş ve devlet hayatına şekil vermeye başlamışlardır. Batıya karşı oluş, resmi ideoloji olmaktan öte toplumu dış dünyaya kapatmaya kadar gitmiştir. Avrupa'da olanlardan halk ve okumuşların haberdar olmamaları amaçlanmıştır. Bkz. N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 351.

yapma girişimidir. Temmuz 1878'deki bu eylemde plan aşamasında iken ihbar neticesinde başarısız olmuştur.⁵³

1877'de basına biraz daha özgürlük getiren basın yasa tasarısı meclis tarafından kabul edilmişse de Sultan Abdülhamit tarafından onaylanmamış ve uygulanmamıştır. Sultan Abdülhamit, 1877'de sıkıyönetim nizamnamesiyle gazeteleri kapatma yetkisine kavuşmuştur ve bu tarihten sonra sansür devreye girmiştir.⁵⁴

Bu dönemde 1888 tarihinde yeni bir matbaalar kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna göre matbaanın açılması ve yayın yapması, yurt dışından kitap ve risale ithali hükümetin iznine bağlanmış ve sıkı bir şekilde kontrol edilmiştir. Bu kanun ilk matbaalar kanununa göre daha geniş ve müeyyidesi daha ağır olan bir kanundur.⁵⁵

Sultan Abdülhamit döneminde sansüre rağmen basın ve yayın gelişmiştir. Gazete ve okuyucu sayısı artmıştır. Hoş vakit geçirmek adına okuma alışkanlığı gelişmiştir. Sansürden dolayı mizah dili gelişmesine devam etmiştir.⁵⁶ Basın sansürü ile kaybedilen savaşlar, hatalar, geciken uygulamalar ile ilgili gerçekler gizlenmeye ve belli bir devlet gerçeği kabul ettirilmeye çalışılmıştır.⁵⁷

Sultan Abdülhamit'in yönetimine ilk karşı çıkanlardan biri Ali Şevkati Beydir. Kleanti İskalyari davasından yargılanıp hapis cezası almış, 1879'de Napoli'de çıkardığı İstikbal gazetesinden dolayı da(1881) ömür boyu sürgünle cezalandırılmıştır. 1896'da vefat eden Ali Şevkati Bey, döneminde Avrupa'da tek başına mücadele eden ve düşünsel yayına başlayan bir Jön Türk'tür. Bu dönemde 1878'de Paris'te ve 1879'da Londra'da yayımlanan Hayal ve Hürriyet gazeteleri önemlidir. Yurt içinde ise Namık Kemal'in İbret ve EbuZZiya Tefvik ile Recaizade Ekrem'in Tasvir-i Efkâr gazetesi vardır.⁵⁸

Sultan Abdülhamit'in mutlakıyetine rağmen halkta, özellikle Harbiye ve Tıbbiye'de öğretmenlerinde etkisiyle öğrenciler ve aydınlar arasında muhalefet artarak devam etmiştir. Sürgünler ve Avrupa'ya kaçışlar normal hadiselerden olmuştur.⁵⁹ Öğretmenler, subaylar ve doktorlar, ülkeyi ve dünyayı anlayacak

⁵³ A.B. Kuran, **a.g.e.**, s.31vd; Ayrıca bkz. Füzûzan Hüsrev Tökin, **Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)**, İstanbul 1965, s.31vd.

⁵⁴ H.Topuz, **a.g.e.**, s.53-60.

⁵⁵ S. R.İskit, **a.g.e.**, s.74; İlk matbaa kanunu hakkında bkz. **a.g.e.**, s.43vd.

⁵⁶ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.368vd; Ayrıca bkz. B. Lewis, **a.g.e.**, s.186vd.

⁵⁷ F. Georgeon, **a.g.m.**, s.273.

⁵⁸ A.B. Kuran, **a.g.e.**, s.37-41.

⁵⁹ A.B. Kuran, **a.g.e.**, s.41.

imkânlarla sahip olduklarından asıl devrimci tip bunların arasından çıkmıştır.⁶⁰ Abdülhamit'in İslamcılık politikasını desteklemeyen tarikatlar, İslamiyet'e yeni ve çağdaş yorum getirmeye çalışan din adamları da muhalefete katıldılar. Abdülhamit'in medreseleri ihmali ve devlet okullarına dönüştürmesi de din adamlarının muhalefesinde etkili olmuştur.⁶¹

Sultan Abdülhamit'e karşı muhalefetin artması bir cemiyetin doğuşuna da sebep olacaktır. 1889 tarihinde İstanbul'da Askeri Tıbbiye'de İttihad-ı Osmanî (İttihat-Terakki) cemiyeti kurulacaktır.⁶² Meşveret gazetesi yanında cemiyet, İzmir'de Hizmet, Saadet ve Ahenk gazeteleri tarafından desteklenmeye başlanmıştır.⁶³

Sultan Abdülhamit dönemi baskıcı yönetimi ve toprak kayıpları dolayısıyla cemiyete yüksek okul öğrenci ve yönetenler sınıfının katılmasına sebep olmuştur.⁶⁴ Cemiyeti kuran öğrenciler ülkenin içinde bulunduğu kötü durumun sebebini idare sistemi ve tek kişinin mutlak yönetiminde bulmuş ve meşrutiyetin uygulanmasını sağlamak amacıyla gizli cemiyet kurmuşlardır.⁶⁵

⁶⁰ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma.**, s.367 ; Bu dönemde öğrenciler, atandıkları yerleri İstanbul ve Avrupa ile karşılaştırarak ülke yönetimini sorgulamaya başlamışlar, ülkenin iç politikasındaki olumsuzluklarda buna eklenince genç uzman, subay ve bürokratların yönetime tepki ve muhalefetini arttırmıştır. [Bkz. Engin Akarlı, “II. Abdülhamit-Hayati ve İktidari”, **OA II-Siyaset**, s.261vd] ; İmparatorluğun dış politikası ve mali durumu sonunu hazırlarken, okullarda onun ideolojisinin temellerini yıkmaya başlamıştır. Öğrenciler arasında kontrolün sertleşmesi olumsuz sonuçlar yaratmış ve 1889'dan 1908'e kadar hafiye ordusuyla, gençlik arasında sürececek savaş başlamıştır. Bkz. N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.368; Ayrıca bkz; F. Geogon, “II. Abdülhamit”, s.270.

⁶¹ E. Akarlı, **a.g.m.**, s.260 ; Sultan Abdülhamit dönemi eğitimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773- 1923)**, İstanbul 1991, s.125vd; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)**, İstanbul 1994, s.229vd.

⁶² T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.104; A.Bedevi Kuran, **a.g.e.**, s.43. Ali Birinci'ye göre cemiyetin kuruluş tarihi bilinenin aksine 1889 değil 1895'tir. 1895 tarihi cemiyetin kurulduğu, nizamnamesinin yazıldığı, isminin ortaya çıktığı, teşkilatlandığı, sesini duyurduğu tarihtir. Ayrıca cemiyetin kuruluşunda askeri tıbbiye öğrencileri değil mülkiye öğrencileri ön plandadır. Tıbbiye ve harbiye öğrencileri daha sonradan cemiyete katılmışlardır. Cemiyetin nizamnamesi 1895'te yazılmıştır. Kurulmuşta 1895 Ermeni isyanları, İstanbul'da Ermenilerin eylemleri etkili olmuştur. Cemiyet, Genç Osmanlılarla başlayan hareketin devamıdır. Ahmet Rıza tarafından cemiyetin adı konmuş ve 1895'te yine Ahmet Rıza tarafından cemiyetin yayın organı meşveret gazetesi yayınlanmaya başlanmıştır. Bkz. Ali Birinci, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi (1895)”, **OA II-Siyaset**, s.400vd.

⁶³ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.110.

⁶⁴ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Ankara 2001, s.29vd.

⁶⁵ A.B. Kuran, **a.g.e.**, s.44vd. Öğrenciler, halkı Abdülhamit istibdadı ve Ermeni tehlikesine karşı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. [Bkz. T.Z. Tunaya, **a.g.e.**, s.104-105] ; Bu dönemde artan Ermeni olayları, özerklik ve bağımsızlık talepleri, Rusya ve İngiltere'nin Ermenilerin yanında

Eski Mebusan ve Ayan Meclisi başkanı Ahmet Rıza Bey cemiyetin lideri olmuştur. Bursa Maarif müdürü iken Paris'e yaptığı geziden dönmemiştir. Paris'te Meşveret gazetesini çıkarmıştır ve bu gazete Abdülhamit yönetimini rahatsız edecektir. Cemiyet üyeleri de Ahmet Rıza'nın yanına gideceklerdir. Gazetenin yurtdışında yayını engellenmek istendiyse de başarılı olunamayacaktır.⁶⁶ Türkiye'de de iktidarın baskıları sonucu Mizancı Murat, İbrahim Temo, İshak Sukuti, Tunalı Hilmi, İzmirli Refik Nevzat, Akil Muhtar, Selanikli Nazım gibi muhalifler de yurt dışına kaçmışlardır. Bu dönemde sürgünler ve hapisler çoğalmaya başlamıştır.⁶⁷

Kemal Karpat'a göre, Osmanlı imparatorluğunda XVIII. yüzyıldan beri gelenekçi ve yenilikçi grup vardır ve Ahmet Rıza yenilikçi grubun başındadır.⁶⁸ Meşrutî monarşi fikrini savunun Ahmet Rıza, bu amacı gerçekleştirmekte ihtilalciliği savunmaz.⁶⁹

Mizancı Murat önemli Jön Türk liderlerindedir. 1886'da Mizan gazetesini çıkarmış, hükümeti eleştirmiştir. Gazetesi kapatılınca Paris'e gitmiştir.⁷⁰ Mizancı Murat küçük iştişari meclis önermiş, İslamiyet ve padişahlığa önem vermiş, yapılacak ıslahatı Avrupa devletlerinin müdahale ve denetimine bağlamayı istemiştir. Sadrazam tayininde Avrupa devletleri elçilerinin veto hakkını da savunan Murat Bey, bu sebeple Jön Türkler tarafından eleştirilmiştir.⁷¹ Murat bey, 1896'da Paris şubesi başkanı olsa da⁷² ertesini yıl, Abdülhamit'le anlaşarak Türkiye'ye dönecektir. Abdülhamit, siyasi aflar, görevler vb. vaatlerle muhalefeti etkisizleştirmeye çalışmıştır.⁷³ Mizancı Murat, halife idaresinde bir İslam

olup devlete baskı yapmaları İttihat ve Terakkicilerde devletin sonunun geldiği düşüncesinin yerleşmesine sebep olmuştur. S. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.34.

⁶⁶ A.B. Kuran, **a.g.e.**,s.43; Ş. Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri.**, s.175vd.

⁶⁷ S. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.35 vd; A.B. Kuran, **a.g.e.**, s.46vd.

⁶⁸ K. H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.22.

⁶⁹ Ahmet Rıza, emperyalizm aleyhtarlığı da yapmış, Ermeni meselesine değinmiş ve reformun tüm Osmanlılar için yapılmasını istemiştir. Padişaha karşı yapılan propagandaya rağmen padişahlık ve hilafet makamına karşı çıkmamıştır. Ahmet Rıza, otoriter devlet anlayışını benimsemiş, orduya fetih yerine devleti kurtarma görevini uygun görmüştür. O dönem bütün jön Türklerde vatanseverlik hissiyatı gelişmiş ve bu orduda da etkili olmuştur. Vatanın elden gitmesi Avrupa'da yayınlanan gazetelerin en önemli meselesi olmuştur. Bkz. Ş. Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri.**, s.175vd.

⁷⁰ S. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 47.

⁷¹ Ş. Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri.**, s.96vd.

⁷² S. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.47.

⁷³ S. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.49; Ayrıca bkz. A.B.Kuran, **a.g.e.**,56,62,76 ; Ş. Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri.**, s.138; T. Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler.**, s.105.

imparatorluğunu savunmuş ve bu fikirleriyle Ahmet Rıza Bey'in karşısında yer almıştır.⁷⁴

Bir diğer önemli Jöntürk lideri ise Prens Sabahattin'dir. Âdemi merkezîyetçilik ve özerklik talebi yanında imparatorlukta bunun uygulanması için büyük devletlerin desteğini istemiş ve bu sebeple Ahmet Rıza grubu ile ayrılmışlardır. Sabahattin'e göre meşrutiyetin ilanı istibdadı sonlandırmak için yeterli olmayıp âdemi merkezîyeti kurmak ve şahsi teşebbüsü geliştirmek yani toplumu düzenlemek gereklidir. Jön Türkler, özerklik ve ona yakın yönetim şekillerinin imparatorluğu yıkıma götüreceğini düşündüklerinden bu fikrin karşısında olmuşlardır.⁷⁵

Abdullah Cevdet, yenilikçilerdendir ve batıcıları temsil etmektedir.⁷⁶ Emperyalizme karşı olan Abdullah Cevdet, ilerlemekte kültür düzeyinin yükseltilmesini esas alır. Modernleşmenin ise batı fikriyatını hazmetmek ve düşünce yapısını değiştirmekle sağlanacağını belirtmektedir. Abdullah Cevdet, içtihat dergisinde saltanat aleyhtarlığı yapmış, saltanat makamını tartışmaya açmış, hanedanda irsi olarak bozukluk olduğunu belirterek veraset usulünün değiştirilmesinin yeterli olmayıp milletin uyanmasının zamanının geldiğini belirtmiştir. Hanedan adıyla millet tanımına da karşı çıkmış, bunun esaretin ve hiçliğin belirtisi olduğunu belirterek ilerde hanedandan vazgeçilebileceğini göstermiştir.⁷⁷ Niyazi Berkes'e göre Jön Türkler, saltanat ve hilafet makamına itaatkârlıktan vazgeçememişlerdir.⁷⁸ Abdullah Cevdet bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Jön Türklerin faaliyetleri siyasi eleştiri alanında yoğunlaşmıştır. Mizan, Meşveret, Osmanlı, İntikam, Kanun-ı Esasi ve Şura-yı Ümmet gazetelerinde yıllarca politika, ekonomi, kültür vb. konularda yazılar yazmışlardır.⁷⁹ Jön Türklerin yurt dışındaki muhalefetine Paris'te Meşveret, Cenevre'de Osmanlı, Kahire'de Kanun-i Esasi, Basiret-ül Şark, Hak gazetesi ve İçtihat Mecmuası yayınlanmıştır. Bu yayınlar Türkiye'deki İttihat-Terakki mensuplarınca halka dağıtılmıştır.⁸⁰ Siyasi eleştiride mutlakîyetçiliğin kötü taraflarını göstermek ve

⁷⁴ K. H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.23.

⁷⁵ Ş. Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, s.61-68.

⁷⁶ K. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.21.

⁷⁷ Ş. Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, s.227vd.

⁷⁸ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.343.

⁷⁹ Yuri A. Petrosyan, "*Jön Türklerin Yasadışı Yayınları*", **OA VII-Düşünce**, s.428vd.

⁸⁰ F.H.Tökin, **a.g.e.**, s.33.

anayasal düşünceleri savunmak esas alınmıştır. Bu dönemde basılan kitap ve gazeteler oldukça önemlidir. Ahmet Rıza, Mizancı Murat, Prens Sabahattin ve kardeşi Ömer Lütfi, Ahmet Saib ve Tunalı Hilmi tarafından çok sayıda kitap, dergi, risale ve broşür özellikle Kahire ve Paris'te bastırılmış ve Türkiye'ye kaçak yollarla sokulmuştur. Bu yayınlarda meşrutiyet ve anayasa taraftarlığı, Abdülhamit'in zorbalığı, mutlakıyetçiliğin kötü tarafları, özgürlük ve adalet gibi konular ağırlıklı olarak işlenmiş ve halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.⁸¹

1902'de Paris'te I. Jön Türk Kongresi yapılmıştır. Jön Türkleri birleştirmeyi amaçlayan kongrede birlik sağlanamamış, Ahmet Rıza ve taraftarları Âdemi Müdahaleci grubu, Prens Sabahattin ve taraftarları ise müdahaleci grubu oluşturmuştur. Prens Sabahattin Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdemi Merkeziyet Cemiyetini kuracaktır. Müdahaleciler ise Terakki ve İttihat Cemiyetini meydana getireceklerdir ve ayrışma 1908'den sonraki siyasi partileri ve iki rakip gücü belirleyecektir.⁸²

II. Jön Türk Kongresi Paris'te 1907'de gerçekleşmiştir. Kongrede muhalefeti bir araya getirmek ve iktidarı devirmek fikri kabul edilmiştir. Hilafet ve saltanat makamının korunacağı belirtilmiştir. Uzun süredir devam eden muhalefet birleştirilerek istibdadı yıkmak fikri kabul edilmiş⁸³ ve Abdülhamit istibdadının ve saltanatının yıkılarak yerine Kanun-ı Esasinin tekrar yürürlüğe konması kararlaştırılmıştır.⁸⁴ İktidarı devirmek ise ordu ihtilali şeklinde olacak ve bunun dışındaki ihtilal seçenekleri düşünülmeyecektir.⁸⁵ İttihat-Terakki cemiyeti gizli ve ordu içinde yayılmış bir cemiyetti.⁸⁶

1906'da Selanik'te İttihat-Terakki cemiyeti üyelerince Osmanlı Hürriyet cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyet Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşmiştir. Rumeli'de genişleyen ve hürriyetçi fikirleri yayan cemiyet, askeri kuvveti temin etmiş ve Rumeli'de bütün hareketlerin mimarı olmuştur. II. Meşrutiyeti 10 Temmuz 1324 Perşembe günü ilan etmiştir.⁸⁷

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Y. A. Petrosyan., **a.g.m.**, s.428-433.

⁸² T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.107.

⁸³ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.107vd.

⁸⁴ K.H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.19.

⁸⁵ S. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.99; Ayrıca bkz. A.B. Kuran, **a.g.e.**, s.288vd.

⁸⁶ S. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.106.

⁸⁷ Cemiyetin amacı Sultan Abdülhamit'i tahtan indirip meşrutiyeti kurmak ise de Sultan Abdülhamit daha önce davranıp meşrutiyeti ilan etmiş ve onu tahttan indirme durumu ortadan kalkmıştır. Sultan Abdülhamit bu seferde meşrutiyet hükümdarı olarak görevinde kalmayı başarmıştır. Bkz. T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.114.

Rumeli'de ihtilal fiilen 3 Temmuz 1908'de başlamış, Kanun-ı Esasinin yürürlüğe konması istenmiş, Abdülhamit'in ihtilali ortadan kaldırma girişimi başarısız olmuştur⁸⁸. Manastır'da 23 Temmuz 1908'de meşrutiyet ilan edilmiş ve diğer Rumeli vilayetlerinde ilan edilmesi takip etmiştir. Sultan Abdülhamit ise yaşanan gelişmeler sonucunda var olan durumu kabul etmek zorunda kalmış ve 23-24 Temmuz sabahı meşrutiyeti ilan ederek⁸⁹ anayasayı, iki meclisli parlamento sistemini ve bütün hürriyetleri yeniden yürürlüğe koymuştur. Aydınlar başarılı olmuş, ordu siyasi alandaki yenileşme hareketinde başrolü oynamıştır.⁹⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti, istibdadı kaldırmak amacıyla birleşmiş, geniş fakat bunun haricinde aynı fikirleri paylaşmayan kitlelerin cemiyetidir. Cemiyet, ihtilalci bir teşekküldür ve siyasi parti özelliğine sahip değildir.⁹¹ Cemiyet, ihtilalden sonra iktidara geçmemiş, hükümeti görevde bırakarak anayasayı korumakla görevli bir denetleyici olarak kenara çekilmiştir.⁹²

II. Meşrutiyet, demokrasi adına birçok olumlu olaya yol açmıştır. Cemiyet kurma, toplanma vb. hürriyetler tekrar verilmiştir. Ancak beklentinin çok büyük olmasına ve kanunlarında çıkarılmasına rağmen istibdat yok olmamış ve gerçek bir inkılâp yapılmamıştır.⁹³ Jön Türkler için parlamenter bir siyasal rejim, özgürlüklerden ziyade milliyetçi akımlar sonucu olarak ortaya çıkan devletin parçalanmasını durumunu ortadan kaldırmak, devletin güçlenmesi ve güçlendirilmesi için bir araçtır.⁹⁴ Bunun yanı sıra meşrutiyetin ilanı ile Avrupa'nın Osmanlıya saygı duyacağı, müdahalesinin önleneceği, yabancı sermayenin ülkeye geleceği ve Osmanlı milleti olma yönünde büyük ilerleme sağlanacağı

⁸⁸ S. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.113; 1908 öncesinde Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden alınmak istenmesi ve Almanya dışındaki büyük devletlerin Makedonya'da ıslahat yapma düşüncesiyle müdahalesini Abdülhamit'in kabulü Jön Türkleri harekete geçirmiştir. 1907'de İngiltere ve Rusya'nın anlaşarak Osmanlı topraklarını paylaşmaya karar vermeleri Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmesi sürecini hızlandırmıştır. Bkz. S. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.71,72, 94, 95.

⁸⁹ S. Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.113; A.B.Kuran, **a.g.e.**, s.308vd; Feroz Ahmad, **İttihat-Terakki 1908-1914**, İstanbul 1971, s.16vd; T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.117.

⁹⁰ K.H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.19vd.

⁹¹ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.117.

⁹² İttihat-Terakki'nin doğrudan iktidara geçmemesinde hazırlıksız ve tecrübesiz olmasının da etkisi vardır. Ayrıca Jön Türkler tutucu bir kitle olup 1908 darbesi devrimci olarak değerlendirilemez. Amaç anayasayı tekrar yürürlüğe koymaktır. Devrimciliği sonradan ortaya çıkacaktır. İttihat-Terakki XIX. yüzyıl ıslahat hareketleri ve Genç Osmanlı hareketinin uzantısı niteliğindedir. Bkz. F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.37vd.

⁹³ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.161.

⁹⁴ Levent Köker, **Modernleşme-Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul 1995, s. 130.

düşünülmüştür.⁹⁵ Meşrutiyetle beraber var olan meselelerin çözüleceği umulmuşsa da ittihatçıların programları olmadığı için iktidara gelmediler ve sorumluluk almadan komite vasıtasıyla iktidarı kontrol etmeyi amaçladılar.⁹⁶

II. Meşrutiyete hürriyetin ilanı adı verilmiş, meşrutiyetçiler anayasanın tekrar yürürlüğe girmesi ve parlamentonun açılmasıyla devletin hemen kurtulacağına inanılmış, siyasi ıslahatın sosyal ıslahatı gerçekleştireceği umulmuştur. Ancak yabancı baskısı kapitülasyonlar halinde devam etmiş, ağırlaşmış, bağımsızlık eylemleri de sürmüş, halkın fakirliği ve eğitimsizliğine çare bulunamamış ve bu sistem üzerinde meşrutiyeti kurmak mümkün olmamıştır.⁹⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti padişahı dengeleyen bir güç olmakla birlikte ancak siyasi programları yoktu. Seçimlerden sonra 17 Aralık 1908'de meclis açılmıştır. Hükümet ile İttihat ve Terakki cemiyetinin kontrolündeki meclis arasında sürtüşme yaşanmıştır. Cemiyet, elitist, merkezci ve otoriterdi. Hükümet ise yargı bağımsızlığını kabulde beraber yasama ve yürütmenin ayrılığını kabulde zorlanıyordu. Asıl mesele padişahın boşalttığı yeri kimin dolduracağına ilişkin iktidar mücadelesiydi.⁹⁸

İttihat ve Terakki içindeki liberaller ihtilalden sonra iktidarın Babiâli'ye geçeceğini düşündüklerinden bu düşünceleri gerçekleştirmeyince ayrılarak Ahrar Fırkasını kurmuşlardır.⁹⁹ Meşrutiyetin ilanından sonra 1908'de yapılan seçimlere Ahrar fırkası da katılmış, ancak 14 Eylül 1908'de kurulan ve gerekli örgütlenmeyi yapamayan bu parti bir tek milletvekili seçtirebilmiştir.¹⁰⁰ Ahrar Fırkası İttihat ve Terakki'nin sert muhalefeti ile karşılaşmış ve pek varlık gösteremeyerek 30 Ocak 1910'da kendini feshetmiştir.¹⁰¹ Ahrar Fırkasının yayın organı olmamasına rağmen Osmanlı, Serbesti, İkdam, Sabah, Yeni Gazete, Sada-i Millet gazeteleri fırkayı desteklemiştir.¹⁰²

⁹⁵ Cezmi Eraslan, Kenan Ongun, **Osmanlı Devletinde Meşrutiyet ve Parlamento**, İstanbul 2006, s. 99vd.

⁹⁶ Parlamentonun toplanmasıyla istibdattan kaynaklanan meselelerin çözüleceği, azınlıkların terörizme uzanan özerklik ve bağımsızlık isteklerinin sonlanacağı, Ermeni ve Yunan milliyetçileri ise meşrutiyetin ilanına katkıda buldukları için isteklerinin hayata geçirileceğini düşünüyorlardı. Barış döneminin geldiği ve imparatorluğun kurtulacağı fikri yaygındı. Bkz. S. Shaw, **a.g.e.**, s.330vd.

⁹⁷ T.Z.Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında...**, s. 41.

⁹⁸ E. Akarlı, **a.g.m.**, s.262vd.

⁹⁹ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.237.

¹⁰⁰ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.53vd.

¹⁰¹ Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul 1990, s.37; F.H.Tökin, **a.g.e.**, s. 44

¹⁰² F.H.Tökin, **a.g.e.**, s. 44.

5 Nisan 1909'da muhalefet, İttihat-ı Muhammedi cemiyetini kurmuştur. Bu cemiyetin yayın organı ise Volkan gazetesi olacaktır.¹⁰³ Derviş Vahdeti'nin liderliğinde Volkan gazetesinin de desteğiyle karşı devrimci isyan 31 Mart'ta (10 Nisan) gelişecektir. İstanbul'da I.Orduya bağlı askeri birlikler isyan ederek hükümeti istifa ettirmişler ve istekleri Sultan Abdülhamit tarafından kabul edilmiştir. İsyân, Makedonya'daki III. Ordunun İstanbul'a gelişiyle bastırılmış ve Sultan Abdülhamit tahtan indirilerek yerine Mehmet Reşat hükümdar ilan edilmiştir. Bunun yanı sıra İstanbul'da da sıkıyönetim ilan edilmiştir. İttihatçılar, 1909'da iktidarı ele almış ve muhalefetin sindirildiği bir dönemde hükümete bazı adamlarını sokmuşlardır.¹⁰⁴ 31 Mart isyanı, görünürde şeriat isteği ile başlayan dini içerikli bir isyan olsa da asıl amacı siyasidir ve İttihat- Terakki cemiyetini iktidardan uzaklaştırmayı amaçlamaktadır.¹⁰⁵

23 Ağustos 1909 tarihli cemiyetler kanunu ile etnik veya ulusal gruplara dayanan ve bunların adlarını taşıyan derneklerin kurulması yasaklanmıştır. Rumeli'de dernekler kapatılmış ve Balkan komiteciliğinin silahsızlandırılması ve tasfiyesi için sert önlemler alınmıştır.¹⁰⁶

Dönemin aydınları İttihat ve Terakkiyi hükümetin işine karışmak ve memur kadrosunu aşırı şekilde değiştirmekle suçlamışlardır. Onlara göre, İttihat ve Terakki meşrutiyeti ilan ettiğine göre çekilmeli, yeni fırkalar kurulmalı ya da kendisi siyasi parti haline gelip programını ortaya koymalıydı. Meşrutiyeti ilan için bir araya gelenler artık dağılmalı ve siyasi partiler ortaya çıkmalıydı.¹⁰⁷

1910'da bazı ittihatçı mebuslar askerlerin siyasete karışmamasını isteyerek cemiyetten ayrılmış ve Ahali Fırkasını kurmuşlardır.¹⁰⁸ 1909 ve 1910 yıllarında bazı cemiyetler ve fırkalar kurulmuştur. Fedekaran-ı Millet Cemiyeti, İttihatı Muhammedi Cemiyeti, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Osmanlı İslahat-ı Esasiye Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası ve Osmanlı Sosyalist Fırkası gibi kısa

¹⁰³ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.68vd.

¹⁰⁴ Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, Ankara 1994, s.43 vd; A.B. Kuran'a göre 31 Mart isyanında hükümetin idaresizliğinin ve hürriyetleri kısıtlamasının yanında gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesinin etkisi de vardır. Hasan Fehmi yıllarca Sultan Abdülhamit'e karşı muhalefetiyle tanınmıştır ve II. Meşrutiyetle beraber İttihat ve Terakki'ye de muhalefet etmiştir. Hasan Fehmi'nin katillerinin bulunmayışı muhalefetin suçlamalarına sebep olmuştur. Bkz. A.B. Kuran, **a.g.e.**, s.337.

¹⁰⁵ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.18.

¹⁰⁶ B. Lewis, **a.g.e.**, s.217.

¹⁰⁷ A. Birinci, **a.g.e.**, s.34.

¹⁰⁸ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.90vd.

ömürlü ve etkili olamayan bu partiler İttihat ve Terakkiye muhalif olmuş ve çoğunluğu daha sonra kurulacak Hürriyet ve İtilaf fırkasına katılmışlardır.¹⁰⁹

II. Meşrutiyetle birlikte basın yayın faaliyetlerinde artış ve belli bir süre özgürlük hâkim olmuştur. Bu dönemde birçok gazete tekrar faaliyetine başlayacaktır. Meclis, bu dönemde basın kanunu çıkararak 1908 olaylarının tekrardan yaşanmaması için tam sansür olmamakla beraber basın özgürlüğünü kısıtlamıştır. Basın bu kanuna tepki gösterdiyse de basın kanunu 14 Temmuz 1909'da kabul edilmiştir.¹¹⁰

1911'e kadar sıkıyönetimin de etkisiyle İttihat-Terakkiye karşı demokratik muhalefetin gelişmesi engellendi. İttihatçılar arasındaki hoşnutsuzluklara siyasal ve toplumsal politikanın beğenilmemesi de eklendi¹¹¹ ve muhalefet Edirne'deki III. ordunun küçük rütbeli subayları arasında çıktı. Dış politika, ordudaki atamalar eleştirilmiştir. Hizbi Cedit adı verilen oluşum başarılı oldu ve kabinedeki ittihatçı bakanlar uzaklaştırıldı.¹¹²

Trablusgarp'ta Türk- İtalyan savaşının uzaması 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurulmasına yol açmıştır. İttihatçılara muhalif olanların kurduğu bu partinin¹¹³ başkanlığına 24 Kasım 1911'de Ferit Paşa getirilmiştir.¹¹⁴ Fırka, bir fikir, zümre partisi olmayıp gayeleri birleşerek İttihat ve Terakki iktidarını yıkmak, çok partili liberal temsili meşrutiyeti kurmak, meclisin üzerindeki kontrolü kaldırmaktır.¹¹⁵ Hürriyet ve İtilaf Fırkası Osmanlılık fikrini benimsemiş, İslamcılık ve milliyetçilik fikirlerinin karşısında olmuştur. Siyasi âdemi merkezîyetçilik fikrini de benimseyen fırkannın¹¹⁶ dış politikasında ise Avrupa devletleri ve özellikle İngiltere ile ters düşmemek esas alınmıştır.¹¹⁷

¹⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, s.36–41.

¹¹⁰ H.Topuz, **a.g.e.**, s.82vd; Ayrıca bkz. F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.98vd.

¹¹¹ B. Lewis, **a.g.e.**, s.219.

¹¹² F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.130vd.

¹¹³ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.152.

¹¹⁴ A. Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, s.49; Fırkayı, liberaller, tutucular, yabancılar, açık fikirliler, meşrutiyetçiler, mutlakîyetçiler, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Araplar, Türkler gibi ortak amaçları İttihat ve Terakkiyi yıkmak olanlar kurmuş ve bu partiyi İngiltere'de desteklemiştir. Bkz. F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s. 152–156.

¹¹⁵ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.317vd; Ayrıca bkz. A.B.Kuran, **a.g.e.**, s.371vd.

¹¹⁶ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.319vd. ; Hürriyet ve İtilaf fırkası, Prens Sabahattin'in âdemi merkezîyetçilik görüşünü benimsemiş, azınlıklar bu yüzden fırkayı desteklemişse de fırka, âdemi merkezîyet düşüncesinin siyasi muhtariyet düşüncesi olmadığını belirtmiştir. Bkz. A. Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, s.56vd.

¹¹⁷ A. Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, s.58vd.; Ali Birinci'ye göre İngiliz dostluğunun sağlanması Jön Türklerde dâhil dönemin aydınlarının paylaştığı düşüncedydi. Bazı aydınlar

Hürriyet ve İtilaf fırkası 11 Aralık 1911 İstanbul ara seçimlerini kazanmıştır. İttihatçılar, kabineye kendi adamlarını sokmaya çalıştıysa da başarılı olamamışlardır.¹¹⁸ İttihat ve Terakki cemiyeti muhalefetin güçlü olduğu meclisi muhalefetin itirazlarına rağmen feshettirmiştir.¹¹⁹ İttihat ve Terakki 1912 seçimlerini büyük farkla kazanmakla birlikte yinede mecliste mebusların muhalefeti ile karşılaşmıştır. Cemiyet, meclisin yetkilerini azaltan anayasa değişikliğinin gündeme getirmişse de, küçük rütbeli subaylar arasında Halaskar Zabitan adıyla muhalif grup ortaya çıkmış ve Makedonya’da isyan etmiştir. Hürriyet ve İtilaf fırkası ile bağlantısı olan grubun 24 Temmuz 1912’de baskısı sonucu ittihatçılar iktidardan uzaklaştırılmışsa da¹²⁰ 23 Ocak 1913’te hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirmiştir. Babıâli baskını denilen bu olayda Enver Bey sarayı basmış ve hükümetin istifası alınmıştır.¹²¹ İttihat-Terakki 1913 Babıâli baskınından sonra siyasi parti olacak ve dışardan siyasete müdahale etmeyi bırakıp bizzat kendisi ülkeyi yönetecektir.¹²² İttihat ve Terakki’ye muhalif olanların bu dönemde toplanma yeri Paris ve Kahire’dir.¹²³ Hürriyet ve İtilaf fırkasının yayın organları ise Teşkilat, Taktirat, Teminat, Merih, Hemrah, Islahat, Şehrah ve İfham gazeteleridir. İkdam, Yeni Gazete ve Alemdar gazeteleri de fırkayı desteklemişlerdir.¹²⁴

1908–1913 arası ittihatçıların denetleme iktidarı dönemi Kuzey Afrika ve Balkanlardaki toprakların kaybedildiği bir dönemdir. Edirne ise II. Balkan savaşı sırasında Enver Bey tarafından geri alınacak ve bu olay İttihatçıların gücünü arttıracaktır.¹²⁵

İngilizlerin Türkiye’ye çok iyilik yaptığını ve onların desteği olmadan devletin ayakta kalamayacağını düşünüyorlar ve dostluğun tekrar kazanılmasını istiyorlardı. Bkz. **a.g.e.**, s.58vd.

¹¹⁸ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.152vd; C. Eraslan, K. Ongun, **a.g.e.**, s. 99vd.

¹¹⁹ T.Z. Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, s.325vd.

¹²⁰ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.160vd; Ayrıca bkz. T.Z. Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, s.321; C. Eraslan, **a.g.e.**, s. 114vd.

¹²¹ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, 160,178vd.

¹²² F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.189vd; C. Eraslan, **a.g.e.**, s. 114vd; Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Halaskar Zabitan grubu ile ilişki kurmuş, Mahmut Şevket Paşa’nın suikastını hazırlamış, Babıâli baskını öncesi meclisi basma planları yapmıştır. Babıâli baskını ile İttihat ve Terakki’nin yönetimi ele geçirmesi sonucu meclisin olmadığı bir dönemde Hürriyet ve İtilaf Fırkası matbuatla muhalefet etmiştir. Bu tarihten sonra fırka bir daha meclise girememiştir. İktidara geçme imkânını da bulamayan muhalefet, Mahmut Şevket Paşa suikastından sorumlu tutulmuş, bazıları Sinop’a sürülürken bazıları da yurt dışına kaçmıştır. Fırka, Mondros mütarekesine kadar etkili olamayacaktır. Paris’te Milli Muhalefet Fırkasını kuracak olan muhalifler, Osmanlı hükümetini ıslah için Rusya, İngiltere ve Fransa’dan yardım talep etmişlerdir. Mondros Mütarekesi ile faaliyete tekrar başlayacak fırka, 20 aylık siyasi hayatında İttihat ve Terakki’nin merkezîyetçi, milliyetçi ve İslamcı politikasını benimsemediği için ittihatçıların aleyhinde çalışmıştır. Bkz. T.Z. Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, s. 329–335.

¹²³ A.B.Kuran, **a.g.e.**, s.349vd.

¹²⁴ F.H.Tökin, **a.g.e.**, s. 50vd.

¹²⁵ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.189vd.

İttihatçılar iktidarı kaybetmemek için her yola başvurmuş, baskı ve şiddet olağan olaylardan olmuşsa da totaliter anlamda ezici olmamışlardır. İktidarlarını tehlikeye sokmadıkça liberal tutumu benimsemiş ve genel eleştiriyi kabullenmekle birlikte cemiyetin ve davranışlarının eleştirilmesine karşı olmuşlardır.¹²⁶

İttihatçılarla liberaller arasındaki çatışmada ekonomiye bakış önemli yer tutar. İttihat ve Terakki, modern, anayasal, merkezîyetçi bir devleti savunmakla birlikte devlet tekeli sistemini ve ekonomi üzerinde devletin kontrolünü de savunmuştur.¹²⁷ İttihatçılar, kapitülasyonları kaldırmak ve milli ekonomiyi kurmak istiyorlardı.¹²⁸ 1908 Genç Türk devrimi, imparatorluğu eski düzenden kurtarmayı ve Avrupa devletlerinin denetiminden kurtarmayı amaçlayan bir siyasi harekettir. Bu politika I.Dünya Savaşı başlayınca uygulamaya konulmuş, kapitülasyonlar kaldırılmıştır ve müdahale olmadan ekonomik politikaları uygulama imkânına sahip olmuşlardır.¹²⁹ Ekonomik gelişme için milli banka kurulmuş, ferdi teşebbüste özellikle gençler teşvik edilmiş, Türk şirketleri geliştirilmeye çalışılmıştır.¹³⁰ I.Dünya Savaşı, İslamcılığı ve batıcıların iki esas fikrini zayıflatmıştır. Batıcıların yenileşme fikirleri milliyetçiliğe katılarak uygulanmaya başlanmıştır. Savaşın sonunda milliyetçilik en güçlü ideoloji olarak ayakta kalacaktır. Türkiye’de kültürel reformlardan öteye gidemeyen ve halka inemeyen yenileşme hareketi 1908’den sonra milliyetçiler tarafından batıcıların fikirleri yorumlanarak harekete geçirilecektir.¹³¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1913 Babıâli baskını ile ele aldığı iktidarını I.Dünya Harbinin sonuna kadar, savaş ortamının da etkisiyle muhalefetsiz bir şekilde mutlak iktidar olarak devam ettirmiştir. Bu dönemde Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa imparatorluk yönetiminde etkili olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin iktidarı I.Dünya savaşı yenilgisiyle sona erdi. Cemiyet, mütareke yolları aramış ve hükümeti bırakmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti savaş sırasındaki Ermeni ve Rum tehcirlerinden sorumlu tutulmuş ve cezalandırılmak istenmiştir. Cemiyet, 1 Kasım 1918’de kendi kendini feshetmiş ancak yerine Teceddüt Fırkasının kurulmasını sağlamıştır. Cemiyet yöneticileri 3

¹²⁶ F. Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s.240vd.

¹²⁷ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm’e**, İstanbul 1999, s.32.

¹²⁸ K.H.Karpat, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.16.

¹²⁹ F. Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm’e**, s.30.

¹³⁰ K.H.Karpat, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.16.

¹³¹ K.H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.31vd.

Kasım 1918’de İngilizler tarafından yargılanmamak için yurtdışına çıkış yapmakla birlikte gıyaplarında idam cezaları verilmiştir.¹³²

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile Türkiye işgal edilmeye başlanmıştır. Osmanlı hükümdarı Vahdettin ve Damat Ferit Paşa’nın başkanlığındaki hükümeti 1919 Ocak ayında tekrar kurulan Hürriyet ve İtilaf fırkası desteklemiş, Türk Milli Mücadelesine muhalefet etmiştir. Bu dönemde partinin yayın organı Mesuliyet, Alemdar ve Peyamı Sabah (Ali Kemal’in başyazarlığında) gazeteleridir. Fırka, Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasıyla birlikte siyasi hayattan çekilmiştir.¹³³

Damat Ferit Hükümeti İttihat ve Terakki yöneticilerini yargılamış ve ileride Türk Milletinin ölüm senedi olarak nitelenen Sevr Barış Anlaşmasını da imzalayarak Türkiye’nin paylaşılmasına razı olmuştur. Türkiye’nin işgaline Türk Milleti kayıtsız kalmamış ve Kuvva-yi Milliye denilen yerel direniş örgütleri ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Türk Milli Mücadelesini başlatmak amacıyla Anadolu’ya geçmiş, bu direnişi örgütlemiş, Amasya genelgesi, Erzurum ve Sivas kongresi ile örgütlenmeyi tamamlamıştır. İşgal döneminde son Osmanlı Mebusan Meclisi toplanmış ve 28 Ocak 1920’de Mustafa Kemal Paşa tarafından daha önceden hazırlanan Misak-ı Milli’yi kabul ederek Sevr anlaşmasını yok saymış Türk topraklarının bölünmezliği ilkesini ortaya koymuştur.¹³⁴ Osmanlı Mebusan Meclisinin kapatılması ve İstanbul’un işgal edilmesi neticesinde T.B.M.M’ si açılmış ve Milli Mücadele tek elden yönetilmeye başlanmıştır. T.B.M.M’ si hem İstanbul hükümetinin muhalefeti ve engellemesi hem de kendi içindeki bazı oluşumların muhalefeti ile karşılaştıysa da Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde 1921 Anayasasını da yaparak yeni devletin kuruluşunun alt yapısını hazırlamaya başlamıştır. Neticede Türk İstiklal Harbi başarıyla sonuçlanmış ve gelişmeler yeni bir devletin kurulmasına gitmiştir. Meclis, 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatı kaldırarak Cumhuriyet yönetiminin önündeki en büyük engellerden birini ortadan kaldırmıştır. Türk Milli Mücadelesi esnasında saltanat makamının ve İstanbul hükümetinin olumsuz tutum ve davranışları dolayısıyla Saltanatın kaldırılmasına muhalefet etkili olmamakla birlikte meclis komisyonunda mesele

¹³² Ahmet Eyicil, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” **Türkler XIII**, s.242.

¹³³ F.H.Tökin, **a.g.e.**, s. 56vd.

¹³⁴ Milli Mücadele döneminde İstanbul hükümeti ile Mustafa Kemal, Heyeti Temsiliye ve T.B.M.M arasındaki münasebetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. S.Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I-II**, İstanbul 1992.

görüŖülürken uzaması ve kaldırılmamasına yönelik eğilim ortaya çıkınca Mustafa Kemal PaŖa'nın müdahalesi ve komisyonu aydınlatması neticesinde saltanat kaldırılmış¹³⁵ ve Osmanlı Devleti resmen son bulmuŖtur.

Kadro Hareketi ile alakalı olarak yaptığımız çalıŖmamız beŖ bölümden oluŖmaktadır. Birinci bölümde 1923–1934 arası Türkiye'nin siyasi geliŖmeleri ve dönemin koŖulları ele alınacaktır. İkinci bölümde Kadro dergisinin yayın hayatına baŖlamasıyla ortaya çıkan Kadro hareketi, Türk İnkılâbı, sosyalizm, faŖizm ve liberalizm ve Mustafa Kemal PaŖa ile alakalı fikirleri ortaya konacaktır. Üçüncü bölümde ise Kadro hareketinin ekonomik görüşleri, dördüncü bölümde Kadrocuların sosyal görüşleri ele alınacaktır. ÇalıŖmamızın beŖinci bölümü Kadro dergisinin yayın hayatına son vermesine ve Kadro Hareketinin son bulmasına ayrılmıŖ olup çalıŖmamız sonuç bölümü ve bibliyografya ile tamamlanacaktır.

¹³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.. Mustafa Kemal, **Nutuk 1919-1927** (Yay.Haz. Zeynep Korkmaz), Ankara 2006.

I. BÖLÜM

1923–1934 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE MUHALEFET

A. CUMHURİYETİN İLANI VE TEPKİLER

a. Milli Mücadele Döneminden Cumhuriyete Geçiş

Türk İstiklâl Harbi, Anadolu’nun bölünmesini engellemeye yönelik antiemperyalist ve birleşik bir hareket olmakla birlikte, asker- sivil bürokrasi, burjuvazi, önde gelen kişiler ve toprak sahiplerin ittifakı gevşekti ve toplumsal olarak tutucuydu. Çoğunluk, Milli Mücadeleyi İstanbul Hükümetinin yeniden iktidara gelmesi için bir araç olarak görüyorlardı. Mustafa Kemal Paşa savaş sırasında sultan- halife meselesini ertelediyse de savaş kazanıldığında rejim sorunuyla karşı karşıya kalındı. Muhalifler, Osmanlı hanedanının yönetiminde anayasal bir monarşiyi istiyorlardı. İslâmi devlet yani anayasal monarşi Mustafa Kemal Paşa ve taraftarlarına uzaktı. Türkiye’nin modern bir ulus devlete dönüştürülmesini ve bu ulusun modern bir sanayileşmiş ekonomi yaratmak için bilime ve modern eğitime önem veren laik ve akılcı bir ulus olmasını istiyorlardı.¹ Mustafa Kemal Paşa’nın amacı olan batılılaşma fikrinin iki yüzyıllık bir geçmiş vardı ve modern bir toplum ve devlet kurma yolundaki mücadelede geçmişteki meşrutiyet hareketleri hürriyetçi nizamı kurmak için yapılmıştır. Dolayısıyla hürriyetçi nizamın kuruluşu batılılaşma meselesini de çözmek demektir.² Bunu gerçekleştirmek için inkılâpçılar, azınlıkta oldukları mecliste İstiklâl Harbi saygınlığını da kullanarak İslâmcı ve liberal batıcı muhaliflerin sultanlığı yeniden restore etmekte meclisi yönlendirdiklerini fark ederek 1 Nisan 1923’te meclisi dağıtmışlardır.³ T.Zafer Tunaya’nın muhafazakâr olarak adlandırdığı

¹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu** (nşr: Yavuz Alogan), İstanbul 2002, s.68.

² Türkiye Cumhuriyetinin temelleri TBMM’nin açılmasıyla atılmıştır. TBMM dönemi bir geçiş dönemi olmuş, meclis çeşitli fikir ve tezatları barındıran bir meclis olmuştur. Milletvekillerinin hepsi sadece cumhuriyetin temellerini atmak amacıyla mecliste bulunmamıştır. Bununla birlikte Meşrutiyetin siyasi olayları ve fikir hayatı içinde yetişmişlerdir. TBMM bir inkılâp organı olarak batılılaşma meselesini çözmeye çalışmıştır. Aynı zamanda Türkler milli bir devleti kurmak istiyorlardı. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul 1999, s. 89.

³ F. Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, s.68vd.; Işıl Çakan’a göre muhalif olarak adlandırılan ikinci gurupta meclisin yenilenmesini ve seçim yapılmasını istemektedir. Hatta 27 Kasım 1922 tarihinde mebus seçilme şartlarını düzenleyen kanun teklifi vermişlerdir. Mebus

milletvekilleri imparatorluğun devamını düşünmüşlerdir. Yeni bir devletin kurulmasını isteyenler ise inkılâpçılardır. Ancak her iki grupta geçmişin olduğu gibi devamını istememişlerdir. Muhafazakârlarda geçmişin eksiklik ve kusurlarını kabul etmişlerdir. Batılılaşma bir zaruret olarak kabul edilmişse de muhafazakârlar batıdan alınacakların İslâmi olup olmamasını şart olarak öne sürmüşlerdir.. Asıl mesele Meclis içindeki inkılâpçı-muhafazakâr grupların batılılaşma konusundaki fikirlerinden kaynaklanan çatışma olmuş ve Cumhuriyetin ilanından sonrada bu çatışma devam etmiştir. Batılılaşmanın kendisi ve ölçüsü kısaca neyin alınıp alınmayacağı meselesi mecliste tartışılmıştır.⁴

1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesi kararı alınmış, 3 Nisan 1923'te genel seçim yasasında düzeltmeler yapılmış ve kısa süre sonrada Mustafa Kemal Paşa tarafından dernek başkanı sıfatıyla dokuz umde yayınlanmış ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk fırkasına dönüştürüleceği açıklanmıştır.⁵ Halk Fırkası, dokuz maddelik beyanname ile ilan edilmiş ve bu dokuz madde siyasi parti olmayan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin seçim programı olmuştur. Bu programın halk tarafından onaylanması ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkası'na dönüşmesi gerçekleşecektir.⁶

II. Dönem seçimlerine gidilirken siyasi eğilimler teokratik saltanat- hilafet rejimiyle demokratik halk cumhuriyeti rejimi karşıtlığı halini almıştı ve Halk Partisinin kuruluşu normal bir siyasi parti kuruluşundan ziyade devrim sorunu

olmak için Türkiye'nin o günkü sınırları içinde doğmak ya da 5 yıl süreyle bir yerde ikamet etmek şartı getirilmek istenmiştir. Mustafa Kemal, bu öneriye dikkat çekmiş, amacın kendisinin seçilmemesi olduğunu belirterek önergeyi veren milletvekillerini sert bir şekilde suçlamıştır. Önergeyi veren milletvekilleri ise amaçlarının o olmadığını ve Mustafa Kemal'e bağlı olduklarını belirtmişlerdir. Bkz. Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, İstanbul 1999, s.22vd.

⁴ T.Z.Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında...**, s. 92-95; T.Z.Tunaya'ya göre 1920'den sonra ortaya konan tez, modern(asri) ve medeni toplum haline gelmektir. Mustafa Kemal Paşa'nın bütün siyasi düşüncesine medeni ve asri bir toplum olmak düşüncesi hâkim olmuştur. Mustafa Kemal'in önderliğindeki Türk İnkılâbı mahiyeti ise insani ve medeni mefkûreciliktir Milli kurtuluş hamlesi saltanatın ve köhnemiş müesseselerin düşmanıdır. Yeni Türkiye devleti dünyada hâkim olan milli hâkimiyet fikrinin tecellisidir. Milli hâkimiyet en ulvi ve necip fikirlerin ve iştiyakların sonucudur. Mustafa Kemal, batı medeniyetini bir bütün halinde kabul etmiştir. Bkz. T.Z.Tunaya, **a.g.e.**, s.96vd.

⁵ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul 1999, s.44vd.

⁶ T. Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.559.

üzerine iki kanattan birinin örgütlendiğini göstermektedir.⁷ I. Mecliste 1922 Temmuz ayında muhalif milletvekilleri II. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubunu kurmuşlardır.. Bu grubun eleştirisi meclis egemenliğinin yerini kişisel egemenliğin almış olması noktasında toplanmıştır. Bazı yazarlara göre I.grup ile II. Grup arasındaki tartışma laik demokrat cumhuriyetçilerle muhafazakâr hilafet saltanat yanlılarının tartışması değildir. Tartışmanın sebebi kurulacağı anlaşılan yeni devletin rejiminin temellerinin ne olacağı ve yürütmeyi elinde tutan bürokratik seçkincilerin konumudur. Muhalefet, meclis üstünlüğüne dayanan demokratik anlayışı savunmaktadır.⁸

Seçimlerde ikinci grup ve İttihat-Terakki ileri gelenlerinin seçilmemesi sağlanmış ve birkaç bağımsız milletvekili dışında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin adayları seçimi kazanmıştır.⁹ Seçimlerde halife yanlıları tasfiye edilmişse de bazı muhaliflerde meclise girmiştir. Kutuplaşma meclis içinden çıkıp, Halk fırkasının kendi içinde olacaktır.¹⁰

Yenilenen meclis, 11 Ağustos 1923'te açılmış, Mustafa Kemal Paşa başkanlığa seçilmiş, Rauf Bey'in istifası ile Fethi Bey başbakan olmuş ve meclis 23 Ağustos 1923'te Lozan Barış Antlaşmasını onaylamıştır.¹¹ Halk Fırkası, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini bünyesine katmış ve 11 Eylül 1923'te kurulmuştur. Genel başkan Gazi Mustafa Kemal Paşadır. Genel başkan yardımcısı ise İsmet Paşadır.¹² Halk Fırkası 10 Kasım 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası adını almış ve 1935 Kurultayında ise adını Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirmiştir.¹³ Halk Fırkasının tüzüğüne 1. maddesinde demokrasi, çağdaşlaşma ve hukuk devleti olma gereği ortaya konmuştur.¹⁴ Batı yanlısı modernist grup partiyi savunduğu reformcu politikaları gerçekleştirmek ve politikalarını uygulamak için birlik ve kitle desteği sağlamak amacıyla kullanmıştır.¹⁵

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyetin ilanı öncesinde İstanbul'un muhalif basını ve diğer basın ile İzmit'te bir araya gelmiştir. Görüşmede Türkiye'nin genel

⁷ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.507.

⁸ Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet**, İstanbul 1995, s.229vd.

⁹ M. Tunçay, **a.g.e.**, s.49.

¹⁰ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.508.

¹¹ M. Tunçay, **a.g.e.**, s.49.

¹² T. Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.557vd.

¹³ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.559vd.

¹⁴ M. Tunçay, **a.g.e.**, s.50.

¹⁵ K. H. Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.32.

meseleleri ele alınmış, muhalif basının anayasa, yeni devletin yönetim biçimi, başkent meselesi, halifenin konumu, Lozan antlaşması, Halk Fırkası'nın kurulması, dış politika gibi konulardaki soruları üzerinde görüş alışverişinde bulunulmuştur. Mustafa Kemal Paşa tarafından ayrıntılı bir şekilde bu konular hakkında bilgi verilmiştir. İzmit görüşmesi muhalif basınla uzlaşma ve onlara doğrudan bilgi verme amacını taşıyan bir görüşmedir.¹⁶

b. Cumhuriyetin İlanı

Seçimlerden sonra yenilenen meclis, 1921 anayasasında belirsiz kalan rejimin niteliğinin kesinleşmesi sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Saltanat rejimi artık olmayacağına göre bir hilafet devleti ya da bir halkçı (laik) bir devlet seçeneklerinden biri uygulanacaktı. Muhalefet için meclis, meşveret meclisi olabilirdi. Osmanlı hanedanından olacak halife ile kurulacak İslâm devleti küçükte olsa dünya çapında ruhani gücü olan devlet olabilirdi ve halkın tercihinin bu yönde olacağını düşünüyorlardı.¹⁷ Mustafa Kemal Paşa halifenin hala devletin başı olarak görülmesinin yarattığı belirsizliğe son vermek ve bu yöndeki tenkitleri geçersiz kılmak için anayasa değişikliği önergesi ile ortaya çıkmıştır.¹⁸ Mustafa Kemal Paşa tarafından hükümet üyeleri istifa¹⁹ ettirilerek hükümet bunalımı çıkarılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bunalımı hükümet üyelerinin tek tek meclis tarafından seçilmesi yönteminden vazgeçerek anayasa değişikliği çözdü ve bunu çözerken Cumhuriyetin ilanını da sağlamış oldu.²⁰ Teklifin meclise gelişi sürpriz olmuş ve heyecan ve kaynaşma yaratmış, önceden sezenler bize sorulmadı, haberimiz olmadı gibi değerlendirmelerle Cumhuriyetin ilanının dışında kalmışlardır ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir.²¹ Cumhuriyetin ilanı

¹⁶ Mustafa Kemal, **Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)**, Ankara 1999, s.81-171.

¹⁷ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.508.

¹⁸ F. Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.70.

¹⁹ Hükümetin istifası İstanbul basını tarafından hayretle karşılanmayıp sebepleri üzerinde durulmuştur. Rauf ve Sabit beylerin istifanın gerekçesi olarak ortaya konusu eleştirilmiştir. Ayrıca yeni hükümetin başbakanı olarak ta Fuat Paşa, Rauf Orbay ve Kazım Karabekir'in isimlerini ortaya atmışlardır. Ancak hükümet bunalımının devletin adını ilan etmek için kullanılan bir yol olduğunu anlayınca da aldandıklarını ve hükümetin istifasından hayırlı sonuçlar beklenmemesi gerektiğine işaret etmişlerdir. Bkz. Tülay Âlim Baray, "*Cumhuriyetin İlanına Tepkiler ve Yorumlar*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi XV/44** (Temmuz 1999), s.628-631.

²⁰ M. Tunçay, **a.g.e.**, s.52; Ayrıca bkz. K.H. Karpaz **Türk Demokrasi Tarihi**, s.42; Ş.S. Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal III(1922-1938)** İstanbul 1999, s.141vd.

²¹ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.508vd.

ile Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı seçilmiş ve İsmet Paşa bakanlar kurulunu kurmakla görevlendirilmiştir.

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanıyla, devletin yeniden yapılandırılması ve bu arada Türk kimliğini yeni baştan biçimlendirmek için güçlü ve merkezi hükümete ihtiyaç vardı ve bunu tesis için İsmet Paşa görevlendirildi.²²

ba. Hükümete ve Cumhuriyetin İlanına Muhalefet

Cumhuriyetin ilanıyla mecliste iki büyük gruplaşma ortaya çıkacaktır. Muhalifler halife etrafında toplanmış, Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğindeki yenilikçiler ise meclisi ve hükümeti kontrolleri altında tutmuşlardır.²³

Muhalifler, Cumhuriyetin ilanını sürpriz ve erken bir olay olarak değerlendirmişlerdir. Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın, Cumhuriyet rejiminin lafla korunamayacağını ve mevcut halin tespiti olduğunu belirtir.²⁴ İstanbul gazetelerinin eleştirileri cumhuriyetin ilanının sorunları çözecek büyümlü bir değnek olmadığı, aceleye ve sıkboğaza getirildiği noktasında yoğunlaşmakla beraber, Mustafa Kemal Paşa’nın tek başına davranacağını, gidişatın halifeliğin kaldırılmasına yol açacağını ve bunun hem İslâm dünyasında hem de Avrupa karşısında Türkiye’yi küçük ve kıymetsiz bir ülke konumuna getireceğini belirtirler. Ayrıca Cumhuriyeti ilan eden kadroya güvensizliklerini ve Mustafa Kemal’in savaşı kazandığını ve artık görevden çekilmesini isterler.²⁵

Rauf Bey, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinde yayınlanan demecinde en doğru devlet biçiminin devlet başkanlığına halifenin getirilmesi olduğunu belirtmiş ve halifenin yetki ve sıfatlarının da ilahi kabul edilmesini istemiştir.²⁶

Cumhuriyetin ilanına karşı muhalefette Ankara’nın kısa süre önce başkent ilan edilmesinin de payı büyüktür. Hükümet bu sebepten dolayı İstanbul’da gözden düşmüştür. Bu durum eski başkent halkının gururunu incitmenin yanında binlerce memurunda işsiz kalması anlamına geliyordu.²⁷

²² K. H. Karpat, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.33.

²³ K.H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.42vd.

²⁴ T.Z.Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, s.541–542, nu.6–7.

²⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I (1923–1938)**, İstanbul 1996, s.28vd.; Ayrıca bkz. A. Kabacalı, **a.g.e.**, s. 107vd; H.Topuz, **a.g.e.**, s. 143vd.

²⁶ H.Topuz, **a.g.e.**, s. 144.

²⁷ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul 1999, s.244; İsmet İnönü, **Hatıralar II**, Ankara 1987, s. 257.

bb. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın Şahsına Karşı Muhalefet

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Cumhuriyetin ilanına yönelik muhalif hareketi değerlendirmiştir. Gazeteler ve yazarların eleştirilerinden alıntılar yapmış, kendilerinin cumhuriyetçi olduğunu iddia eden bu yazarların cumhuriyeti benimseyen kişiler olmayıp, cumhuriyeti benimsemediklerini belirtmiştir. Bu yazarların daha ilk günden hücumu başlamayıp iyi niyet ve samimiyetle karşılaşmış olsalardı ve kamuoyuna yönelik olumlu yazılar yazsalar daha sonraki eleştirilerinin samimiyetine inanılabileceğini belirtmiştir²⁸.

Muhalefet grubunun ve bu grubu tutan basın cumhuriyet aleyhtarlığında bir sebepte İsmet Paşa'nın iktidara gelmesi ve başbakan olmasının da payı vardır. İsmet Paşa iktidara geçtikten sonrada Cumhuriyet aleyhinde yazılar yazarak hükümeti daha ağır bir dille eleştirip bir polis hükümeti doğduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁹

Cumhuriyetin ilanı Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar ve Ali Fuat Cebesoy Ankara dışında iken gerçekleştirilmiş ve cumhuriyetin ilanı daha çok yapılaş tarzından dolayı eleştirilmiştir. Rauf Bey, İstanbul gazetelerine verdiği demecinde Cumhuriyetin ilanına karşı olmadığını ancak anayasanın meclis ve ülke çapında ve yeterince tartışılmadan acele ve usule aykırı olarak değiştirilmesine karşı olduğunu belirtmiştir. Ali Fuat Cebesoy'da eleştirilerde bulunmuştur. Eleştirilerde en önemli etken ise hilafetin geleceğine yönelik kuşkulardır. Kazım Karabekir' de Cumhuriyetten yana olduğunu ancak kişisel buyurganlığın her türüsüne karşı olduğunu belirtmiştir.³⁰ Kazım Karabekir, Cumhuriyetin ilanını zafer kazanan başkomutanın, diğer komutanlara dikte ettirmesi ve Cumhuriyetin acele ile ilan edilmesini kişisel ya da grup egemenliği kurma olarak değerlendirmiştir.³¹

²⁸ Mustafa Kemal, **Nutuk (1919–1927)**, (Yay. Haz: Zeynep Korkmaz), Ankara 2006, s.554vd.

²⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul 2006, s.44vd; Milli Mücadelenin önder kadrosunun arası Lozan görüşmelerinde açılmış, hükümet reisi Rauf Bey ile İsmet Paşa anlaşmazlığa düşmüş, Lozan dönüşü İsmet Paşa'yı karşılamamıştır. Rauf Bey hükümet başkanlığından istifa etmiştir. Ali Fuat Paşa ise Mustafa Kemal'e senin aprotların kimlerdir şeklinde bir soru sorarak bundan sonra devlet yönetiminde kimin etkili olacağını öğrenmek istemiştir. Bütün bu sorularda artık ön plana çıkan, Lozan'ı imzalayan İsmet Paşa aleyhtarlığının olduğu görülmektedir. Bkz. Ş.S. Aydemir, **Tek Adam III**, s.144–145 Rauf Bey, İsmet Paşa'nın Başbakan olarak atanmasını tepkiyle karşılamıştır Bkz. Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I**, s.31; Ayrıca bkz. Abdi İpekçi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**, İstanbul 2004, s. 24 vd.

³⁰ Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924–1925)**,(nşr. G. Çağalı Güven) İstanbul 2003, s.55; Ayrıca bkz. T. Â. Baray, **a.g.m.**, s.631vd.

³¹ Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I**, s.31vd. ; Ş. Turan'a göre Kazım Karabekir, kendisi Cumhurbaşkanı olmak istiyor ve kendisini halk tarafından seçilecek cumhurbaşkanı olarak görüyordu.Bkz.a.g.e., s.32.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Rauf Bey'i tenkit etmiştir. Rauf Bey ve İstanbul gazetelerinin halkın görüşünü yansıtmadıklarını, İstanbul kamuoyunun Cumhuriyetin ilanını sevinçle karşıladıklarını belirtmiştir. Rauf Bey'in cumhuriyetçi olmadığını, istediği rejimi açık bir şekilde belirtmesi gerektiğini, halifeyi devlet başkanı olarak görmek isteyenlerde Rauf Bey'in sözleri ile ümit yarattığını, eleştiri ve telaşın asıl sebebinin devlet başkanlığı makamına cumhurbaşkanının gelmesinden kaynaklandığını ve bu sebeple halkı kışkırtmaya çalıştıklarını belirtmiştir.³²

Rauf Bey, 22 Kasım 1923'te Ankara'da Halk Fırkası grubunda İsmet Paşa tarafından eleştirilmiş, sözlerini geri almasını, cumhuriyetçi olduğunu açıklamasını ve fırka içinde kalıp kalmamaya kara vermesini istemiştir. Rauf Bey ise ikilik iddiasında bulunmadığını, hükümetinde hataları olduğunu ve haber verilmediğini, muhalif parti kurmasının istendiğini ancak kurmayacağını ve Halk Fırkası içinde kalacağını belirtmiştir.³³

İstanbul basını Cumhuriyetin ilanını bir halifelik sorunu olarak ele almış, Akşam ve Vakit gazeteleri halifenin istifa etmemesini, şeriata saldırı olduğunu ve bunun Halk fırkasının önde gelenlerinin yaptığı kanısı uyandırılmaya çalışılmıştır.³⁴ Tanin gazetesinde H.Cahit Yalçın, Tevhid-i Efkâr gazetesinde Velid Ebüzziya ve Sebilürreşad'da ise Eşref Edip halifeliği savunan ve kaldırılmasını istemeyen yazılar yazmışlardır³⁵

B. HİLAFETİN İLGASI KARŞISINDA ORTAYA ÇIKAN MUHALEFET

Türkiye'de muhalifler, cumhuriyete karşı itirazlarında Türk milletinin kendi ve İslâmi imparatorluk geçmişiyle bağlarını kopartacağı ve uzun süre lideri oldukları İslâm dünyası ile bağları kopartacağı görüşü hâkimdir ve bu düşünce Hüseyin Cahit Yalçın tarafından Tanin gazetesinde dile getirilmiştir. Muhalefet bu ve benzeri gerekçelerle bağlılıklarının canlı sembolü olan halife etrafında toplanmışlardır.³⁶

³² Mustafa Kemal, **Nutuk**, s.554–557.

³³ Ş.S. Aydemir, **Tek Adam III**, s.157vd; İ. İnönü, **Hatıralar II**, s. 183vd; Nurşen Mazıcı, **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919–1926)**, İstanbul 1984, s.78.

³⁴ Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I**, s.36.

³⁵ H.Topuz, **a.g.e.**, s. 143.

³⁶ B. Lewis, **a.g.e.**, s.262; H.Topuz, **a.g.e.**, s.144.

a. Muhaliflerin Hilafet Müessesesini Kullanma Çabaları

Cumhuriyetin ilanından memnun olmayan muhalifler halifelğe potansiyel bir devlet başkanı olarak bakıyorlardı³⁷ ve Cumhuriyet aleyhtarlığında hanedana duygusal bağlılık yanında halifenin, Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi gücüne, üstünlüğüne karşı tek güç olduğunu düşünüyorlardı.³⁸

1921 Anayasasındaki devletin dini İslâm'dır maddesinden hareketle hilafetçiler tarafından dini İslâm olan bir devletin başına halife dururken Mustafa Kemal Paşa'nın geçemeyeceği, İslâm devletinde cumhurbaşkanlığının olamayacağı, hilafet durdukça saltanatı kaldıran maddenin hükümsüz olduğunu dile getirmişlerdir. Bu düşüncelere Mustafa Kemal Paşa yanlısı gibi görünen ancak hilafet ve saltanattan bağlarını koparmamış kimseler ile yurt dışından Mısır ve Hint uleması da katıldı. İstanbul basınında ittihatçılarla itilafçıların hilafet kampanyası başlamıştır. Gazetelerde cumhuriyetin ilanının önlenemediğini ancak hilafet makamının korunması gerektiği, millet egemenliği fikrinin yeterli olup cumhuriyete gerek olmadığı ve halife ile de ulus egemenliğinin olacağı fikri işlenmiştir. Halifeciler, cumhurbaşkanını kötüleyerek, hanedanı temize çıkartmaya ve milletin gerçek önderinin hanedan olduğunu kabul ettirmeye çalışmışlardır.³⁹

Hilafetin kaldırması öncesinde 4 Şubat 1924'te Mustafa Kemal Paşa, İstanbul basınıının muhalif gazetecileriyle İzmir'de bir araya gelmiş ve iktidar ile basının münasebetleri görüşülmüştür. Mustafa Kemal Paşa, basının önemine değinmekle birlikte basından Cumhuriyeti desteklemesini, Cumhuriyetin etrafında çelikten bir fikir ve zihniyet kalesi meydana getirmesini istemiştir.⁴⁰

b. Dış Tesirler

Türk Milli Mücadelesi sırasındaki Türkiye ve Hindistan arasındaki içten ve samimi ilişkiler, saltanatın hilafetten ayrılması ile bunalıma girmiş ve İngiltere bu durumdan istifade etmiştir. Hint Müslümanları Mustafa Kemal'e sevgi ve ilgi yanında saltanat makamından ziyade halifeye bağlılık içindeydi. 3 Mart 1923'de toplanan Hindistan Müslümanlar Birliği Türkiye'deki gelişmelerle birlikte

³⁷ Ergun Özbudun, "Halifeliğin Kaldırılmasının Cumhuriyetin Laikleşmesindeki Önemi", **Türkiye Cumhuriyeti'nin Laikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları**, Ankara 1995, s.22.

³⁸ E. J. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.244.

³⁹ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.509vd.

⁴⁰ H.Topuz, **a.g.e.**, s. 146.

halifelik meselesini görüşmüş, saltanatın kaldırılmasını haklı bulmuştur. Hindistan Müslümanlar Birliği hilafet meselesini ve geleceğini görüşmüştür. Emir Ali hilafetle saltanatın ayrılmasının bütün Müslümanların onayı ile olması gerektiğini ileri sürerek karışıklığın artmasına katkıda bulunur. Bununla birlikte halifelik kurumunun korunacağı düşüncesiyle Cumhuriyetin ilanına destek veren önde gelen isimlere yönelik olarak Mustafa Kemal Paşa onları teskin etmek amacıyla bir heyet göndereceğini bildirir ancak bu gelişmeler hem hilafetin ilgasına hem de muhalefetin sindirilmesine zemin olacaktır.⁴¹

Şeyh Şahit Hüseyin, hilafetin kaldırılmamasını, Emir Ali ise Sünni hilafetinin papalık olmayıp devlet yönetiminin de görevleri arasında olduğunu, İslâm'ın yaşayabilmesi için mutlaka bir halifenin olması gerektiğini ve hilafetin Osmanlı hanedanından alınmasının bütün Sünni Müslümanların onayı ile olması gerektiğini belirtmiştir. Emir Ali, Ağa Han⁴² ile birlikte yazdığı ve hilafetin korunması ve kaldırılmamasını istedikleri mektubu (24 Kasım 1923 Londra çıkışlı) Ankara'ya göndermişlerdir. Ancak mektup daha önce İstanbul basınında Tanin, İkdam, Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanır ve bu durum heyecan yaratmıştır.⁴³ Mektubun yayınlanmasının saltanatın kaldırılması kanununa karşı

⁴¹ Salim Cöhce, “ Türk İstiklâl Mücadelesi ve Hindistan”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri (31 Ekim–1 Kasım 2002)**, Ankara 2006, s. 199–203.

⁴² Emir Ali Şii lideridir ve İngiltere'nin Ortadoğu, Türkiye ve Güney Asya meselelerinde gözü kulağı olmuştur. İngiltere'nin yayılcılığına hizmet etmiştir. Türkiye'nin çıkarımın İngiltere'ye yamanmak olduğunu belirtmiş, Müslümanların gözüne girerek İngiltere'ye hizmet etmeye çalışmıştır. Ağa Han ise Şia'nın İsmailiye mezhebindedir ve İngiliz gizli servisi ajanıdır. Siyonizm'e çalışmış ve yine Abdülhamit nezlinde Filistin'de Musevi kolonizasyonu kurulmasına çalışmıştır. I.Dünya Harbinde ittihatçıların cihat ilanına şiddetle karşı çıkmış, İslâm dünyasına bu çağrıya uymamalarını istemiş ve bu konuda yoğun çaba göstermiştir. Savaş esnasında da Türk planlarını öğrenmeye çalışmıştır. Milli mücadelede Mustafa Kemal'le yakınlaşmaya çalışmış, Halifelik kaldırılınca çok kızmış, 1924'te Hindistan sömürge hükümeti tarafından Nobel Barış Ödülüne aday gösterilmiştir. [Bkz. Mim Kemal Öke, **Hilafet Hareketleri**, İstanbul 2005, s.146–150]; Niyazi Berkes'e göre Şii olan Ağa Han ve Emir Ali'nin Sünni Hilafetini savunmaları ve kabul etmeleri mümkün değildir. İsmail iye ve Şii mezhebinde hilafetin imamlığı ve meşruluğu tanınmaz. Emir Ali ve Ağa Han, I. Dünya Harbinde Osmanlı halifesinin cihat ilanına karşı Hindistan'da mücadele etmişlerdir. Ancak daha sonra Hindistan hilafetçilerini Vahdettin hilafetine bağlama işini üstlenmişler, Hilafetin Türkiye'de kaldırılmasından sonra amaçları olan Hindistan'ı parçalama işinde başarılı olmuşlardır. Müslümanlar, Gandhi'nin cephesinden ayrılarak Vehhabiler'e dönmüş ve daha sonra Hindistan ikiye bölünerek Pakistan İslâm Devleti kurulmuştur. Hindistan'da, Gandhi önderliğinde Sünni Müslümanların dine ve hilafete dayanarak İngiltere'ye karşı direnmeleri bu iki kişinin Türkiye'deki hilafet meselesine karışmasıyla çökertilmiştir. Onların amacı Hint Müslümanlarının Hilafet ulusçuluğunu önlemektir. Bkz. N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.512vd.

⁴³ M. K. Öke, **a.g.e.**, s. 146–150; Mektubun tam metni için ayrıca bkz. H.Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatırlar**, İstanbul 2006, s.204vd.

işlenmiş bir suç olduğu gerekçesiyle Ahmed Cevdet, Hüseyin Cahit, Velid Bey, Hayri Muhiddin Bey, İstanbul İstiklâl mahkemesinde yargılandığıysa da beraat etmişlerdir.⁴⁴ İstanbul barosu başkanı Lütü Düşünselde yargılanmış, mahkeme, sanığın halifeyi direnmeye davet ettiği ve TBMM'nin manevi şahsına hakaret ettiği gerekçesiyle 27 Aralık 1923'te 5 yıl kürek cezasına çarptırılmışsa da meclis tarafından bu ceza 13 Şubat 1924'te affedilmiştir.⁴⁵ Bu yargılama sonrasında ceza verilmiş ve bu ceza affedilmiş ise de İstanbul'daki siyasi kaynaşmayı yatıştırma ve hilafetin kaldırılmasına uygun ortam hazırlama vazifesi görmüştür.⁴⁶

c. Halife Abdülmecid Efendi'nin Tavrı

Halife Abdülmecit, 9 Kasım 1923 tarihinde Vatan gazetesinde yayınlanan demecinde bütün İslâm âleminin desteğini aldığını ve bundan dolayı görevini bırakmaya niyeti olmadığını, halifelik makamının dayanağı olan milli hükümetin başka meselelerle uğraştığından halifelik makamı ile ilgilenmeye zaman bulamadığını ve kendisine bütün Müslümanların desteği olduğundan dolayı makamından çekilmeye sebep olmadığını⁴⁷ belirterek hükümete bir nevi mesaj vermiş ve arkasında büyük destek olduğunu ortaya koyarak hükümetin kendisiyle alakalı karar alamayacağını ima etmiştir. Kendisine İslâm âleminin desteğinin olduğunu belirtmesi de bunu ortaya koymaktadır. Bu düşünceler hilafet taraftarı basının görüşleriyle de uyum içerisindedir.

Bunun yanı sıra Halife Abdülmecit'in hükümetten talepleri ve olumsuz davranışları da halifeliğin kaldırılmasına zemin hazırlamıştır. Halife Abdülmecit, 22 Ocak 1924 tarihinde İsmet Paşa'ya gönderdiği mektupta İstanbul'a gelen devlet görevlilerinin kendisini ziyaret etmemesinden duyduğu üzüntüyü iletmış ve halifelik hazinesinin artırılmasını istemiştir. İsmet Paşa, durumu Mustafa Kemal Paşa'ya iletmıştır. Mustafa Kemal Paşa sert bir tepki göstermiş ve halifenin padişah gibi davrandığını, halifelik hazinesi olamayacağını belirterek hükümetten önlemler almasını istemiştir.⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa, hilafetin meclis tarafından

⁴⁴ H.Rıza Soyak, a.g.e., s. 208 vd; İ.Ceyhan Koç, **Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri (1929-1938)**, Ankara 2006, s. xxvii.

⁴⁵ Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I**, s.40vd; Lütü Bey, halifenin istifa etmemesi ve makamını korumak için mücadele edip direnmesi gerektiğini halife Abdülmecit'e hitaben açık mektup şeklinde yayınlarak muhalefet etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yeşil, **Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Ankara 2002, s.134; A. Kabacalı, a.g.e., s. 118vd.; Ayrıca Bkz. H.R.Soyak, a.g.e., s.223vd.

⁴⁶ Y.K. Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, s.56.

⁴⁷ N. Mazıcı, a.g.e., s. 93.

⁴⁸ Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I**, s.55-58; Ayrıca bkz. İnönü, **Hatıralar II**, s.186vd; Bilal Şimşir, **Atatürk ve Cumhuriyet**, İstanbul 2006, s. 316.

kaldırılması sırasında yaşanacak güçlüklerle karşı 15–20 Şubat'ta İzmir'de harp oyunları sebebiyle bir araya gelen ordu komutanlarına düşüncesini açmış onlarında desteğini alarak⁴⁹ halifeliğin kaldırılmasına karar verilmiştir. Aynı şekilde Eğitimin birleştirilmesi ve Şeriye ve Evkaf bakanlığı ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin kaldırılmasına karar verilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan görüşmeler neticesinde Halifelik 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmıştır. Gerekçesinde ise bu makamın Türkiye'yi iç ve dış siyasette çift başlı bir konuma soktuğu, Türkiye'nin bağımsızlık ve siyasi hayatında ortaklık kabul etmediği belirtilmiştir. İmparatorluğu çöküntüye götüren hanedanın halife adı altında varlığının ülke için tehlike olduğunu ve halifeliğin siyasi makam olup şimdi hükümetlerin bu işi yürüttükleri ve halifelik makamına gerek olmadığı bildirilmiştir. Mecliste halifeliğin kaldırılmaması yolunda görüşlerde olduysa da⁵⁰ 431 nolu kanunla halifelik kaldırılmış, halife görevinden alınmış, hanedanın yurt dışına çıkarılmasına karar verilmiştir.⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti'nin laik hukuk altyapısını kuran halifeliğin kaldırılmasına ilişkin kanun hilafetle saltanatın ayrılmasına ve saltanatın kaldırılmasına ilişkin kararın doğal ve mantıksal bir sonucudur.⁵²

Türkiye'de muhafazakârlar, halife etrafında toplanmışlardı. Mustafa Kemal Paşa kendi iktidarı için halifeliğin her zaman bir tehlike olduğundan hareketle kaldırılmasına karar vermiştir. Halifeliğin kaldırılması aynı zamanda XIX. yüzyılın başlarından beri devam eden laik-yenilikçi grupla dinci-muhafazakâr grubun mücadelesinde laik-yenilikçi grubun zaferi anlamına gelmektedir.⁵³ Halifeliğin ve şeriat mahkemelerinin kaldırılması ve dinsel okulların kapatılması daha sonra laiklik olarak adlandırılan bir politika doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.⁵⁴

⁴⁹ Ümit Özdağ, **Atatürk ve İnönü Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi**, İstanbul 2006, s. 49.

⁵⁰ Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I**, s.55–58; Ayrıca bkz. İnönü, **Hatıralar II**, s.186vd.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. S. Kili.,A.Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, s.106vd.

⁵² E. Özbudun, **a.g.m.**, s.21.

⁵³ K. H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.43; F. Ahmad'a göre başlangıçta Kemalistler İslâmî siyasal olarak etkisiz hale getirip onunla uzlaşmak istedilerse de muhalefet başka bir ideoloji bulamamış, Türkiye'nin çehresini değiştirmek isteyen devrime karşı İslâmî kullanma durumuna düşmüştür. Ayrıca laiklik karşıtlığı ve cumhuriyet aleyhtarlığında Milli Mücadelede Mustafa Kemal'le birlikte olan İstanbul burjuvazisi de ön plandadır. Osmanlı sultanının yönetiminde bir monarşiyi cumhuriyete tercih eden grubun bundan çıkarı vardır ve uluslararası bankalarla derin mali ilişkiler içindedirler. Bu kişiler ulusallaştırma ya da ekonomi üzerinde devlet denetimi gibi önlemlerle dış bağlantıların koparılmasını ve zayıflatılmasını istemiyorlardı. Bu gruptan bazıları Amerikan mandasını da istemişlerdir. Bkz. F. Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.71.

⁵⁴ K. H. Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.34; B. Lewis'e göre Mustafa Kemal, İslâmî Ortodoksluğun tahkimatlı kuvvetlerine ilk açık taarruzu başlatmıştır. Geleneksel

İsmet İnönü'ye göre, hilafetin kaldırılması saltanatın kaldırılmasına göre daha büyük tepki çekmiştir. Hilafetin devamı meclisteki saltanat taraftarlarını tatmin etmekteydi. Saltanatçılar zamanı geldiğinde hilafet şekli altında bir hükümdar idaresi istiyorlardı. Meclisin varlığını tanıyan muhalefet halifenin yinede devletin başı olmasını istiyor ve hilafetin varlığı umutlarını artırıyor. Bu durum dışarıdaki hanedanı da umutlandırmıştı. Dolayısıyla hilafetin ilgası daha çok karşı koymaya uğramış ve ilerideki ihtilafların başlıca kaynağı olmuştur.⁵⁵

Saltanat ve Hilafetin kaldırılması ile birlikte yeni devlet şeklinin muhafazası için yeni vatana hıyanet ek kanunları çıkarılmıştır. 1923 ve 1925'te çıkartılan yasalarla egemenliğin millete ait olduğu belirtilerek devlet şeklini değiştirmeye çalışmak, dini siyasete alet etmek, padişahlık ve hilafetçilik için propaganda yapmak yasaklanmış ve bu konuda cezai müeyyideler getirilmiştir. Saltanat ve hilafet taraftarlığı vatana ihanet olarak değerlendirilmiştir.⁵⁶

C. MUHALEFETİN KURUMSALLAŞMASI

İnkılâplara ve Mustafa Kemal'in kişisel yükselişine karşı muhalefet bu dönemde Milli Mücadelede yakın çalışma arasından çıkmıştır.⁵⁷ Cumhuriyetin ilanından ve daha sonra yapılan inkılâplardan hoşnut olmayan, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa ile araları açık olup yeni kurulan devlette önemli görev alamayanlar tarafından muhalefet bir araya getirilecektir. Böylelikle cumhuriyetin ilk muhalif partisi kurulacaktır.

a. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Türkiye'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Halk Fırkasından istifa eden milletvekilleri ile ordudan istifa eden milletvekilleri ve diğer muhalifler tarafından kurulacak ve fırka siyasi hayata katılacaktır.⁵⁸

teokratik devlete, ibadet ve itikat kuralları yanında medeni, cezai ve anayasal kurumları çatısı altında toplayan şeriatta hükümdar şeriatin başındadır ve birbirlerini ikame ediyorlardı. Ulema da onun yetkili savunucusu ve sözcüsüdür. Ulemanın gücüne Osmanlı reformcuları da karşı durmuş ve güçlerini azaltmışsa da yinede güçlerini muhafaza etmişlerdir. Geçmişte birçok kereler reformcuları engelleyen ulemanın kendi devrimini engellememesi konusunda Mustafa Kemal kararlıdır ve Hilafeti, Şeyhülislamlık Makamını ve Şeriye Vekâletini kaldırmış, Şeriye Mahkemelerini lağvetmiş, dini okulları ve medreseleri kapatmıştır. Bkz. B. Lewis, **a.g.e.**, s.264; Ayrıca bkz. Lord Kinross, **Atatürk- Bir Milletın Yeniden Doğuşu** (nşr. Necdet Sander), İstanbul 2007, s.454.

⁵⁵ İ. İnönü, **Hatıralar II**, s.188.

⁵⁶ Gotthard Jaschke, **Yeni Türkiye'de İslâmlık** (nşr. Hayrullah Örs), Ankara 1972, s.21.

⁵⁷ B. Lewis, **a.g.e.**, s.265.

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yeşil, **a.g.e.**, s.145 vd; Ayrıca bkz. Saime Yüceer, " *Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*",

Fırkanın kuruluşu, Mustafa Kemal Paşa'nın süratli icraatla nereye kadar gideceğinden ve ne şekilde bir otorite tesis edeceğinden korkulması ve birlikte çalışma ümidinin ortadan kalkmasıyla gerçekleşmiştir.⁵⁹ 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan partinin genel başkanı Kazım Karabekir Paşa ve genel sekreteri ise Ali Fuat (Cebesoy) Paşadır.⁶⁰ Milli hâkimiyete dayanan Cumhuriyet rejimi, hürriyetperverlik (liberalizm) ve demokrasi partinin esas prensipleriydi ve ayrıca altıncı maddede de fırkanın efkâr ve itikadı diniyeye hürmetkâr olduğu belirtilmiştir.⁶¹ Kemal Karpat'a göre muhalefetin liberallik iddiası samimi olmakla birlikte gerçekte laik tutumu artık açıkça belli olan hükümetin müdahalesine karşı dini koruma düşüncesinin bir sonucudur.⁶²

Muhallif basın Terakkiperver Fırkaya büyük destek verecektir. Ahmet Emin Yalman Vatan gazetesinde çok partili hayatı savunmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın tutumuna bağlı olarak siyasi hayatın şekil alacağı belirtilmiştir ve tarafsız olması istenmiştir. Bununla birlikte Mustafa Kemal'in memlekete eşsiz hizmetleri olduğunu ancak onunda eleştirilebileceğine değinmiştir.⁶³

TPCF mecliste özellikle İsmet Paşa'yı eleştirmiştir. Halk fırkası ile de genelde gergin ilişkiler içinde olmuştur. Kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığının arasındaki farklar iki partinin anlayamadığı nokta olmuştur. Muhalefet, Cumhurbaşkanının aynı zamanda parti başkanı olmasına karşı çıkmıştır.⁶⁴ Terakkiperver Fırka, muhalefet kontrolü olmadan meclisin ve hükümetin büyük bir güce sahip oluşunu eleştirmiş ve bunun bir çeşit istibdat olduğunu belirterek memlekette basının muhalefet görevini yapmakla birlikte mecliste de muhalefetin

Türkler XVI, s.536; Partinin kurulması ve bölünme Halk fırkasının önde gelenlerinde kaygı ve panik yaratmışsa da Mustafa Kemal Paşa bu durumu soğukkanlılıkla karşılamış, muhalefet partisinin kuruluşu engellenmemiş ve uzlaşmacı ruhla İsmet Paşa'nın istifası sonucu Fethi Bey 20 Kasım'da başbakanlığa getirilmiştir. İsmet Paşa muhalefet tarafından sevilmeyen ve muhalefete karşı daima sert olan birisidir. [Bkz. E. J. Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s.86 vd] ; Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa tarafından daha sonraki değerlendirmelerinde parti kurucularının cumhuriyetçi olmadıkları, Cumhuriyetin ilanını hazmedemedikleri belirtilmiştir. Muhalefet partisinin Cumhuriyet ve Terakkiperver adını almasının uygun olmayıp muhafazakâr diye nitelendirilmesi gerektiğine işaret ederek kendilerinden daha fazla cumhuriyetçi ve ilerici olamayacaklarını belirtmiştir. Bkz. Mustafa Kemal, **Nutuk**, s.601.

⁵⁹ İ. İnönü, **Hatıralar II**, s. 206; Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul 2004, s.438vd.

⁶⁰ A. Yeşil, **a.g.e.**, s.189vd; Ayrıca bkz. E. J. Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s.86; Saime Yüceer, **a.g.m.**, s.536.

⁶¹ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.616vd.

⁶² K. H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.45.

⁶³ A. Kabacalı, **a.g.e.**, s.127vd.

⁶⁴ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.610vd.

olmasını ve şahıs hürriyetinin korunmasının temel amaç olduğunu beyannamesinde belirtmiştir.⁶⁵

Doğu Anadolu'da çıkan Şeyh Sait isyanı dolayısıyla bölgede sıkıyönetim ilan edilmiş ve Hıyanet-i Vataniye Kanununun ilk maddesi dinin siyasete alet edilmesinin engelleyici bir şekilde değiştirilmiştir.⁶⁶ 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn kanunu çıkarılmış ve biri bölgede diğeri Ankara'da olmak üzere iki istiklal mahkemesi kurulmuştur. TPCF meclisteki görüşmelerde kanunun çıkışını eleştirmiştir.⁶⁷ Takrir-i Sükûn Kanununa dayanarak 6 Mart 1925 ve daha sonra Tevhid-i Efkâr, İstiklal, Son Telgraf, Toksöz, Aydınlık, Orak çekiç, Sebilürreşad, Tanin, Vatan gibi gazeteler, bazı yerel gazeteler ve dergiler kapatılmıştır.⁶⁸ Aynı zamanda ayaklanmayı dolaylı şekilde kışkırttıkları gerekçesiyle bazı gazetecilerde tutuklanmışsa da yargılama sonrasında serbest bırakılmışlardır.⁶⁹

Şark İstiklal mahkemesi Şeyh Sait İsyanı ile bağlantılı olduğu gerekçesiyle görev bölgesindeki TPCF şubelerini kapatmış, Ankara istiklal mahkemesinde yargılama devam etmiş ve neticede TPCF'nın bazı üyeleri isyanla ilişkilendirilmiş ve hükümet tarafından 3 Haziran 1925 tarihinde parti kapatılmıştır.⁷⁰ Hükümet,

⁶⁵ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.615vd.

⁶⁶ M. Tunçay, **a.g.e.**, s.142.

⁶⁷ Mecliste Takrir-i Sükûn kanunu görüşmelerinde muhalefet kanunun çıkmasına karşı çıkmış, gerek olmadığını bildirmiştir. Muhalefet, kanunun anayasaya aykırı olup Türk vatandaşlarına tanınan hakları kısıtladığını belirtmiştir. Kazım Karabekir'de kanunun halk egemenliğini kısıtladığını, hak ve özgürlükleri kısıtlayıp basını susturma işinin de İstiklal mahkemelerine mi devredileceğini sormuştur. [Bkz. Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I**, s.117–118; H.R.Soyak, **a.g.e.**, s. 317 vd]; M. Tunçay, İsmet Paşa'nın 1927'de sözlerine dayanarak Takrir-i Sükûn Kanununun asıl amacının Şeyh Sait İsyanından ziyade memleketteki basın ve aydınların ortaya çıkardığı kargaşayı ortadan kaldırmak olduğunu belirtir. Bkz. M. Tunçay, **a.g.e.**, s.145.

⁶⁸ A. Kabacalı, **a.g.e.**, s.133 vd.; L. Kinross, **a.g.e.**, s. 471.

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Tunçay, **a.g.e.**, s.149; M. Tunçay'a göre İstiklal Mahkemeleri siyasal iktidarın emirleriyle hareket etmekte ve basını susturmak amacını taşımaktadır. Gazeteciler kendilerine verilen öğüde uyarak Mustafa Kemal Paşa'ya yalvarış telgrafları çektikten sonra biri dışında hepsi serbest bırakılmıştır. Bkz. M.Tunçay, **a.g.e.**,s.151.

⁷⁰ E. J. Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s.130; Ahmet Yeşil, **a.g.e.**, s.385; Hükümetin TPCF'nı kapatma gerekçesinde Ankara İstiklal Mahkemesinin hükümete partinin kapatılması yolundaki tebliğine atıf yapılarak partinin programındaki “ itikadati diniye saygılıdır” esasının isyanda önemli rol oynadığı, parti üyelerinin isyanı destekledikleri, partinin dini siyasete alet ettiği belirtilerek partinin kapatılmasına karar verilmiştir. [Ayrıntılı bilgi için bkz. T. Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 621–622]; İsmet Paşa, İstanbul basınının cumhuriyetin ilanına, diğer inkılâplara tepkisi, abartılı endişeleri ve her yere yaptığı hücumlarıyla isyanın çıkışına ortam hazırladığını belirtir. İsmet Paşa, devamında, rejimin kaderinin şark isyanı, iç politikada ve silah meydanının da kesin başarıya bağlı olduğunu, TPCF programındaki dini lazimiyeye riayetkârdır maddesinin abartıldığını ve bu maddeyi koyanların maksatlarının dışına çıktığını, mübalağalı bir yorumunun yapıldığını belirterek partinin

Takrir-i Sükûn kanununa dayanarak memleket çapına yayılmış teşkilatlı muhalefeti ortadan kaldırarak bütün kuvveti elinde toplamıştır. Mustafa Kemal Paşa muhafazakârları yavaş yavaş önemli görevlerden uzaklaştırarak kendi devrimci laik grubunun üste gelmesinin sağlamıştır.⁷¹

b. Şeyh Sait İsyanı

1925 tarihinde Doğu Anadolu’da Şeyh Sait önderliğinde din elden gidiyor sloganıyla bir isyan çıkmıştır. Ancak isyanın amacı bağımsız bir Kürdistan kurmak ve halifelîği yeniden ortaya çıkartmaktır. Ayrıca bölgede derebeylik sistemini ortadan kaldırmaya çalışan hükümete karşıda bir başkaldırıdır.⁷² İktidarın bölgedeki derebeylik gücünü tehdit edeceğinin anlaşılması isyanın çıkmasına zemin hazırlamıştır. İsyanın bastırılması için sert önlemler alınması ve sıkıyönetim kurulması istenmiş, Kazım Karabekir gibi muhalifler bu duruma karşı çıkmışlarsa da İsmet Paşa ve Recep Bey (Peker) tarafından isyana karşı gerekli önlemleri almadığı ileri sürülerek Başbakan Fethi Bey sert bir biçimde eleştirilmiştir. Neticede Fethi Bey istifa ederek İsmet Paşa hükümeti kurmuş ve doğudaki isyanı bastırmak için Takrir-i Sükûn Kanunu denilen üç maddelik kanun çıkartılmıştır ve isyana müdahale edilmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu iki yıllık süre için hükümete isyanı ve gericiliği teşvik eder nitelikte kuruluşu, girişimi ya da yayını yasaklama ve kapatma hakkını vermektedir. Bununla birlikte yasayı uygulama hakkı İstiklal mahkemelerine verilmiş ve verilecek kararlar meclis onayının dışında tutulmuştur. Ankara’da da Doğu Anadolu dışında isyanla alakalı durumlar için ek mahkeme kurulacaktır.⁷³

Terakkiperver Fırka bu kanunun anayasaya aykırı olduğunu, özgürlükleri kısıtladığını, insan haklarını çiğnediği gerekçesiyle şiddetli bir şekilde karşı çıktıysa da kanunun çıkmasına engel olamamıştır. Muhalefet, hükümetin isyanı önlemek amacıyla çıkardığı yasal düzenlemelere tepkisini meclisi terk ederek göstermiştir.⁷⁴

Atatürk’ün isteği ile değil istiklal mahkemesi kararıyla kapatıldığını belirtmiştir. Bkz. A. İpekçi, **a.g.e.**,s.20.

⁷¹ K. H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 47.

⁷² K.H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.45; M. Tunçay’a göre Şeyh Sait İsyanı dinsel bir görüntü altında milli bir başkaldırıdır ve bölgede görev yapan istiklal mahkemesi kararlarında da bağımsız Kürdistan kurmaya kalkışma suçlaması yapılmıştır. Bkz. M. Tunçay, **a.g.e.**, s. 136.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Kalafat, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Ankara 1992, s. 150–178.

⁷⁴ Y. Kalafat, **a.g.e.**, s.172; Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I**, s.117–118; L. Kinross, **a.g.e.**, s.268vd.; Yasanın görüşmelerinde iktidar, muhalefeti irtica ve Cumhuriyete karşı girişimleri ister istemez destek vermekle suçlamış, Terakkiperver Fırka ise bunun iftira olduğunu ileri

Doğu Anadolu'da genişleyen ve yaklaşık üç ay devam eden isyan Diyarbakır'a kadar uzanmış ancak bastırılmış ve isyanın elebaşları olan Şeyh Sait ve adamları yakalanmış ve İstiklal mahkemesi tarafından yargılanarak asılmışlardır.⁷⁵

Şeyh Sait İsyanı sonrasında isyanla bağlantılı olduğu gerekçesiyle Eşref Edip, Velid Ebüzziya, Abdülkadir Kemali, Fevzi Lütfi, Sadri Ethem, Ahmet Emin, Ahmet Şükrü, Suphi Nuri, İsmail Müştak ve Gündüz Nadir gibi gazeteciler tutuklanmıştır. Tutuklanan gazeteciler yargılanmışlarsa da Mustafa Kemal Paşa'ya affedilmeleri için başvurmuşlar ve istekleri uygun bulunup isyanla ilişkili olmadıkları ortaya konarak tahliye edilmişlerdir. Ancak bu gazetecilere tekrar gazete çıkarma izin verilmemiş, gazeteciler serbest bırakılsa da tutuklama ve yargılama ile sindirilmeye çalışılmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın'da tutuklanmış, yargılama sonrası Çorum'a sürgün edilmiştir. Bunun yanı sıra bu dönemde birçok gazete ve dergi yazarı hakkında yasal işlemler başlatılacak ve bazı gazete ve dergiler kapatılacak, yazarları da çeşitli cezalara çarptırılacaktır. Muhafız basının sindirilmesi ile 1925 öncesine göre muhalif basının neredeyse ortadan kalktığını ve muhalif yazarların başka işlerle meşgul olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁶ Bu uygulamalar sonunda basın üzerinde sıkı bir denetim sağlanmış ve muhalefet etkisiz hale getirilmiştir. 1929 yılına kadar bu yapısını devam ettiren basın 4 Mart 1929'da Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlükten kalkmasıyla önceki döneme kıyasla daha özgür bir ortama geçicidir.⁷⁷

c. Hobyun Cemiyeti ve Ağrı İsyanları

Hobyun Cemiyeti, Şeyh Sait İsyanının bastırılması sonrasında Suriye, İran, Irak ve Türkiye'den kaçan asi ileri gelenleri ve Kürt Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilatı İctimaiye Cemiyeti, Kürt Ulusal Birliği ve Kürt Millet Fırkası mensuplarınca İngiltere desteği ile birlikte Ermeni Taşnak komitesi mensuplarının bir araya getirilmesiyle kurulmuş bir cemiyettir. Bu cemiyetin yönlendirmesiyle de siyasi Kürtçülük hareketi olan Ağrı İsyanları çıkmıştır..Türkiye'ye siyasi baskı

sürmüştür. İstiklal mahkemelerinin meclisin onayı olmadan kendi başına karar vermesi konusunda tartışmalar yaşanmış, muhalefet istiklal mahkemelerinin tarihe karıştığını o dönemde yeniden ortaya çıkmasının demokrasiye aykırı olacağını, yapılacak hataların telafisi olmayacağını, idam hükümlerinin meclis tarafından onaylanmasını istemiştir. Bkz. Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, İstanbul 1980, s. 370.

⁷⁵ Y. Kalafat, **a.g.e.**, s. 173vd.

⁷⁶ A. Kabacalı, **a.g.e.**, s. 134-140; Ayrıca bkz. H.Topuz, **a.g.e.**, s.149vd.

⁷⁷ İ.C. Koç, **a.g.e.**, s. xxix, 11vd.

yapmak için Kürt meselesini kullanan Fransa, İngiltere ve Taşnaklar bu cemiyete yardımda bulunmuşlardır. Hobyun Cemiyeti Ağrı isyanlarının çıkmasını sağlamıştır.⁷⁸

Ağrı İsyanları 1926 Mayıs ayında başlamıştır. Devletin askeri tedbirleri siyasi Kürtçülere olaya siyasi bir mahiyet vererek genel bir ayaklanma çıkarmalarına fırsat vermiş ve devreye Kürt-Ermeni dayanışması ile teşkilatlanan ve Irak ve Suriye’de faaliyette bulunan Hobyun Cemiyeti girmiştir. Yusuf Taşo’nun başlattığı I.Ağrı İsyanı Haziran 1926’da bastırılmışsa da Eylül 1927’de İran’ın desteğiyle tekrar canlanan isyana karşı II. Ağrı hareketi düzenlenmiştir. Bununla birlikte devletin Ağrı isyanlarına müdahale etmesini engellemek amacıyla Doğu ve Güney Doğuda birtakım ayaklanmalarda çıkartılmıştır... Midyat Savur bölgesi ve Zeylan bölgesinde 1930’da çıkan ayaklanmalar bastırılmıştır. Bununla birlikte Ağrı isyanları devam etmiş ve daha geniş katılımlı III. Ağrı İsyanı çıkmıştır. Bu isyana Rusya ve İran silah desteği sağlamış, İngiltere ve Ermenilerde birtakım destekler vermiştir. III. Ağrı İsyanı 7–14 Eylül 1930 tarihinde gerçekleştirilen askeri hareket neticesinde bastırılmıştır.⁷⁹

ç. Suikast Girişimi

1926 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’ya İzmir’de suikast girişiminin ortaya çıkarılması iktidar ile karşıtları arasındaki ilişkilerin tümünden kopmasına sebep olacaktır.⁸⁰ TBMM I.Dönem milletvekili Ziya Hurşit ve arkadaşlarının suikast girişimi 17 Haziran 1926’da ihbar neticesinde başarısız olmuş ve suikastçılar yakalanmıştır. Ankara istiklal mahkemesi çoğunluğu milletvekili olan 49 sanığı yargılamaya başlamıştır. Bu sanıklar arasında TPCF kurucuları da vardır. Kazım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat, Refet ve Mersinli Cevat Paşalar yargılanmış ve Mustafa Kemal’in isteğiyle serbest bırakılmıştır. Ancak Rüştü Paşa, İsmail Canpolat, Halis Turgut, Şükrü, Abidin, Albay Arif gibi eski TPCF milletvekilleri ile beraber suikastçılar idam edilmiştir. Böylece İttihat ve Terakki’yi tekrar ortaya

⁷⁸ Abdülhaluk M.Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, İstanbul 1994, s. 405.

⁷⁹ A.M.Çay, **a.g.e.**, s.411-420 ; Başbakan İsmet Paşa’da Ağrı İsyanları sırasında isyancıların sürekli İran’a kaçtığını, Ağrı Dağı’nın iki ülke tarafından paylaşılmasının ve sınır meselesinin bölgenin güvenliğini sağlamakta sıkıntıya sebep olduğunu, Türk ordusunun isyanı bastırırken gerekli gördüğü zamanlarda sınırı geçip İran sınırları içerisinde askeri hareket düzenlediğini belirtmektedir.[Bkz. İ.İnönü, **Hatıralar II**, s.266vd.] ; İsmet Paşa, özellikle 1930’larda Fransa ve İngiltere’nin ayrılıkçı Kürt hareketlerini desteklediğini, Suriye ve Irak’ta yoğun faaliyette bulduklarını da ortaya koymaktadır. Bkz. Saygı Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, İstanbul 2008.

⁸⁰ Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I**, s.135vd.

çıkarma girişimi ortadan kaldırılmış ve muhaliflerde bu vasıta ile sindirilmeye çalışılmıştır.⁸¹

İsmet Paşa, İzmir Suikastı ile ilgisi olduğu gerekçesiyle Kazım Karabekir'in tutuklandığını, kendisinin talimatıyla serbest bırakıldığını, Karabekir'in hâlihazırda milletvekili olduğunu ve durumu Mustafa Kemal Paşaya ilettiğini, İzmir'e gittiğini ve Mustafa Kemal Paşa'ya Terakkiperver Fırka kurucularının suikastla bağlantısı olmadığına inandığını söylediğini belirtmektedir. Bununla birlikte Terakkiperver Fırka mensubu yedi milletvekilinin idam cezası aldığını, diğerlerinin ceza almadığını, eski ittihatçılardan bazılarının da idam edildiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra suikastın olabileceğini saflıklarından dolayı tahmin edemediklerini de ifade etmektedir. Suikastın reformlardan endişe duyanlar tarafından planlandığını ve bu sayede Mustafa Kemal Paşa'yı ortadan kaldırarak tehlike olarak gördükleri reformlardan da kurtulmayı amaçladıklarını ileri sürmektedir.⁸²

d. Muhalefetin Susturulması

Türkiye'de muhalefet ile iktidarın münasebetleri 1925 yılına kadar daima gerginlik içinde geçmiştir. Cumhuriyetin ilanı, hilafetin kaldırılması, Terakkiperver Fırkanın kurulması gibi olaylar muhalefetle iktidarın münasebetlerini doğrudan etkilemiş, siyasi muhalefet yanında sivil muhalefette bu dönemde aktif olmaya çalışmıştır. Muhalefetin kontrol altına alınması 1925 yılında gerçekleşecek ve bu kontrol yasal yollarla gerçekleştirilecektir. Takrir-i Sükûn Kanunu her çeşit muhalefeti kontrol altına almanın yolunu açacaktır.

da. Takrir-i Sükûn Kanunu

Takrir-i Sükûn Kanunu 4 Mart 1925'te kabul edilmiştir. 3. Maddelik kanununun 1.maddesinde irtica ve isyanla memleketin içtimai nizamını, huzur ve sükûnu, emniyet ve asayişini ihlale bais bütün teşkilat, tahrikât, teşvikat, teşebbüsat ve neşriyatı hükümet, Reis-i Cumhuriyetin tasdiki ile re'sen ve idareten men'e mezundur. 2. Madde ise iki yıl geçerli olacağını, 3. madde ise kanunun bakanlar kurulu tarafından uygulanacağına ilişkindir.⁸³

CHF Genel Sekreteri Recep Bey(Peker), kanunun meclisteki görüşmelerinde İstanbul basınının memlekette ne kadar kurum ve makam varsa

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Tunçay, **a.g.e.**, s.166vd.; Ayrıca bkz. Ş. Turan, **Türk Devrim Tarihi III/I**, s.138vd.; Ş.S. Aydemir, **Tek Adam III**, s.262.

⁸² İ. İnönü, **Hatıralar II**, s. 210–218.

⁸³ Y. Kalafat, **a.g.e.**, s. 172.

hepsini yıkmaya çalıştığını, Şeyh Sait isyanının çıkmasına sebep olduklarını, kanunun çıkmasının da sebebi olduklarını, memleketin rahat etmesi için kanun kuvvetiyle bu zararlı basın ortadan kaldırılmasının gerek olduğunu ileri sürmüştür. Recep Bey, kanunun isyan yanında memlekette zararlı olarak görülen basınında kontrol altına alınması yönünde bir kanun olduğunu dile getirmiştir.⁸⁴

Hükümet 6 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn kanununa dayanarak Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklal, Sebilürreşad, Aydınlık ve Orak Çekiç gibi gazeteler ile bazı yerel gazetelerin yayımına son vermiş, bu uygulamayı daha sonra Tanin, Vatan ve Resimli Ay dergisinin kapatılması takip etmiştir.⁸⁵

Takrir-i Sükûn Kanunu hükümete Şeyh Sait İsyanını bastırmak yanında ülkedeki diğer siyasi hasımlarıyla uğraşmak noktasında kanuni yetki vermiştir. Terakkiperver Fırkanın kapatılması, muhalif basının üzerindeki sıkı denetimle beraber İzmir Suikastı davasında da Mustafa Kemal Paşa'nın bütün ileri gelen siyasi muhaliflerine karşı kovuşturma imkânı vermiştir.⁸⁶ İzmir suikastı davasında sanıkların çoğunluğu serbest bırakılmakla beraber oldukça geniş çaplı tutuklama ve yargılamalar var olan muhalefeti sindirme vazifesi görmüştür.⁸⁷

Bunu yanı sıra Takrir-i Sükûn Kanunu iktidar savaşının sonudur ve belli bir grubu tasfiye etmiştir. İktidarın kontrolü, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki küçük burjuva kökenli asker-sivil devrimcilerin eline geçmiştir. Bununla birlikte asker-sivil devrimciler bir sınıf olmadıkları için milli mücadeleden beri ittifak halinde oldukları diğer sınıflarla birlikte hareket etmek zorunda kalmışlardır.⁸⁸

e. İnkılapların Hızlandırılması

1925'te çıkan Takrir-i Sükûn Kanunu 1927'de tekrar uzatılmış ve 1929'da yürürlükten kaldırılmıştır. Bu dönemde şapka kanunu, tekke ve zaviyelerin kapatılması, medeni kanun, latin harflerine dayanan yeni Türk alfabesi gibi önemli inkılâplar gerçekleştirilmiş ve tek parti sistemi pekiştirilmiştir. Ayrıca Türkiye'de irtica dalgaları, inkılâp dalgaları, hareketler, hamlelerle, yabancı şirketlerin millileştirilmesi gibi olaylar 1926 olayları arasındadır.⁸⁹ 1928'de anayasadan devletin dinini İslam olarak kabul eden madde kaldırılmıştır. Takrir-i

⁸⁴ H.Topuz, **a.g.e.**, s.147.

⁸⁵ H.Topuz, **a.g.e.**, s. 148.

⁸⁶ B. Lewis, **a.g.e.**, s. 274.

⁸⁷ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Ankara 1992, s.97.

⁸⁸ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara 1997, s.71.

⁸⁹ Ş.S. Aydemir, **Tek Adam III**, s.253.

Sükûn kanununun yürürlükte bulunması inkılâpların yapılmasını ve var olan muhalefetin sindirilmesine de sebep olmuştur ve bu durum Mustafa Kemal Paşa tarafından da kabul görmüştür. Mustafa Kemal Paşa Takrir-i Sükûn Kanunu olmasa da inkılâpları yapacaklarını ancak kanunun varlığının inkılâpların yapılmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir.⁹⁰

Türkiye, 1930 yılına kadar CHP'nin tek parti yönetimi altında ve belirgin bir muhalefetin olmadığı bir dönem yaşayacaktır. 1930'da Türkiye'nin ikinci çok partili hayata geçiş deneyimi olacak ve 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulacaktır.

Ç. MUHALEFETİ YENİDEN OLUŞTURMA ÇABALARI: DEMOKRASİYE YÖNELİŞ

a. Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kurulması

Serbest Cumhuriyet Fırkası Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Fethi Bey⁹¹ tarafından kurulmuştur. Fethi Bey ülkenin ekonomik olarak kötü durumundan bahsetmiştir. Mustafa Kemal Paşa muhalif bir partinin mecliste var olmasının hükümeti olumlu etkileyeceğini ve birçok sorunun çözümüne katkı sağlayacağını belirtmiştir. Fethi Bey'e Mustafa Kemal Paşa tarafından yazılı güvence verilmiş ve kız kardeşi Makbule hanımı da muhalif partiye yazdırmış ve CHF'ndan bazı milletvekillerini de muhalif partiye kaydirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, CHF'nın genel başkanıdır ancak her iki fırkaya da eşit mesafede duracağını belirtmiştir. Fethi Bey ılımlı ve liberal düşüncelere sahipti ve gerek devlet yönetimi gerekse ekonomide liberalizmi savunuyordu.⁹²

⁹⁰ Mustafa Kemal, **Nutuk**, s.605.

⁹¹ Fethi Bey'e göre Mustafa Kemal Paşa'nın yakınındakiler ülkenin durumundan ve İsmet Paşa hükümetinden memnun olmadıklarını kendisine iletilmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın muhalif bir parti kuracağı ve kendisini parti kurmakla görevlendireceği şeklinde bir yıldır konuşmalar olduğunu..Yalova'da Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunanlara halkın hükümetten memnun olup olmadığını sorduğunu, kendisine de yurt dışından ülkenin nasıl görüldüğünü sorduğunu, kendisinde özellikle ekonomik alanda gördüğü eksikliklerden bahsettiğini ve hükümetin görevini iyi yapması için mecliste icraatlarının görüşülmesini istediğini belirtmektedir. Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden milletvekillerinin hükümete karşı görevlerini en iyi şekilde yapması için muhalif parti kurmasını istediğini ve İsmet Paşa'nın da Yalova'ya gelerek muhalif parti kurulmasını desteklediğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine faaliyetlerini yürütmesi için destek vereceğini söylediğini ve Serbest Fırkanın kurulmasının kararlaştırıldığını belirtmektedir. Bkz. F.Okuyar, **Üç Devirde Bir Adam**, s. 377-410.

⁹² Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 1997, s.37-53; Ayrıca bkz. Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara 1959, s. 212vd.

Nuri Bey (CONKER), fırkanın genel sekreteri olmuştur ve Mustafa Kemal Paşa'nın temeli çocukluk yıllarına dayanan arkadaşıdır. Ağaoğlu Ahmet Bey ise liberal fikirleri ile tanınan birisidir ve Mustafa Kemal tarafından o sırada Kars milletvekili iken fırkayı kurmakla görevlendirilen önemli insanlardandır. Aynı şekilde CHF'ndan bazı milletvekilleri de SCF'na Mustafa Kemal Paşa tarafından geçiş yaptırılmıştır. SCF cumhuriyetin ve milli hâkimiyetin çok partili bir siyasi hayatı gerektirdiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın da bunu istediği, hükümetin denetlenmesi, mevcut ekonomik ve sosyal meselelerin çözümü gibi sebeplerle kurulmuştur.⁹³

SCF programının ilk maddesinde cumhuriyetçilik, laiklik ve milliyetçilik ilkelerine bağlılık belirtilmiş ve devamındaki maddelerde vergi düzeltimi, özgürlükler, devlet yatırımları, yabancı sermaye, özel girişimcilik, kredi vb. alanlarda yoğunlaşmış ve genel olarak liberal bir program olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁴ Parti tabanı ise programa dayalı destekçileri dışında genel olarak CHP ve yönetiminden memnun olmayanlardan oluşan tepkisel bir tabandır.⁹⁵

SCF, iktidara talip olan ve iktidara geçmeyi hedefleyen bir fırkadır. CHF politikalarını eleştirmiş ve mecliste tartışmalar yaşanmıştır. İktidara geçmeyi hedeflemesi CHF çevrelerinde tepki ve tedirginlikle karşılanmış ve sert bir biçimde eleştirilmiştir. Kitlelerin SCF'na akını ve belediye seçimlerindeki başarısı yakın gelecekte iktidara geçebileceğini gösteriyordu ancak CHF buna hazır değildi.⁹⁶ Belediye seçimlerinde Serbest Fırka tabanı CHF'nın seçim kampanyasında komünist, irticacı, gâvur ve aşağı tabakadan olmakla suçlanmıştır.⁹⁷ Fethi bey ise bunu eleştirmiş ve cumhuriyet ve demokrasinin gereğinin halkın tercihine saygı olduğunu belirtip seçimlerde serbestliğin olmayıp hükümetin baskı ve usulsüzlüğünün olduğunu ortaya koymuştur. CHF sözcüleri ise yeni fırkanın irticayı hortlattığını, kökü Müdafaa-i Hukuk cemiyetine dayanan

⁹³ F.Okuyar, **a.g.e.**, 439vd; Ç. Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s.94vd.

⁹⁴ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.633vd; F. Okuyar, **a.g.e.**, s.470vd.

⁹⁵ Ç. Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s.119vd; Ahmet Hamdi Başar, Halk Fırkasının büyük şehirlerdeki il başkanlıklarına istismarcılar ve menfaatçilerin geçtiğini, halkı ve ameleli fırkadan soğuttuğunu, kendi menfaatlerine çalıştıklarını, halkın SCF'na yönelmesinde memnuniyetsizliğin etkisi olduğunu ve bu görüşlerini Mustafa Kemal'e de iletildiğini belirtmektedir. Bkz. Ahmet Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Ankara 1981, s.7.

⁹⁶ Ç. Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s.137vd.

⁹⁷ Cem Ermençe, **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 2006, s.165.

CHF'na karşı olmanın hayırlı ve doğru olmadığını belirtmişler ve taraflar arasındaki tartışma Mustafa Kemal Paşa'nın konumu ve şahsını da içine alacak bir şekilde devam etmiştir.⁹⁸

SCF lideri Fethi Bey'in Ege bölgesi gezisinde yaşanan olaylar ve kendisine gösterilen yoğun ilgi neticesinde tartışmalar daha şiddetli bir şekil almış, Mustafa Kemal Paşa'nın Serbest Fırkaya bakış açısının değişmesine yol açmıştır. Mustafa Kemal Paşa CHF reisi olduğunu ve Serbest Fırkaya karşı prensipler etrafında mücadele edeceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu sözüyle yansız ve tarafsız olmayacağını ortaya koymuştur.⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri üzerine Fethi Bey bunun prensipler üzerine bir mücadele değil karşı karşıya gelmek olduğunu ve hiç kimsenin bunu yapamayacağını belirtmiştir.¹⁰⁰ Fethi Bey tarafından Serbest Fırka 18 Aralık 1930'da feshedilecektir. Fesih kararında Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya gelmenin önemli bir payı vardır ve bu durum Dahiliye Vekaletine gönderilen fesih kararında ortaya konmuştur.¹⁰¹

Serbest Fırkayı Arif Oruç'un Yarın ve Zekeriya Sertel ve arkadaşlarının çıkardığı Son Posta gazeteleri ile bazı yerel gazeteler desteklediler. CHP'ye bağlı gazetelerde başlangıçta olumlu yazılar yazdılarsa da zamanla Serbest Fırkayı sert bir biçimde suçlayacaklardır. Gazeteler arasında bu konuda polemikler yaşanacaktır. İzmir'de yayınlanan Yeni Asır gazetesi Serbest Fırkayı desteklemiş ve Fethi Beyi Başbakan olarak ilan etmiştir. İzmir Gazetecilerinin Fethi Beyin gezisi sırasında hükümetinin manevi kişiliğini aşağılamak ve halkta heyecan uyandıracak yayın yaptığı gerekçesiyle tutuklanması Fethi Bey tarafından

⁹⁸ T.Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.626vd.

⁹⁹ Ç. Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s.209vd.

¹⁰⁰ Ç. Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s.219.

¹⁰¹ Fesih kararı şu şekildedir:

“Efendim:

Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibi ile Serbest Cumhuriyet Fırkasını teşkil etmişim. Kanaatimizce bu teşvik ve tasvip teşkil edeceğim fırkanın Gazi Hazretlerine karşı siyasi mücadeleye girmesi ihtimalini haddi zatında bertaraf ediyorum. Esasen bu kanaat haricinde siyasi bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almayı hatırıma getirmemişim. Hâlbuki tahakkuk eden şekle fırkamız atiyen Gazi Hazretleriyle siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak bir siyasi teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple Serbest Cumhuriyet Fırkasının feshine karar verdim. Bu karar fırka teşkilatına tebliğ edilmiştir. Keyfiyeti arz ederim efendim. A.Fethi.” Bkz. T. Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s.635; Ayrıca bkz. F. Okyar, **a.g.e.**, s.528vd.

eleştirilmiş ve matbuat hürriyetine saygı gösterilmediği belirtilmiştir. Gazetecilere yönelik tutuklamalar bazı basın organlarında sert biçimde eleştirilmiş, Adliye vekili Mahmut Esat (BOZKURT) istifa etmiştir. Arif Oruç'ta dönemin muhalif gazetecilerindendir. Daha önce sol bir yayın olan Yeni Dünya gazetesini çıkaran Arif Oruç, Yarın adında gazetesinde SCF'ni desteklemişse de Çerkez Ethem'le akraba olması partinin bu gazeteye yaklaşmasına engel olmuştur. Arif Oruç, yazılarında memleketin Mustafa Kemal Paşa'nın başbakan olmasını gerektirecek kadar kötü durumda olduğunu ileri sürecek ve bu isteğini sürekli bir şekilde ileri sürecektir. Arif Oruç, bu dönemde çeşitli yazıları dolayısıyla yargılanacak ve çeşitli cezalara çarptırılacaktır. 1931'de yayınladığı Mücadele gazetesi ise ilk sayısında toplanacak ve yayınına izin verilmeyecektir.¹⁰² Arif Oruç daha sonra Bulgaristan'a gidecek ve orada basın yoluyla muhalefetini sürdürmeye çalışacaktır. İktidar basını ise bu dönemde hem yurt içindeki hem de yurt dışındaki muhalefetle sıcak kalem kavgaları gerçekleştirecek ve iktidarın uygulamalarını meşrulaştırmaya çalışacaktır.¹⁰³

Çetin Yetkin'e göre Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapanmasında irticaya alet olmak ya da benzer sebeplerden ziyade CHF'nın muhalefetin varlığına tahammül edememesi ve iktidarı bırakmaya hazır olmamasının payı vardır. Serbest Cumhuriyet Fırkası çok partili düzene geçmek ve hükümeti denetlemek için kurulmuştur ve bundan ülkeyi yöneten CHF etkilenecektir. SCF'nin kapanması ile birlikte CHF ülkeyi tek başına ve denetimsiz yönetmeye devam edecektir. Bu sebeple CHF bir muhalefet partisinin varlığına katlanamamış ve sert bir biçimde eleştirmiştir.¹⁰⁴ Mete Tunçay'a göre Serbest Fırkanın yerel seçimlerdeki başarısı iktidara gelme isteğini kamçulamış ve partinin kapanmasında önemli pay sahibi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'e hemen iktidara geçmek için uğraştığını, beklemeye tahammülü olmadığını ve ülke yönetiminin büyük mesuliyet olup iktidara geçince ülkeyi emniyet ve huzur içerisinde tutup tutamayacağını sormuştur. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın ani bir iktidar değişikliğine hazır olmadığını göstermektedir.¹⁰⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu'da Fethi Bey'in muhalefet hareketini miting meydanlarına dökmeyip meclis içinde

¹⁰² A. Kabacalı, **a.g.e.**, s. 143-151; Ayrıca bkz. H.Topuz, **a.g.e.**, s. 155vd.

¹⁰³ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul 1999, s. 103vd.

¹⁰⁴ Ç. Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s.235-244.

¹⁰⁵ M. Tunçay, **a.g.e.**, s.271vd.

muhalefete devam etmesi durumunda Halk Fırkası'ndan da sevenleri olduğunu ve katılımın olup başarıyı elde edebileceğini belirtmiştir.¹⁰⁶

b. Halkın Tepkisini Önleme Çabaları

Kemal Karpat'a göre halkın Serbest Fırkaya eğilimi memleketin kötü ekonomik durumunu protesto etmektir ve bu olay siyasi reformların ancak ekonomik ve toplumsal reformlarla tamamlandığı zaman ayakta kalabileceği gerçeğini ortaya koymuştur.¹⁰⁷ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın halktan gördüğü beklenilmeyen destek, hükümete karşı hoşnutsuzluk Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisine çıkmasına, Türkiye'de ekonomik kalkınmayı sağlamak için yeni yollar aranmasına yol açmış ve¹⁰⁸ 1929–1930 yıllarındaki dünya ekonomik bunalımının da etkisiyle siyasi ve ekonomik liberalizm Türkiye'de itibardan düşmüştür. 1930'dan sonra tek parti idaresinin kuvvetlendirilmesi ve laik-milliyetçi reformların derinleştirilip yerleştirilmesi amacıyla yoğun faaliyete girişilmiştir.¹⁰⁹

c. Tek Parti Yönetiminin Tesisi: Parti-Devlet Bütünleşmesi

Kurt Steinhaus'a göre 1924'ten 1930 yılına kadar olan olaylar CHP'nin karşısına sosyalistler dışında her muhalefetin, sisteme karşı çıkanların ve gelenekçilerin toplanma yeri olduğunu göstermiştir. Laik ve anti feodal görüşlerle burjuva toplum fikirlerine karşı çıkan sağcı muhalefette İzmir Suikastı ve Şeyh Sait İsyanında alakası olup olmadığı önemli değildir ve politik açıdan önem taşımaz. Bununla birlikte parlamento içindeki ve dışındaki sağcı muhalefet inkılâplara karşı aynı görüştedirler. Ayrıca TCF ve SCF din, politika ve ekonomi alanlarında liberalleşmeyi savunmakla birlikte Osmanlı gelenekçiliği ve kompradorluğunun çıkarlarını temsil etmiştir. Dolayısıyla inkılâplara ve bağımsızlığa ters bu eğilimlere hoşgörü ile yaklaşılmamıştır. Aynı şekilde sol muhalefete de özellikle Komiternle ilişkilerinin yoğunlaştığı 1925'ten sonra

¹⁰⁶ Y.K. Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, s.97.

¹⁰⁷ K.H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.63vd.

¹⁰⁸ K.H. Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.39vd; Ahmet Hamdi Başar'a göre özellikle hükümetin gücünü kullanarak devlet memurlarının olumsuz davranışları, Halk Fırkasının menfaatçilerin eline geçmesi, fırkanın adını kullanarak güç ve nüfuz kazanmaya ve diğer politikalara karşı tepki oluşmuştur. Mustafa Kemal öncelikle bu tepkilerin sebeplerini yerinde görmek ve bunun yanı sıra o tarihe kadar yapılan inkılâpların sonuçlarını da aynı şekilde görmek için yurt gezisine çıkmıştır. Bkz. A.H.Başar, **a.g.e.**, s. 21vd.

¹⁰⁹ K. H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.64.

Kemalist rejimin Kominternde Türk delege tarafından eleştirilmesi sonrasında sert müdahale edilecek ve Komünizm’le yoğun bir biçimde mücadele edilecektir.¹¹⁰

1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasıyla Türkiye’de yeni bir dönem başlayacaktır. Bu dönemde kurulan iki muhalefet fırkası Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Fırkası ile Milli Kalkınma Fırkasının hükümet tarafından kapatılmasıyla¹¹¹ CHF tek siyasi fırka olarak Türkiye’yi muhalefetin olmadığı bir ortamda tek başına yönetmeye devam edecektir.

Kemal Karpat’a göre CHF yöneticileri Mustafa Kemal Paşa’yı Cumhuriyetin geleceğinin, Türk modernleşmesinin ve kendisinin tarihteki yerinin partiye ve partinin reformları gerçekleştirmesine bağlı olduğuna ve Türkiye’de politik tarafsızlığın mümkün olamayacağına inandırmışlardır.¹¹² CHF’nın sözcüsü durumunda ve çoğunluğu milletvekili olan yazarlarda bu dönemde devlet yönetiminde eleştiri ve denetimin olması için muhalefet partisine gerek olmadığını, ekonomik temele dayalı SCF denemesinin başarısız olduğunu, sınıfsal temele dayalı parti kurulamayacağını belirtmişlerdir. Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve İtalya’daki otoriter ve diktatör yönetimlerin başarılarına değinilmiş, Türkiye’de otoriter bir yönetime ihtiyaç olduğu üzerinde durulmuştur ve bir özenti olduğu görülmüştür. Ancak Mustafa Kemal Paşa Faşizm, Nazizm, Komünizmin karşısında olduğunu belirtmek gerekmektedir. Fakat partili yazarlarca komünizm ve faşizm bir sistem olarak değil de parti anlayışı içerisinde değerlendirilmiştir. Ülkede disiplini sağlayacak, devrim ilkelerini benimseyecek ve halka yayacak bir siyasal örgütleniş biçimi olarak komünist ve faşist partilerin disiplinli parti örgütü örnek gösterilmiştir.¹¹³

1930’larda Türkiye’de Kemalistlerin çoğunluğu tarafından liberalizm ve demokrasi gözden düşmüş, tek partili rejimler çekici seçenek olmuşlardır. Ancak asıl önemli olan ise fikirlerden çok tek partili rejimlerde devletin toplumun örgütlenmesinde oynadığı roldü ve Kemalistler parti ile devletin kaynaştığı bir

¹¹⁰ Kurt Steinhaus, **Atatürk Devrimi Sosyolojisi** (nşr. M. Akbaş), İstanbul 2006, s.102vd.

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. T. Z. Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, s.638.

¹¹² K. H. Karpat, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.63.

¹¹³ Çetin Yetkin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi**, İstanbul 1983, s.31–41; CHF’na bağlı yazarlar gazetelerinde tek parti ve otoriter yönetimi savunmuşlar, muhalif basını suçlayan yazılar yazıp halkın arasına nifak soktuklarını dile getirerek basın üzerinde baskı kurmaya çalışmışlardır. Bkz. A. Kabacalı, **a.g.e.**, s. 151 vd; İ.C.Koç, **a.g.e.**, s. 15.

rejim kurmayı düşünüyorlardı¹¹⁴ ve Türkiye’de 1930’dan sonra devletçilik, tek parti ve milli şef kurumları ortaya çıkmıştır. 1930’dan sonra ortaya çıkan yeni ekonomik ve siyasal anlayışın sebebi ise 1923–1930 arası uygulanan ekonomik politikaların başarısızlığın ortaya çıkmasıdır. Bir diğer sebep ise SCF’nin kapanmasından sonra ortaya çıkan Menemen olayının¹¹⁵ iktidar tarafından gücünün gösterilmesi ve devrim ilkelerinin halka benimsetilmesi için yoğun eğitim propaganda çalışmalarına başlanmasına sebep oluştudur.¹¹⁶ Menemen olayı, Mustafa Kemal tarafından cumhuriyetçiler ve yurtseverler için utanç vesilesi olarak değerlendirilmiş ve sebebini de Menemen halkının bir kısmının gericilerin vahşetini alkışlayıp teşvik etmelerine bağlamıştır¹¹⁷. Gerçekleştirilen reformların yerleşmediği, devletin din ve ideolojiye liberal yaklaşımının başarısız olduğu genel olarak kabul edilmiş, halkın yeni düzeni kavrayıp kabullenemediği ve tasfiye edilen eski Osmanlı hâkim sınıfının yaşadığı ve ortadan kalkmadığı görülmüştür.¹¹⁸ Bunun yanı sıra yeni inkılâpların yapılması ve yapılmış olanların korunması için hükümet otoritesinin artırılması gerekli görülmüştür.¹¹⁹

Serbest Cumhuriyet Fırkası olayı yerel örgütlerde denetlenemeyecek kaymalar olabileceğini CHF yönetimine göstermiştir ve CHF bu durumu

¹¹⁴ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm’e**, İstanbul 1999, s.170vd; 1931 ve 1946 yılları arası liberal demokrasilerin çöküş dönemidir. 1920’lerde 35 Anayasal ve seçilmiş hükümet mevcut iken 1942’de bu sayı 12’ye düşmüştür. Demokrasinin gözden düştüğü ve tek parti yönetimlerinin genelde hâkim olduğu bir dönemdir. Bkz. Murat Yılmaz, “*Tek Parti-CHP, Kemalizm ve Liberalizm*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce VII-Liberalizm**, İstanbul 2005, s.190.

¹¹⁵ Menemen olayı İzmir’in Menemen ilçesinde 23 Aralık 1930’da gerçekleşen gerici bir olay olarak tarihe geçmiştir. Yedek subay Kubilay olayı bastırmak amacıyla olay yerine gitmiş fakat gericiler tarafından öldürülerek başı kesilmiş, bayrak direğine takılmış, tekbirler getirilmiş ve bu duruma halk müdahale etmemiş hatta bazıları tarafından alkışlanmıştır. Bu olay üzerine hükümet ve özellikle Mustafa Kemal çok sert tepki göstermiş ve olağanüstü önlemler alınmıştır. Bakanlar kurulu bu olayı sosyal düzene ve Cumhuriyete karşı bir ayaklanma olarak değerlendirmiş, bölgede sıkıyönetim ilan edilmiş, suçlular yakalanmış ve idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için [bkz. Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri 1924–1930**, İstanbul 2007, s.331–338; Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.303vd.] Dönemin Amerika Türkiye Büyükelçisi John Grew ise bu olayın gerçekleşmekle beraber hükümet tarafından abartıldığı ve otoritesini daha sert bir biçimde kullanmak için araç olarak kullanıldığını belirtir. John Grew’de olayın bir gericilik ve kıpırdanma hareketi olduğu ve batılılaşmanın halka tam olarak nüfuz etmediğini gösterdiğini ve bu yönüyle önemli bir olay olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. John Grew, **İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Anıları, Atatürk ve İnönü**, Şubat 2000, s.143–151.

¹¹⁶ Ç. Yetkin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi**, s.17.

¹¹⁷ M. Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s.333.

¹¹⁸ F. Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, s.78vd.

¹¹⁹ K.H.Karpat, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.70.

incelemek amacıyla kurul oluşturmuş, firkanın kusurları üzerinde durulmuş ve bazı dersler çıkarılmaya çalışılmıştır.¹²⁰

Serbest Fırkanın kapanmasından sonra Mustafa Kemal Paşa yurt gezisine çıkmış, halkla yüz yüze temaslar kurulmuş, dertleri dinlenmiş ve memleketin durumu bizzat yerinde görülmüştür.¹²¹ Mustafa Kemal Paşa bu gezide CHF merkezlerini, Türk Ocaklarını ziyaret etmiş, kapatılan SCF eski yöneticileri ile görüşmüş ve toplumun değişik kesimleriyle ilişki kurmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa gezi sırasında CHF örgütünün tümüyle gözden geçirilmesi ve yeniden düzenlenmesi sonucuna ulaşmıştır. Halkın istekleri daha dikkatli gözlenmeye başlanmış hem parti hem de idari teşkilatta yapılacak düzenlemeler en önemli konular olmuştur.¹²² Trabzon'da 29 Kasım 1930'da yaptığı konuşmada fikirleri halka yaymak noktasında karşıda birden çok parti varmış gibi daha çok çalışılması ve faaliyetlere önem verilerek muhalefetin eksikliğini ortadan kaldırması gerektiğine işaret etmiştir. Yine belli amaçlara ulaşmak için maddi ve manevi bütün kuvvetlerin bir araya getirilmesi, memleketin ve inkılâpların korunması için milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir araya gelerek ortak amaç etrafında toplanmalarına değinmiştir ki bu değerlendirmeler tek partili düzene geçileceğinin ortaya konuşudur.¹²³ Mustafa Kemal Paşa bu gezi sırasında her gidilen yerde dert ve sıkıntı ile karşılaştığını, bunaldığını, memleketin özellikle ekonomik durumunun iyi olmadığını, sorunların büyük ve çözümünün devletten beklendiğini belirtmiştir.¹²⁴

1930'lu yılların başında amaçlanan devlet düzeninde CHF'nın diğer ülkelerdeki gibi herhangi bir parti olmadığı, sınırlı amaçlarla kurulmadığı, her sınıf halkın yararını eşit olarak bir diğerini zarara sokmadan sağlamayı hedef alan

¹²⁰ Mehmet Kabasakal, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908–1960**, İstanbul 1991, s.126

¹²¹ Atatürk'ün yurt gezileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Ankara 1975, s.11vd.

¹²² M. Kabasakal, **a.g.e.**, s.126vd.

¹²³ Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s. 29vd.

¹²⁴ H.Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul 2006, s.389; 1930'ların Türkiye'si hakkında önemli bir tespitte dönemin Başbakanı İsmet Paşa tarafından yapılmıştır. İsmet Paşa 1935'te çıktığı yurt gezisinde Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu, Güney doğu ve Adana gibi vilayetleri ziyaret etmiştir. İsmet Paşa'da ekonomik gerilikten, hükümetin çoğu yere nüfuz edemeyişinden, tarım alanlarının kullanılamayışından, eğitim, sağlık, ulaşımındaki büyük eksiklikten, hayvancılığın gelişemediğinden, nüfus yapısından bahsetmiştir. En önemli tespiti ise devlet hizmetinde çalışacak yetişmiş insan eksikliği ve özellikle hükümeti temsil eden valiler başta olmak üzere yöneticilerin liyakatsizliği, görevlerini yapmayışları ve kendilerinden beklenen hizmeti anlayamadıklarıdır. Bkz. Saygı Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, İstanbul 2008, s.17vd.

bir parti olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte partinin demokratik ve halkçı bir program uyguladığı ve ekonomik açıdan devletçi olduğu belirtilerek tek partili düzenin kurulacağı ortaya konmuştur. Mustafa Kemal Paşa tek parti düzeninin olumsuzluklarını ortadan kaldırmak için parti içinde muhalefet yapılmasını ve seçimlerde muhaliflerinde seçilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, muhalefet olmalı ancak bu muhalefet bir parti ya da örgüt şeklinde değil şahsi ve CHP'lilerin seçtiği kişilerden olmalıydı. CHP, cumhuriyet düzeninin bütün koşullarını ve kurallarını uygulayacak tek örgüt olarak kalacaktı.¹²⁵

Mustafa Kemal Paşa gezi sonrası Ankara'ya dnuşnde seçimlerin yenileneceği kararını açıklamış ve sonrasında İstanbul gazetecilerine Halk evlerinin kurulacağından bahsetmiştir.¹²⁶ Bu gelişmeleri Türkiye'nin bundan sonraki hayatına ve CHF'na yön verecek olan III. Büyük Kurultayı takip edecektir.

ca. **CHP III. Büyük Kurultayı**

Cumhuriyet Halk Fırkası III. Büyük Kurultayı 10–18 Mayıs 1931 tarihleri arasında toplanmıştır. Milletvekili genel seçimleri de kurultayın toplanmasından önce gerçekleştirilmiştir. Kurultayda kabul edilen tzge göre daimi umumi reislik ve Mustafa Kemal Paşa'nın daimi umumi reis olması kabul edilmiştir. Tzgn 6. maddesi ise siyasi meşguliyet çağına gelmemiş bütün Türk gençlerini fırkanın doğal yesi kabul etmektedir. 5. madde ise CHF' nı memlekette muhtelif maksatlarla meydana gelmiş hayırlı ve faydalı teşebbüslerin ve teşekküllerin merkezi olarak kabul etmektedir. Fırka teşkilat yapısında mutemetlik ve müfettişlikler kaldırılmışsa da merkezin evre üzerindeki hâkimiyetini korumak içinde Umumi Reislik Divanı kurulmuş ve bu kurul vilayetlere reis atamada yetkili hale getirilmiştir. Yine Umumi İdare Heyeti vardır ve bu heyete Halk evleri açmak görevi verilmiştir. Türk Ocaklarının fesih ve CHF'na intikal kararı genel kurulca kabul edilmiştir.¹²⁷ Fırkanın programı ise yeniden oluşturulmuştur. CHF'nın ilk programı olarak kabul edilen bu programın özellikle iktisatla alakalı 3.kısımında tartışmalar yaşanmıştır.¹²⁸ Fırka programında birinci kısım esaslardan oluşmaktadır. Burada kuvvetler birliği ilkesine, tek dereceli seçimlere ve bunun

¹²⁵ Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet (1931–1938)**, Ankara 1974, s. 6–10.

¹²⁶ M. Kabasakal, **a.g.e.**, s.127.

¹²⁷ Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Ankara 1965, s.96 vd; Tuncay Dursun, **Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları**, Ankara 2002, s.34–44.

¹²⁸ F. Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.93.

koşulunun da vatandaşların gerekli olgunluğu erişmesinin beklenmesi gereğine işaret edilmiştir. Kadınların milletvekili seçilmesine imkân sağlanması kabul edilmiştir. CHF'nın ana vasıfları ise ikinci kısım 1. maddede devletçilik ve inkılâpçılığında eklenmesiyle cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ve inkılâpçılık olarak ilk kez resmen benimsenmiştir.

Devletçilik, I.maddenin d bendinde şu şekilde ortaya konmuştur: Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için; milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi menfaatlerin icap ettirdiği işlerde devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.¹²⁹

Mustafa Kemal Paşa ise devletçiliği şu şekilde açıklamaktadır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre devletin ulaşım, eğitim, sağlık, sosyal yardım, ziraat, ticaret zanaata ait iktisadi işleri vardır ve bu işleri devletin terk etmesini isteyen ferdiyetçiler vardır. Bunun karşısında milletin umumi menfaatine ait siyasi, fikri işlerin yanında iktisadi işleri de fertlere bırakmak istemeyen devletçiler vardır. Türkiye'de demokrasi vardır ve demokrasi esas itibariyle siyasi mahiyettedir, ferdidir ve müsavatperverdir. Dolayısıyla iktisadi alana karışmaması gerekmektedir. Ancak devletin ve milletin büyük kaynaklara ihtiyacı vardır ve karşılanması gerekmektedir. Fertlere iktisadi alanı bırakınca devletin esas vazifelerinin aksamamasından emin olunmalıdır. Bütün milletin menfaati olan işler bulunmamaktadır ve çoğu zaman hususi menfaat umumi menfaatin önüne geçmektedir. Fertler zayıftır ve bazı büyük ve müşterek menfaatleri tatmine muktedir olamazlar. Fertler büyük yeterli kar elde edemeyecekleri işlerden vazgeçebilirler ancak bu işler milletçe hayati öneme haiz işler olabilir ve devlet o işi yapmak zorunda kalabilir... Devlet ferde karşın umumun müşterek menfaatini ve terakkisini düşünür. Devletin iktisadi faaliyet alanını çizmek ve ferdin teşebbüs hürriyetini de korumak lazımdır. Prensip olarak devlet ferdin yerine kaim olmamalıdır, ferdin inkişafı için umumi şartları göz önünde bulundurmalıdır. Teşebbüs hürriyetini korumak, engel olmamak demokrasi prensibinin esasıdır. Cumhuriyetimiz gençtir ve bekleyen hayati işleri vardır ve fertlerin iktisadi işlerinin sonucunu beklemek doğru olmaz. Büyük ve mühim işleri, millete dayanarak, milli hâkimiyeti tanzim ve icra ederek hükümet gerçekleştirmelidir. Demokrasi esasından ayrılmadan, devletçilik prensibini uygulamak, içinde bulunduğumuz hallere, şartlara ve mecburiyetlere uygun olur. Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi, bütün istihsal ve tevzi vasıtalarını

¹²⁹ T. Dursun, **a.g.e.**, s.45vd.

fertlerden alarak milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek gayesini takip eden ve hususi ve ferdi, iktisadi teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan sosyalizm prensibine müstenit kolektivizm, komünizm gibi bir sistem değildir. Hülasa bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmektir.¹³⁰

Başbakan İsmet Paşa'da devletçiliği Kadro dergisinde yayınlanan yazısında açıklamıştır. İsmet Paşa'ya göre devletçilik asırlardır gelen ihmali yok etmek ve gelişmek için müdafaa vasıtasıdır. Sağlam bir devlet bünyesi için devleti iktisadi olarak yıpratmak amillerden kurtulmak gereklidir. En kuvvetli devletlerde devlet tedbiri ile iktisatlarını korumaya çalışmaktadırlar. Bizde devletçilik yalnız müdafaa için değil ilerleme ve inkişaf içinde geçerlidir. Memleketin muhtaç olduğu sanayi devletin yardımı olmaksızın kurmak imkânsızdır, çok kötü bir zamandan geçilmekte ve biran evvel sanayi ve iktisadi devletin imkânlarını kullanarak kurmak gerekmektedir. Devlet, milletin genelinin menfaati olan işlerde bazen kar etmeyecektir. Zaten devletçiliğin en büyük faydası böyle cesur kararlar alabilmesindedir. Fertlerin yapabileceği işleri devletin yapması düşünülemez. İhtiyaç çoktur ve kaynaklarımızı bunlara yönlendirmek doğrudur. Bu zamana kadar çok büyük işler yaptık. Gelecek on sene nihayetinde ümit ederim ki, Türk Devletçiliği, memleketteki eserleri ve beynelmilel tesirleriyle, "iktisatta devletçilik anlayışı"nın en mütakâmil ilmi ve şaheseri olarak zikrolunacaktır.¹³¹

1931 CHF programının 2.maddesinde sınıflarla ilgili olarak Türk halkının ayrı ayrı sınıflardan oluşmayan ancak iş bölümü sebebiyle değişik meslek gruplarına ayrılmış olduğu belirtilerek küçük çiftçiler, küçük sanayi erbabı ve esnaf, amele ve işçiler, serbest meslek erbabı, sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccarlardan oluştuğunu ve bunun sınıf ayrımı olmadığını belirtilmiştir. Menfaatlerinin bir ve çalışmalarının ise birbirlerinin ve toplumun menfaatine olduğu, sınıf mücadelesi yerine toplumsal huzur ve ahengi sağlamanın gerekli olduğuna değinilmiştir.¹³²

CHF'nin 1931 Kurultayında reformların halkın anlayacağı şekle sokulması, eski gelenek ve alışkanlıkların etkisini azaltmak için partinin etkin çalışması

¹³⁰ A.Afetinan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara 1998, s.44–49.

¹³¹ Başvekil İsmet, "*Fırkamızın Devletçilik Vasfı*", **Kadro II/22** (Teşrinievvel 1933), s.4vd.

¹³² F. Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.95vd; T. Dursun, **a.g.e.**, s.45vd ; Hikmet Bila, **CHP Tarihi 1919-1979**, Ankara 1979, s.106-110.

gereğine işaret edilmiştir. Bunun gerçekleşmesi için yapılacaklara değinilmemekle beraber Türk Ocaklarının kapatılması gerçekleşti ve bunu bir yıl sonra Halkevlerinin kurulması izledi ve Halk evleri CHP'nin yeniden tanımladığı şekliyle milliyetçilik ve halkçılık ilkesi çerçevesindeki kültürel modernleşmeyi gerçekleştirmek için kurduğu araçlardı.¹³³

cb. CHP IV. Büyük Kurultayı

Cumhuriyet Halk Fırkasının IV. Büyük Kurultayı 9–16 Mayıs 1935 tarihinde toplanmıştır. Atatürk kurultayda yaptığı konuşmada 1927 kurultayının Cumhuriyetin sarsılmaz temelde olduğunun anlaşılmasına, 1931 kurultayının güvenlik ve sükûnun kesin olarak kurulmasına rast geldiğini, 1935 kurultayının ise büyük ölçüde gelişim devrinde olunan bir dönemde toplanıldığını belirtmiştir. Sosyal, kültürel hayat ve demiryolları başta olmak üzere ekonomik durum ile Türk dış politikası, parti ilkelerinin yaygınlaştırılması ve parti-yurttaş bütünleşmesi hakkında başarılarından bahsetmiştir.¹³⁴

CHF tüzüğü esaslar ve 11 kısımdan oluşmaktadır. 1931 tüzüğü ile hemen hemen aynı olmakla beraber 3. maddeye partililer programında ve esaslarda sağa sola çekilemeyecek bir açıklıkla inceden inceye çizilmiş olan yolda birlik ve beraberlikle yürürler ifadesi eklenmiştir. Halk evleri açmak, çalışma yöntemlerini belirlemek, spor, gençlik, radyo, sinema ve devrim müzeleri işleriyle uğraşmak, halk hatipleri teşkilatı kurmak ve halk kürsüleri açmak görevleri de genel idare kuruluna verilmiştir. Parti tüzüğünün 96 maddesi ise illerde partiyi ilgilendiren işler için yapılacak söz veya yazı degetleri parti başkanları ile ilbaylar (vali) arasındadır şeklinde ortaya çıkmıştır.¹³⁵

CHF programı, 1931 parti programı ile genelde aynı olmakla beraber önemli değişikliklerde yapılmıştır. Giriş bölümüne partinin güttüğü esaslar Kamalizm prensipleridir şeklinde eklenmiş ve esasların yer aldığı 1.kısımda altı ok eski programda sadece partinin ana vasıfları kabul edilirken bu kez altı ok devletinde ana vasıfları olarak kabul edilmiştir. İkinci kısımda altı ok yine CHP'nin ana vasıfları olarak kabul edilmiş, devletçilik hakkında açıklamalar yapılmış, devletleştirme yapılması durumunda yurttaşın zararının ödeneceği belirtilmiştir.

¹³³ K. H. Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi*, s.65.

¹³⁴ Ülkü, "CHP Dördüncü Büyük Kurultayında Kamal Atatürk'ün Söylevi" *Ülkü V/29* (Haziran 1935), s. 240-244 ; T. Dursun, *a.g.e.*, s.59.

¹³⁵ T. Dursun, *a.g.e.*, s.60-66.

Plan kavramına yer verilmiş, devletin ve özel sektörün oluşturacağı kurumların belli bir programa sahip olacağı belirtilmiştir.¹³⁶

CHF IV. Büyük kurultayının belirlediği esaslar doğrultusunda parti ile devleti birleştirme yolunda adımlar atılmıştır. Bu amaçla parti ile hükümetin birleştirilmesi parti genel başkan vekili İsmet İnönü'nün 18 Haziran 1936 tarihli genelgesiyle gerçekleştirilmiştir. Genelge gerekçe niteliğindeki açıklama ve altı maddeden oluşmaktadır:

“Cumhuriyet Halk Partisi'nin, memleketin siyasal ve sosyal hayatında güttüğü yüksek amaçların gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak ve partinin gelişmesini arttırmak ve hızlandırmak için bundan sonra parti faaliyetiyle hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik sağlanmasına Genbaşkurca karar verilmiştir. Bu amaçla İç İşleri Bakanı partinin

¹³⁶ T. Dursun, **a.g.e.**, s.68vd; Kemalizm terimi ilk kez Milli mücadele döneminde Kuvayi Milliye için İngiliz ve Fransızlar tarafından kullanılmıştır. 1930'larda dünyadaki ideolojik eğilimlerin de etkisiyle 1930 yılında Muhit dergisinde Ahmet Cevat Emre tarafından kullanılmıştır. Ali Naci Karacan'da İnkılâp gazetesinde Kemalizm'i kullanmıştır. Kemalizm CHP'nin 1935'te ki IV. Kurultayında resmîyet kazanmıştır. Resmîyet, partinin güttüğü esaslar Kemalizm prensipleridir şeklinde ifade edilmiştir. Altı okla birlikte Kemalizm'de Atatürk döneminde ideoloji olarak gelişme göstermiştir ve belli bir çerçeveye oturmuştur. Bu çerçeve altı ok şeklinde ifade edilmiştir. [Bkz. H.Uyar, “1930'lar Türkiye'sinde Kemalizm Algılamaları” www.kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/21.pdf] Kemalizm'in ideoloji olarak evrenselliğini ortaya koyan yazılarda bulunmaktadır.. Kazım Nami Duru Kemalizm'in evrenselliğini açıklayan kısa yazısında şöyle demektedir: **“Kemal Atatürk, Avrupa'da birçok büyüğe benzetilmiştir. Bunlarda büyüklük kuruntusundan ibarettir. Atatürk, çocukluğundan askerliğine, cumhurbaşkanlığına kadar, Türk Milletinin bütünlüğü içindedir. Büyüklüğünde derinlik vardır. Türk toplumunun içindeki yeri toplumun özdeğidir. Kemalizm'a; normal işleyen bir anın yöntemidir, her yönüyle evrenseldir.”** [Bkz. **Ayn Tarihi Dergisi**, (1935), S.16, s.424] ; Kemalizm'i bir ideoloji olarak kabul edenler arasında dönemin liberallerinden ve muhaliflerinden Ahmet Ağaoğlu da vardır. Ağaoğlu, gazetesi Akın'da Kemalizm ve Hitlerizm başlığı altında yazı yazmış ve Kemalizm'i demokrat, laik, halkçı olarak vasıflandırmış ve Hitlerizm'le kıyaslanmasını eleştirmiştir. Bkz. Ağaoğlu Ahmet, **“Kemalizm ve Hitlerizm”**, **Akın 18 Temmuz 1933**, s. 1; Kadroculardan Burhan Asaf'ta Türk İnkılâbını açıklarken Kemalizmi kullanacaktır. Burhan Asaf'a göre **“Kemalizm milli kurtuluş hareketlerini henüz gerçekleştirmemiş milletler için daima bir ideal ve ideoloji kaynağıdır. Harp sonrası devirde olması ve diğerlerine bazı noktalardan benzemekle beraber Türk inkılâbı milli ve uluslararası manada en adaletli ve en ileri hareketini teşkil etmek iddiasındadır”**. Bkz. Burhan Asaf, **“Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi”**, **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.36vd; Kadro dergisinde Emperyalizmin Telaşı başlıklı yazıda da Kemalizm kullanılmış ve şu şekilde açıklanmıştır. **“Bütün milli kurtuluş hareketlerinin ortasında bir abide gibi duran Kemalizm, bunların hem yol göstericisi hem de tabi mihveridir”**. Bkz. **“Emperyalizmin Telaşı”**, **Kadro III/32** (Ağustos 1934), s.28; CHP'ye bağlı Halk evlerinin yayın organı Ülkü dergisinde de Kemalizm başlığı altında yazılar yazılmaya başlanacaktır. Bkz. Nusret Köymen, **“Kemalizm ve Politika Bilgisi, Ülkü VII/41** (Temmuz 1936), s.32; **“Kemalizm'in Hususiyetleri”**, **Ülkü VII/42**, (Ağustos 1936), s.416.

genel sekreteri olmuş, illerde valiler parti başkanlığına getirilmiş, genel müfettişler devlet işleri yanında parti işleriyle de sorumlu tutulmuş, mevcut il başkanları görevden alınmış ve İç İşleri Bakanı aynı zamanda parti genel sekreteri olarak beyannamenin gereklerini yerine getirmekle görevlendirilmiştir.¹³⁷

cc. Parti-Devlet Bütünleşmesi

Parti- Devlet birleşmesi yolunda ikinci adım ise 13 Şubat 1937 tarihinde gerçekleşmiştir. Anayasanın 2. maddesi, “ Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır şeklinde değiştirilmiş¹³⁸ ve CHP’nin altı ilkesi anayasaya konularak tüm toplumu bağlar hale getirilmiş, devlet-parti-toplum özdeşliği anayasal olarak ta güvence altına alınmıştır. Anayasa değişikliği ile ülkenin fiilen tek belirli ideolojisi olan Kemalizm’in resmi ideoloji olarak onaylanmasını sağlamıştır.¹³⁹

Taner Timur’a göre CHP’nin kuruluşundan itibaren devletle bağları vardı ve bu bağlar hukuki olmayıp fiili bağlardı. 1930’larda Avrupa’da da buhran yıllarında burjuva demokrasilerinin itibarı kalmamış, parti-devlet özdeşliğini gerçekleştiren totaliter devletler ortaya çıkmıştır. Türkiye’deki rejimde bunlardan bazı yönleriyle etkilenmiştir. Devlet idaresi ile parti arasındaki sıkı bağ, parti başkanların illerde vali olması, iç işleri bakanının parti genel sekreteri olması, CHP’nin ilkelerinin anayasaya girmesiyle parti ile devlet arasındaki bağ hukuki hale getirilmiş ve CHP bütüncül yani totaliter bir kuruluş haline gelmiş, kimsede muhalefet edecek cesaret kalmamıştır.¹⁴⁰ Çetin Yetkin’e göre bu genelge ve anayasa değişikliği parti devleti anlayışını tamamen gerçekleştirmiş ve parti tüzüğünde yer alan kuvvetler birliği ilkesi ve tüm iktidarın tek elde toplanması amacı tamamen gerçekleşmiştir.¹⁴¹ Hikmet Bila’ya göre CHP’nin programının anayasaya girmesi daha sonra kurulacak partilerin programlarında bu ilkeleri benimsemelerine yol açacaktır. Parti programı ve anayasada parti-devlet bileşimi gerçekleştirilmiş olmakla beraber uygulamada bunu gerçekleştirdiğini söylemek zordur.¹⁴² Fahir Giritlioğlu’na göre bu genelge ile CHP bu tarihten sonra hükümet karşısında bağımsızlığını kaybetmiştir. Hükümetle uyumlu olan ve hükümet

¹³⁷ H. Bila, **a.g.e.**, s.115vd; H. Uran, **a.g.e.**, s.296vd.

¹³⁸ S. Kili, A.Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, s.120vd.

¹³⁹ E. Öz, **a.g.e.**, s.119.

¹⁴⁰ T. Timur, **a.g.e.**, s. 153.

¹⁴¹ Ç. Yetkin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi**, s.28.

¹⁴² H. Bila, **a.g.e.**, s.116vd.

desteği ile yaşayan partinin dışarıdan yine bağımsız g6r6nd6đune değinen Giritlioğlu, CHP'nin memlekette yol g6sterici ve tenkit edici bir unsur olma durumunu kaybettiğini belirterek asıl g6c6n h6k6mette toplandığı sonucuna ulaşmaktadır. Atat6rk'6n parti ile h6k6metin tek elden idare edilmesini isteme sebebini ise h6k6met icraatlarının halk tarafından daha kolay benimsenmesi ve meselelerin daha kolay c6z6leceğini d6ř6nmesine bağlamaktadır.¹⁴³

D6nemin CHP milletvekili Hilmi Uran'da bu genelge ile h6k6metin y6r6y6ř6ne ayak uydurarak vazifesini yapan partinin bağımsızlığını kaybettiğini ve h6k6metin kendi partisinin varlığına bile tahamm6l edemeyecek dar bir rejime girdiğini belirtir. Bu durumun ise memleketin siyasi ve içtimai hayatında g6d6len y6ksek maksatların tahakkuku ve partinin inkişafının hızlandırılması amacıyla yapıldığı gerekçesini ise kabul etmemektedir.¹⁴⁴ Dolayısıyla T6rkiye'nin tek siyasi partisi ve h6k6meti kuran parti bile bu d6nemde h6k6met ve devlet karsısında etkisiz ve işlevsiz hale getirilmiştir. Fahir Giritlioğlu'na g6re CHP artık devlet partisi haline gelmiş, totaliter rejim b6t6n hususiyetleri ile ortaya çıkmış, siyasi otorite devlet ve h6k6met mefhumlarında toplanmış, devlet ve h6k6met başkanı ise bu otoritenin tek sahibi olmuşlardır.¹⁴⁵

Parti-devlet birleşimini sağlayan genelgede İsmet Paşa'nın da etkili olduğunu d6ř6n6yoruz. Atat6rk'6n halka daha kolay ulaşmak ve meseleleri c6z6mek şeklinde 6zetlediği bu gerekçe İsmet İn6n6'de de ifadesini bulmuştur. İsmet İn6n6 1935 yazında çıktığı yurt gezisini 23 Ağustos'ta tamamlamış ve izlenimlerini gizli bir rapor şeklinde ortaya koymuştur. Bu raporda ekonomik, sosyal, siyasi konularda 6nemli tespitler yapılmıştır. İsmet İn6n6'n6n h6k6meti temsil eden y6neticilerden memnun olmadığı bu raporda açıtça g6r6lmektedir. İn6n6 bu durumu ř6yle açıklamaktadır:

“Memurlarımızın sık değişmesi ve uzun m6ddet m6him vazifelerin boş kalması, Van vilayetinde g6ze c6rpan bir gerilik g6sterir. Ben Van'da iken Erciş kaymakamı vek6let ediyordu. Cumhuriyetten beri 13. olan vali yeni gelmiş bulunuyor. Van'da yaptığımız b6t6n iş, bir cadde 6zerinde birkaç d6kk6ndan ibarettir. On 6ç valinin her biri bir program g6tm6ř ve her birinin programı diğerinden ayrı olmuştur.”¹⁴⁶

¹⁴³ F. Giritlioğlu, **a.g.e.**, s. 113.

¹⁴⁴ H. Uran, **a.g.e.**, s.295vd.

¹⁴⁵ F. Giritlioğlu, **a.g.e.**, s. 115.

¹⁴⁶ S. 6zt6rk, **a.g.e.**, s. 36. Bu rapor İsmet İn6n6 tarafından yazılmış ve Atat6rk'e sunulmuştur. Bu rapor d6nemin T6rkiye'si hakkında c6k 6nemli bilgiler içermekte ve Başbakan olarak İsmet

İnönü'nün gezisi parti kurultayının sonrasında başlamıştır ve İnönü'nün memleketin durumundan hiçte memnun olmadığı görülmektedir. Hükümet programının ve parti programının uygulanmadığını da “ On üç valinin her biri bir program gütmüş ve her birinin programı diğerinden ayrı olmuştur” şeklindeki değerlendirmesiyle İnönü tespit etmiştir. Valilerin parti başkanı yapılmasındaki sebep ise valilerin hükümetin dışında parti tarafından da denetlenmesi, kontrolü, parti programının uygulanmasını kolaylaştırmak ve halktaki memnuniyetsizliği gidermektir. İnönü'nün raporuna göre memleketin özellikle ekonomik durumu hiçte iç açıcı değildir ve bu durumun düzeltilmesi gerekmektedir. Bu durumda valilerin aynı zamanda il başkanı olması ve iç işleri bakanının da parti genel sekreteri olmasında etkili olmuştur.

TBMM'nin konumuna bakacak olursak tek parti döneminde seçimlerde milletvekili adaylarının parti üst yönetimi tarafından belirlenip ikinci seçmenlerin önüne sunulması, meclisi seçimlerde toplum karşısında sorumlu olmaktan uzaklaştırmıştır... Bu dönemde TBMM, parti kararlarına uygun şekilde faaliyet göstermiştir. Meclis, CHP hükümetinin bir danışma organı niteliğindedir ve kararları meşrulaştırma aracıdır. 1924 Anayasasına göre yasama organı diğer organlar karşısında üstün ve güçlü iken tek parti egemenliğinde yürütmenin yasama üzerinde egemenliği görülmektedir. Bir partinin mecliste kendi hükümetini pek fazla eleştirmesi vs. beklenemez ancak bu dönemde gündelik sorunlar ve hükümet kararlarının tartışılması bile hoş karşılanmamıştır.¹⁴⁷

ç. Türk Ocaklarının Kapanması

Türk Ocakları 25 Mart 1912'de İstanbul'da kurulmuştur. Türk Ocağı'nın kuruluşunda Tıbbiye öğrencileri¹⁴⁸ etkili olmuştur. Jön Türklerin başarısızlığından ve devleti korumada gösterdikleri yeteneksizlikten hayal kırıklığına uğrayan, Türk olmayan öğrencilerin milliyetçi faaliyetlerinden kaygılanan bir grup tıbbiye

İnönü'nün mevcut durumu değerlendirdiği bir kaynak olmakla beraber büyük öneme haizdir ve kanaatimizce parti-devlet birleşimi, valilerin parti başkanı yapılması ve birçok değişiklikte bu rapor da etkili olmuştur.

¹⁴⁷ E. Öz, **a.g.e.**, s.166vd.

¹⁴⁸ Askeri Tıbbiye öğrencileri tarafından fiilen 11 Mayıs 1911'de kurulan Türk Ocakları, görüş ve düşüncelerini almak amacıyla Mehmet Emin, Akçuraoğlu Yusuf gibi fikir adamlarıyla görüşür, bu görüşmeyi Kütahya mebusu Ahmet Ferit beyle görüşme takip eder ve yaşanan gelişmeler sonucunda ocak fiilen kurulur. Askeri Tıbbiye öğrencilerinin kuruluşta büyük emeği vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Tuncer vd., **Türk Ocakları Tarihi Açıklamalı Kronoloji I (1912-1997)**, Ankara 1998, s.9vd.

öğrencisi Türk dilinin ve ırkının mükemmelleştirilmesi için, Türk halkına ulusal bir eğitim vermeyi ve onun bilimsel ve toplumsal düzeyini geliştirmeyi amaçlayan bir dernek kurmuşlardır. Aynı zamanda aydınlar arasında da Jön Türklerin politikasının iflas ettiği ve Osmanlı devletini kurtarmak için Türk unsuruna dayanmak gerektiği düşüncesi gelişmiş ve Türk Ocakları Türk gençliği ve aydınları içindeki savunma refleksinden doğmuştur.¹⁴⁹

Türk Ocağının ilk başkanı Ahmet Ferit (Tek) Beydir. 1913'te ise Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ocağın başkanı olacaktır. Ocak, bu dönemde temkinli hareket etmiş, bazıları tarafından imparatorluğun çeşitli unsurları arasına ayrılık sokmakla suçlanmış ve milliyetçiliğe hoş bakılmamıştır. Hamdullah Suphi bu durumu şöyle açıklamaktadır. “Türk Ocağı kendini ret ve inkâr eden bir hava içinde doğdu. Herkes ona karşıydı. Hatta birçok Türk aydınları bile”. Ancak İttihat ve Terakkinin Türkçülük politikasını desteklemesi, ocağa maddi yardımları, Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'in ocağa katılması ve fikri desteği ocağın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Türk milliyetçiliği merkezini Türk ocağında bulmuş ve böylece gerçek fonksiyonlarını yerine getirmeye başlamıştır. Balkan savaşlarından sonra Ziya Gökalp'ın deyimiyle Doğu ve Batı beynelmileliyetine takılmakta ısrar eden softalarla züppelerden gayrı herkes ocağa yazılmış ve dost kesilmiştir.¹⁵⁰

Türk Ocağı hükümetle yakın ilişki içinde olmuştur. Bazı İttihat-Terakki üyeleri, milletvekilleri ocak faaliyetlerine katılmışlardır. Ziya Gökalp, İttihat ve

¹⁴⁹ François Georgeon, “Kemalist Dönemde Türk Ocakları”, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900–1930)**, İstanbul 2006, s.40; Türk Ocakları Osmanlı İmparatorluğunda tepki ve bir çeşit kendini bulma akımı olarak Türk milliyetçiliğinin gelişerek teşkilatlanması ile ortaya çıkmış ve diğer unsurların milliyetçilik akımı karşısında Türk milliyetçiliğinin öncüsü olmuşlardır. Dönemin birçok fikir ve ilim adamını bünyesinde toplamış, günlük siyasi olayların dışında kalmaya özen gösteren bu aydınlar Türk Milliyetçiliğinin teorisini kurmaya çalışmışlardır. Böylece Türkçülük akımı siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel hayatta yeni görüşler ortaya koymuş ve dönemin etkili fikir akımı olmuştur. Bu dönemde Türklüğe bakış genelde şu şekildedir. Milli mefkûre ve milli şuurdan mahrum yaşayan Türkler bu sebeple geri kalmıştır ve Türk unsurunun gelişmesi gerekmektedir. Bu gelişme ise siyasi inkılâbı tamamlayacak sosyal inkılâpla mümkündür. Ayrıntılı bilgi için [bkz. Yusuf Sarıınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912–1931)**, İstanbul 1994, s.165vd.]; Osmanlı Devleti'nde Türkçülük özellikle XIX. asrın sonları ve XX. asrın başlarında ortaya çıkmaya ve gelişmeye başlamıştır. Jön Türkler, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Rusya'dan gelen aydınlar Türkçülüğün ve Türk Milliyetçiliğinin gelişmesini sağlamışlardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İstanbul 2004, s.11vd.; François Georgeon, **Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri Yusuf Akçura (1876–1935)**,(nşr. Alev Er), İstanbul 1999, s.6vd.; Yusuf Akçura, **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul 2001, s.17vd.

¹⁵⁰ Y. Sarıınay, **a.g.e.**, s.126-133; Ayrıca bkz. F. Georgeon, “Kemalist Dönemde Türk Ocakları”, s.40.

Terakki yönetiminde olmakla beraber Türk Ocağına başkan adayı olmuş ancak çok az oy alabilmiş ve seçilememiştir. İttihat- Terakki Türk Ocağının kontrolünü ve denetimini ele almak istemişse de Türk Ocağı özerkliğini korumaya çok önem vermiş ve bu konuda başarılı olmuştur. Ancak İttihat ve Terakkinin Türkçülük politikasına giderek önem vermesi ocakla aralarında ideolojik bir kaynaşmaya sebep olmuştur. Türk Ocakları ittihat ve Terakki üzerinde etkili olmuştur. İttihat ve Terakkinin uyguladığı milliyetçi politikaların ideolojik temeli ocağa mensup Türkçü aydınlar tarafından hazırlanmıştır.¹⁵¹

Türk Ocakları I. Dünya Harbi sırasında da çalışmalarına devam etmiştir. Bu dönemde ocak gelişmesini sürdürmüş ve etkili olmuştur. Ocak sayısı 1918’de 38’e ulaşmış ve ocaklı kavramı ortaya çıkmıştır. Türk Ocakları bu dönemde Türk Yurdu, Halka Doğru, Türk Sözü, Bilgi Mecmuası adlı dergiler ile faaliyette bulunmuştur.¹⁵²

Türk Milli Mücadelesi esnasında Türk Ocağına mensup asker-sivil Türk aydınları milli mücadeleyi yürüten kadroların içinde yer almışlardır. Türk ocakları tarafından işgaller protesto edilmiştir. Türk ocakları özellikle İstanbul’da faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Kuvayi Milliye ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin oluşmasında Türk ocaklarının katkısı büyük olmuştur. Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa’nın yanında olmuşlardır.¹⁵³

Milli Mücadele sonrası Türk Ocakları süratli bir şekilde tekrar şubeler açmaya başlamışlardır. Bu durum Ankara hükümeti tarafından da desteklenmiştir. Türk Ocağının desteklenmesinde derneğin savunduğu ilkelerle Ankara hükümetinin ilkelerinin aynı olması ve derneğin milli mücadeledeki önemli rolü ve katkısı etkili olmuştur. Böylece yeni bir yapılanma ve yayılma politikası ortaya

¹⁵¹ Y. Sarımay, **a.g.e.**, s. 140-143 ; Türk ocağı esas nizamnamesinde siyasi hayata ilişkin kısım ise şu şekildedir: “ 3. madde: Ocak maksadını tahsile çalışırken, sırf milli ve içtimai vaziyette kalacak, asla siyaset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasi fırkalara hadim bulunmayacaktır.” Bkz. H. Tuncer, **a.g.e.**, s.15

¹⁵² Y. Sarımay, **a.g.e.**, s.134,136-137, 164-165.

¹⁵³ İstanbul ve İzmir’deki şubeleri işgal edilip kapanan Türk Ocakları faaliyetlerine son vermek zorunda kalmışsa da ocak mensupları Milli Mücadeleye katılmak amacıyla Mustafa Kemal Paşa’nın yanına gitmeye başlamışlardır. Hamdullah Suphi Bey bu dönemde milletvekili olarak hükümette Maarif Vekili olarak görev yapacaktır. Yusuf Akçura, Ahmet Ferit, Mehmet Emin gibi önemli şahıslar Milli Mücadele içinde yer alırlar. Bkz. Y. Sarımay, **a.g.e.**, s.223-229; F. Georgeon, **a.g.m.**, s.41; Fethi Tevetoğlu, **Mehmet Emin Yurdakul**, Ankara 1988, s.56vd; F. Tevetoğlu, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Ankara 1986, s.135-158.

çıkıştır.¹⁵⁴ Nisan 1924 kurultayında 71 şubesi olan Türk Ocakları 1931’de kapatıldığında 267 şube ve 32.000 üyesi olan büyük bir yapıya kavuşmuş ve özellikle ülkenin her yerinde şubeleri olan bir dernek haline gelmiştir¹⁵⁵ ve yeni ideolojiyi yayma konusunda destek olarak görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa, halkçılık ve milliyetçilik düsturlarını memleketin en uzak köşelerinde neşir ve tamime çalışan Türk Ocaklarını kamu yararına çalışan bir dernek olarak tanımlamıştır. Türk Ocağı ile TBMM arasında da bağ vardır. 1924’teki Türk ocağı kurultayı delegelerinin 42 tanesi milletvekilidir. Hamdullah Suphi Bey ise Maarif Vekili olarak görev yapmıştır. Hükümet asker- sivil memurların Türk ocaklarına her türlü yardımı yapmaları yolunda kararname çıkartmıştır. Hükümet tarafından maddi yardımda yapılan ocaklar buna rağmen özerkliğini korumaya devam etti. Ancak 1927 tarihli Türk ocakları kurultayında CHF’na katılma gündeme geldi ve devlet siyasetinde CHF ile beraber olduğu ve amaçların paylaşıldığı belirtilerek değişiklik önerisi kabul edildi. Bu durum ocağın bağımsızlığını azda olsa yitirme ve özellikle taşradaki CHF yerel şubeleri ile rekabet edecek özerk örgütü denetim alma durumuydu. 1927 CHF II. Kurultayında CHF müfettişlerinin Türk Ocakları merkez heyeti seçimleri de dâhil olmak üzere tüm seçimlere müdahale hakkını sağlayan karar alındı ve 1928’deki Türk Ocağı kurultayı merkez heyeti adaylarının listesi CHF genel sekreterinin başkanlığında hazırlandı. Merkez heyeti çoğunlukla CHF’lı mebus ve müfettişlerin eline geçti.¹⁵⁶

Türk Ocakları inkılâpların tamamına katılmış ve en büyük destekçilerinden olmuştur. Zaten milliyetçilik, toplumsal modernleşme, yönetim biçimi olarak cumhuriyetin benimsenmesi ve özellikle laiklik Türk Ocağı tarafından cumhuriyet öncesinde de paylaşıldığından olumlu karşılanmış ve Türk Ocakları inkılâpları kitlelere ulaştırma konusunda kendini görevli kabul etmiş ve bu amaçla yoğun çalışmalar yapmıştır.¹⁵⁷

1931 Türk Ocaklarının kapatıldığı tarihtir. CHF ile yakın bağları olan, inkılâpları benimseyip kitlelere ulaştırmak noktasında önemli bir görev üstlenen ve Türkiye’de 250’yi aşan şube ve 30.000 üyesiyle çok büyük bir dernek haline gelen Türk ocaklarının kapatılması önemli bir olaydır. Çetin Yetkin 1936 tarihli genelgeyle gerçekleşen parti devlet birleşmesi olayı ve CHP ilkelerinin anayasaya

¹⁵⁴ F. Georgeon, **a.g.m.**, s.41.

¹⁵⁵ F. Georgeon, **a.g.m.**,s.42.

¹⁵⁶ F. Georgeon, **a.g.m.**, s.50vd.

¹⁵⁷ F. Georgeon, **a.g.m.**, s.64vd.

girmesi olaylarının gerçekleşebilmesi için toplumun çoğulcu yapısının gereği olan ve liberal bir ortamda var olabilecek kurum ve kuruluşların kapatılması ya da CHP'nin bir organı durumuna gelmeleri sonucu gerçekleştiğini belirtmektedir.¹⁵⁸ Liberalizmin ve demokrasinin gözden düştüğü, tek partili rejimlerin seçenek olarak görüldüğü Türkiye'de devletin toplumun örgütlenmesinde oynayacağı rol önemsenmiş, parti ile devletin kaynaştığı bir rejim düşünülmüş, ideolojinin tek bir kaynaktan yayılması amaçlanmış ve Türk Ocaklarının kapatılması ile bu politikaya başlanmıştır.¹⁵⁹

Serbest Fırka olayı ve Menemen hadisesinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisi ve sonrasında Türk ocaklarının kapatılacağı, halk evlerinin kurulacağı söylentileri yayılır. Basında da CHF ile aynı amacı taşıyan Türk Ocaklarına artık gerek kalmadığı, ocakların kuruluş amaçlarının zaten parti ilkelerinde var olduğu belirtilerek CHF'ndan ayrı düşünülmemeyeceğini ortaya koyan yazılar yayınlanır. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında yapılan görüşmede Ocakların kapatılmasına karar verilir. Mustafa Kemal Paşa bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin müşterek gaye etrafında birleşmesini gerekçe göstererek Ocakların kapatılmasını istemiştir.¹⁶⁰

Türk Ocakları kurultayı 10 Nisan 1931'de toplanmış, Mustafa Kemal Paşa'nın gerekçesine atıfta bulunarak¹⁶¹ Türk Ocakları'nın kapatılmasını ve mal

¹⁵⁸ Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.28.

¹⁵⁹ F. Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm'e**, s.170vd.

¹⁶⁰ Y. Sarınoy, a.g.e., s.320-323; Mustafa Kemal'in gerekçesi şu şekildedir: “*Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki muayyen maksatlara erişebilmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazımdır. Memleketin ve inkılâbın içerden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Teessüsü tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sebkemiş olan Türk Ocaklarının aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkama ve bütün manası ile yekvücut olarak çalışmalarını münasip görürüm. Bu kararım ise milli müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye uğrunda birleşmelidir*”. [Bkz. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Ankara 1989, s. 130]; Yusuf Bayraktutan'a göre Hamdullah Suphi Bey bu görüşmede Ocakların kapatılmasını istememiştir ve kapatılması için hazırlanan raporu önce imzalamamış, Mustafa Kemal Paşa bu olaya çok sinirlenmiş ve neticede imzalamak zorunda kalmıştır. [Bkz. Yusuf Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912–1931)**, Ankara 1996, s.108] Hamdullah Suphi Bey ocakların kapatılmasını Mustafa Kemal'in kendisinden daha güçlü ve etkili birinin varlığına tahammül edememesine yani ikinci adam olamama gibi kişisel bir meseleye bağlamaktadır. Bkz. F. Tevetoğlu, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, s.201.

¹⁶¹ Türk Ocakları Raporları Tetkik Encümeninin kurultaya önerisi şu şekildedir: “*Büyük Reisimizin bu arzularının vücut bulması için can atmayı biz yasamızın kâğıt üzerinde değil,*

varlığının CHF'na devredilmesini kararlaştırmıştır. Hamdullah Suphi Bey'de Ocak başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın halkçı ve milliyetçi Türk gençliğini CHF ile beraber çalışmaya çağırdığını ve bu istek üzere birleşmeye karar verildiğini belirterek kurultayın bu isteğe gereken cevabı vereceğini belirtir.¹⁶² Türk Ocaklarının kapatılmasıyla beraber Hamdullah Suphi Bey Bükreş elçisi olarak atanmış ve 12 Haziran 1931'de Birinci Sınıf Elçi seviyesinde görevine başlamıştır.¹⁶³

Çetin Yetkin'e göre Türk Ocakları'nın kapatılmasında siyasal bir güç niteliği alması temel sebeptir. Bu siyasal duruş ise CHF karşısında bir nitelik göstermektedir. SCF'nın kurucularından Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul gibi şahıslar aynı zamanda Türk Ocağı üyesi idi. Yine SCF yerel yöneticilerinden bazıları da Türk Ocağına üyeydi. Ocaklar yasası ise siyasi faaliyetlere izin vermemekteydi. Hamdullah Suphi Bey CHF'nın aksayan yönlerini Mustafa Kemal Paşa ile de paylaşmıştır. Yine Yetkin'e göre ocakların siyasetle uğraşmaması imkânsızdı ve o zaman varlıklarına gerek yoktu. SCF dışında da ocaklar iktidarın karşısında yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa Ocakların bir gün siyasi bir parti haline gelip CHF'nın karşısına çıkacağını düşünmüştür.¹⁶⁴

Yusuf Sarımay'da Türk Ocaklarının kapatılmasında siyasi bir güç haline gelerek CHP'nin karşısına çıkma endişesinin önemli olduğunu belirtmektedir. SCF içerisinde faaliyette bulunmuş ve Hamdullah Suphi Bey, SCF hayatta iken yapılan belediye seçimleri öncesi gençliği muhalefete çağıran nitelikte makale yazmıştır. Belediye seçimlerinde ocakların seçimlere karışmaları ve bazı yerlerde SCF'nı desteklemeleri sonucunda CHF kendi dışında teşkilatlı bir aydın grubunun varlığına ve teşkilatlı ve dinamik bir ocağın varlığına son vererek CHF içine almış ve güç birliği yapılmıştır.¹⁶⁵

Hamdullah Suphi Bey, 1930'da İzmir Türk Ocağında yaptığı konuşmada Türk Ocakları ve benzer kuruluşlara yönelik olarak CHF'nın baskısını eleştiren

Türk gönüllerine yazdığı mefkûrenin tahakkukuna doğru atılmış bir adım sayarız". Bkz. Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.53.

¹⁶² Y. Sarımay, **a.g.e.**, s.322vd.

¹⁶³ F. Tevetoğlu, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, s.205vd.

¹⁶⁴ Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.54-57.

¹⁶⁵ Hamdullah Suphi Bey : "*İçinde muhalefet sesi yükselmeyen bir cumhuriyete biz inanabilir miyiz ki başkalarına inandırılm. Ey Türk münevveri! Vatanında yükselen bu murakabe sesini duyacaksınız*" diyerek aydınları ve gençleri deyim yerindeyse muhalefet saflarına davet etmektedir. Bkz. Y. Sarımay, **a.g.e.**, s.325vd.

yönler bulunmaktadır ve bu dönem SCF'nın İzmir ve çevresinde gelişmeye başladığı dönemdir. Hamdullah Suphi Bey konuşmasında Muallim Birlikleri ve Türk Ocaklarından körü körüne itaat beklendiğini, bundan vazgeçilmesini, korku ile gençliğin yetiştirilemeyeceğini belirtmiştir. Türkün aldığı terbiye gereği her zaman hükümetlerden korktuğunu ve körü körüne itaat ettiğini ileri süren Hamdullah Suphi Bey, bunun kötü bir anane olduğunu, gençliği yetiştirme işini üzerine alanların köle değil insan yetiştirmeyi öğrenmeleri gerektiği şeklinde bir konuşma yapmıştır.¹⁶⁶ Bu konuşma Türk Ocaklarının CHF ile aynı düşünceye sahip olmadığını ve mevcut rejimi eleştirdiğini ve halkı CHF'na karşı muhalefete ve iktidarın politikalarına karşı çıkmaya davet ettiğini göstermektedir. Hamdullah Suphi Bey'in sonraki yıllarda yaptığı açıklamalardan İnkılâpların bazılarını benimsemediğini görüyoruz. Ona göre inkılâbın koruyucusu olarak ortaya çıkan grup dine karşıdır ve yıkılmasını istemektedir. Harf inkılâbı da gereksizdir ve bu grup yine bunu savunurken de aşırıya kaçır. Bu grubun 25 seneyi ancak gören dar kafası vardır eski harflerden korkmaktadır. Biz eski harflerden korkmuyoruz¹⁶⁷ Türk Ocaklarının kapatılmasında ocak başkanının inkılâplara bakış konusunda CHF ile aynı çizgide olmaması önemli bir sebep olmuştur. Ancak harf inkılâbı yapıldığı zaman Türk Ocaklarının bu inkılâba karşı bir vaziyet almadığını ve eleştirmediğini görüyoruz. O zaman sahip çıkılan harf inkılâbı daha sonraki yıllarda eleştirilmeye başlanmıştır.

Türk Ocaklarının kapatılması hakkında François Georgeon'un değerlendirmesi oldukça önemlidir. Georgeon'a göre "Türk Ocaklarının kapatılmasında Pantürkist eğilimleri etkili değildir ve o yıllarda zaten yatışmış durumdadır, Türk Ocakları her zaman için siyasetin içindeydi ve siyasete karışmaları yeni bir durum değildi. Aydınlar muhalefeti ise o yıllarda aydınlarda iktidar karşısında uysal bir tavır içindeydi. Türk ocağının kapatılmasında büyüyen ocağın harcamalarının artması ve bunun eleştirilmesi¹⁶⁸, Serbest Fırka denemesi,

¹⁶⁶ Füsün Üstel, **Türk Ocakları (1911–1931)**, İstanbul 2004, s. 341vd.

¹⁶⁷ A.Cemil Ertunç, **Cumhuriyetin Tarihi, Yaşadıklarımızın Dünü Bugünü**, İstanbul 2005, s.281vd.

¹⁶⁸ Türk Ocakları konusunda dönemin gazetecilerinden Zekeriya Sertel yazılar yazmış ve bu yazılarında Hamdullah Suphi Bey'i sert bir dille eleştirmiştir. Zekeriya Sertel Türk Ocaklarının Atatürk'ün istediği çizgiden çıktığını ve Hamdullah Suphi Bey'in Türk Ocaklarını kendi ün ve namı için basamak olarak kullandığını ve bunu gazetesinde yazarak Atatürk'ün olayı öğrenmesini sağlayıp ocağın kapatıldığını iddia etmektedir. Ancak Zekeriya Sertel'in yazıları

1929 ekonomik krizi ve bunun yankıları, Menemen hadisesi ve Ağrı dağı isyanı kapatılmada etkilidir. Mustafa Kemal Paşa, 1930'da ki yurt gezisinde Türk Ocaklarını eleştirmiş ve beklenen hizmeti yerine getiremediklerini yani devrimi halka anlatamadıklarını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, ocakların fazla dağıldığını, okul ve dispanser açmak yerine 20.000 kişinin Türkçe bilmediği Adana'da Türk dili ve kültürünü öğretmelerinin beklendiğini ortaya koymuştur. Türk Ocakları gerçilikle ve Türk olmayan nüfusun asimilasyonunda beklenen hizmeti yerine getirememiştir. Mustafa Kemal Paşa, inkılabları ülke gençliğine benimsetmekte uğraştığı bir dönemdi ve bir gençlik örgütü kurmayı düşünmektedir. Türk Ocakları, Cumhuriyet Halk Fırkasının otorite kurmaya başladığı, fırkanın gençliği ve kitleleri denetlemek istediği bir dönemde kapanmıştır. Böyle bir denetim özerk yapıları ve liberal zihniyete sahip ocaklar vasıtasıyla yapılamazdı. Ekonomik olarak ta devletçiliğe geçildiği bir dönemde siyasal iktidarlara karşı bağımsızlık geleneğine ve mali özerkliğe sahip ocaklar liberalizmin ifadesiydi ve kapatılmasıyla entelektüel ve toplumsal alanda da devlet denetimi kurulmak istenmiştir.”¹⁶⁹

d. Halk Evlerinin Kurulması

Serbest Fırka olayı ve Menemen hadisesinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisi ve sonrasında Türk ocaklarının kapatılacağı, halk evlerinin kurulacağı söylenmeye başlanır. Dönemin basını da CHF ile aynı amacı taşıyan Türk Ocaklarına artık gerek kalmadığını belirten yazıları kaleme almıştır. Mustafa Kemal Paşa, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin müşterek gaye etrafında birleşmesini gerekçe göstererek Ocakların kapatılmasını istemiştir.¹⁷⁰

CHF, Türk Ocaklarının benimsediği tarihsel-dinsel anlamlı millet kavramı yerine kendi laik millet anlayışını oluşturmak amacıyla Türk Ocaklarını kapatmış,

dolayısıyla ocağın kapatıldığını kabul etmek mümkün görünmemektedir. Bkz. Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, İstanbul 1977, s.205vd.

¹⁶⁹ F. Georgeon, “*Kemalist Dönemde Türk Ocakları*”, s.67-71; Mustafa Kemal Paşa, Türk Ocaklarının vazifesi ve kendilerinden beklenenleri yerine getirip getirememe konusunda eleştirilerini Hamdullah Suphi Bey ve Mehmet Emin Yurdakul'a da yapmıştır. Ocaklarda ilmi ve harsı temsil edenlerin ne iş yaptığını, ilmi çalışmaların olduğunu ancak harsı temsil edenlerin işlerini yapmadıklarını, İstiklal Harbinin, Milli Mücadelenin şairler ve edipler tarafından işlenmediğini belirtmiş ve özellikle milli şair Mehmet Emin Bey'i eleştirmiştir. Görülmektedir ki Mustafa Kemal Paşa ocaklardan her alanda önemli görevleri icra etmelerini beklemektedir. Bkz. F. Tevetoğlu, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, s.200.

¹⁷⁰ Y. Sarımay, **a.g.e.**, s.320vd.

yerine temelini Türkiye'nin gerçeklerden alan, yeni Türk ulusal bilincini ve kimliğini oluşturmak için Halkevlerini kurmuştur. CHF'nin 1931 kurultayı sonrasında inkılâpların halkın anlayacağı şekle sokulması ve partinin daha etkin çalışması yönündeki eğilimi sonrasında Türk Ocaklarının kapanıp Halk Evlerinin kurulması ile sonuçlanmış ve Halkevleri CHF'nin yeniden tanımladığı şekliyle milliyetçilik ve halkçılık çerçevesinde kültürel modernleşmeyi gerçekleştirmek için kullanmayı düşündüğü bir araç olarak kurulmuştur.¹⁷¹

CHF III. Kurultayında (10–18 Mayıs 1931) Halkevlerinin kurulması kararlaştırılmış ve 1932'de Halkevleri talimatnamesi yayınlanmıştır. Halkevleri talimatnamesinde CHF'nin hedef, amaç ve faaliyetleri sıralanmış, bununla birlikte memleketin ilerleme ve gelişmesi için yeni kurumlara ihtiyaç olduğu belirtilmiş, gelişmiş ülkelerde bile halk kültür teşkilatlarına büyük önem verildiği ortaya konmuştur. Türkiye'nin mevcut durumu ile bu kurumlara daha fazla ihtiyacı olduğu ileri sürülerek cumhuriyet ve inkılâp esaslarını herkese benimsetmek gereğine değinilen talimatname ile devrim ilkelerinin topluma benimsetilmesi için halkevlerinin kurulacağı ortaya konmuş ve halkevleri 19 Şubat 1932'de açılmaya başlanmıştır.¹⁷²

1935 CHP Kurultayında kabul edilen parti tüzüğüne göre Halkevleri açmak, çalışma yöntemlerini belirlemek, spor, gençlik, radyo, sinema ve devrim müzeleri işleriyle uğraşmak, halk hatipleri teşkilatı kurmak ve halk kürsüleri açmak görevleri de genel idare kuruluna verilmiştir.¹⁷³

Halk Evleri aynı zamanda Ülkü Halk Evleri Mecmuası adında bir dergi çıkaracak ve bu dergi CHF ve Halkevlerinin amaçları doğrultusunda yayın faaliyetinde bulunacaktır. Ülkü dergisinin ilk sayısı Şubat 1933'te yayınlanacaktır. Ülkü dergisi Türk İnkılâbını açıklamaya ve benimsetmeye çalışan bir dergi olarak karşımıza çıkmaktadır. CHF Genel Sekreteri Recep Bey(Peker) Ülkü dergisinin özellikle genç nesli inkılâplar doğrultusunda yetiştirmek, birleştirmek ve milli tarih, milli sanatlar ve milli kültüre hizmet etmek için yayınlandığını..Ülkünün izahlarında, teşrih ve tahlillerinde cumhuriyet, milliyet ve inkılâp fikirlerinin esas olacağını...Halk evlerini kuran siyasi partinin ana mefhumlarını izaha devam etmeninde derginin amaçları olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁴

¹⁷¹ K.H. Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi**, s. 65vd.

¹⁷² Firdevs Gümüšoğlu, **Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum**, İstanbul 2005, s.129vd.

¹⁷³ T. Dursun, **a.g.e.**, s.60-66.

¹⁷⁴ Recep(Peker), "*Ülkü Niçin Çıkıyor*", **Ülkü I/1** (Şubat 1933), s.3vd.

CHF Genel Sekreteri Recep Bey'e göre Halkevleri mekteplerin yanında milletin yetiştirileceği yer olacaktır. Recep Bey, diğer ülkelerde de mektepler dışında kurumların olduğunu ve mekteplerin tek başına yeterli olmadığını belirterek milletleşmek, milletçe kütleleşmek için halk terbiyesi ve halkın bir arada çalışmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Recep Bey, Türkiye'de milletin yetişmesine rehber olacak kadroların olduğunu ancak bunların cemiyetle birlikte ve çalışma lüzumunu hissetmediğini, bu kadroların halkevleri vasıtasıyla millette bir araya geleceğini ve halkevlerinin cemiyetleşmeyi sağlayacağını belirtir. Recep Bey, CHF'nin halkevlerini açma amacını şu şekilde ortaya koyar; "CHP'nin halkevleriyle takip ettiği gaye; milleti şuurlu, biri birini anlayan, biri birini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmaktır."¹⁷⁵

Başvekil İsmet Paşa'da Halkevleriyle alakalı şu değerlendirmeyi yapmaktadır. İsmet Paşa'ya göre "CHP'nin Halkevleri vasıtasıyla memleket içinde takip ettiği kültür politikası, bu vasıta ile ilim ve fenni, güzel sanatları yaymak, bu memleketin siyasi, iktisadiyatı hakkında en yeni en doğru malumatı ortaya koymaktır.. Halkevleri CHP'nin kendi prensiplerinin ne olduğunu ve bu prensiplerin memlekette nasıl tatbik edildiğini her gün halkımıza söylemek içinde başlı başına bir merkezdir..Halkevleri, fikir olarak ve müessese olarak mesuliyet mevkiinde bulunan siyasi partimizin bütün özünü ve varlığını halkın geniş tabakalarına anlatması ve sevdirmesi için mühim bir merkezdir."¹⁷⁶

H.R.Soyak'a göre Mustafa Kemal Paşa Halkevlerine Türkiye'nin her alandaki kıymet, kabiliyet ve güzelliklerinin ortaya çıkarılması ve yayılması, genel kültürün geliştirilmesi, inkılâpların hedefi olan çağdaş hayat ve medeniyete uygun düşünüş ve yaşayış anlayışının halk tarafından kabul edilmesi yolunda umut bağlamış ve çok faydalı olacağına inanmıştır.¹⁷⁷

e. Mason Locasının Kapanması

Mason Locası 15 Ekim 1935 tarihinde kapanmıştır. Mason locasının hükümetin emri ile kapatıldığı yolunda görüşlerin yanı sıra kendi kendini feshettiği yolunda görüşler vardır. Bizzat Atatürk tarafından kapatılmasının istenildiği de belirtilmektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Recep(Peker), "Halk Evleri Açılma Nutku", *Ülkü I/1* (Şubat 1933), s.6vd.

¹⁷⁶ Ülkü, "İsmet Paşa'nın Nutku, Halk Evlerinin Yıl Dönümünde", *Ülkü I/2* (Mart 1933), s.99vd.

¹⁷⁷ H.R.Soyak, *a.g.e.*, s. 458.

¹⁷⁸ Ç. Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, s.79vd.; Orhan Koloğlu, *Cumhuriyet Döneminde Masonlar*, İstanbul 2003, s.83vd.

Mason locasının kapatılış sebepleri konusunda da değişik görüşler vardır. Tek Parti döneminde CHP dışında kalan başka örgütlere yaşam hakkı tanımamak siyasetiyle beraber Atatürk'ün mademki masonluk milliyetçidir, halkçıdır, cumhuriyetçidir, Halk fırkasının ilkeleri de bundan başka bir şey olmadığına göre masonluğun var olma nedeni yoktur gerekçesiyle kapatılmasını istediği belirtilmektedir. Mason localarının faşist ve komünist rejimlerde de kapatıldığı ve bundan Türkiye'nin de etkilenip cemiyeti kapattığı şeklinde görüş var olmakla beraber bu rejimlerin masonluğa karşı olmaları farklıdır ve İtalya'da rejimle masonluk arasında çatışma vardır. CHP, bu rejimleri sadece örgütsel bir model olarak ele almıştır.¹⁷⁹

Türkiye'de o dönemde devletin önemli makamlarını işgal eden kişiler arasında mason olanlar vardı. İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya, T.B.M.M. Başkanı Kazım Özalp, Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ bu kişiler arasındadır.¹⁸⁰ Bu gibi kişilerin CHP dışında bir örgüte üye olmalarının düşünülmesi dönemin koşullarında olanaksız olması yanında masonluğun örgütlenme de izlediği kapalılık yöntemi de siyasal açıdan değerlendirilmiştir ve masonluğun siyasal bir güç niteliği kazanmaya başladığı düşünülmüştür.¹⁸¹ Atatürk'ün devrimlerden taviz vermediği bilinmektedir. İzmir'de bir mason locasında harf inkılâbına karşı bir konuşmanın gerçekleşmesi Atatürk'ün bu cemiyetle daha yakın alakadar olup devrimleri köstekleyici hale geldiklerini ve kapatılma zamanının geldiğini belirtmesi önemlidir. Atatürk'ün her toplumsal örgütten devrimlerine destek beklediği bir dönemdir.¹⁸²

Mason cemiyetinin tabana inemeyen ve bir seçilmişler kulübüne benzeyen varlığı da halkçılık ilkesine pek uymamakta ve masonların bu anlamda etkili olmalarına engeldi. Masonluğun uluslararası ilişkilerle de ilgilenmesi, zincirleme itaatın kişileri farkında olmadan İngiltere ve Fransa etkisi altına sokabileceğinden Atatürk'ün kökü dışarıda bir kuruma son vermesinde etkili olmuştur.¹⁸³ Atatürk hiçbir zaman Masonluğa ilgi duymamıştır, ancak masonluğa da düşman olmamıştır. Ancak 1935'te Mason cemiyetinin kapanmasını istemiş ve cemiyeti

¹⁷⁹ Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.79vd.

¹⁸⁰ İlhami Soysal, **Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar**, İstanbul 2004, s. 247vd.

¹⁸¹ Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimini**, s.81.

¹⁸² O. Koloğlu, **a.g.e.**,s.98.

¹⁸³ O. Koloğlu, **a.g.e.**, s.98vd.

en güçlü olduğu dönemde kapatılmasını sağlamıştır. Atatürk, devletin ve devleti yöneten tek partinin denetim ve yönetiminde olmayan kökünün dışarıda olduğu ileri sürülen, ilişkilerinin derinliği bilinmeyen ve İttihat Terakki'den geriye kalan hemen her şey gibi zamanının gelince Mason localarının kapanmasına karar vermiş ve kanun çıkarmaya gerek kalmadan İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya vasıtasıyla Mason locasını kapattırıştır.¹⁸⁴

O dönemde Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker, Şükrü Saraçoğlu, Saffet Arıkan, Fevzi Çakmak gibi masonluğa şiddetli muhalif olanlarda vardı. Atatürk'ün Mahmut Esat Bozkurt'a masonluğun kapatılması için mecliste konuşma yapmasını istediği de belirtilmektedir. Mason locasının ise bu kapanmaya ilişkin neredeyse sessiz kaldığını, ciddi bir karşı koyuş ya da varlıklarını duyurmadıklarını belirtmeliyiz. CHP'nin 1935 parti kurultayında benimsenen parti programının 69. maddesinde uluslar arası maksatlarla cemiyet kurulamayacağı ve kökü yurt dışında olan cemiyet kurmanın yasak olduğu devletin fayda göreceği cemiyet kurmak için gerekli izninde hükümet tarafından verileceği belirtilmiştir. Bu madde mason locasının kapatılacağı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁸⁵ Cumhuriyet Gazetesi de 14 Ekim 1935 günlü haberinde Mason locasının İç işleri bakanlığının bir emriyle kapatıldığını, gerekçesinin ise kökü dışarıda olan cemiyetlerin ülkede faaliyette bulunma hakkına sahip olmayı engelleyen kanun olduğu ileri sürülmüştür.¹⁸⁶

10 Ekim 1935'te Türk Mason Cemiyeti tarafından yapılan açıklama şu şekildedir: “ Türk Mason Cemiyeti, memleketimizin sosyal tekamülünü ve gündün güne artan muazzam terakkilerini nazarı itibara alarak ve Türkiye Cumhuriyeti'nde hakim olan demokratik ve cidden laik prensiplerin tatbikatından doğan iyilikleri müşahede ederek faaliyetine bu hususta hiçbir kanun olmaksızın nihayet vermeyi ve bütün mallarını memleketin sosyal ve kültürel kalkınmasına çalışan Halkevlerine teberruu (intikali) muvafık görülmüştür”.¹⁸⁷ Mason cemiyetinin kapandığını bildiren bu açıklamada iktidarın etkisi olmadığından bahsedilmesi oldukça önemlidir. Bu yönde gelecek soru ve eleştirileri önleme yanında iktidarla ilişkilerin bozulmaması amaçlanmıştır.

¹⁸⁴ İ.Soyal, a.g.e., s.308,314.

¹⁸⁵ O. Koloğlu, a.g.e., s.83vd.

¹⁸⁶ İ.Soyal, a.g.e., s.309vd.

¹⁸⁷ İ.Soyal, a.g.e., s.307.

Mason locası kendi kendini kapatmış ve mallarını halkevlerine bırakmıştır. Kendisi de mason olan İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya kapanışı şu şekilde değerlendirmiştir. “Türk Masonları kendi ideallerinin hükümetin esas programında dâhil olduğunu görerek kendi teşkilatlarını kendileri feshetmişlerdir. Hükümetin bu iş üzerinde hiçbir teşebbüsü ve alakası yoktur”¹⁸⁸ demesine rağmen bazı masonlar kapatılma işinin hükümet tarafından istenildiğini belirtmektedirler.¹⁸⁹ Dönemin şartları göz önüne getirildiğinde masonların localarını kendi kendilerine kapattıklarını düşünmek imkânsız olmaktadır.

f. Türk Kadınlar Birliğinin Kapanması

Türk Kadınları arasında ilk siyasi teşkilatlanma Haziran 1923'te Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu fırka amaç olarak memleketin her noktasında siyasi, sosyal, iktisadi ve bütün meselelerde geri durumda bulunan kadınlara yardım etmeyi amaç olarak belirlemiştir. Bu amaçlar eşitliği bozacağı sebebiyle tepki çekmiş ve neticede siyasi teşkilat özelliğine sahip olmayan Türk Kadınlar Birliği Cemiyeti 7 Şubat 1924'te kurulmuştur. Türk Kadınlar Birliği Cemiyeti siyasi hakların kazanılmasında önemli rol oynamış, uluslar arası kadın cemiyetleri ile ilişkiye geçmiş, aynı zamanda ülkelerinde hakları olmayan ya da az olan doğulu ve batılı cemiyetlerle temasa geçilmiştir. Türk Kadın Birliği'nin aktif olduğu yıllar 1930'lu yıllardır. 18 Nisan 1935'te İstanbul'da hükümetin de yardım ve desteğiyle XII. Uluslararası Kadın Kongresi toplanmıştır. Kongrede kadınların siyasal hakları, toplum ve iş yaşamına katılmaları, cinsiyet ayrımcılığının kaldırılması gibi konular üzerinde konuşmalar yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın kadın hakları konusunda yaptıklarından övgüyle bahsedilmiştir. Bunların yanında İngiltere'deki demokratik hükümet sisteminden övgüyle bahsedilmiştir.¹⁹⁰ Hükümet tarafından da dikkatli bir şekilde izlenen bu kongre basında geniş yer tutmuş ve hatta uluslar arası parlamenter kongresinden bile daha önemli olduğu belirtilmiştir.¹⁹¹

Kongreden sonra Türk Kadınlar Birliği başkanı Latife Bekir'in basında yayınlanan demeci önem arz etmektedir. Bu demeç şu şekildedir:

¹⁸⁸ İ.Soyсал, **a.g.e.**, s.308.

¹⁸⁹ O. Koloğlu, **a.g.e.**, s.87-91.

¹⁹⁰ Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908–1960)**, Ankara 1998, s.140–156.

¹⁹¹ L. Kaplan, **a.g.e.**, s.157; Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.84.

“ Teşkilat-ı Esasiye Kanununun tadili ile Türk kadınına verilen müsavî(eşit) haktan dolayı birliğimizin lağvı (kaldırılması) düşünülmüşse de bundan bir sene evvel uluslar arası kadın birliğinin 12. Beynelmilel kadın kongresinin hükümetimizin müsaadesi ile şehrimizde toplanması takarrür etmişti (kararlaştırılmıştı). Haddi zatında birliğimiz uluslararası kadın cemiyetinin tabi bir azası olduğu binaenaleyh onun lağvı demek beynelmilel kadınlar kurumunun ilgası olacağından bu hareketten vazgeçilmişti. Beynelmilel kongrenin hüsnü suretle bitmesinden sonra bu mesele birliğimizin en yakın bir tarihte yapacağı toplantıda görüşülecektir.” Bu demecin ardından basında Türk Kadınlar Birliğine artık gerek kalmadığı, her türlü hakların elde edildiği, siyasal bir kuruluş olmadığı ve yardım işlerinin de çalışma sebebi olamayacağı ve ortada hala bir sorun varsa bunun kadın erkek kavgasıyla değil elbirliğiyle çözülmesi gerektiği şeklinde görüşler ileri sürülmüştür.¹⁹²

10 Mayıs 1935’te Türk Kadınlar Birliği son toplantısını yapmış ve Türk Kadınlar Birliği’nin hedeflerine ulaştığı belirtilerek birliğin kapatılması istenmiş ve oy birliğiyle kapatılarak eşyalar Halk Partisine, paralarda çocukları koruma ve hasta bakıcılık kurumuna devredilmiştir.¹⁹³ Kadınlar siyasal açıdan erkeklerle eşit olmuşlardı ve bunu yeterli görüyorlardı. Bunun ötesinde taleplerin toplumsal ahengi bozacağı düşünülüyordu. Sınıflar gibi, kadın ve erkeklerin de rekabet ve çatışma yerine uyum içinde birlikte çalışması isteniyordu.¹⁹⁴

Türk Kadınlar Birliği başkanının demecinden cemiyetin daha önce kapatılmasının gündeme gelip ertelendiği anlaşılmaktadır. Ertelenme sebebi olarak ta uluslararası bir kuruluşun üyesi olması gösterilmiştir. O dönemde kökü dışarıda olan bir kuruluşa izin verilmediğini belirtmeliyiz. Kadınlar birliğinin ise daha aktif olmaya başladığı bir dönemdir. Türkiye hükümetinin kadınlar birliğini uluslararası bir kuruluşun üyesi olmasından dolayı kapatamaması ya da bunun gerekçe olarak gösterilmesi önemlidir. CHP’nin kendi dışında herhangi bir

¹⁹² Ç. Yetkin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi**, s.85vd.

¹⁹³ Türk Kadınlar Birliği başkanı Latife Bekir’in görüş ve önerisi şu şekildedir: “ Kadın Birliği ülkülerine kavuşmuştur. Türk kadınına bütün haklar tanınmıştır. Bundan sonra Kadın birliğine ihtiyaç yoktur. On iki seneden beri çalışıyoruz. Birliğimiz bu müddet içinde birçok işler başardı. Artık kadınlar bütün haklarına kavuşmuştur. Anayasamız bu yolda çalışacak birliğin devamına lüzum bırakmamış ve kadınlarımızın ayrıca bir teşekkül halinde kalmalarına sebep kalmamıştır. Bunun için birliğin kapanmasını teklif ediyorum. İsteyen arkadaşlar diğer hayır cemiyetlerinde çalışabilir.” Bkz. L. Kaplan, **a.g.e.**, s. 159; Ç. Yetkin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimini**, s.86.

¹⁹⁴ F. Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, s.111.

kurumun varlığına tahammül edemediği ve bütün toplumsal güçleri bir araya getirmeye çalıştığı bir dönemde uluslararası bir bağa sahip ve üzerinde tam kontrole sahip olamadığı bir kuruluşun varlığına devam etmesi düşünülemezdi.

Uluslararası kongrede cumhuriyetten, cumhuriyet devrimleriyle kadınların kazandıkları haklardan, gelişimden ve Mustafa Kemal Paşa'dan övgüyle bahsedilmişse de ¹⁹⁵ Türkiye'de o dönemde kadınların tüm haklarını kazandıklarından söz etmemiz mümkün değildir. ¹⁹⁶ Ancak kongrede siyasal, sosyal, ekonomik vb. alanlarda oldukça ileri ve o döneme göre aykırı düşünceler ortaya atılmıştır. Kadınları bütün dünyada geri bıraktıran toplumsal adet ve yasalarla ilgili mesele de tartışılmış ve bu konuda işbirliği yapma kararı alınmıştır. ¹⁹⁷ Bu hakların kazanılması için çaba gösterileceği belirtilmiştir. Hükümetin kendi iç işleri konusunda uluslar arası kadın birliğinin dolaylı yoldan eleştiri ve isteklerine muhatap kalması ve bunu kabul etmesinin mümkün olmadığı bir dönemde bunların yaşanması Türk kadın Birliğinin kapatılmasında etkili olmuş olabilir. Türkiye'de CHP'nin tek parti olduğu ve tek parti yönetiminin iyice pekiştirildiği bir dönemde İngiltere'de ki parlamenter demokrasinin faziletlerinden ve kadınların İngiltere'de ki konumundan övgüyle bahsedilmesi ¹⁹⁸ de Türk Kadınlar Birliği'nin amaçları dışına çıkığı ve kapatılmasının gerektiği şeklinde değerlendirilmiş olabilir. Türkiye'de 1930'lardan sonra sınıfsız toplum teması üzerinde bir halkçılık politikası uygulanmıştır. Türk Kadınlar Birliğinin varlığı ve çalışmalarını genişletmesi bu politikaya da ters düşmekteydi. Türk Kadınlar Birliği'nin kapanmasındaki gerekçeler Türk Ocağı ve Mason Locasının da kapatılmasında gösterilen gerekçelerle neredeyse aynıdır. Artık Türkiye'de bu tür dernek ve cemiyetlerin varlığına gerek kalmamıştır, bunların amaçları ya gerçekleştirilmiş ya da CHP tarafından gerçekleştirilmektedir. Tüm toplumsal güçler aynı yerde toplanmalı ve güç birliği olmalıdır.

Türk Kadınlar Birliği'nin kapatılması ile doğacak boşluk ise CHP'nde kadın kollarının kurulması ile doldurulmak istenmiştir. CHP kadın kolları, Türk Kadınlar Birliğinin üstlendiği uluslararası rolü de üstlenecektir. ¹⁹⁹

¹⁹⁵ L. Kaplan, **a.g.e.**, s.151-157.

¹⁹⁶ Türkiye'de kadınların hakları konusunda önemli gelişmeler sağlanmışsa da istenen seviyede olmadığı, kadın, kadınlık ve kadın sorunlarının hala devam ettiği dönemin gazetecileri tarafından dile getirilmiştir. Bkz. Ç. Yekin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.86,nu.19

¹⁹⁷ F. Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.111.

¹⁹⁸ L. Kaplan, **a.g.e.**, s.156.

¹⁹⁹ L. Kaplan, **a.g.e.**, s. 159 ve nu. 409, 410.

Kadınlar birliğinin toplumsal tabanı olmamış ve kapanması protestosuz gerçekleşmiştir. Kadın gazeteci Sabiha Sertel bu olayı yazısında ele almış kadınların toplumsal ve ekonomik haklarını da kazanmaları gerektiğini, önlerinde uzun ve zorlu bir yol olduğunu ve bunu gerçekleştirmek için örgüte ihtiyaç olduğunu belirterek kadın birliğinin kapanmasını protesto etmiştir.²⁰⁰

g. Üniversitede Yeniden Yapılandırma

Üniversite reformu olarak bilinen olay 31 Mayıs 1933'te çıkarılan 2252 sayılı yasayla Darülfünun'un kapatılarak İstanbul Üniversitesinin kurulmasıdır.²⁰¹ Üniversite reformu iktidar tarafından genelde bilimsel ve teknik açıdan ele alınmış olmakla birlikte Türk inkılâbının ilkelerini savunacak ve iktidara destek olacak üniversite oluşturulmak amacıyla yapılmıştır. Bunu yaparken üniversite öğretim üyelerine yapılan geniş tasfiye ile ideolojik olarak rejime uymayanlar tasfiye edilmiştir.²⁰²

1924 tarihinde çıkarılan 499 sayılı kanunla Darülfünun ekonomik bağımsızlık ve tüzel bir kişilik kazanmıştır. Hükümet, 1932'ye kadar üniversiteye müdahale etmemiş, gelişmeleri üniversiteden beklemiştir. Darülfünun devrimlere karşı beklenen desteği vermediği gibi 1924'te Latin alfabesi kabul edilirse protesto olarak yazı yazmayıp kalemlerini kıracaklarını açıklamıştır.²⁰³ Darülfünun'un ilmi anlamda yetersiz olduğu görüşü Fuat Köprülü tarafından da 1927'de dile getirilmiştir. Gerçek anlamıyla ilmi zihniyetin hâkim olmadığı, bunun yerleşmesi gerektiği, ekonomik olarak cazip hale getirilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁰⁴

²⁰⁰ F. Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.111

²⁰¹ Metin Özata, **Atatürk, Bilim ve Üniversite**, Ankara 2007, s.150.

²⁰² Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.72.

²⁰³ M. Özata, **a.g.e.**, s.105-109; Darülfünun'un inkılâplara destek vermediği, ilgilenmediği Maarif vekili Dr. Reşit Galip tarafından 1 Ağustos 1933'te dile getirilmiştir. Reşit Galip'e göre Darülfünun siyasi, içtimai inkılâplara kayıtsız kalmış, ekonomi ve hukuk alanındaki inkılâplarla ilgilenmemiş.. Harf inkılâbı ve yeni tarih anlayışı konusunda beklenen alaka gerçekleşmemiştir. Darülfünun durmuştu ve içine kapanmıştı. Abdurrahman Siler'e göre Darülfünun bahsedildiği gibi inkılâplara tamamen kayıtsız kalmamış, Atatürk'ün inkılâpları konusunda destekleri olmuştur.. Atatürk ülke meseleleri hakkında onların görüşlerin almıştır. Bununla birlikte Siler, harf inkılâbının Darülfünun tarafından benimsenmediğini belirtmekte ve devamında bilimsel ve kültürel fonksiyonlarını bazı sebeplerle yerine getiremeyerek kapatıldığını ve yerine İstanbul Üniversitesinin kurulduğunu belirtir. Bkz. Abdurrahman Siler, " *Darülfünun'un Kurtuluş Savaşı ve İnkılâplara Bakışı*" **AAMD X/31** (Mart 1995), s.2-5.

²⁰⁴ M. Özata, **a.g.e.**, s.113-116.

Niyazi Berkes'te o dönem okuduğu Darülfünun'u değerlendirirken Mustafa Kemal Paşa'nın düşünceleriyle Darülfünun hocalarının düşüncesi arasında yüzyıllık fark olduğunu, Darülfünun'un Mustafa Kemal Türkiye'sine karşı yabancı ve ilgisiz olduğunu, ulusal kurtuluş özgürlüğünün nereye gideceğinden habersiz olup umursamaz bir halde, ilmi olarak zayıf olduğunu belirtir. Niyazi Berkes, Türkiye'nin şartlarını hesaba katmayan ve yer vermeyen bir eğitim anlayışının olduğunu, düşüncelerinin batı dünyasına ait olup onun dışında bir düşünce geliştiremediklerini, sadece nakilci olduklarını, Atatürk'ün İstanbul'a ilk ziyaretinde Darülfünun'u ziyaret etmeyerek kuruma tepkisini gösterdiğini ve Atatürk inkılâbı olarak ilerde bahsedilecek şeylerin o dönemde anlaşamadığını belirtmektedir.²⁰⁵

Üniversite reformu öncesi Darülfünun'un varlığı ve beklenen hizmetleri konusunda görüşlere bakacak olursak Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati 1926 tarihinde üniversite özerkliğinin gerekliliğinden bahsetmekle birlikte üniversitenin de görev ve sorumlukları olduğunu belirterek bir çeşit uyarıda bulunmuştur.²⁰⁶ Basında çıkan yazılarda üniversitenin var olan özerkliğinin gülünç hal aldığı, istiklalın ilme ait olduğu, devletin bütçesinden faydalandığı ve özerkliğin devletçiliğe de uymadığı belirtilmiştir. CHF programının tüm Türkiye'de eksiksiz uygulanması gerektiği, devletçiliğin sırf ekonomik devletçilik olmayıp diğer alanları da kapsadığı, devletçi hükümetin Darülfünun'u kendi başına bırakıp, ilim adı altında hükümetin prensiplerini yıkıcı faaliyetlerine izin vermemesi istenmiştir.²⁰⁷

Üniversite reformu konusunda dönem basını ve özellikle Ülkü ve Kadro dergileri reformun lehinde yazılarda bulunacaklardır. Bu dönemde yazılarda sıklaşacak ve bu yazılarda Darülfünun'un görevini yapmadığı düşüncesi işlenecektir. Mehmet Saffet, üniversite inkılâbı başlıklı yazısında üniversitenin

²⁰⁵ Niyazi Berkes, **Atatürk ve Devrimler**, İstanbul 2003, s.18vd.

²⁰⁶ Mustafa Necati'nin İstanbul Darülfünun'da yaptığı konuşma şöyledir: “ Milletin üniversiteye bağladığı umudu haklı gösterecek güçlü kanıtta sayın profesörlerimizin, öğretmenlerimizin yayınları ve yapıtları olacaktır. Üniversite Türkiye'nin bütün aydın takımının bilimsel odağıdır. Buradan çıkacak araştırmalar ve yapıtlar, Türk aydınlarını yükseltecektir. Sizin yapacağınız yapıtlardır ki yurt aydınlarına yeni ufuklar açacak ve Türkiye'ye kültür alanında uluslar arası bir onur kazandıracaktır. Bir milletin uygarlık yeteneğini ve yaşam gücünü en yüksek kerte de temsil eden kurum üniversite olduğu için, üniversitemizin her alanda öteki uygar ulusların üniversiteleri düzeyine çıkmaya zorunlu olduğunu özellikle belirtmek isterim.” Bkz. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi III/II**, İstanbul 1996, s.73vd.; Mustafa Eski, **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Olarak Mustafa Necati**, Ankara 1999, s. 150.

²⁰⁷ Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.73vd.

çok öncesinden ıslaha muhtaç olduğunu, üniversite inkılâbının Türk inkılâbında, dil ve tarih inkılâbından sonra üçüncü mühim inkılâp olduğunu belirterek meselenin kadro değişikliğinden ziyade zihniyet değişimi olduğunu ve bu değişimin millet ve devlet hayatının geleceğinde etkili olduğunu belirtir. Mehmet Saffet'e göre zihni ve irfanı temsil edenlerin zihniyetleri ve düşünceleri ne ise memleketin istikbali de o olur.²⁰⁸ Niyazi Hüsnü ise inkılâbın en önemli esaslardan birinin ilmi zihniyeti yerleştirmek olduğunu ve ilmi zihniyete sultanlık rejiminin düşman olduğunu belirtir.²⁰⁹ Nusret Kemal ise üniversite inkılâbını değerlendirirken Darülfünunun geliminin ağır olduğunu ve inkılâpçı Türk rejiminin hedeflerine varmak için gelişimin ağır gidişini beklemesinin mümkün olmadığını belirterek tekâmülün düz yol istediğini ancak inkılâbın zorlu ve engelli bir yol olup her günde zorlukların arttığını belirtir. Nusret Kemal, İstanbul Üniversitesi bünyesindeki İnkılâp Enstitüsü'nün varlığı hakkında ise şöyle demektedir: “ İnkılâp Enstitüsü, inkılâp gençliğinin ruhunda Türk kültürünü muasır medeniyetin üstüne çıkarmak azmini ve kudretini kaynatacak ve bu suretle Türk Kültürünün Osmanlı kabusiyle geçirmiş olduğu devr-i fitret (duraklama) sona erecektir.”²¹⁰

Kadro dergisi yazarlarından Şevket Süreyya ise Darülfünun'un müderrislerinin bir kısmının inkılâp ideolojisinin aleyhtarı olduğunu, özellikle inkılâpçılık ve devletçilik ilkesini benimsemediklerini, cemiyetin bir parçası olan kurumun cemiyet ve devletin temel ilkeleri olan inkılâpçılık, devletçilik ve milliyetçilik mefhumlarının işlenmesi ve genç nesle benimsetilmesi noktasında görevini yapmadığını belirtmektedir. Şevket Süreyya devamında, Darülfünun'un Türk inkılâbının ilk gününden bugüne kadar cemiyet ilimleri sahasında inkılâbı işleyip ele almadığını, inkılâbın davalarının Darülfünun kürsülerinde işlenmediğini, inkılâbımızın ideolojik davaları karşısında kayıtsız ya da mağrur duruşunu ise ilim sözünün arkasına sığınarak açıklamaya çalıştığını ancak asıl görevinin inkılâp hassasiyeti ve cemiyet meselelerine bağlılık olduğunu belirtmektedir.²¹¹

²⁰⁸ Mehmet Saffet, “*Üniversite İnkılâbı*”, **Ülkü I/7** (Ağustos 1933), s.8.

²⁰⁹ Niyazi Hüsnü, “*İlim ve İnkılâp*”, **Ülkü I/8** (Eylül 1933), s.115vd.

²¹⁰ Nusret Kemal, “*İstanbul Üniversitesi ve Bir Terbiye Esası*”, **Ülkü II/11**(Birinci Kanun 1933), s.378–381.

²¹¹ Şevket Süreyya, “*Darülfünun- İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı*”, **Kadro II/14** (Şubat 1933), s.6–9; Şevket Süreyya, Darülfünun müderrislerinden İbrahim Fazıl Bey'in bir makalesindeki görüşlerini ortaya koyarak onu ve Darülfünunu tenkit eder. İbrahim Fazıl Bey'in

Kadroculardan Burhan Asaf ise liberalizm gibi onun hürriyet mefhumunun da geride kaldığını, Liberalizmin gözden düştüğü memleketlerde Darülfünunlara müdahale edildiğini, Rusya, İtalya ve Almanya’da eski özgürlüğünün olmadığını ve bu ülkelerin hayatın akışına uygun olan ilmi ve bu akışı muvaffak kılacak ilmi faaliyetleri temsil eden bir kurum istediklerinden müdahale yapıldığını belirtmektedir. Türkiye’nin de inkılâp yaptığını, inkılâbın her alana yayıldığını, inkılâbın ilmi ihtiyaçları olduğunu, prensiplerini ve ihtiyaçları izah işinin ise yeni İstanbul Üniversitesinin vazifesi olduğunu belirtmektedir. Asaf’a göre, Liberalizm bizde inkılâp başlayınca iflas etmiştir..İstanbul Üniversitesi de ilim ocağı olmasından kaynaklanan ve kendisine her zaman lazım olan hürriyet ve istiklali ise kendisine verilen vazifeyi başardığı yolda, başardığı nispette ve başarmak fiilinin maddi ve müspet manasında bulacaktır.²¹² Devrin yazarlarınca genel olarak Darülfünun inkılâpları benimsememe ve bu yolda faaliyette bulunmayıp görevini yapmama noktasında eleştirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa üniversite reformu ile yakından alakadar olmuştur. Üniversite reformu çağdaşlaşma atılımlarından birisidir. İki yüz yıllık yenileşme hareketleri başarısız olmuş ve çöküş gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından devletin tekrar aynı duruma düşmemesi için çağdaş medeniyeti benimseme ve bunu yaparken de rasyonel ve faydacı bir yaklaşımla çağdaş medeniyet bir bütün olarak ele alınmıştır. Çağdaş medeniyetin oluşması ise fikir ve düşünce hayatında rasyonel düşüncenin yani bilim zihniyetinin yerleşmesi ile mümkün olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, ilmin rehberliğini kabul etmiş ve terakki ve medeniyet yolunda yol gösterici olarak kabul etmiştir. Bu ilmin üretildiği yerler ise üniversitelerdir.²¹³ Üniversite reformu için davet edilen Prof.

ihtilal ve inkılâp devletçiliği adını verdiği devletçilik açılımlarıyla liberalliğini ve devletçilik aleyhtarlığını saklamaya çalıştığını belirtir. İbrahim Fazıl Bey’in yazısı şu şekildedir: “*Gençler! Size sokulan devletçilik fikirlerini dikkatle tetkik ediniz. Üzerlerindeki alâmetifarikalara bakınız. Keskin gözleriniz bunları kolayca seçecektir. “ Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmak” ve “milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işler” damgasını taşıyan devletçiliği can evinize sokunuz. O sizi ve memleketi refaha ve mamuriyete götürecektir. Bütün iktisadi faaliyet sahalarının devlet eline geçmesini iddia eden nazariyeleri uzağa atınız. Bunlar, memleketi anarşiye götürecek olan bir sosyalizmden başka bir şey değildir*”. [Akşam, 13. 04. 1933’ den aktaran Ş. Süreyya, “İnkılâbın İdeolojisi: Don Kışot’un Yel Değirmenleriyle Muharebesine, Kürsü Politikacılığına ve Cavit Bey İktisatçılığına Dair”, **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.10vd.]; İbrahim Fazıl Bey’in burada bahsettiği iki madde CHP II. Kurultayında devletçilikle alakalı alınan karardır. [Bkz.Tuncay Dursun, **a.g.e.**, s.45vd.]. Şevket Süreyya’da yazısında bunun kastedildiğini ve Fazıl Bey’in bunun aleyhinde olduğunu belirtir. Bkz. Şevket Süreyya, **a.g.m.**, s.11vd.

²¹² Burhan Asaf, “Üniversitenin Manası”, **Kadro II/20** (Ağustos 1933), s.27vd.

²¹³ Abdurrahman Çaycı, “Atatürk, Bilim ve Üniversite”, **AAMD IV/10** (Kasım 1987), s.1vd.

Malche'nin hazırladığı rapor 1 Haziran 1932'de Milli Eğitim Bakanlığına sunulmuştur. Bu raporu Mustafa Kemal Paşa'da incelemiştir. Malche raporunda Darülfünun'u Türk inkılâbına yakışır dinamizmden mahrum olduğunu, ilmi ve fikri hıza sahip olmayıp Darülfünun meselesinin esas itibariyle Türkiye'nin fikri, manevi, hatta istikbali meselesi olduğunu belirterek öneriler getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu raporu incelemiş ve tespitlerin yerinde olup kendilerinin de bu durumu tespit ettiklerini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Prof. Malche, her ne kadar doğru tespit yapsa da bizi layık olduğumuz seviyeye yine biz çıkaracağız ve bu öneriler karşısında ihtiyatlı olunacaktır. Rapor yüksel tahsille alakalıdır ancak asıl mesele bütün Türkiye'de bir kültür programı yapma meselesidir. Bunun için yine yabancı bilim adamlarının görüşleri alınacaktır ve programın milli olmasına katkıda bulunacaklardır. Bundan sonra kültür programı tespit edilecektir. Üniversite denildiğinde ise ilk Türk mektepleri, Türk orta ve lise mektepleri Türk yüksek camiası için ve onun istediği vasıflarda talebe ya da muhatap, zekâ, ilim, fen hulasa insanlık kabiliyeti yetiştirdikten sonradır ki Türkiye'de üniversiteden bahsedilebilsin. Bu olmazsa üniversiteden bahsetmek mümkün değildir.²¹⁴

Üniversite reformu bütün bu gelişmelerden sonra Dr. Reşit Galip'in Milli Eğitim Bakanlığına getirilmesinden sonra hızlanmış ve Darülfünun kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Bu reformun önemli yanlarından biriside 151 öğretim üyesinin 92'sinin kadro dışı bırakılmasıdır ve bu geniş tasfiye Çetin Yetkin'e göre rejime uygun olmayanların elenmesidir.²¹⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın, Reşit Galip'in ve devrin yazarlarının²¹⁶ Darülfünunla ilgili görüşlerini değerlendirdiğimiz zaman inkılâplar ve inkılâpların benimsenip, yerleşmesi adına Darülfünundan memnun olmadıkları görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa ve CHF'nın inkılâpların yerleşmesi ve benimsetilmesi yolunda tüm güçlerden destek beklediği ve hatta bazılarını kendi bünyesine katıp güç birliği ettiği bir dönemde Darülfünun'un böyle bir vazifeyi gerçekleştirmeyip, bu vazifeden uzak durması ve hatta bazılarının karşısında olması normal karşılanır

²¹⁴ Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları", **AAMD I/1** (Kasım 1984), s.1-5.

²¹⁵ Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.72.

²¹⁶ Şevket Süreyya Darülfünun müderrislerinin çoğunluğunun Ahmet Ağaoğlu'nun liberalizm konulu konferansına katılıp onu desteklediklerini, devletçiliğe karşı çıktıklarını ve bu konferans vasıtasıyla inkılâp karşıtlıklarını da ortaya koyduklarını belirtmektedir. Bkz. Ş. Süreyya, "Darülfünun- İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı", s.5vd.

bir hadise değildir. Dolayısıyla üniversite reformu yeni bir üniversitenin kurulması, işleyişiyle alakalı bir reform olma özelliği yanında geniş tasfiyesiyle bir zihniyetinde tasfiyesi anlamına gelmektedir. Üniversitenin görevinin ilimle beraber devlet ve millet hayatının gelişimine katkı ve rejimi destekleme olduğu bu şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Üniversite reformuyla istenilen ölçülerde bir üniversite meydana getirmek amaçlanmıştır. Üniversite inkılâbı aynı zamanda bütün eğitim sisteminin meselesi olarak görülmüş ve Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi kültür inkılâpları çerçevesinde ele alınmış ve başarısı ilk ve orta eğitimin gelişimine bağlanmıştır. Bu yönüyle de oldukça geniş bir içeriğe sahiptir.

II. BÖLÜM

KADRO HAREKETİ

A. KADRO DERGİSİ VE KADROÇULAR

a. Kadro Dergisinin Yayın Hayatına Başlaması

Kadro hareketi Şevket Süreyya'nın 1932'de İnkılâp ve Kadro adlı konferansında formülleştirmeye çalıştığı görüş ve prensipleri Kadro dergisinde 1932–1934 tarihleri arasında ideoloji prensiplerinin asli ilkeleri olarak işleme sonucu ortaya çıkan harekettir.¹ Ankara'da 1930'ların başlarında bir araya gelen bir grup aydın bir dergi çıkarmaya karar vermişler ve derginin yayın politikasına Şevket Süreyya'nın 15 Ocak 1931'de Ankara Türk Ocağında verdiği İnkılâp ve Kadro adlı konferansı² yön vermiştir. İnkılâp ve Kadro konulu konferans Kadro hareketinin ortaya çıkmasında bir katalizör rolü görmüştür.³ Bu konferans, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi, Yusuf Akçora gibi Türk Ocağı ileri gelenlerinden olumlu eleştiriler almış ve konferansın bastırılıp tüm şubelere dağıtılması ve üzerinde tartışılması kararlaştırılmıştır.⁴ Bu konferanstan sonra basında olumlu ve olumsuz eleştiriler ve bir grup aydınının inkılâbın ideolojisini açıklamayı amaçladığı haberleri yer almaya başlar. Şevket Süreyya, Recep Peker'e Halk partisinin ilkelerini anlatmak istiyorum şeklinde bir taleple gitmekle beraber, Recep Peker tarafından bu vazife bizindir, sana veremeyiz şeklinde bir gerekçeyle bu isteği reddedilmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'dan ve daha önce bu olaydan haberdar olan İsmet Paşa'dan izin alınmış ve derginin siyasi icazet sorunu halledilmiştir. Bununla birlikte CHF genel sekreteri Recep Bey

¹ Ş. Süreyya Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, İstanbul 2003, s.16.

² İnkılâp ve Kadro adlı konferans metni yazarı tarafından 1932'de kitap haline getirilecektir. Bkz. Ş.S.Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.16; İnkılâp ve Kadro basılmadan önce 21 adet çoğaltılmış, Bir nüshası Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmiş, Mustafa Kemal Paşa, Kadroçulardan Şevket Süreyya ve Burhan Asaf'ı görüşmek için davet etmiş ve görüşme gerçekleşmiştir. Kitabın 100.000 adet basılması gündeme gelmişse de daha az sayıda basılması sağlanmıştır. Bkz. İ. Tekeli, S. İlkin, **Kadrocuları ve Kadroyu anlamak**, İstanbul 2003, s. 207; İnkılâp ve Kadro için bkz. Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, İstanbul 2003.

³ Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Ankara 1994, s. 59.

⁴ Ş.Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, İstanbul 2005, s. 431.

(Peker)'in karşı çıkışına rağmen gerçekleşen izin dolayısıyla sürekli dikkatli olmak gerekecektir. Kadrocular hâlihazırda rejimin gazetesi Hâkimiyeti milliye gazetesinde yazarlık yapmaktaydılar. Böyle bir imkânları varken bir dergi çıkarmak zahmetli, riskli ve daha küçük bir kitleye hitap etmek anlamına gelmekteydi.⁵

Derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri, neşriyat müdürü ise Vedat Nedim'dir. Dergi, ideoloji ve gelişme stratejileri üzerinde oldukça ciddi ve düzeyli tartışmalar ortaya çıkartmıştır. Kadrocular aynı zamanda Türk devrimini yorumlayarak ona teorik çerçeve oluşturma konusunda kendilerini sorumlu görmüşlerdir.⁶ Yakup Kadri, Kadro dergisini çıkarma amacının Halk Fırkasının ilkelerini açıklamak olduğunu ve devletçilik gibi ilkelerin o dönemde anlaşılmadığını belirtmektedir. Yakup Kadri, kendisinin de bu fikirlerle meşgul olduğu dönemde Şevket Süreyya'nın İnkılâp ve Kadro konferansı üzerine ileride Kadro hareketini meydana getirecek şahıslarla görüşüğünü, milletvekili ve Mustafa Kemal Paşa'ya yakın olmasından dolayı kendisini paranoter olarak içlerine aldıklarını belirtmektedir. Yakup Kadri, Recep Peker'le görüşüğünü ancak onun iznini alamadığını, Mustafa Kemal Paşa'ya durumu arz edip Milli Mücadelenin ruhunu izah edebilmek amacıyla dergi çıkarmak istediğini belirttiğini ve izinin Mustafa Kemal Paşa tarafından verildiğini belirtmektedir.⁷

Yakup Kadri'nin derginin imtiyaz sahibi olması CHF, Mustafa Kemal Paşa ve Şevket Süreyya'yı rahatlatmış, Yakup Kadri sayesinde Mustafa Kemal Paşa'nın oluru alınmış, Mustafa Kemal Paşa, Yakup Kadri vasıtasıyla dergiyi kontrol imkânına sahip olmuştur. Bu durum Kadro'nun kendi kendini açıkça sansürü anlamına geliyordu. Bununla birlikte Kadro, oldukça dar bir alanda Türkiye'ye gelişme stratejisi ve ideoloji üretme amacındaydı. Kemalist rejim tarafından Kadro'dan CHF politikalarına karışmama yani parti içindeki farklı gruplar ile organik temaslar içine girmeme, Recep Bey'in çekincesi ile partinin toplumdaki yeri ve rolü üzerine görüş bildirmeme ve yönetimin uyguladığı politika ve uygulamalara zıt politikalar ortaya koymaması yazılı olmasa da gayri resmi olarak istenmiştir.⁸

⁵ İ.Tekeli, S.İlkin, **a.g.e.**, s. 126–142.

⁶ Mustafa Türkeş, **Kadro Hareketi-Ulusçu Bir Sol Akım**, Ankara 1999, s.9.

⁷ Bkz. T. F. Ertan, **a.g.e.**, s. 60vd.

⁸ Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s.93vd.

Yakup Kadri'nin milletvekili ve Mustafa Kemal Paşa'ya yakın oluşu, sofrasına davet edilen nadir insanlardan olması derginin yayını için Mustafa Kemal Paşa'nın olurunun alma konusunu garantiye almıştır. Mustafa Kemal Paşa dergiye abone olmuş, Çankaya için on nüsha alınmasını istemiş, Başbakan İsmet Paşa ve diğer ileri gelenlerde abone olmuş ve dergi Ocak 1932'de yayına başlamıştır.⁹

Kadro dergisinin yayın hayatına başlaması ilgiyle karşılanmıştır. Bunun sebebi ise o döneme göre farklı bir yayın politikası takip etmesidir. Sol basının olmadığı bir dönemde resmi çevrelerin görüşlerini yansıtan yayınlarla iş çevrelerinin sözcülüğünü yapan yayınların hâkim olduğu bir ortamda eleştirel olmakla birlikte resmi görüşlerin karşısında olmayan hatta resmi görüşleri sistemli hale getirmeye çalışan ve Türk inkılâbının ideolojisini ortaya koymayı amaçlayan bir dergi olarak yayın hayatına başlayacaktır. Kadro dergisi yayınladığı üç yıl süresince aylık olarak yayınlanmış ve ayda üç bin adet basılmıştır. Dergi, yayımlandığı dönemde maddi bir sorunla karşılaşmamıştır¹⁰

b. Kadro Hareketi'nin Başlaması

Kadro hareketi Kadro dergisinin yayınına başlamasıyla ortaya çıkacaktır. Kadro dergisi, Şevket Süreyya (Aydemir), İsmail Hüsrev (Tökin), Mehmet Şevki (Yazman), Vedat Nedim (Tör), Burhan Asaf (Belge) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve birkaç aydından oluşan aydınlar grubu tarafından 1932'den itibaren üç yıl yayınlanmıştır. Kadro yazarlarından Yakup Kadri, milletvekili ve diğerleri ise sivil bürokrattır. Bu yazarların haricinde Kadro dergisinde İsmet Paşa'nın makalesi yayınlanmış, Ahmet Hamdi (BAŞAR), Tahir Hayrettin gibi yazarlarda yazı yazmıştır.

Kadro yazarları bürokratik orta sınıfa mensupturlar ve yurt dışında eğitim görmüşlerdir. Şevket Süreyya ve İsmail Hüsrev Moskova'da KUTV Üniversitesinde yüksek eğitim görmüştür. KUTV'da Kimya'dan ekonomi-politika dersine kadar geniş bir ders programı ile eğitim almışlardır. İsmail

⁹ Yakup Kadri, derginin yayını öncesi CHP genel sekreteri Recep Peker'in bu olaya sıcak bakmadığını ve devrimi yorumlayıp ideolojisini ortaya koyma işinin parti adına başkaları tarafından yapılamayacağını ve bu işin kendilerine ait olduğunu belirterek karşı çıktığını ve bunu kendisiyle paylaştığını belirtmektedir. Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, İstanbul 1994, s.34vd ; Yakup Kadri'nin rolü ve önemi hakkında ayrıca bkz. T. F. Ertan, **a.g.e.**, s. 61vd.

¹⁰ Korkmaz Alemdar, "*Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi İle İlgili Bazı Görüşler*", **Kadro 1932 I** (Tıpkı Basım), (Yay. Haz. Cem Alper), Ankara 1978, s.21vd.

Hüsrev, Moskova Üniversitesi'nde ayrıca ekonomi eğitimi almış, Vedat Nedim ise Almanya'da (Berlin) iktisat doktorası yapmıştır. Burhan Asaf, Berlin'de inşaat mühendisliği okurken gazeteciliğe dönmüş, Yakup Kadri ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okurken, edebiyatla ilgilenmiş, hukuk'u bırakmış, Milli Mücadeleye katılmış ve milletvekili olmuştur. Kadrocular eğitimleri ve dış dünyadan haberdar olmaları yanında Rusça, Almanca, İngilizce, Fransızca bilmeleri, devletin önemli kadrolarında görev alıp bu bürokratik görevleri dolayısı ile yabancı yayınlara kolayca ulaşabilmeleri vb. özellikleri sayesinde Kadro dergisinde tartıştıkları konuları tartışacak kadar bilgiye sahip idiler. Kadrocular, bir fikir dergisi yayınlayacak bilgi ve yeteneğe sahip olmakla beraber, dönemin koşulları da buna uygundur.¹¹

Kadro yazarları, Osmanlı Devletinin çöküş döneminde dünyaya gelmiş, batı emperyalizminin devleti sömürmesine tanık olmuş, bu ortamda bilinçlendikleri için batının değerleri olan demokrasi, liberalizm ve kapitalizm gibi kavramlara emperyalizmi ortaya çıkardığı gerekçesiyle karşı olmuşlardır. Kadro yazarları, önceleri Türkçülüğe, daha sonra Yakup Kadri hariç 1920'li yıllarda Marksizm'e meyletmişlerdir. Milli Mücadele sonrası Rusya'dan Türkiye'ye gelen Kadro yazarları, Yakup Kadri dışında Aydınlık dergisi ile 1925'lerde sol hareket içinde etkili olmaya başlayacaklardır.¹²

1925 komünist tevkifatında hükümet tarafından rejim aleyhinde propaganda yapmak ve hükümeti devirmeye teşvik suçundan Şevket Süreyya on yıl ceza almış bu ceza 1926'da affedilmişse de yasal komünist harekete son verilmiştir. 1925'ten sonra komünizme karşı mücadele yoğunlaşmıştır. Kemalist yönetim bununla birlikte Komünist partinin seçkinlerine güç ve faaliyetlerini rejimin davası yolunda kullanmasına komünizmin enternasyonalizminden yana iddialarından vazgeçip milliyetçi reform hareketlerini desteklemeleri şartıyla fırsat vermiş ve dışlamamıştır... Şevket Süreyya, Komintern'in aktif kontrolüne karşı çıkmıştır. 1927'de tekrar

¹¹ M. Türkeş, **a.g.m.**, s.468vd. Kadrocuların biyografileri için ayrıca bkz. **a.g.e.**, s.69 vd; İ.Tekeli-S. İlkin,**a.g.e.**, s.3vd; T.F.Ertan, **a.g.e.**, s. 33-51.

¹² T. F. Ertan, **a.g.e.**, s. 51vd; T.F.Ertan'a göre Şevket Süreyya ve Vedat Nedim dışındaki Kadro yazarlarından İsmail Hüsrev ve Burhan Asaf geçmişte sol hareketlerle ilgilenmiş olmakla birlikte TKP' ne üye olmamışlardır. Dolayısıyla bunları da eski komünist olarak görmenin kuşku olduğunu belirtmektedir. Bkz. T.F.Ertan, "Kadro Hareketine Genel Bir Bakış", **AAMD IX/27** (Temmuz-Kasım 1993), s.551vd.

ihtilali teşvik suçuyla tutuklandıysa da serbest bırakılmış, Ankara'ya gitmiş ve Milli Eğitim Bakanlığında görev almıştır. Vedat Nedim'de vekâleten TKP genel sekreteri iken 1925'te tutuklanmış ve bir yıl hapis cezası almış, 1927 tutuklamalarında komünist teşkilatının varlığını itiraf etmiş ve çok az bir ceza almıştır. Vedat Nedim'in Şevket Süreyya'ya yakın oluşu ve rejimle uzlaşma isteği TKP'den kopuşa yol açmıştır. Böylece Komünist partisi güç kaybetmeye başlamıştır. Burhan Asaf'da bu partiyle geçmişte ilişkide bulunmuş ve ayrılmıştır. Komünist partinin güç kaybı ve iktidarın komünizme karşı mücadelesi neticesinde Kadroyu oluşturacak grubun umutları artmış ve ön plana çıkmışlardır.¹³ Kadro hareketini ilerde meydana getirecek grubun Komintern ve kararlarına karşı çıkışları ve iktidara yaklaşma çabaları iktidar tarafından olumlu karşılanmış ve eski komünistlere devlet hizmetinde önemli görevler verilmiştir.¹⁴

ba. Kadroculuğun Siyasi Mahiyeti

Kadroculuk bir evrensel hareket ve iktidarı paylaşma süreci olarak genel olarak değerlendirildiğinde, ideolojik olarak kadroculuk, küçük bir aydınlar grubunun iktidarı ve uygulamalarını etkileme ve bu yolla iktidarı bölüşme süreci olarak değerlendirilebilir... İktidarı etkilemeye düşüncelerini hayata geçirmeye çalışarak toplumu tepeden yönlendirmek istemişlerdir... Kadrocular, doğrudan halkı etkilemek yerine iktidarı elinde bulunduranları etkilemeye çalışmışlardır. İktidarın meşruiyetine, güçlü olduğuna ve devamına inanmaktadırlar. Kadrocuların siyasal bir güçleri bulunmamaktadır ve güçlü iktidarın kendisine yol gösterme iddiasındaki gruba tahammülü zor olacaktır. Kadrocular, ideolojilerini iktidara gelmek için parti kuranlar gibi seçmemekte, iktidarı etkilemek ve varlıklarını devam ettirmek amacıyla genelde iktidarın ideolojisiyle yakınlık kurmaya çalışmışlardır... Kadrocuların ideolojisi ile iktidarın ideolojisinin aynı olması Kadronun

¹³ George S. Haris, **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları** (nşr. Enis Yedek), İstanbul 1979, s.203–212; Ayrıca bkz. Fethi Tevetoğlu, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ankara 1967, s. 389vd.; Aclan Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, İstanbul 1972, s.193–199; Vedat Nedim Tör, **Yıllar Böyle Geçti**, İstanbul 1999, s. 13vd.

¹⁴ T.F.Ertan, **a.g.e.**, s. 51–55; Kadrocular ve TKP içindeki faaliyetleri hakkında ayrıca [bkz. Merdan Yanardağ, **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, İstanbul 2008, s.93–112] Vedat Nedim, TKP'nin genel sekreteri iken Komintern'in (Moskova) emirleri yerine Türkiye şartlarına göre mücadele etmeyi istemiştir. 1927 yılı TKP içinde ayrılığa sebep olmuş, bu dönemde Komintern TKP'den Tranvay işçilerini ayaklandırmasını istemişse de Vedat Nedim bu isteğe karşı çıkmıştır. Bkz. A. Sayılğan, **a.g.e.**, s.194; Ayrıca bkz.V.Nedim Tör, **a.g.e.**, s. 14

varlığını anlamsız hale getirecektir. Dolayısıyla iktidarı rahatsız etmeyecek bir farklılık yaratılmalıdır. Ayrıca gözlediği meseleleri meşruiyet kalıpları içinde iktidarı incitmeden dile getirmek ve kendi çözümlerini ortaya koymaya çalışacaklardır. İktidarı etkileyebilmesi için iyi ilişkiler kurması için iktidarla yakınlık kurması ve bazı şeyleri değiştirmek içinde eleştirel konumda bulunması gerekecektir. Bu genelleşmiş kadroculuk tanımı Türkiye'deki Kadro hareketine de uymaktadır.¹⁵ Kadroculuk bir seçkincilik olup, seçkinler eliyle devlet yönetimini esas almaktadır.

baa. Kadrocular: Komünist Düşünceden Ulusal Bilince Yöneliş

TKP içinde 1925'lerde görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Partinin sol kanadı proletarya hâkimiyeti için mücadelenin başlamasını isterken sağ kesim Komintern'in kararlarına karşı çıkmış, milliyetçi söylemle Kemalist rejimi desteklemeyi savunmuştur. Dimitri Şişmanov'a göre "sağcı fırsatçılar Komünist partiyi Kemalist burjuvanın peşine takmış ve partinin kapılarını bunlara açmıştır. Şevket Süreyya'da Kemalist rejimin parti içindeki uzantısıdır". Komintern, TKP'yi bu dönemde eleştirmiş ve milli kapitalizmi desteklemekle suçlamıştır. Şevket Süreyya ve arkadaşları sosyal milliyetçi bir çizgiyi savunduğu için arkadaşlarınca suçlanmışlardır. Şevket Süreyya 1926'da TKP'nin ulusal kimliğini yitirdiğini ve Komintern'in otomat bir parçası olduğunu belirtmekte ve bu duruma karşı çıkmaktadır. Bu süreç TKP içindeki ileride Kadro hareketini meydana getirecek grubun tasfiye ve partiden kopmasına sebep olacaktır. 1927'de TKP'den ayrılan Şevket Süreyya ikinci kez tutuklanmış, Vedat Nedim bu davada TKP'li arkadaşlarını ihbar etmiş ve arkadaşları tarafından ağır bir biçimde suçlanmışdır. Kadro yazarlarından bazılarının TKP' den ayrılışı hakkında hainlik ve buna karşın da hainlik olmayıp görüşlerinde bir değişme olmadığı şeklinde görüşler bulunmaktaysa da Şevket Süreyya ve Vedat Nedim eski görüşlerini terk ettiklerini belirtmektedirler.¹⁶

¹⁵ İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s.485-488; Naci Bostancı'ya göre Kadrocular, dergi vasıtasıyla geniş bir okuyucu kitlesine hitap ederek tabanı etkilemek ve bu yolla iktidarı etkimeyi amaçlamamışlardır. Kadrocular, görüşleriyle inkılâbın şefleri ve devletin üst kademe yöneticilerini etkilemeye çalışmışlardır. Böylelikle iktidara en kestirme yoldan ulaşmaya çalışmışlardır. Bkz. Naci Bostancı, **Kadrocular ve Sosyo- Ekonomik Görüşleri**, Ankara 1990, s. 13vd.

¹⁶ M. Yanardağ, **a.g.e.**, s.105-112; Ayrıca bkz. V.Nedim Tör, **a.g.e.**, s.14.

Şevket Süreyya, Moskova'dan İstanbul'a dönüşü ve daha sonraki süreçte ilk tutuklanması sırasında(1925) Anadolu gerçeğinin kendisini sardığını, düşüncelerinin cezaevinde değiştiğini, komünist nizamdan yani Türkiye'nin şartlarından dolayı gerçekleşmeyecek bir komünist nizamdan vazgeçip devletçi bir iktisat siyasetini benimsediğini, ihtilalcilikten vazgeçtiğini belirtmektedir. Şevket Süreyya, 1926 da serbest bırakıldığını ve bu süreçte sosyalizmden uzaklaştığını, dünya ihtilali düşüncesinden vazgeçtiğini, Rus inkılâbının kendi içine kapandığını, milli hareket haline geldiğini, asıl davanın ise teknik dava olduğunu ve kapitalizm ile sosyalizmin bu konuda yarıştığını, her ülkenin kendi yolunu çizmesini gerektiğini¹⁷ belirterek Türk inkılâbına yaklaşmasında dış tesirlerin ve özellikle Rusya'nın politika değişikliğinin yani sosyalizmi yayma politikasını değiştirmesinin etkisini ortaya koymuştur.

Kadro yazarları fikirlerini TKP içindeyken olgunlaştırmaya ve Kemalist iktidar ile uzlaşmaya çalışmışlardır. Kadro dergisinin yayın hayatına başlamasından önce Muhit, İnkılâp gibi dergilerde yazdıkları yazılarıyla Kadro hareketini meydana getirecek ortak düşünceleri savunmuşlardır. Kadro yazarları o dönemde düşüncelerini açıkça ortaya koyamamakla birlikte Türk İnkılâbına ideoloji üretme çabalarını ayrı ayrı sürdürmüşlerdir. 1930 sonunda bir araya gelen grup ta Yakup Kadri geçmişte sol hareket içinde bulunmayan ve Mustafa Kemal'e yakın ve onun güvenini kazanmış birisidir. Şevket Süreyya ise hareketin güçlü teorisyeni durumundadır. Kadro yazarları 1931 yılında bir araya gelmişlerdir. Şevket Süreyya Kadro hareketinin mimarı ve önderi konumundadır. Kadro hareketinin dayandığı fikirlerin çoğunluğu Şevket Süreyya'ya aittir.¹⁸

Kadro yazarları kendilerini düşünce boyutundan dönemin ittihatçı aydınlarından ayırmaktadırlar. Yusuf Akçura'ya kadro yayınlarında atıf yapılmazken, Ziya Gökalp'in özellikle tarihsel materyalizm ve millet ile ilgili fikirlerinin bazı yönleri Şevket Süreyya Aydemir tarafından eleştirilmiştir. Fakat bu eleştiriyle beraber Kadrocuların ilk gençlik yıllarında İttihatçı aydınların yayınlarından etkilendikleri (özellikle Türk Yurdu Dergisi) ve bu yolla da ulusçu yaklaşımı benimsedikleri ortadadır.¹⁹

¹⁷ Ş.S.Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, s. 400-406.

¹⁸ T.F. Ertan, **a.g.e.**, s. 55-58, 62.

¹⁹ M. Türkeş, **a.g.e.**, s.103vd.

Kadro Dergisinde İttihatçılar, Lenin, Sultan Galiyev, Sovyet Deneyimi; NEP ve devamında planlı iktisadi gelişme modeli, List, Wogner, Sombart gibi Alman iktisat tarihçilerine atıflar yapılmıştır. Bu sıraladıklarımızı Kadrocuların potansiyel esin kaynağı saymak mümkündür. Fakat bu fikirlerden esinlenirken Kadrocular tamamen bu fikirleri almak yerine sentez oluşturma çabası içine girmişlerdir.²⁰

bb. Türk İnkılâbının İdeolojisini Belirleme İddiası

Kadrocuların Türk inkılâbına ideoloji üretme çabaları dönemin özgün koşullarına da uygundur. İmparatorluktan milli devlete geçiş aşaması İstiklâl Harbi ile aynı döneme denk gelmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin uluslararası düzeyde konumu yeniden tanımlanmış ve bunun yanı sıra bu dönem Türkiye'de siyasi ve iktisadi gücün yeniden tanımlandığı süreci de içermektedir. Asker sivil bürokratik sınıf İstiklal Harbinde iktidara gelmiş, ideoloji ve gelişme stratejileri arayışı içinde olmuşlardır. Kadro yazarlarının da bu alanlarda fikir yürütebilme yeterlilikleri ve istekleri ile birleşince Kadro dergisi ortaya çıkmıştır. Kadronun devletçiliği liberallere karşı savunmasından dolayı Kemalist rejimin kadrocuları kullandığı görüşü iktidar açısından doğru olmakla beraber, Kadro kendisini sadece iktidarı destekleyenler olarak görmez. Kadro, kendisini CHP'nin İnönü kanadından, ideoloji ve gelişme stratejisi yönüyle ayırmaktadır. İnönü de kendisini Kadro'dan ayırmaya gayret etmiştir. Kadronun iktidarın uyguladığı iktisat politikalarının bir kısmını desteklemesi Kadro'nun iktidar ile aynı şeyleri savunduğunu göstermez.²¹

Kadro Hareketi, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kalkınma arayışları sonucunda bu arayışlara bir cevap şeklinde ortaya çıkmış ve model ve üçüncü yol öneren bir akımdır. 1930 öncesi denenen liberal ekonomi politikalarının başarısızlığı sonucu iktidarın yeni bir kalkınma planı oluşturma çabaları sırasında Kadro dergisi yayınlanmaya başlanmıştır.²² İktidar, devletçilik politikasını hayata geçirmeye çalıştığı zamanda Kadronun sosyal-ekonomik bir sistem olarak devletçiliği önermesinden dolayı Kadronun yayınına olumlu bulmuş ve onay vermiştir. İktidar, devletçilik ilkesinin tartışılmasını faydalı bulmuş ve Kadronun üç yıl boyunca yayınlanmasına izin vermiştir.²³

²⁰ Mustafa Türkeş, “*Kadro Dergisi*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce II, Kemalizm**, İstanbul 2002, s.465vd.

²¹ M. Türkeş, **a.g.m.**, s.466vd.

²² M. Yanardağ, **a.g.e.**, s. 81.

²³ M. Yanardağ, **a.g.e.**, s. 113.

Kadro hareketini, Kadronun mimarlarından Şevket Süreyya Aydemir şu şekilde açıklamaktadır:

“Atatürk’ün doktrinler karşısındaki tutumu çağdaş rejim kurucularının, rejim önderlerinin davranışlarından ayrıdır. Çünkü onun çağında hemen bütün Avrupa’ya doktrin ve doktrinleştirme çabaları hâkimdi. Rusya’da İhtilalci Sosyalizm, İtalya’da Faşizm, Almanya’da Nazizm ve nihayet demokratik Avrupa ülkelerinde Islahatçı (reformist) Sosyalizm rejimleri veya aynı ülkelerde Komünizm (İhtilalci Sosyalizm) çabaları hareket halindeydi. Bunların hepsinin temelinde doktrincilik örgütleri yatıyordu. Hâlbuki Türk İnkılâbında böyle çabalar, bazı özlemlere rağmen etkili değerler halinde güçlenemediler. Hülasa öyle görünüyor ki biz, Türkiye’de bir inkılâp gerçeği ile karşı karşıyayız ama bir inkılâp nazariyesi ve felsefesi ile karşı karşıya değiliz. Bu sebeple Türk İnkılâbını genellikle bir aksiyon olarak almak, yani Mustafa Kemal hareketini, olaylar üzerinde safha safha izaha çalışmak, fakat bütünü için sistematik bir telif ve terkibe gitmemek, Atatürk ve Atatürkçülük üzerine yazı yazan hemen bütün araştırmacıların seçtiği yoldur. Bu gerçek, bizzat Mustafa Kemal’in şu sözlerinde de kendi ifadesini bulmuş olsa gerektir: “Biz, benzemekte ve benzetmemekte iftihar ederiz. Çünkü biz, bize benzeriz” Ama mademki bir inkılâp vardır, o halde bu inkılâbın bir de izahı, yani tarihte yeri ile karakteristiklerinin açıklanması olmalıdır. İnkılâbın izahı, o prensiplerinin bilimsel bir açıdan derlenmesi, sentezleştirilmesi demektir. O halde, ortada bir Türk İnkılâbı da bulunduğu göre, bu kendine benzeyen çağdaş hareketin izahı, Mustafa Kemal’in yukarıda verilen görüşlerine de herhalde aykırı olamazdı. Nitekim bir aydın kadro Mustafa Kemal’in hayatında ve onun dikkatli gözleri önünde, Türk İnkılâbının ideolojik esaslarını kendi açılarından derlemek, aydınlatmak ve terkip etmek çabasına girişmiştir. Bu hareket, Kadro hareketidir. Kadronun hareket noktası şuydu: “İnkılâp ideolojisi nedir...”²⁴

Şevket Süreyya daha sonraki yıllarda Kadro hareketini şu şekilde değerlendirmiştir: “ Milli Kurtuluş Hareketinin kendine özgü ve orijinal fikir ve prensipleri olmalı ve bunlar araştırılmalıydı... Birinci Dünya Savaşı ile o dünya harbi yılları, o zaman üniversite öğrenim çağında olan bir kısım Türk gençlerine, yurtdışındaki üniversitelerde okumak ve bu arada, bilhassa

²⁴ Ş.S. Aydemir, **Tek Adam III – Mustafa Kemal (1922–1938)**, İstanbul 1999, s.434vd.

Birinci Dünya Harbinin Avrupa ve Rusya’da meydana verdiği çeşitli fikir akım ve aksiyonları ile karşılaşmak imkânlarını vermiştir. Daha sonra yurda dönen bu gençlerin çoğu önce büyük bir sarsıntı geçirmiş olsalar bile hemen hepside kendilerini Türk İnkılâbının emrine verdiler. Ben de bunlardan biriyim. Ve bu alanda birkaç arkadaşla beraber bir fikir akımı etrafında toplandık. Atatürk’ün, bir doktrin adamı olmadığını, olmak istemediğini, eğer bir doktrin çerçevesine bağlı kalırsa hareketin dondurulacağına inandığını biliyorduk. Ama milli kurtuluş hareketinin bir ideolojiye esas olacak fikri ve nazari esasları kendi yapısında taşıdığına da inanıyorduk. O halde bu fikri ve nazari esaslar bilimsel bir prensipler manzumesi ve bir tarihi görüş olarak işlenmeliydi. Bu bir çabaydı. Gerekli ve kaçınılmaz bir görevdi. Bizim Cumhuriyet devrimizin fikir tarihinde Kadro hareketi olarak yer alan içeride ve dışarıda yankılar yapan hareket budur. Çağın değerlendirilmesi ve dünyaya bakış bakımından hareket ediyorduk. Atatürk ve arkadaşlarının bu fikir hareketini dikkatle izlediklerini de görüyorduk.”²⁵

Vedat Nedim’de yıllar sonra Kadro hareketini şu şekilde açıklamıştır: “ Milli kurtuluş savaşımızın zaferi ile açılan yeniçağın, emperyalizm ve kolonyalizm’in tasfiyesi çağının ilk başarılı örneğini tarihe armağan etmiş olan Mustafa Kemal’in adını taşıyan yepyeni bir ideolojinin, Kemalizm’in zorunluluğuna inanan altı genç 1932 yılında Ankara’da Kadro adlı bir dergi yayınlamaya başladılar. Bu derginin bütün sayılarında çıkan yazılarda bütün

²⁵ Şevket Süreyya’ya göre kendilerinde daha önce iki görüş hâkimdi. Sınıflar kavgası ve emperyalizm iki tezadı meydana getirmektedir. Emperyalizm sanayici ülkelerin kendi aralarındaki sömürgeler ve pazarlar kavgasıdır. Dünya harplerinin temelinde de emperyalist ilişkiler vardır. Türkiye, İran, Hindistan, Çin, Asya ve Afrika’nın bütün sömürge ve yarı sömürgeleri, bu çelişkilerin harplerin hem alanları hem sömürü meydanıydı. Türkiye’nin paylaşılması üstündeki kavgalarda emperyalist çatışmadır. Şevket Süreyya bir çelişki ve tezat daha eklemiştir. Şevket Süreyya’ya göre dünyada iki değil üç tezat veya dünya ölçüsünde üç çelişki vardır. Üçüncü tezat ise metropoller üstündeki çelişkilerdi. Türk Milli Kurtuluş Hareketi bu tezadın hem Türkiye’den hem de bütün sömürge ve yarı sömürgelerden kalkması için yapıyordu. Bu yeni başlayan çağda dünya ölçüsünde bir kurtuluş mücadelesi olayıdır. Türk aydınının vazifesi ise milli kurtuluş hareketinin bu tezadın çözülmesi bakımından nazari ve fikri esaslarını formüleştirmesi, onun doktrin ve ideolojisini yapmaktır. Gerçi Rus ihtilali ile başlayan ve çağı izah eden yeni akımlar bakımından milli kurtuluş hareketleri proletaryanın cihan ihtilali mücadelesinde ancak bir peyk bir yardımcı hareket olarak alınıyordu. Ancak hareketimiz müstakil bir harekettir. Fikir hayatımızda ve Cumhuriyet devrimizde Kadro Hareketinin kapsadığı fikri ve nazari esaslarla bu hareketin izahı çabasının bu temele dayanmaktadır. Bkz. Ş.S.Aydemir, “*Türk Milli Kurtuluş Hareketinin, Nazari Mebdelerden İzahı Çabaları*”, **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973, İstanbul)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975, s. 273vd.

milli kurtuluş hareketlerini yapmış ve yapacak olan milletlerin ideolojik fikir sistemini tedvin etmek cehdi hâkim olmuştur”.²⁶ Vedat Nedim’e göre Milli Kurtuluş Savaşımızın yalnız Yunan ordularına karşı değil bütün bir emperyalist devletler koalisyonuna karşı zaferi ve bizi pervasızca emperyalist hırslara teslim eden teokratik Osmanlı Devleti’nin yerine yepyeni bir Türkiye Cumhuriyetinin kurulması tarihte apayrı bir çağın açılmasına işaret etti. Atatürk, Türk Kurtuluş Hareketinin sadece biz Türkler için değil bütün Asya ve Afrika’daki mazlum milletler için bir tarih başlangıcı olduğunu kuvvetle seziyordu. Atatürk’te 1922’de söylediği sözlerle sömürgeciliğin sonunun geldiğini belirtmiştir.²⁷ Vedat Nedim böylece Kadronun amacının İstiklâl Harbi ve Atatürk’ün söz ve eylemlerini açıklamak olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra Vedat Nedim’e göre Kadro mecmuası yalnız Türklerin değil bütün milli kurtuluş hareketlerinin sembolü olan Kemalizm’in ideolojik fikir sistemi halinde tedvini denemesiydi.²⁸

Kadro dergisinin ilk sayısında yer alan başyazıda Kadronun çıkış amacı belirtilmiştir. Kadro başlığını taşıyan yazıya göre “Türkiye bir inkılâp içindedir ve bu inkılâp durmamıştır. Bugüne kadar olanlar ihtilaldir ve ihtilal inkılâbın gayesi değil vasıtasıdır. İnkılâbımız devam etmektedir ve derinleşme, genişleme istikametindedir. İnkılâp tarafsız bir nizam değildir ve herkesin ona uyması gerekmektedir. İnkılâbın irade ve menfaati, inkılâbı duyan ve yürüten azlık fakat ileri bir kadronun iradesinde temsil olunur... Türkiye bir inkılâp içindedir ve bütün nazari ve fikri unsurlara sahip olmakla beraber inkılâbın ideolojisi işlenmemiştir. İnkılâbın ideolojisini ortaya çıkarmak ve işlemek münevverlerin görevidir. Hülâsa cihanın bin bir çeşit hadisata gebe olan bugünkü esrarengiz gidişi içinde mukadderatını kendi inkılâbının mukadderatına bağlayan inkılâp neslimizin muhtaç olduğu inkılâp şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılâbımızın bir bakışta idrakimizi durdurur gibi görünen coşkun ve mürekkep cereyanına daima hâkim kalabilmek için, onun prensiplerini hududu muayyen kıstaslar şeklinde

²⁶ Vedat Nedim Tör, “İdeolojisiz Devrim”, **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10–14 Aralık 1973)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975, s.370.

²⁷ V. Nedim Tör, **a.g.e.**, s. 119vd.

²⁸ V. Nedim Tör, **a.g.e.**, s. 122.

bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. Kadro bunun için çıkıyor”.²⁹

Bu yazı Kadronun görev alanını ve kendisine dair önlemleri içine almaktadır. İnkılâp durmadı demekle aslında inkılâbın durmaması gerektiği ortaya konmuştur. Kadrocular, yaşanan ekonomik bunalım ve Serbest Fırka deneyiminin başarısızlığı sonucu oluşan milletin üzerindeki bezginliğin ortadan kalkması ve inkılâbın sürdürülmesi sonucuna ulaşmış, inkılâbı sürekli kılmak için ortaya çıkmışlardır. İnkılâbın prensiplerini terkip ve tedvin ederek bir ideoloji haline dönüştürmek ve inkılâbın coşkusunu canlı tutarak yaygınlaştırmak Kadronun iki temel işlevidir. Derginin ideolojisinin inkılâbın ideolojisi ve ikinci olarak ta derginin kendine has cihanı telakki tarzı olacağı ortaya konacak ve ileride yapılacak çalışmalar ile bu iki görüşün içi doldurulacaktır. Bununla birlikte Kadrocuların inkılâbın yürümekte olduğu yolundaki görüşleri Kadrocu süreci başlatmak adına önemlidir. Bu görüşü iktidarın dışlaması oldukça zordur. İnkılâbı yapanların inkılâbın devamına ve derinleşmesine karşı çıkması kolay değildir. Ama inkılâbın devam ettiği görüşü Kadrocuların eleştirel bir konum elde etmesine katkı sağlayacaktır.³⁰ Burhan Asaf’a göre Kadro neşriyatı inkılâbın en sistemli izahını teşkil etmektedir ve Kadro neşriyatı inkılâbımıza Milli Kurtuluş Harekelerinin örneği ve öncüsü rolünü vererek bunun izahını da yapmaktadır.³¹

Bazı yazarlara göre Kadro dergisi CHP’nin inkılâbın ideolojisini sistemleştirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında yetersiz kaldığını eleştiren bir dergi olarak yayınlanmaya başlayacaktır.³²

²⁹ *Başyazı, Kadro I/1*(II. Kanun 1932), s.3vd; Bunun yanı sıra iktidar tarafından Üniversite reformu öncesinde Darülfünun inkılâpları benimseme ve yerleşmesi adına kendinden beklenen hizmeti yerine getirmediğinden eleştirilmiştir. Üniversite reformu gerçekleştirilirken de üniversiteden inkılâplara hizmet etmesinin gerektiği belirtilmiştir. 1930’lu yıllarda inkılâpların yerleştirilmesi amacıyla yoğun çalışmalar yapılmıştır. Basın ve fikir adamları da bu dönemde Türk inkılâbı ve içeriğini ele almaya başlayacaklardır. Rejimin fikir adamlarından rejimin benimsetilmesi, anlatılması ve anlaşılması noktasında hizmet beklediği bir dönemdir. Kadronun yayın hayatına başladığı yıllarda inkılâpların anlaşılmadığı, yerleşmediği tespit edilmiştir. Kadro dergisi de bu dönemde inkılâbın ideolojisini ortaya koymak amacıyla yayın hayatına başlayacaktır. Bkz. **Üniversitede Yeniden Yapılanma**, Bölüm I, s.72vd.

³⁰ Bkz. İ.Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 148, 497.

³¹ Burhan Asaf. “*Milli Kurtuluş İnkılâbının Cihanşümül Ehemmiyetini, Anlayan Anlayana*”, **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.37.

³² Bkz. İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 162.

bc. Kadroculara Yönelik Suçlamalar, Eleştiriler

Kadrocular derginin yayınlandığı dönemde ve daha sonrasında komünistlik ve döneclikle suçlanmışlardır. Dönemin liberal ve muhafazakârları Kadro'yu komünizm propagandası yapmakla suçlarken, 1930'lu yılların Türkiye Komünist Partisi ise 1925'li yıllarda beraber oldukları yoldaşlarını döneclikle itham edeceklerdir.³³ Ayrıca Kadrocular faşist, nihilist³⁴ olarak da suçlanmışlardır.

Şevket Süreyya'ya göre Türkiye'de büyük bir cemiyet hareketi meydana gelmiş ancak Türkiye'de münevver geçinenlerin çoğunluğu Türk Milli Kurtuluş hareketini ve diğer ülkelerde meydana gelen olayları anlayacak bilgi ve ölçülere sahip değillerdir. Kadro, bu önemli konulardaki bilgisizliği kendi üstünde tecrübe etmiş ve Kadrocular komünist, faşist, milliyetçi komünist, nasyonal sosyalist, sosyal faşist, neo-hitlerist, anarşist ve nihilist olarak değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bunun sebebi ise Türkiye'yi ve dünyayı anlayamamaktan kaynaklanmaktadır ve bu durum anlayana kadar devam edecektir.³⁵

bca. Komünistlik Suçlaması

Kadro dergisinin ortaya koyduğu fikirlerin Marksizm'den esinlendiği Hüseyin Cahit(Yalçın), Ahmet Ağaoğlu, Peyami Safa ve Siirt Milletvekili Mahmut Soydan tarafından dile getirilecektir.³⁶ Kadro hareketinin Türk inkılâbı üzerine görüşleri Hüseyin Cahit tarafından değerlendirilmiş ve Kadrocularla Hüseyin Cahit arasında basında bir süre devam eden fikri tartışma yaşanmıştır. Hüseyin Cahit dönemin liberallerinden ve demokrasiyi benimseyen şahıslarından birisidir. Bu amaçla Fikir Hareketleri Dergisini yayınlıyacaktır. Hüseyin Cahit, Şevket Süreyya'nın Türk İnkılâbını yorumlayacak yetki ve salâhiyette olmadığını ileri sürmüş, meselenin inkılâp kelimesine verilen anlam olduğunu belirterek daimi inkılâp düşüncesinin Bolşevizm'e ait olduğunu belirtmiştir. Şevket Süreyya'nın inkılâp tanımına karşı çıkmış ve Türk inkılâbının demokrasiyi benimsediğini belirtmiş, klasik batı demokrasilerinin yolundan gittiğini belirterek Şevket Süreyya'nın Türkiye'ye özel ve aynı zamanda evrensel inkılâp söyleminin

³³ M. Türkeş, **a.g.m.**, s.464.

³⁴ Ş.S. Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, s.444.

³⁵ Ş.Süreyya, "*Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I-Faşizm*", **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.5vd.

³⁶ K.Alemdar, **a.g.m.**, s. 26.

çelişkili ve geçersiz olduğunu ileri sürmüştür.³⁷ Aynı zamanda Türkiye’de demokrasi düşmanlarının genelde ihtilalci sosyalist, ihtilalci sendikalist ve komünistler olduğunu³⁸ ileri sürerek Kadroyu ima etmiş ve Kadronun demokrasi karşıtlığını eleştirmiş ve Kadroyu da komünist olmakla suçlamıştır. Hüseyin Cahit’e göre Kadro Avrupa’dan ilim ve teknik yerine bir din gibi Karl Marks’ı almıştır.³⁹

Şevket Süreyya, Hüseyin Cahit’e Kadro dergisinde cevap vermiş ve Hüseyin Cahit’in dergisi ile Yeni Adam dergisini karşılaştırmış, Yeni Adamın yayını ile fikir hareketlerine gerek kalmadığını, ikisinin de demokrat olduğunu, tercümelerle yayın yaptıklarını ve Avrupa hayranı olduklarını ileri sürmüştür. Fikir Hareketleri dergisinin statik olduğu için hareket vasfını kaybettiğini ve iki derginin birleşerek Hür Adam adını almasını teklif ederek bu dergileri ciddiye almadığını göstermiştir.⁴⁰ Şevket Süreyya, Hüseyin Cahit’in nakilci ve tercümeçi bir klasik meşrutiyet aydını olduğunu, günü değerlendiremediğini, harp öncesi dönemin temsilcisi olup körü körüne Avrupa hayranlığı ve intibasından başka bir şey bilmediği şeklinde sert bir biçimde eleştirmiş ve bu eleştiri ile aslında meşrutiyet dönemi aydınlarını da eleştirmiştir. Yine Fikir Hareketlerinin çeviri olarak yayınladığı yabancı fikir adamlarının yazılarının İnkılâp gençliğini aydınlatamayacağını ve hepsinin de liberal olduğunu belirtmiştir.⁴¹ Kadrocularla Hüseyin Cahit arasındaki polemik bu şekilde ve daha da sertleşerek belli bir süre daha devam edecektir.⁴²

Kadroculara dönemin liberallerinden Ahmet Ağaoğlu’da karşı çıkmış ve Kadrocuları eleştirmiştir. Ahmet Ağaoğlu Kadronun özellikle aşırı devletçi

³⁷ Hüseyin Cahit, “*Matbuat Hayatı*”, **Fikir Hareketleri I/1**(29 Teşrin Evvel 1933), s.18vd.

³⁸ H.Cahit, “*Bizde Demokrasi Düşmanlığı*”, **Fikir Hareketleri I/9** (21 Kânunuevvel 1933), s.1.

³⁹ K.Alemdar, **a.g.m.**, s. 33.

⁴⁰ Kronik,”*Mecmualarımız*”, **Kadro III/27** (Mart 1934), s.52–53.

⁴¹ Ş.Süreyya, “*Biz Avrupa’nın Hayranı Değil, Mirasçımız*”, **Kadro III/29** (Mayıs 1934), s.43–46

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. T.F.Ertan, **a.g.e.**, s. 191-197; Fikir Hareketleri Dergisi hakkında bkz. Cemil Koçak, “*Hüseyin Cahit Yalçın ve Fikir Hareketleri Dergisi(1933-1940)*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce VII-Liberalizm**, İstanbul 2005, s.246vd; 1930’dan sonraki dönemde Kadro, Kooperatif ve Fikir Hareketleri dergilerinde Türk İnkılâbı açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle Kadro ve Fikir Hareketleri dergileri arasında polemik yaşanacak ve bu iki dergi karşıt fikirleriyle ön plana çıkacaktır. Tartışma günlük olaylardan ziyade inkılâbın karakteri üzerinde yoğunlaşmıştır. Kooperatif dergisi de Kadroyla yakın ilişki içinde olmuşa da Ahmet Hamdi Başar dergide bazı konularda Kadroyu eleştirmiştir. A. Hamdi Başar Kadro dergisinde de yazılar yazmıştır. Bu dergiler arasındaki münasebet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Haydar Fırat, **Kadro-Kooperatif-Fikir Hareketleri, Bir Dönemin Basın Tartışmaları**, Ankara 2007, s.89vd.

olduğunu ileri sürmüş, devletin tüm alanlara hâkim olması fikrinin Kadrocuların sosyalist ve komünist olmamakla birlikte bu fikirlerin taraftarı olduklarını, komünizm metotlarını önerdiklerini ve devletçiliklerinin Marksist anlayışın ürünü olduğunu dile getirmiştir. Şevket Süreyya bu eleştirilere Cumhuriyet gazetesinde cevap vermiş ve Ağaoğlu'nun düşüncelerinin eski olup dönemin ihtiyaçlarına cevap vermediğini ileri sürmüş ve iki yazar arasındaki polemik 1933 Şubat ayına kadar devam etmiştir.⁴³ Kadrocular, Ahmet Ağaoğlu'nun yazılarını takip ettiğini bu yazılara cevap vermek için yazıların tamamlanmasının beklediğini belirtmişler⁴⁴ ve polemikler bu şekilde devam etmiştir. Ahmet Ağaoğlu, Şevket Süreyya'nın inkılâp tanımına, üslubuna, bilimsel olmadığına eleştiri getirmiş ve tartışmalar demokrasi, devletçilik, millet, milliyetçilik ve çelişkiler üzerinde devam etmiştir.⁴⁵

Kadroculara karşı komünist suçlaması CHF milletvekili Mahmut Bey (Soydan) tarafından Milliyet gazetesinde dile getirilmiştir. Milliyet gazetesi Mahmut Soydan'ın gazetesidir. Doğrudan olmasa da dolaylı yoldan Kadronun fikirlerinin komünist partilerin fikirlerinin tercümesi olduğu dile getirilmiştir. Şevket Süreyya, özellikle iş ve sermaye çevresinin Milliyet gazetesi etrafında toplandığını ve bu gazete aracılığıyla Kadroya karşı komünistlik suçlaması yapıldığını, kendilerinin bunu pek ciddiye almadığını ve bu muhalefetin fikir bakımından zayıf olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁶ Şevket Süreyya Mahmut Soydan'a Kadro dergisinde cevap vermiş, onu düşüncelerini ispata ve bu düşüncelerini parti huzurunda da paylaşmaya davet etmiştir. Kadrocular bu suçlamayı da cevapsız bırakmamışlardır.⁴⁷ Mahmut Soydan ise Milliyet gazetesinde yazılarına devam etmiş ve Kadronun fikirlerinin Marksizm'den kaynaklandığını ve bunları açıklayacağını belirtmişse de bu durum gerçekleşmemiştir.⁴⁸

⁴³ K.Alemdar, **a.g.m.**, s. 28vd.

⁴⁴ Kadro, “*Bir Tenkit Münasebetiyle*”, **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.42.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. T.F.Ertan, **a.g.e.**, s.168-179.

⁴⁶ Kadro dergisinde Mahmut Beyin yazısının bir kısmı yayınlanmıştır Bu yazı şu şekildedir: “Orijinal ve milli olduğu iddiası ile ortaya sürülen bazı tezlerin belki de farkına varılmadan komünist fırkasının kongre mukarreratı, bir fırka müzakerelerinin zabıataları, Marksizm prensipleri ve tatbik esasları meyanında yer bulması hususi bir dikkate değer. Bu vesikaların bir gün lisanımıza aynen çevrilmesi, fırkamız azası için, bütün vatandaşlar için çok enteresan bir ibret mevzuu olabilir.” Bkz. Kadro, “*Siirt Mebusu Mahmut Beyefendiye Açık Mektup*”, **Kadro II/23** (İkinci Teşrin 1933), s.41-44; Ayrıca bkz. K.Alemdar, **a.g.m.**, s. 31vd.

⁴⁷ Bkz. Kadro, “*Siirt Mebusu Mahmut Beyefendiye Açık Mektup*”, **Kadro II/23** (İkinci Teşrin 1933), s.41-44.

⁴⁸ K.Alemdar, **a.g.m.**, s. 32.

cb. Faşist ve Nihilist Suçlama

Kadrocular, 1920'li yıllarda komünist fırkası içinde yer almışlardır. Komünist hareketten 1927 tevkifatında özellikle Vedat Nedim'in verdiği bilgilerle bu hareketin çözülmesi sağlanmış ve bu tarihten sonra eski arkadaşları ile münasebetleri bozulmuştur. Şevket Süreyya, eski komünist arkadaşlarının kendilerini faşist olarak nitelendirip insafsızca eleştirdiklerini belirtmektedirler.⁴⁹ Peyami Safa'da Kadro neşriyatının Türk Faşizmini amaçladığını ileri sürmüş ve kendi düşüncelerini gerçekleştirmek içinde Kemalizm'in arkasına sığındıklarını iddia etmiştir.⁵⁰

B. KADRO HAREKETİ VE TÜRK İNKİLÂBİ

Şevket Süreyya'ya göre Kadro hareketi genel olarak imtiyazsız, sınıfsız millet fikri, Türk ekonomisinde kontrolün devlet elinde bulunmasıyla keskin sınıf tezatlarından Türk cemiyetini korumak fikri yanında ziraatta, teknikte ve inşa işlerinde milli gücün devlet eliyle ve planlı bir şekilde seferber edilmesini savunmuştur. Bu sayede yabancı sermayelerin siyasi kontrolünü önleyen milli bir kalkınma fikri, kültürde, zihniyette ve halk terbiyesinde devletçi bir milli yaşayışı işlemiş ve bu düşüncesini üç yıl boyunca savunmuş ve paylaşmıştır.⁵¹

Kadro dergisinde ortaya konulan görüşler, Türk siyasal hayatında Kadro Hareketi olarak anılan düşünce akımını oluşturmaktadır. Bu düşünce akımının temelinde devletçilik vardır. Fakat Kadro'nun devletçilik anlayışı dönemin iktidarının devletçilik anlayışından oldukça farklıdır. Kadrocular, Kapitalizm ve Sosyalizm dışında, Türkiye'nin koşullarına uygun yeni bir toplumsal sistem arayışı içine girmişlerdir. Kadro dergilerindeki devletçilik anlayışı ise bu yeni toplumsal sistemin adıdır.⁵² Kadro, dünya kapitalizminin

⁴⁹ Ş.S. Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, s.444.

⁵⁰ K.Alemdar, **a.g.m.**, s.27.

⁵¹ Ş.S. Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, s.451.

⁵² Ömür Sezgin, "*Kadro Hareketi*", **Kadro 1932 I**, (Tıpkı Basım), (Yay. Haz. Cem Alpar), Ankara 1978, s.11; Kadrocuların önerdiği gelişme stratejisi oturduğu zaman dilimi bakımından önemlidir. Dünya iktisadi buhranının yaşandığı ve Kemalist yönetimin yeni politika arayışları içinde olduğu bir döneme rastlamıştır. Aynı dönemde Türk aydınlarının da gelişme stratejileri üzerinde ciddi çalışmaları vardır. Kadronun üçüncü yol tartışmasını yapmasında kapitalizmin ciddi kriz içinde olup örnek olmaktan uzaklaşması, Türkiye'de milli devlete geçişin yaşanması ve İstiklal Harbini gerçekleştiren Kadronun iktidarda bulunması ve Kadrocuların yeni bir arayış içine girmesi gibi olaylar 1930'lu yıllarda gerçekleşmiştir.Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**,s.200.

geçirdiği buhranın etkisi ile Türkiye'yi kapitalist olmayan bir yoldan sanayileştirme fikrini savunacaktır. Bunun yanı sıra prensip ve onu yaşatacak ve şuur olabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara sahip olarak gördükleri Türk devriminde, bu nazari unsurları bir ideoloji halinde sistemleştirerek devrimin resmi felsefesi haline getirmek Kadronun amacıdır.⁵³ Kadro dergisi devletçilik konusunda yoğun tartışmaların yapıldığı bir dönemde (1931–1935) yayınlanmış, ideolojik ve iktisadi konulardaki tartışmalara katılmış ve bunun yanı sıra Türk İnkılâbını yorumlayıp teorik çerçevesini oluşturma konusunda kendilerini sorumlu görmüşlerdir.⁵⁴

a. Kadroculara Göre İnkılâp Nedir?

Şevket Süreyya'ya göre inkılâp tarafsız bir nizam değildir. İçinde yaşayanların hepsi ona uymak zorundadır. İnkılâp, taraftar olanların iradelerine, taraftar olmayanların iradelerinin kayıtsız şartsız ve cebir ve zor yolu ile bağlanmasıdır. İnkılâbın iradesi ve menfaati inkılâbı yürüten, şuurlu, feragatli bir avangardın az fakat ileri ve disiplinli bir kadronun iradesinde temsil olunur. Bu kadro inkılâbın nazari kanunlarını ve ilkelerini rehber alır, baş prensiplerden geri dönülemez.⁵⁵ İnkılâp, fikir sistemine dayanarak yürür. Kahramanların eserini aydınlar, nazariyeciler ve hatta sanatkârlar tamamlamalıdır.⁵⁶ İnkılâp halk için halka rağmen bir harekettir. Bunun olması içinse inkılâp ideolojisine dayanması gereklidir.⁵⁷ İnkılâp prensiplerinin izah ve idraki inkılâbın ilk prensibidir.⁵⁸ İnkılâp, ihtilâl safhasında kalırsa inkılâp kısır kalır.⁵⁹

b. Türk İnkılâbının Milli Karakteri, İnkılâpçılığı ve Evrenselliği

Şevket Süreyya'ya göre eski Türkiye bir yarı sömürge ve geri bir ziraat memleketidir.⁶⁰ Bundan dolayı da Türk Milli Mücadelesi, Milli Kurtuluş

⁵³ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara 2001, s.179.

⁵⁴ M. Türkeş, **a.g.e.**, s.9.

⁵⁵ Ş.S. Aydemir, **Tek Adam III**, s.438.

⁵⁶ Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.13.

⁵⁷ Ş.S. Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, s.446.

⁵⁸ Ş.S. Aydemir, **Tek Adam III**, s. 435.

⁵⁹ Ş.S. Aydemir, **Tek Adam III**, s.438.

⁶⁰ Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.67vd; Kadrocuların Osmanlı Devletinin siyasal, sosyal, ekonomik yapısına, Avrupa devletleri ile münasebetlerine, I.Dünya Harbine ve Türk İstiklal Harbine bakışları onların Milli Kurtuluş Hareketi adlı görüşlerinin temelini oluşturmuştur. Bu dönemi yarı sömürge olarak değerlendiren Kadrocular, Türk İstiklal harbi ve daha sonraki İnkılâp hareketlerini de Milli Kurtuluş Hareketi olarak değerlendirmişlerdir. Eski Türkiye'nin yarı sömürge olup olmadığı tartışılmakla beraber Mondros Mütarekesine kadar Türkiye'nin

Hareketi'dir.⁶¹ Milli Kurtuluş Hareketi'nin önderi ve hakiki temsilcisi Türkiye'dir. Türk Milli Kurtuluş Hareketi gerek millet içinde gerekse milletlerarasındaki çatışmaların bütün olarak ortadan kaldırılmasını tarihi bir sorumluluk olarak kendi yapısında toplamıştır ve bu yönüyle tam bir inkılâp niteliği göstermektedir. Türkiye, bir inkılâp yaşamış ve bir milli kurtuluş mücadelesi vermiştir. Kendisine benzeyen milletlerin kurtuluş davalarına da ışık tutan bazı görüş ve fikri prensipleri işlemiştir.⁶²

Kadroculara göre, inkılâbı ancak büyük hadiseler yapmak ve büyük kahramanlar doğurmak kabiliyetinde olan milletler yapabilir. Türkiye, Dumlupınar zaferini istiklal mevzu bahis olduğu zaman gençliğinin kanı, bir alevden su gibi değil de, bir sarı irin gibi pıhtılaşan milletlere misal olarak sunmuştur. Müstemleke altında yaşayan milletlerin artık önlerinde asil bir örnek vardır. Kadrocular, Mustafa Kemal'in 1924'te Dumlupınar'da söylediği sözünü de Türkiye'nin Milli Kurtuluş Hareketinin öncüsü olduğu tezine kanıt olarak sunmaktadır. Mustafa Kemal'in sözü şu şekildedir. “ Türk Milletinin burada ihraz ettiği zafer kadar netice-i katiyeli ve bütün tarihe yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni cereyan vermekte kati seyirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum”.⁶³ Kadro bir nevi bu sözün ve Türkiye'nin geçirdiği aşama ve mücadelelerin geniş bir açılımını ve izahını yapmakta, ideolojisini ortaya koymaktadır.

işgal edilmediğini hatta Türk İstiklal Harbinde de özellikle iç bölgelerin işgal edilmediğini belirtmeliyiz. Türk İstiklal Harbi Türkiye'nin askeri işgalden kurtarılmasını sağlamış, Lozan Anlaşması ve Cumhuriyetin ilanı ile beraber bağımsız bir devlet olmak amacıyla yoğun çalışmalar yapılmıştır. Kadrocuların milli kurtuluş hareketi tezi oldukça önemli ve oldukça geniş bir bakış açısıyla olaya yaklaştıklarını göstermektedir. Kadrocular, sömürgecilik sadece askeri işgal olarak değerlendirmemektedir. Sömürgecilik ağırlıklı olarak iktisadi yönüyle Kadrocular tarafından değerlendirilmiştir.

⁶¹ Milli Kurtuluş Hareketi, sömürge veya sömürgelemlerin sömürgeci devletlere karşı mücadelesidir, savaşımdır. Milletler arası ekonomik eşitsizlikten, sömürgeci doğar. Eşitsizliğin çözümünü amaçlar. Bunun yanında içeride millet içindeki iktisadi menfaat çelişmesinin önüne geçmeyi hedefler. Milli Kurtuluş Hareketi toplumun siyasi, iktisadi, sosyal bütün münasebetlerini yeniden kurma ve düzenleme işidir. Siyasi ve iktisadi milletlerarası eşitsizliği kaldırır. İçeride de bu eşitsizliği kaldırması hedefidir. Milli Kurtuluş Hareketi kayıtsız şartsız bağımsızlığı esas alır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydemir, **Tek Adam III**, s. 438vd.; **İnkılâp ve Kadro**, s.101vd.

⁶² Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.67vd.; Burhan Asaf'a göre “Kemalizm milli kurtuluş hareketlerini henüz gerçekleştirilmemiş milletler için daima bir ideal ve ideoloji kaynağıdır. Harp sonrası devirde olması ve diğerlerine bazı noktalardan benzemekle beraber Türk inkılâbı milli ve uluslararası manada en adaletli ve en ileri hareketini teşkil etmek iddiasındadır”. Bkz. Burhan Asaf, “*Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi*”, **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.36vd; Kadro dergisinde Emperyalizmin Telaşı başlıklı yazıda bütün milli kurtuluş hareketlerinin ortasında bir abide gibi duran Kemalizm, bunların hem yol göstericisi hem de tabii mihveridir şeklinde bir açıklama yapılmaktadır. Bkz. “*Emperyalizmin Telaşı*”, **Kadro III/32** (Ağustos 1934), s.28

⁶³ *Başyazı*, **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.3vd.

Şevket Süreyya'ya göre Türkiye, bir inkılâp içindedir ve inkılâp devam etmektedir. Türk inkılâbı kendisine prensip ve onu idare edecekler yol gösterecek nazari ve fikri unsurlara sahiptir. Türk inkılâbı temel birtakım fikir prensipleri ile dünya ölçüsünde manalı yeni değerleri, kendi içinde barındırır ve temsil eder.⁶⁴ Fakat Türk inkılâbı inkılâptan önce kendisine rehber olacak bir fikir sisteminin ana prensipleri ile derlenip düzenlenerek ortaya çıkan inkılâplardan değildir. Böyle bir fikir sisteminin arayıcılarını, araştırmacılarını, nazariyecilerini, fikir adamlarını zaman içinde vermemiştir.⁶⁵

c. Türk İnkılâbının Sömürgecilğe Karşı Yapılışı: Anti Sömürgeciliği

Şevket Süreyya'ya göre Türk Milli Kurtuluş Hareketi sadece askeri bir zafer ve yeni bir devletin kuruluşunun yanı sıra emperyalizme karşı verilmiş mücadeledir. Hamurunda sınıfsız, imtiyazsız yeni bir millet yapısının tohumları olan büyük bir hadisedir. Bir sistemin adıdır. Mustafa Kemal, inkılâbın öncüsü, yol açıcısı, önderidir. Dogmacı ve doktrinci⁶⁶ olmayan aksiyon adamlığı ile bu inkılâbı ateşleyen yürüten odur.⁶⁷ İnkılâbımız keyfiyet, karakter ve nicelik yönünden Birinci Dünya Savaşı sonunda başlayan tarihi çağın önemli ve dikkate değer hadiselerinden birisidir.⁶⁸

⁶⁴ Ş.S. Aydemir, **Tek Adam III**, s.435vd.

⁶⁵ Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.81; Kadrocular, inkılâp yürüyor, genişliyor ve derinleşiyor tezi ile asıl hedefleri olan yavaşlamış ve durmuş olan inkılâbı hızlandırmak ve sürdürme isteğini ortaya koymuşlardır. Ancak tek parti ortamında bunu açıkça ortaya koyamadıklarından dolayı olarak ifade etmişlerse de muhalifleri tarafından inkılâbın adına konuşma yapma yetkisine sahip olmadıkları ileri sürülerek eleştirilmiştir. Kadrocuların İnkılâbın yürümekte olduğu tezi üzerlerine aldıkları görevi, açık hale getirmekle sınırlanmıştır. Bkz. İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 498.

⁶⁶ Şevket Süreyya'ya göre, doktrin, fikri esaslar, kaideler ve sistem, manzumesidir. Doktrin'de şuur ve idrake, akla dayanan anlayışa değer verilir. Doktrin fikri ve sosyal unsurlara dayandığı için sosyal fikirleşme ve fikri sosyalleşme de denir. Dogmacıların esasları ise fikri değil ön inançtır. Birbirinden ayırdırlar. Doktrinler birtakım düşünürler ve önderler tarafından terkip ve sistemleştirirler. Atatürk, bir doktrin adamı değildi. Partinin doktrinini olmadığı sorusuna da doktrine girerek hareketi dondururuz cevabını vermiştir. [Ş.S.Aydemir, **Tek Adam III**, s.473vd]; Fakat Kadro hareketi inkılâbın ideolojisini oluşturmaya, ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Aydemir'e göre Türkiye'nin yaşadığı inkılâptır, Milli Kurtuluş Hareketidir. Dolayısıyla bu inkılâbın ideolojisinin ne olduğu ortaya konmalıdır. Bu hareket ise Mustafa Kemal'in hayatında ve onun gözleri önünde olacaktır. Ş.S. Aydemir, **Tek Adam III**, s.434vd.

⁶⁷ Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.14.

⁶⁸ Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.30; Şevket Süreyya, Türk Milli Mücadelesi ve sonrası gelişmeleri Kadro dergisinde de işlemeye devam edecektir. Ona göre, "Türk milletinin âlemşümül ve bize benzer memleketler için örnek alınacak 1919-1922 milli kurtuluş cidalı vardır. Bu cidal emperyalizme karşı siperlerde bir harp (İstiklal Harbi), ve dâhili esarete karşı bir milli ihtilal (Büyük Millet Meclisi Hükümeti) şeklinde başlamıştır. Fakat bu harbin ve ihtilalin zaferiyle yalnız bir ihtilal safhasında kalmayıp milletin bünyesini kül halinde tebdil edecek ve

Burhan Asaf'a göre inkılâbın biteceğini sananlar, ne zaman bitecek diye her zaman soranlar vardır ancak inkılâp bitmeyecektir. İnkılâbımızın sesi hem içeri hem de dışarıda duyulmak mecburiyetindedir. İnkılâp yapan Moskova ve Roma dünya namına konuşmaktadır. Ancak milli kurtuluş inkılâbı yapan Türkiye dünya namına konuşmamaktadır. Türk inkılâbı, finans emperyalizmine teslim olan milletlere örnek olmalıdır. Moskova, ülkesi dışındaki sınıf kavgaları ve işçi sınıfı ile ilgilenmekte ve dışarıda kendisine destek bulmaktadır. Roma ise on yıl içinde dünyanın faşizme kayacağını dile getirmektedir. Türkiye ise milyonların davasını milyonlara işittirmek davasında tereddüt etmektedir. Türk inkılâbı, Orta Afrika'dan Uzak Şarka, Orta Avrupa'dan yukarı Avrupa'ya dünyayı kucaklamakta, tarih içinde mevki ve dünya çapında öneme sahiptir ve bu inkâr edilemez. Bu konu iki senedir fikri olarak ta işlenmektedir.⁶⁹

CHF'nin Türk inkılâbının sesini duyurmasını isteyen Burhan Asaf'a göre Türk inkılâbının sesini devlet ve hükümet resmi müessese olduğu ve dışı karşı bağlı olduğu için, bu işi böyle bir sorumluluğu olmayan fırka yapmalıdır. Bütün neşriyat fırkanın elindedir ve elinde olmalıdır. İnkılâbın prensipleri dışı ve içe karşı müdafaa edilmelidir. Fırka matbuatı inkılâbın prensiplerini dünya çapında işlemelidir. Bir inkılâp kütüphanesi kurulmalıdır ve bir yıl içinde en az yüz eser yayımlanmalı, yabancı dillere çevrilmelidir. Hürriyet için çarpışanlar Türk inkılâbının sesini böylece işitmelidir. Türkler daha önce sahip olduğu topraklarda işgalci olarak bilinmektedir. Bu durum düzeltilmeli ve Türk, hürriyet yolunu öğretiyor denmelidir. Ankara radyosu alakasız konserler yerine Ankara'nın inkılâpçı sesini işittirmelidir. Burhan Asaf'a göre Türkler, inkılâpların en erkeğini yapmış bir millettir. Sesimizi yükseltmek ve duyurmak sırası gelmiştir. Çünkü artık cihan büyük hareketler yapan ve büyük hareketler namına konuşan milletleri dinliyor".⁷⁰ Burhan

ona insanîyetin yeni devri için kemal ve numune bir millet manzarası verecek olan milli inkılâp safhası bu ihtilal zaferini derhal takip etmiştir. Bu inkılâbın zatında tarihi bir zaruret olarak mündemiç olan ana prensipler, yani inkılâbımızın nazari ve fikri unsurları yine bu inkılâbın seyri içinde ve her reaksiyona rağmen işlenip hayata tatbik olundukça görülecektir ki, Gazi İnkılâbı hakikaten bir yeni devrin hem müstemlekelerden hem de sınıflardan temizlenmiş bir yeni insanîyetin mefkurevi misalidir." Şevket Süreyya, "*Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları*", **Kadro III/29** (Mayıs 1934), s.12.

⁶⁹ B. Asaf, "*İnkılâbımızın Sesi*", **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.33vd.

⁷⁰ B. Asaf, "*İnkılâbımızın Sesi*", **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.33-37; Kadrocular böylece biz ve öteki olarak iki taraf yaratmaktadırlar. Türkiye ve yeni milli kurtuluş hareketleri bir cephe meydana getirmektedir. Bununla birlikte Türkiye'ye milli kurtuluş hareketleri içinde tarihi bir

Asaf, milli kurtuluş hareketi olarak nitelediği Türk inkılâbına dünya çapında anlam vermekte ve ideolojisini dünyaya duyurma ve yayma görevini de CHP'ne ve ona bağlı fırka matbuatına vermektedir. Verilen görev ve beklenti ise oldukça mühimdir.

ç. Türk İnkılâbının Hürriyetçi Karakteri

Şevket Süreyya'ya göre Türk inkılâbı, milletin imtiyazsız, sınıfsız bir varlık halinde bağımsızlığını hedefler. Türk inkılâbı yüksek tekniğin toplumun iradeli müdahalesi, yani planlı bir devlet kontrolü ya da sosyal devlet halinde kabul edilip gelişmesini ortaya atmıştır. Böylece yeni ve büyük çelişmelerden arınmış, şiddetli etkilerden korunacak bir millet nizamını savunmuştur. Uluslararası sistemde ise sömüren (hükmeden) ve sömürülen (tabi olan) milletler nizamı yerine, kendi aralarında siyasi ve iktisadi olarak bağımsız devletler ve milletin içinde de aynı şekilde özgür ve eşit haklı bir milletler nizamını ilan etmiştir. Millet müessesesinin korunması, tezatsız, çelişmesiz gelişmesi, siyasi ve iktisaden bağımsız devletlerin dünya birliğini kurma ülküsü Türk inkılâbının ruhunda en iyi şekilde temsil edilmiştir. Türk inkılâbında şarklı ve karışık bir cemaatin millet aşamasına gelmesi, bir milli mücadelenin iktisadi ve siyasi bir sistem haline getirilmesi temel amaçtır. Bu sistemin hâkim ve mahkûm ülkeler ile hâkim ve mahkûm sınıflar tezadını çözümlenmeyi amaç edinen ve bu amaca yürüyen hadise Türk inkılâbıdır.⁷¹ Türk inkılâbı bu vasıflarından dolayı ıslahatçılık değildir.⁷² İnkılâp yapan ve bir inkılâp içinde yaşayan cemiyet durgun bir cemiyet değildir. İnkılâp nizamında cemiyet kül halinde hareket halindedir. İşte şimdi Türkiye böyle bir inkılâp içindedir. Türk cemiyetinin bünyesi kül halinde bir istihale yaşıyor. Geri teknikten ileri tekniğe geri cemiyet müesseselerinden ileri cemiyet müesseselerine doğru, her gün biraz daha derinleşen sert bir cidal hiç durmadan yürüyor.⁷³ Kadroya göre kültürlü ama geri teknikli milleti ileri tekniğe ulaştırmak gereklidir ve bu

öncülük görevi de verilmektedir... Türkiye'ye yüklenen bu görev Türkiye'yi evrensellik iddiası taşıyan yeni bir ekonomik düzen kuramının yaratıcısı ve uygulayıcısı olarak saygın bir konuma getirmektedir. Kadrocular inkılâbın önderlerine CHP programında olmayan ideolojik bir konum önermektedirler. Türkiye'nin koşulları bu görevi gerçekleştirmeye uygun olmadığından rejimin önderleri bu öneriye sahip çıkmamışlar, böyle iddialı bir rolü kabul etmemişlerdir. Bkz. İ. Tekeli, S. İlkın, **a.g.e.**, s. 502vd.

⁷¹ Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.19, 81–83; Ayrıca bkz. Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, s.449vd.

⁷² Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.73vd.

⁷³ Ş.Süreyya, "İnkılâp Heyecanı" **Kadro I/2** (Şubat 1932), s.5.

ekonomideki ve sosyal gidişteki en büyük inkılâpçılık isteğidir.⁷⁴ Türk inkılâbı, bir milli ve içtimai inkılâptır. Eski nizamın olduğu gibi yıkılışı ve yeni bir nizamın yeniden kuruluşudur.⁷⁵

Cihanda müstemlekeci ve müstemleke milletler tezdının tasfiyesi tarihini, Türk İnkılâbı açmıştır. İnkılâp Türkiye'si devleti ne Fransız inkılâbının doğurduğu bir proletarya devleti nede komünist inkılâbın kurduğu bir proletarya devleti olabilir. Yeni Türk devleti geri teknikli bir yarı müstemleke milletin millet olarak hem iktisaden hem siyaseten kurtuluşu davasının tarihte ilk mümessilidir. Onu sadece Avrupalılaştırmak yani Fransız inkılâbının doğurduğu devlet tipi ve cemiyet şartlarına intibak etmek şeklinde telakki edenler vardır. Taklide yeltenenler vardır. Ancak metot ve teknik alınabilir, Fakat siyaset, müessese, sistem, telakki, Türk cemiyetinin toprak ve ikliminden doğabilir.⁷⁶

Türk İnkılâbı, geçmişte hilafetçileri ve saire şeklindekilerle serbest fırkacıları inkılâp fırkası sayesinde tasfiye etmiş ve arkasında bırakmıştır. İnkılâp bitmemiştir. Türk İnkılâbı ne sadece hilafeti kaldırmak, ne Yunan istilasından memleketi kurtarmak ve ne de demokrasi inkılâbı yaparak inkılâbın bittiğini kabul ve ilan etmek değildir. İnkılâp bitmemiştir.⁷⁷

⁷⁴ M. Sevki, “İleri Teknik ve İleri Sanayi Amacımız”, **Kadro III/35–36** (İlk Kanun-Son Kanun 1934–1935), s.50.

⁷⁵ *Başyazı*, **Kadro III/35–36** (İlk Kanun-Son Kanun 1934–1935), s.7.

⁷⁶ Vedat Nedim, “Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kuvvetine İnanmak Gerekir”, **Kadro I/15** (Mayıs 1933), s.13–15.

⁷⁷ Ahmet Hamdi, “Buhranlar ve İnkılâplar Telakkisi”, **Kadro II/21** (Eylül 1933), s. 49; Ahmet Hamdi Başar'da Kadro dergisinde yazılar yazmıştır. İstanbul Liman Şirketi Genel Müdürü olan Ahmet Hamdi o dönemde Kooperatif adıyla bir dergi çıkarmıştır. Mustafa Kemal'in yurt gezisine katılan Ahmet Hamdi 1932'de bir rapor yazmış ve bu raporda özellikle Türkiye'nin ekonomisine ne şekilde bir gelişme politikası uygulamasına da değinmiştir. Bu rapor hükümete sunulmuştur. Kadroda yazı yazmakla birlikte Kadro'nun bazı görüşleri ile kendi görüşleri arasında bazı farklılıklar bulunduğunu belirten Ahmet Hamdi, Kadronun sanayileşme davasını savunup Avrupa devletlerinin sanayi kanalı ile açık pazar haline getirmesine karşı olup otarşiyi istediğini, kendisinin ise bir sanayi değil bazı sanayiye de içine alan ve esası ziraata dayanan üretim planını savunduğunu, otarşiyeye karşı olduğunu, Kadronun demokrasiyi reddedip inkılâp disiplinini savunduğunu, kendisinin ise beynelmilel mübadele ve demokrasiyi savunduğunu ileri sürmektedir. Bazı konularda Kadro ile bir fikir birliği yaptıklarını ancak özellikle Darülfünunun kendilerine karşı muhalif olduğunu belirtmektedir. Ahmet Hamdi, 1933'te Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'ya sunduğu raporda 1931'e göre 1933'te de ekonomide düzelme olmadığını, durumun siyasetçiler tarafından iyi gösterildiğini, tarım, ihracat gibi alanlarda sıkıntılar olduğunu, meselenin takip edilen politika olduğunu, hükümetin Türkiye'yi iyi yönetmediğini belirtmiş ve Mustafa Kemal Paşa'dan bir nevi duruma müdahale etmesini istemiştir. Bkz. A.H.Başar, **a.g.e.**, s. 148-155; Kooperatif dergisi hakkında bkz. A.H.Fırat, **a.g.e.**, s.76vd.

Şevket Süreyya, Türk inkılâbını izah ederken de usul bakımından şartlarına değinmiştir. Türkiye’de inkılâbın esaslarının tamam olup, belirlendiğini, izah edildiğini, söylenecek söz olmadığını, inkılâbın bittiğini iddia edenlerin olduğunu belirtmekte ve bu düşüncelere karşı çıkmaktadır. Aynı şekilde Türk inkılâbının Avrupa’da meydana gelen harp sonu inkılâplarına esas yönüyle benzetenlerin, faşizme ya da sosyalizme benzetenlerin, Avrupa demokrasilerinin yolundan gittiğini iddia edenlerin bulunduğunu ancak Türk inkılâbının kendini doğuran hususi bir tarihi seyrin ürünü olup özel bir cemiyet hadisesi olarak başladığını ancak bitmemiş olduğunu belirtir. Sosyalizme, faşizme ya da klasik demokrasilere benzetilmemesini bir taklit, derleme değil ayrı bir örnek ve bir başlangıç hadisesi olduğuna değinerek yeni bir devir açma hadisesi olarak değerlendirmektedir. Türkiye’de Teşkilatı Esasiye Kanunu ve CHP programının milli hâkimiyet esasını kabul ettiğini ve bunun Avrupa’daki demokrasi olduğunu ve Türkiye’nin klasik demokrasiyi benimsediğini iddia edenlerin olduğunu ancak Türkiye’de uygulamanın farklı olduğunu belirtir.⁷⁸

Şevket Süreyya’ya göre Faşist Almanya’da her şeyin millet namına yapıldığı iddia edilmekle birlikte hür Almanların zengin Alman ailelerinin yanında parasız çalışmaları ve saati belli olmadan düşük bir ücret ve bir çorba karşılığında çalışmaları emredilmektedir. İtalya’da ise millet, günde bir öğün yemeğe alıştırılmış ve bu ulvi bir kabiliyet olarak gösterilmiştir. Köylü ve işçinin günde bir defa sıcak çorba karşılığında çalışmasının onun mukaddes borcu olarak gösterildiğini belirtir. Kadronun fikirlerini anlamayanları ve dar kalıplar içinde değerlendirenleri, Kadroyu sosyalist ve faşist olmakla itham edenleri ve bu iki sistemi eleştirmektedir. İtalya, Almanya ve Rusya’da fırkaların sınıf mücadelesinin eseri olduğunu ve Kadronun amacının henüz sınıf mücadelesine girişmemiş milletin ileride buna düşmemesi için müdafaa edilen bir rehberlik formu olduğunu belirtir.⁷⁹

Şevket Süreyya, tarihsel materyalizm ile tarihsel olayları açıklamaktadır. Şevket Süreyya’ya göre tarihi materyalizmde toplum unsuru ve sosyal bir varlık olan insanın tabiatla münasebetlerinde aracı olan tekniktir. Tabiata karşı mücadele teknikle yeni üretim araç ve vasıtaları ile

⁷⁸ Ş. Süreyya, “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi, III: Türk Nasyonalizmi*”, **Kadro III/20** (Ağustos 1933), s. 4vd.

⁷⁹ Ş. Süreyya, “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi, III: Türk Nasyonalizmi*”, **Kadro III/20** (Ağustos 1933), s. 4–9.

yapılır. Teknik gelişme toplulaşmayı getirir. Böylece insanlar arası üretim ilişkileri, sosyal münasebetler doğmaya başlar. Üretim ilişkileri toplumun temel ilişkisini teşkil eder. Bu temel ilişkiler üstünde yükselen ve tabakalaşan ahlâk, din, hukuk, sanat gibi ölçü ve anlayışlarla üst müesseseler oluşur. Dağılma ve sert çekişmeler üst müesseseleri değiştirir.⁸⁰

Kadro'nun Milli Kurtuluş Hareketi görüşüne göre çağdaş toplumda teknik gelişme ve tekniğe sahip olma arasındaki farklar sınıf kavgalarını yaratmıştır. Milli Kurtuluş hareketleri bu uygunsuzluğun sonucunu doğurmuştur. Yarı sömürge ve sömürge nizamları tekniğe sahip olanların sanayileşenlerin, diğerlerini bundan mahrum bırakmasından doğmuştur. Sınıf kavgaları birinci çelişmedir. İkinci çelişme ise yarı sömürge ve sömürgelerin bu nizama isyanı ve devamında tekniği, sanayiye kurma mücadelesidir. Milli Kurtuluş Hareketi mühim ve kesin bir çelişmeyi mücadele ve çözüm meydanına atmıştır. Cihanın yeni dengesi dünya üzerinde tekniğin, yeni ve akılcı bir dağılışı davasını güden Milli Kurtuluş Hareketlerinin zaferi ile olacaktır.⁸¹

Kadrocular, Milli Kurtuluş Hareketi olarak kabul ettikleri Türk inkılâbının dünyanın diğer sömürge ve yarı sömürge ülkelerinde gerçekleşecek bağımsızlık hareketlerine örnek olmasını ve dünya çapında özgürlük ve bağımsızlık hareketi olduğunu ortaya koyarken Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele ve daha sonraki dönemlerde söylediği sözlerini dayanak yapmışlardır. Kadroculardan Yakup Kadri, yıllar sonra benzer düşünceleri savunacak ve Türk inkılâbının dünyada milli kurtuluş hareketlerine yol açtığını ve kaynağı olduğunu belirtecektir. Yakup Kadri, Kemalizm'in oluşma safhasında yani Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın kapitalizm, emperyalizm, mazlum ve esir milletlerden bahsettiğini, Kemalizm denilen dünya siyasi görüşünün bu temel üzerine inşa edildiğini ve koloni harpleri yerine milli mücadelelerin başlamasının, hürriyet ve medeniyet sözlerinin uygulamaya geçmesinin Atatürk'ün açtığı milli kurtuluş yolu ile sağlandığını belirtmektedir.⁸²

Şevket Süreyya'ya göre müstemleke ve makine, emperyalizmin ilk ve genç çağının iki unsurudur ve bu dünyayı makineli memleket ve

⁸⁰ Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.35vd.

⁸¹ Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.39-48.

⁸² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "*Atatürk ve Atatürkçülük*", **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973, İstanbul)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975, s.108.

müstemelekeci memleket, makineden mahrum memleket ve müstemleke memleket olarak iki zıt karargâha ayırmıştır. Emperyalizm, sermaye, sanayi ve müstemleke hâkimiyetini elinde tutan sınırlı memleketlerin, sermayeden ve sanayiden mahrum geri memleketler üstünde tesis ettikleri ve halada yaşatmak istedikleri teaddi ve istismar nizamının adıdır. Buna karşı isyanı, müstemleke kayıtlarının tasfiyesini, sanayinin bütün cihana dağılışını, hülasa cihanın yeniden tanzimini hedef tutan mücadele nizamının da şimdi bir adı vardır ve bu milli kurtuluş nizamıdır.⁸³

Taner Timur, Kadronun tezlerinin tarihsel materyalizm ile ilmi sosyalizm arasında yapılan ayırma dayanıp tamamen keyfi olduğunu ve Marksizm'e aykırı olduğunu belirtmiştir. Timur, devamında Kadrocuların devrin özel koşulları içinde ve bu koşulları zorlamak amacıyla fikri manevra yaptıklarını ve böylece hem tarihi materyalizmi savunarak hem de Türk devriminin tezatsız toplum ilkesiyle çelişmemek olanağı elde ettiğini ileri sürmüştür.⁸⁴

Ömür Sezgin'e göre Kadrocular tarihsel gelişmeyi açıklamada tarihsel maddeciliği tek bilimsel yöntem olarak kabul etmişlerdir. Fakat Marksist teorinin ulusal kurtuluş hareketini anlamada yetersiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tarihsel maddeciliği Marksist teoriden ayrı bir yöntem olarak ele almışlardır. Aydemir'e göre bu bilimsel yöntem (tarihsel maddecilik) XIX. yüzyıl batı Avrupa koşullarında Marksist teoriyi ortaya çıkarır. Aynı yöntem ulusal kurtuluş savaşlarının koşullarına uygulanırsa kadronun savunduğu devletçiliğe ulaşılır. Tarihsel maddeciliğin Marksist teoriden ayrı düşünülemediğini belirten Sezgin'e göre, Kadro hareketi, Marksizm'i sömürgecilikten yeni kurtulan az gelişmiş ülkelerin koşullarında yeniden düşünme çabasıdır. Kadrocular böylece Marksist teorinin temel ilkelerinden ayrılmışlardır. Fakat aldıkları sonuçlar, tek bilimsel yöntem dedikleri tarihin

⁸³ Ş.Süreyya, “*İnkılâbın İdeolojisi-Emperyalizm Şahlanıyor mu?*”, **Kadro II/16** (Nisan 1933), s.7vd.

⁸⁴ T. Timur, **a.g.e.**, s.183vd.; Taner Timur, bu görüşe Aydemir'in tarihi materyalizm ile ilgili görüşlerinden varır. “Aydemir'e göre Marksizm'in temeli tarihi materyalizmdir. Tarihi materyalizm sınıf mücadelelerinin ortaya çıktığı yerde ve devirde bu mücadelenin mekanizmasını müşahedeye tahsis olunmuş bir ilmi usul değildir. Bu usulün sanayileşmiş ve sınıf mücadelesinin mevcut olduğu toplumlara tabii ki ilim sosyalizmi doğurur. Oysa bugün kapitalist ülkelerdeki iç tezatlardan başka milletler arası tezatta vardır. Bu milletlerarası tezat daha önemlidir. Kapitalist nizamın tahlilini Marx'ın kapitalist ülkelerdeki sınıf mücadelesi değil, kapitalist memleketler dışındaki Milli Kurtuluş Hareketleri tayin edecektir. Bkz. T. Timur, **a.g.e.**, s.183.

maddeci anlayışı ile çelişmektedir. Bununla beraber 1930'ların ülke ve dünya koşullarında kadro hareketinin yeni ve özgün bir düşünce akımı olduğu ileri sürülebilir. Günümüzdeki (1970–1980 arası) üçüncü dünya teorileri, merkez-çevre teorikçi, eşitsiz değişim teorileri temelde Kadro'da savunulan görüşlerle benzerlik taşımaktadır.⁸⁵

C. KADRO HAREKETİNİN SOSYALİZM, FAŞİZM VE KAPİTALİZM'E BAKIŞI

Kadroculara göre 1918'den beri kapitalizm doğurduğu sınıf tezdadı ve metropoller ve müstemlekeler tezdadı ile uğraşmaktadır. Harp sonrası dönemde Sovyet Rusya sınıf tezdadını Türkiye ise metropoller ve müstemlekeler tezdadını ortadan kaldırmaya başlamıştır. Kapitalizm ve emperyalizmle mücadele başlamış ve Türkiye, Dumlupınar ve Lozan'da başarıya ulaşmıştır. Kapitalizm ve emperyalizm çökmeye başlamıştır ve cihan buhranı bunun en önemli göstergesidir. Avrupa'da 1934'lerde faşizme kaymayan memleket azdır ve buralarda sınıf kavgaları sonlandırılmaya çalışılmıştır.⁸⁶

Burhan Asaf, İtalyan Dr. Ettore Rossi'nin Türk inkılâbını değerlendiren yazısını ele almış Türk inkılâbını sadece garplılaşıma ve faşist inkılâpla karşılaştırmasını eleştirmiştir. Türkiye'nin garplılaşıma çalışmadığını, öyle olsa içtimai ve siyasi gelişim seyrinin de o şekilde olacağını ancak olmadığını, taklit devrinin kapandığını ve Türkiye'ye has olan iktisadi, içtimai ve siyasi rejim şeklinin Türkiye'ye uygun olduğunu belirtmektedir. Yazarın tezinin, Türk inkılâbının garplılaşıma olması ve bunun neticesinde faşizmi almaya kalkışması durumunda geçerli olabileceğini ancak bunun olmadığını yazar.⁸⁷

Burhan Asaf, Türk inkılâbının komünizm ve faşizmle alakası olmadığını kaydetmekte ve kendine has olup benzemek ya da taklit etmek düşüncesinin olmadığını ileri sürmektedir. Faşizmin yarı kapitalist İtalya'da kapitalizmi sınıf tezdadı ve demokrasi ve parlamentoculuktan kurtarmak isteyen, müstemlekeçiliğini muhafaza eden içeride devletçi olup dış iktisadiyatta liberal olmak tezdadına düşmüştür. Milli kurtuluş hareketi ise yarı müstemleke Osmanlı imparatorluğu yerine, müstakil Türk vatanının bugünkü tarihi şartlara ikamesi, müstemlekeçiliğe karşı bir isyandır. Faşizm, yarı kapitalist bir bünyeye uygun gelmekte ve bu

⁸⁵ Ö. Sezgin, **a.g.m.**, s.13vd.

⁸⁶ Burhan Belge, "*Cihan İçinde Türkiye*", **Kadro III/ 35–36** (İlk Kanun-Son Kanun 1934–1935), s.34–37.

⁸⁷ B. Asaf, "*Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi*", **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.36vd.

duruma ulaşmamış bünyelere uygun gelmemektedir. Kemalizm ise milli kurtuluş hareketlerini henüz gerçekleştirmemiş milletler için daima bir ideal ve ideoloji kaynağıdır. Harp sonrası devirde olması ve diğerlerine bazı noktalardan benzemekle beraber Türk inkılâbı milli ve uluslararası manada en adaletli ve en ileri hareketini teşkil etmek iddiasındadır.⁸⁸

Şevket Süreyya'ya göre Faşizm, İtalya'da 1922'de dâhili ve siyasi bir muhalefet şeklinde ortaya çıkmış ve dünya çapında etkili olmuş bir rejimdir. Almanya'da nasyonal sosyalizm(Alman Faşizmi) iktidara gelmiş ve milli olmakla beraber bu hareket Avrupa'yı etkilemiştir. Faşizm, İtalya'da harp sonu gelişmeleri ve günlük siyasetin dar meseleleri içinde doğmuştur. Harp sonrasında sosyal ve ekonomik olarak bozulduğu İtalya'da faşistler tarafından eski bir sosyalist olan Mussolini liderliğinde bir faşist fırka kurulmuş ve fırkanın programı işçi sınıfının ve sermayedarların aşırı taleplerini kontrol etmek, sosyalizmin önüne geçmek, dirlik ve düzenliği sağlamak üzerine oturmuştur. 1926'ya kadar fikri ve içtimai hareket olmaktan ziyade düşmanlarını ortadan kaldırmak için çalışan mücadeleci bir hükümet şeklinde cereyan eden hareket bu tarihten sonra gelişmeye başlamıştır ve asıl gelişmesini Almanya'da yapmıştır. Nazari ve fikri unsurlarında milli bütünlük fikri, ferdin ve grupların millet içindeki mevki, sınıfların karşılıklı iktisadi münasebetleri, milletlerarası münasebet(faşist emperyalizm),totaliter ve otoriter devlet, faşist devlet vasıflarını taşımaktadır. Milli bütünlük fikrinde Marksizm ve Komünizm aleyhtarlığı hareket noktasıdır.⁸⁹

Şevket Süreyya'ya göre Faşizmin ilk nazari ve fikri prensibi sınıfların mücadelesi yerine sınıfların menfaat birliğidir. Ahenkli bir milli bütünlük ve yüksek milli menfaatler etrafında birleşmiş millet ilk nazari hareket noktasıdır. Faşizmde asıl olan kıymet dâhilerin, güzidelerin, teşkilatçıların yarattığı kıymettir. Cemiyet içinde her vatandaşın cemiyete karşı bir hizmeti vardır ve bu hizmetler

⁸⁸ B. Asaf, "Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi", **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.36-39; Kadronun Faşizme karşı oluşu ile Türkiye'nin o dönemde İtalya'yı tehdit olarak görmesi ve 1930'larda bu tehdiye karşı ittifaklar gerçekleştirmek istemesi arasında bağ kurulabilir. Ancak, bu düşünce Hitler ve Nazizme karşı oluşunu açıklamaz. Almanya bu dönemde Türkiye için tehdit değildir yoğun ticari ilişkiler vardır. Dolayısıyla Kadronun faşizme karşı oluşunu pragmatizm (faydacılık) ve Türkiye'nin dış politikasıyla açıklamak mümkün değildir. Faşizm karşıtlığında ideolojik boyut ön plandadır. Bununla birlikte faşizmin otoriter yanını ve milleti organik anlamda birlik haline getirme düşüncesini paylaşmışlardır. 1930'lu yıllarda otoriteryanizm rağbattedir ve ayırım noktası ise Kadrocuların otoriteryanizmi prensipte kabul etmiş olması ve parlamenter demokrasiyi iç karışıklık olarak değerlendirip tek partili yönetimi savunmasıdır. Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s.127vd.

⁸⁹ Ş.Süreyya, "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I-Faşizm", **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.7vd.

çeşitlidir, derece derecedir ve değerleri aynı değildir. Asıl kıymetli olan hizmet ise üreticinin değil yüksek sermayenin hizmetidir. Şahsi mülkiyet esastır ve bu yönüyle sosyalizmden ayrılmaktadır. Bu durum milletler arası münasebetlere de yansımış ve milletlerin milletlere karşı hizmetleri şekline bürünmüştür. Böylece bazı milletlere yüksek, bazılarına da aşağı hizmetler verilmiştir. Hitlere göre, ileri (kapitalist) memleketler, kapitalizm yaratıcılığının ve kültürünün yüksek ocaklarıdır ve insanlığa itiraz kabul etmez hizmeti etmektedirler. Böylece hizmet ve farklı hizmet mefhumu milletler münasebetine bilhassa sanayici memleketlerle sanayileşmemiş memleketler münasebetine teşmil edilmiş ve yeni ve kudurgan faşist emperyalizm maskesiz ve planlı emperyalizm adı altında nazari temeli olmuştur. Emperyalizm, faşizmin nazari prensibidir. Beyaz ırkın iktisadi hâkimiyeti, siyasi hâkimiyetle de birleştirilmelidir. İleri ve geri memleketler arasında mevcut olan iktisadi fonksiyonlar muhafaza edilmelidir.⁹⁰

Şevket Süreyya'ya göre faşizmde demokrasi düşmanlığı ve şahsiyetin otoritesi vardır ve bu hizmet prensibi etrafında şekillenmiştir. Faşizmde devlet, halkın ve halk hâkimiyetinin devleti değil, otoriteli bir çoğunluğun devletidir. Bu çoğunluk iktisadi sahada kapitalistler, büyük sanayi adamları yanında siyasi alanda faşist kadrosunu oluşturan teşkilatçılardır. Hakiki halk hâkimiyeti kendi kendini idarede değil en layık olan faşist partisinin mutlak hâkimiyetinde ortaya çıkar. Liberalizmden cebir ve tazyike, demokrasiden cebir ve irticaa, plansız ve maskeli emperyalizmden açık ve müteaddit emperyalizme giden yol faşizmin tabi prensiplerini bulduğu yoldur.⁹¹ Burada sanki liberalizm ve demokrasi taraftarlığı yapılmış görünmekle beraber Kadrocuların liberalizm ve demokrasiye karşı olduğunu belirtmeliyiz. Dolayısıyla burada faşizmin bu iki sistemden de geri bir sistem olduğu ve emperyalizmin açık bir şekilde ifadesi olduğu ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Şevket Süreyya'ya göre Avrupa'nın fikri manzarasında harp sonunda ortaya çıkan faşizm ile marksizm'in asli prensipleri çarpışmaktadır. Marksizm, son seksen senenin eseri olup Karl Marx ve Frederik Engels Marksizm'i meydana getirmiştir. Marksizm, Alman felsefesi, Fransız sosyalizmi ve İngiliz siyasi iktisadının (ekonomi politik) terkibinden oluşmuştur. Marksizm'in üç fikri yönü vardır. Bunlar; felsefesi ve sosyolojisi (diyalektik materyalizm), ilmi sosyalizm ve Marksizm'in siyasi iktisadı. Bunların yanı sıra Marksist felsefede maddeyi telakki

⁹⁰ Ş.Süreyya, "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I-Faşizm", **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.7 –14.

⁹¹ Ş.Süreyya, "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I-Faşizm", **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.7 –14.

tarzı (felsefe materyalizmi), inkişaf kanunu (diyalektik), tarihi materyalizm (tarihin felsefesi) olmak üzere üç unsur vardır.⁹²

Şevket Süreyya'ya göre tarihi materyalizm, Marksizm'de tarihin materyalistçe izahıdır ve bu izah yalnızca içinde yaşadığımız zamanın tezatlarını değil bütün tarihi devirlerin izahını da yapmaktadır. Tarihi materyalizmde cemiyet içinde içtimai grupların oluşmasında en önemli tesir üretim münasebetlerinin değişmesi ve bunu sağlayan teknik yahut üretim aletlerinin değişmesidir. İlmî sosyalizm ise üretim araçlarına sahip olanlarla bu araçlardan mahrum olanlar arasındaki tezatın ve üretimde hâkim olan anarşinin tahlili neticesinde ortaya çıkmıştır. Marks'tan evvelki âlimler tarafından oluşturulan sosyalizm, Marksizm'de muasır Avrupa cemiyetinin materyalist bir tenkidi haline getirilmiştir. Marksizm, sadece Avrupa'yla sınırlı değildir ve cihanşümul bir fikir akımıdır ve cihandaki münasebetleri açıklamaya çalışmaktadır.⁹³

Marksizm'de bütün cemiyetlerin tarihinin sınıfların mücadelesi tarihinden ibaret olduğunu ileri süren Şevket Süreyya'ya göre eski derebeylik cemiyetinin harabeleri üstünde büyüyen muasır cemiyet sınıfların tezatını çözememiştir. Ancak tezat şimdi sadeleşmiş ve cemiyet daha keskin bir surette iki ayrı ve düşman karargâha, iki düşman sınıfa yani burjuvazi ve proletarya sınıfına ayrılmaktadır. Şevket Süreyya'ya göre büyük sanayi memleketlerinde işçi ve sermaye sınıfı arasında kar taksimi meselesinde bir sınıf mücadelesi olmakla birlikte, sanayi memleketleri amelesi ile geri memleketler halkı arasında (hayat farkı) şeklindeki mücadeleyi inkâr etmemek ve Marks'ın sınıf mücadelesini kendisinin izah ettiği gibi cihan şümulleştirmemek gerekir. Sanayileşmiş memleketlerin işçileri halı hazırda sömürülen bölgelerin artı değerinden pay almakta ve bu devam ettiği sürece sınıf ahengi devam etmektedir. Yine bunların davası yüksek hayat standartlarını muhafaza etmek ve daha da yükseltmektir. Dolayısıyla sanayileşmemiş memleketlerin halklarıyla aralarında büyük farklar vardır. Şevket Süreyya, Marksizm'in büyük sermaye memleketlerindeki sınıf tezatı ile olabilecek bir sosyalizm zaferinin de büyük sanayi memleketleri ile geri hammadde memleketleri arasındaki farklılık tezatını tasfiye edememesinin en kuvvetli ihtimal olduğunu belirtir. Dolayısıyla sosyalizm ve onun reaksiyonu olan faşizm veya diğer cemiyet hadiselerinin bir kenara bırakılıp memleketler

⁹² Ş.Süreyya, "*Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi. II. Marksizm*", **Kadro II/19** (Temmuz 1933), s.6-16.

⁹³ Ş.Süreyya, "*Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi. II. Marksizm*", **Kadro II/19** (Temmuz 1933), s.6-16.

arasındaki tezadın bütün tezatların başına geçmesi ve milli kurtuluş hareketlerimizin âlemşümül inkılâbı yaratması gereklidir.⁹⁴

İsmail Hüsrev'e göre faşizmin ve sosyalizmin tecrübeleri örnek olamaz ve bunlar şiddetli bir amele patron mücadelesinin meyveleridir. Sosyalizmde millet menfaati bir sınıfın namına bütünleştirilmiştir. Hakiki bütün bir sınıfın menfaatine tabi kılınmıştır. Faşizm ise sınıf tezatlarını ve zıt tezatları kaldıramamış, millet bütünlüğünü temin edememiştir. Türkiye'de milli bütünlük için emperyalizme karşı milli kurtuluş istiklalini kurmak maksadıyla millet içinde organik kaynaşma temin etmek gerekir.⁹⁵

Şevket Süreyya'ya göre Türkiye, otokrasiden hem otokrasiyi hem de sınıf mücadelesini reddeden halkçılığa, donmuş hükümlerden ve mutlak kaidelerden inkılâpçılığa, teokrasiden laikliğe, kozmopolitlikten millet birliğine (milliyetçilik), müstemleke iktisadiyatından millet iktisadiyatına (devletçilik) ve saltanat hiyerarşisinden halkçı, devletçi, inkılâpçı ve milliyetçi bir cumhuriyete geçiş yapmıştır. Teşkilatı Esasiye Kanunundaki halk hâkimiyeti ise şeflerin ve programların izah ettiği sınıfsız ve tezatsız Türk cemiyetini ifade etmektedir. Türkiye'de ki halk hâkimiyetinin Avrupa'nın klasik demokrasisi olduğunu iddia edenlerin olduğunu ancak Avrupa demokrasilerinde sınıf mücadelesi ve emperyalizmin olduğunu belirterek özlem çekenlerin oralara gidebileceklerini belirtir.⁹⁶

Şevket Süreyya, Türk nasyonalizmi ile faşizm ve sosyalizm arasındaki ilk ayrılığın başka cemiyetler ve başka tarihi şartların sonucu olarak ortaya çıkmalarından kaynaklandığını belirtir ve Kadronun bu ayrılığı ilk günden beri ortaya koymaya çalıştığını kaydeder. Şevket Süreyya'ya göre ihtilalci sosyalizm ve onun fikri izahı Marksizm'in tarih içinde sadece kapitalizm ve onun tarihi şartlarının yüksek teknikli memleketlere has mahsulüdür. Sosyalizm Avrupa'da sanayi inkılâbının doğurduğu sınıf mücadelelerine dayanan cemiyet

⁹⁴ Ş.Süreyya, "*Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi. II. Marksizm*", **Kadro II/19** (Temmuz 1933), s.6-16; Kadro, tarihsel materyalizmi benimsediğini belirtmiş, Marksizm'in öngördüğü sınıfsız toplum görüşünü, Durkheim'in sınıflar arası uzlaşma görüşüne tercih etmiştir. Ancak CHP solidarist eğilimi benimsediği için bunu açıkça belirtememiş, bu konuda fazla yorum yapmamıştır. Yalnızca İ.Hüsrev korporatizm ile faşizm arasında ilişki kurmuş, korporatizmin sınıflar arası uzlaşmayı sağlamayı amaçlayan faşizmin bir aracı olduğunu ve burjuvaziye hizmet ettiğini belirtmiştir. Ancak CHP'nin solidarist eğilimi korporatizme dönüşmemiş ve bir çeşit yasakçı formüller üretmiştir. Bkz. M. Türker, **a.g.e.**, s. 103vd.

⁹⁵ İ.Hüsrev, "*Millet İçinde Sınıf Meselesi*", **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.20vd.

⁹⁶ Ş. Süreyya, "*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi, III: Türk Nasyonalizmi*", **Kadro III/20** (Ağustos 1933), s.10vd.

tarzının(kapitalizm), ihtilalci sosyalizm(ilmi sosyalizm ya da Marksizm) ise bu sınıflı cemiyet bünyesinin izahı ve reaksiyonudur.⁹⁷

Şevket Süreyya'ya göre kapitalizmde mücadele yüksek karların ve müstemleke ve sanayileşmemiş memleketlerden çekilen fazla kıymetin üstündedir. Sosyalizmin yüksek tekniği cemiyetin mülkiyetine geçirdiğini, müstemleke karlarının proletarya diktatoryası tarafından benimsendiğini, müstemleke ve müstemleke nizamının devamının istendiğini aksi takdirde yüksek tekniğin sosyalist cemiyete faydasız bir yük olacağını belirtir. Faşizm ise oldukça yenidir ve kapitalizmin bir devamı olup kapitalizmi tehlikeye düşüren iktisadi liberalizme ve siyasi demokrasiye, liberal emperyalizme karşı bir tepkidir. Muannit, müteaddit, sınıfçı ve müstemlekeci kapitalizmin maskesiz ve tavizsiz bir on dokuzuncu asrın kıyamıdır.⁹⁸

Yüksek teknik ve sermayenin devlet müdafaası altında gene hâkim sınıflar elinde muhafazası olduğunu ileri süren Şevket Süreyya'ya göre kapitalizm müstemleke karlarının devlet müdahalesi ile kapitalizmin devamı için kullanılması, müstemleke ve yarı müstemlekelerin daha vahşi şekilde istismarıdır. Bütün bunların gerçekleşmesi içinde büyük sanayi memleketlerini müstemlekelere karşı zayıf düşüren sınıf mücadelelerinin tasfiyesi yerine otoriter devlet müdahalesiyle yatıştırılması ve tanzimi faşizmdir. Dolayısıyla faşizm ve sosyalizm sınıf esasına dayanır, mevziidir ve âlemşümul değildir. Milli kurtuluş hareketleri ise XV. ve XVI. asırdaki müstemleke yağmalamalarına kadar götürülebilir ve Avrupa'da ki sanayi inkılâbına bağlanabilir. Bu hareket, kapitalizmin müstemlekeci ve emperyalist vasfına karşı bir tepkidir.⁹⁹

Şevket Süreyya'ya göre yüksek teknik ve sanayinin cihanın her tarafına dağılmasını ve bunun üstünde kapitalizmde olduğu gibi bir sınıfın hâkimiyet kurmaması, müstemleke karlarının reddi ve sermayenin millet menfaatleri doğrultusunda devlet elinde toplanması, sınıf mücadelesi yerine tek, tezatsız ve müstakil ileri millet nizamının ikamesi milli kurtuluş hareketinin amacıdır. Dolayısıyla faşizm ve sosyalizmle alakası bulunmamaktadır. Marksizm, millet mevcudiyetini tasfiyeyi amaçlar. Sınıf esasına dayanır. Faşizmde milli bütünlük esastır ancak millet anlayışı müstemleke istismarlarına, içerde de cebir ve zor ile

⁹⁷ Ş. Süreyya, "Beynelmîlel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III. Türk Nasyonalizmi", **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.5vd.

⁹⁸ Ş. Süreyya, "Beynelmîlel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III. Türk Nasyonalizmi", **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.7vd.

⁹⁹ Ş. Süreyya, "Beynelmîlel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III. Türk Nasyonalizmi", **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.9vd.

sindirilmiş sınıf tezatlarına dayanır. Ancak milli kurtuluş ideolojisinde millet cemiyetin asli bünyesidir.¹⁰⁰

Şevket Süreyya göre milli kurtuluş ideolojisinde millet siyaseten bağımsız ve iktisadın millet menfaatine kurulduğu, tezatsız, tek bir varlık telakki edilmektedir. Devlet, bağımsızlığı sağlar ve sınıf hâkimiyetinin karşısındadır. Halkçılık, milliyetçilik ve devletçilik bunun umdeleridir. Müstakil, mütecanis, ileri ve tezatsız millet fikri faşizm ve sosyalizmden milli kurtuluş hareketini ayırmaktadır. Otoriter devlet, milli kurtuluş hareketinde bunları gerçekleştirmek için vardır. Devletçilik, milletin menfaatleri için ve fertlerin yapamayacağı işleri yapmak için vardır ve plan ve gayeye dayanmaktadır. Burada bir sınıf namına ya da milletin tasfiyesi adına devletçilik yapılmaz ve milli olma milletin bütün iradesini ve menfaatini toplu halde gerçekleştirme vasfı milli kurtuluş devletçiliğinin ana vasfıdır. Milli kurtuluş hareketi antiemperyalisttir. Bu vasfı onun öz, orijinal ve eşsiz vasfıdır. Bu özelliği de onu faşizm ve sosyalizmden ayırmaktadır. Harp sonu inkılâplarında birbirine benzer durumlar ve araçlar görülmekle birlikte içerik ve mana yönünden birbirinden ayrılmaktadır.¹⁰¹

Milli kurtuluş hareketinde cemiyetlerin birbirleriyle mücadelesi yerine tabiatla mücadele esas olduğunu ileri süren Şevket Süreyya'ya göre milli kurtuluş hareketleri menşe, ana prensip ve gelişme seyri itibariyle faşizm ve sosyalizmden ayrılmaktadır. Kayıtsız ve şartsız bağımsızlığı, siyaseten ve iktisaden cütüzam olmak davasını, ileri teknikli, teşkilatlı, şen, mütecanis ve yüksek kültürlü millet olmak davası milli kurtuluş hareketlerinin özellikle Türk nasyonalizminde ifadesini bulan objektif prensipleridir. Kadro bunları işlemekle birlikte bundan sonra da kendisine faşist, nihilist, komünist gibi yakıştırmalar yapılacaktır. Ancak bunlar, her devirde yaşayan ve bu düşünceleri anlayamayacak olanlardır. Kadronun hitabı bunlara değil, inkılâp heyecanını yaşayan, inkılâp davasına inanmış idealist vatanperverleredir.¹⁰²

¹⁰⁰ Ş. Süreyya, “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III. Türk Nasyonalizmi*”, **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.11vd.

¹⁰¹ Ş. Süreyya, “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III. Türk Nasyonalizmi*”, **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.13–17.

¹⁰² Ş. Süreyya “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III. Türk Nasyonalizmi*”, **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.5–14; Mustafa Türkeş'e göre Kadrocuların sömürgelerin bağımsızlığını kazanacağı ve kapitalist- emperyalist düzenin yıkılacağı tezi Lenin'den etkilenmiştir ve onun tartışma ve öngörüsüyle örtüşmektedir. Lenin'in varsayımı sosyalizmi işaret etmekte ancak Kadrocularda sosyalizmi işaret etmemektedir. Kadro'ya göre emperyalizmin çöküşünü siyasi ve iktisadi ulusal bağımsızlık takip etmelidir. Bununla birlikte Sovyetlerin o dönemde sosyalizmi diğer memleketlerde inşa etme düşüncesi yerini kendi düzenini koruma ve diğer ülkelerle normal ilişkiler kurma düşüncesine bırakmıştır. Türkiye'de

Kadrocular liberalizmin karşısındadır ve çöktüğünü savunmaktadırlar.¹⁰³ Liberalizmin çöktüğünü Burhan Asaf şu şekilde ispata çalışmaktadır. Ona göre “1931’den beri İngiltere milli hükümeti, Roosevelt demokrasisi, İtalyan faşizmi ve Alman ırkçılığında liberalizm tasfiye edilmiş, finans hegemonyası kırılmıştır. Fransa’da devam etmesinin ise sebepleri başkadır. Liberalizm sınıf tezdı, metropol ve müstemleke tezdını doğurmuş, serbest müsamaha ile büyüyünce muasır iktisat nizamı dokunulmaz olma durumunu kaybederek devletin eski bekçi teşkilatının eline düşmüştür. Ancak Avrupa’da liberal iktisat yerine dirije iktisat, liberal devlet yerine otoriter devlet, yani Mac Donald kapitalizmi yahut Roosevelt demokrasisi yahut faşizm gelmiştir. Ancak bu durum sermaye açısından yine sermayenin muhafazasıdır ve makuldür. Emperyalizm açısından ise liberal ve zayıf bir emperyalizm yerine dirije ve kuvvetli emperyalizmin ifadesidir ve yine makuldür”.¹⁰⁴

Kadrocular, dünya kapitalist sisteminden ayrılış ve kopmaktan ziyade kapitalizmin çökeceğini savunmaktadırlar. Kadroculara göre I. Dünya Savaşı sonunda kurulan kapitalist-emperyalist sistem iç çatışmalarından dolayı çökecek ve oluşacak yeni uluslar arası sistemde ana unsur siyasi ve iktisadi anlamda bağımsız ulusal birimler olacaktır.¹⁰⁵

Kadrocuların liberalizm karşıtlığında özel sebeplerde bulunmaktadır. Liberalizm, kapatılan SCF’nın ekonomi politikasıdır. Halktan büyük ilgi

yabancı işgal ve hâkimiyetine karşı milli mücadele gerçekleştirmiş, sonraki dönemde ilişkiler normale dönmeye başlamıştır. Kadrocular, bir ülkede sosyalizm inşa sürecine sıcak bakmamışlar, Sovyet Rusya’dan bağımsız milli çıkarları öne çıkararak bir dış politikayı benimsemişlerdir. Kadrocular, iktidarın dış politikasını ele almamışlardır.[Bkz. M. Türkes, **a.g.e.**, s.105-106, 111-112]; Naci Bostancı’ya göre Kadrocuların görüşlerinde tutarsızlıklar vardır. Kadrocular ekonomik sömürgeci sadece kapitalist dünyanın sömürgelerini anlamış ancak sosyalistlerin sömürgelerinden bahsetmemişlerdir. Sovyetlerin Türkistan’daki işgali ve buradaki bağımsızlık mücadeleleri sömürgecilik bağlamında değerlendirilmemiştir. Bkz. N. Bostancı, **a.g.e.**, s. 123.

¹⁰³ V. Nedim, “*Türk Devletçiliği İhtibas Devletçiliği Değildir*” **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.16vd.

¹⁰⁴ B. Asaf, “*Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru*”, **Kadro II/16** (Nisan 1933),s.34; Naci Bostancı’ya göre Kadrocular devlet ve devletçilikle alakalı yazılarıyla iktidarın batılı devlet anlayışını benimsediğini, bu devlet anlayışının liberal ve demokratik anlayışa uygun ve cemiyet hayatına müdahale etmeyen devlet anlayışı olduğunu ancak batının bile bu anlayışı terk edip devlet eliyle cemiyete müdahale etmek zorunda kaldığını göstermeye çalışmışlardır. İktidara, örnek aldıkları batının bile politikasını değiştirdiği gösterilerek Türkiye’nin hala liberal devlet anlayışını benimsemesi tenkit edilmiştir. Bkz. Naci Bostancı, **a.g.e.**, s.56vd.

¹⁰⁵ M.Türkes, **a.g.e.**, s.57.

gören SCF kapatılmış ve bu fırkanın ideolojisine karşı yeni bir ideoloji geliştirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu noktada Kadrocular, iktidar için önemli bir işlev yerine getirmişlerdir. CHF'nın elitleriyle Kadrocuların organizasyonel elit olarak yarışması bu işlev yüzündendir. Dolayısıyla Kadronun liberalizm karşıtı söylemleri SCF karşıtı söylemler olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁶

Ç. KADROCU HAREKETİN DEMOKRASİYE BAKIŞI

Kadrocular için demokrasi, hürriyet ve parlamentarizm olumsuz kavramlardır. Ancak tek parti, tek şef ve sınıfların reddi olumlu buldukları ve benimsedikleri fikirlerdir ve otoriter yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Demokrasi karşıtı tutumları Kadrocuların sosyalizmden çok faşizmden etkilendiğini göstermektedir. Kadrocular özellikle ekonomi politikalarında Sovyet Rusya'dan esinlenmişlerdir. Sınıf mücadelelerinin doğmasını önlemek için milli hâkimiyet yerine milli rehberlik formunu önermeleri faşizmden etkilendiklerini göstermektedir... Bununla birlikte Kadrocular Hitlere ve Almanya'da gelişen Nasyonal Sosyalist harekete de eleştiriler getirmişlerdir. Kadronun bu eğilimlerinde Türkiye'nin ve dünyanın o dönemdeki koşulları etkili olmuştur. 1929 dünya ekonomik buhranı Türkiye'yi de olumsuz etkilemiş, Serbest fırka denemesinin başarısızlığı, rejime yönelik eleştiriler, rejimin tam olarak yerleşmemesi ve arayışları Kadrocuların otoriter eğilimlerinde etkili olmuştur. Bununla birlikte Sovyetlerde sosyalist rejimin ve İtalya'da ki faşist yönetimin başarıları yanında Avrupa'da birçok ülkede otoriter yönetimlerin iş başına gelmesi Kadrocuların XIX. yüzyıl demokrasisinin yıkılacağına dair düşüncelere sahip olmasında etkili olmuştur.¹⁰⁷

Kadrocuların demokrasi ve halk hâkimiyeti ile alakalı önemli görüşleri vardır. Taner Timur, Türk devriminin çok partili bir demokrasiyi amaçladığını ancak Kadrocuların farklı bir görüşü savunduğunu belirtmiştir. Kadrocuların milli hâkimiyetinin Türkiye ve Fransa'daki gibi parlamenter rejim yerine bir kadronun milli rehberliği ile gerçekleşmesini arzuladıklarını ve buna temel olarak da Türkiye'de sınıfların ve sınıf kavgasının olmadığı tezini ortaya attıklarını belirten Taner Timur, Kadrocuların bu sebeple Türk

¹⁰⁶ İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 518vd.

¹⁰⁷ T.F.Ertan, **a.g.e.**, s.123vd.

devrimini faşizmden ve sosyalizmden ayırdıklarını ortaya koyarak Kadrocuları Türk Devriminden ayırmıştır.¹⁰⁸

Şevket Süreyya'ya göre ise XIX. yüzyıl demokrasisi dönemin karışık iktisadi münasebetleri içinde sıkıntılar yaşamıştır. XX. yüzyılın iktisat münasebetleri ve toplumun şartlarının siyasi nizamı olmak vasfını yitirmiştir. XIX. yüzyıl demokrasisi ile bugünkü toplumların iktisadi yapıları arasındaki gerginlik antidemokratik akımlara vücut vermiştir. Klasik demokrasinin harp sonu Avrupa'sının sorunlarını çözemeyeceği görülmüştür. Klasik demokrasi bugün şekli ile batıda verebileceğini vermiştir. Batı dışında da bir şey vaat edememektedir. Şevket Süreyya, gerek millet içinde ve gerekse milletler arasındaki çatışmanın keskinleştiği ve meselelerin ortaya çıktığı devirde, bilhassa sosyal disipline muhtaç memleketler için klasik demokrasinin artık tatmin edici ve ilerletici bir nizam olarak pek çok yetersizliğinin olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁹

Kadrocular, tek partili yönetimi savunmaktadır. Tek partili rejimlerin auto-kritik'i ortaya attığını ve eski liberal ve demokrat cemiyetlerin en şaşaalı âlemlerinden olan söz ve matbuat hürriyetinin yerini auto-kritik'in aldığını belirtmektedir. Liberal-demokrat cemiyetlerin, onların söylemlerinin ve hukuku beşer olarak ortaya attıkları beyannamenin hiçbir zaman gerçekleşmediğini, geçmiş devirde katliamların, sömürgeciliğin yaşandığını, silah teknolojisinin geliştiğini, sınıf kavgalarının, emek ve üretim esaretinin önüne geçemediğini, fuhşun, cinayetin, hırsızlığın, serbest meslekler sırasına geçtiği ve baştakilerin milletleri en çok soyup aldattığı devir diye tanımlar. Kadrocular, bütün bunların sebebinin çok partili rejimler ve söz ve yazı hürriyeti olmadığını belirtir ancak çok fırkalı rejimlerdeki hürriyetlerin kargaşalığın sebebi olduğunu dile getirir.¹¹⁰

Feroz Ahmad'a göre Kemalist rejim liberalizmi tam olarak reddetmemiş, hukuk üstünlüğü ve anayasal devletin önemini kabul etmeye devam etmiş ve faşistlerin yaptığının aksine evrensel ilkeleri inkâr

¹⁰⁸ T. Timur, **a.g.e.**, s.181.

¹⁰⁹ Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.144–145.

¹¹⁰ Başyazı, "Auto-Kritik", **Kadro** 3/30(Haziran 1934), s.5; Auto kritik ise şu şekilde açıklanmaktadır. Nasıl ki insan akşamları kendi kendisiyle hesaplaşıp doğrusunu ve yanlışını arıyor ve karşılıklı iki insan gibi birbirlerini sorguya çekiyorsa, bu durum haletin olgunluğu ve kemalin en yüksek mertebesine ulaşmak olup, cemiyette de bu durum kudretin, emniyetin, ahengin, erginlikle sağlamlığın en büyük ölçüsüdür.

etmemiştir. Feroz Ahmad devamla bu dönemde Kadro dergisinin ortaya çıktığını ve eski Marksist entelektüellerin (en radikal kesim), Kemalizm'le faşizmin eşitlenmesi durumuna karşı çıktıklarını belirtmiştir. Kadro'nun ilk hedefinin rejime ideoloji hazırlamak olduğunu belirten yazar, Kadrocuların kurtulması beklenen sömürge ve yarı sömürgelere de uygulanacak ideolojiyi oluşturmak amacıyla olduğunu ve kadro sayfalarında üçüncü dünyacılık kavramlarından bazılarının oluştuğunu yazar.

Feroz Ahmad, İtalya'nın bu dönemde Türkiye'deki rejimi de kendi faşizmlerin kopyası olarak nitelediklerini fakat Kemalistlerin faşizmi reddettiklerini ileri sürmektedir. Kadrocuların İtalyan faşist ideologlarla kalem kavgasına girdiğini belirten Ahmad, Kemalist rejimin sınıf oluşumunu değil, sınıf çatışmasını reddettiğini, bir burjuvazinin yaratılması için çalıştığını fakat Kadrocuların bu konuda samimi olmayıp sınıf oluşumunu reddettiklerini belirtir.

Feroz Ahmad'a göre Kadrocular İtalya'nın sömürgecilik iddiaları ile ortaya çıktığını ileri sürerek Kemalizm'in sömürgeciliğe karşı bir isyan olduğunu belirtmişlerdir. Kadrocuların, faşizmin yarı kapitalist topluma ait olduğunu görüşünü ileri sürerek Kemalizm'i hem Türkiye hem de dünyaya örnek bir model olarak ortaya attıklarını belirterek bunun bir abartma ve bu abartmanın da Kemalistlerin kazanmaya bağladığı yeni özgüven duygusunu yansıttığını ileri sürer. Feroz Ahmad devamında Mustafa Kemal'e Avrupa'dan da övgüler geldiğini ve bu durumun insanların kurnaz politikacının değil, girişimci kahramanın özlemini çektiği ağır kriz zamanlarının da siyasetin askıya alınmasını haklı çıkarmak için kullanıldığını yazar. Türkiye'nin Roma'nın tezlerine karşı çıkışında İtalya'nın yayılmacı amaçlarının da etkili olduğunu kaydeder.¹¹¹ Feroz Ahmad'ın yorumlarından Kadronun bir nevi iktidarın politikaları doğrultusunda demokrasi, tek parti yönetimi gibi konularda yazılar yazdığını ve dünyadaki gelişmelere göre yayınlarını ayarladıkları sonucu çıkmaktadır.

¹¹¹ F. Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.83-85; İtalya 1930'larla beraber sömürgeci söylemleri dile getirmiş, on iki adayı işgal etmiş ve İtalya'nın tarihsel hedefinin Asya ve Afrika'da yattığı belirtilmiştir. Bkz. a.g.e., s.85.

D. YAKUP KADRI FAKTÖRÜ

a. Kadrocu Hareket İçinde Yakup Kadri'nin Yeri

Yakup Kadri, Kadrocular içinde geçmişte Komünist hareket içinde olmayan ve bu hareketle ilgilenmeyen tek kişidir. Bunun yanı sıra Yakup Kadri, Milli Mücadele döneminden itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunmuş, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşundan derginin yayın hayatına başladığı zamana kadar bütün olayların içinde yer almış ve bu özelliği ile diğer Kadroculara göre rejim hakkında en fazla bilgiye sahip olmuştur. Yakup Kadri, milletvekili olmasından dolayı Kadrocular içinde bu özelliği ile de ön plana çıkmakta ve tek siyasi kişilik olarak önemli bir konuma sahip olmaktadır. Hükümetle dergi arasındaki ilişkilerde de milletvekili ve derginin imtiyaz sahibi olmasından dolayı özellikle sıkıntılı zamanlarda bir aracılık vazifesi görmüştür.¹¹² Bununla birlikte Karaosmanoğlu ailesinin bir ferdi olarak Ege bölgesinin ayan ailesine mensuptur ancak Yakup Kadri'nin büyük arazileri bulunmamakta ve toprakla bağlantısı kesilmiş durumdadır.¹¹³

b. Yakup Kadri'nin Türk İnkılâbına Bakışı

Kadro dergisinde Yakup Kadri tarafından Ankara, Moskova ve Roma üzerine yazılar yazılmış ve bu üç merkez karşılaştırılmıştır. Bu merkezlerin harp sonu devrin başka mahiyet arz eden üç büyük cemiyet hareketinin merkezi olduğu belirtilmiştir. Bu üç merkez arasında müşterek olanın klasik yollar ve kaideler haricinde yeniden ve teknik bir kuruluş olduğu, bu kuruluşta şart olan inkılâp idealizmi ve nefis garabetinin her üç hareketin rehber kadrosu için zaruri bir ahlak iştiraki olduğu ortaya konmuştur. Metod ve ahlak iştiraki Ankara, Moskova ve Roma'nın müşterek seciyesini teşkil edecektir. Türkiye'de hükümetin ve yetkili organların bu merkezleri tetkik etmelerini doğru bir hareket tarzı olarak

¹¹² Yakup Kadri'nin Kadrocular içindeki yeri ve rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.T. Faik Ertan, **a.g.e.**, s. 61vd; İ.Tekeli, S.İlkin, **a.g.e.**, s. 30-42.

¹¹³ Yakup Kadri 1889'da Kahire'de doğmuştur. Yakup Kadri'nin babası Kadri Bey Mısır'a gitmiş ve orada Mısır hanedanına yakın bir kadınla evlenmiş ve Yakup Kadri dünyaya gelmiştir. Yakup Kadri'nin çocukluğu Mısır'da sarayda geçmekle birlikte buradan ayrılmak zorunda kalmış ve Manisa'ya dönmüştür. Yakup Kadri'nin aile çevresi geniş ve Manisa ve çevresinde varlıklarını sürdürmelerine karşın Yakup Kadri'nin ailesine sahip çıkılmamıştır. Yakup Kadri'nin ailesi arazilerini satmak zorunda kaldığı için Yakup Kadri köy ve çiftlik hayatını bilmekle birlikte çiftçilikle meşgul olamayacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ.Tekeli, S.İlkin, **a.g.e.**, s. 4-11.

değerlendiren Yakup Kadri, Türkiye'nin ancak ahlak, tecrübe, metot ve teknik mübadelesi yapabileceği memleketlerin inkılâp entuzyazmına ve nefis garabetine sahip kahramanlık olan memleketler olabileceğini¹¹⁴ belirterek bir nevi bu memleketlerin örnek alınabileceğini belirtmektedir.

Yakup Kadri, *Kadro* dergisinde Ankara- Moskova, Roma adlı yazı dizisiyle bu üç ülkeyi karşılaştırmakta ve önemli bilgilen vermektedir. Bu yazı dizisinden dönemin ülkelerinin durumunu öğrenmekle beraber Yakup Kadri'nin bu ülkelere ve Türkiye'ye bakışını da anlamak mümkündür. Yakup Kadri'ye göre I. Dünya Savaşı liberalizmin ve Fransız ihtilalinin ortaya attığı fikirlerin sonunu hazırlamıştır. Yeni dünyada liberalizm ve Cemiyeti Akvam çökmüştür. Bu dönemde Sovyetlerde yeni bir dünya, insanlık, yeni bir cemiyet nizamı doğmaktadır. Bu hadiseyi 1789–1793 Fransız ihtilalinde Türk entelektüellerinin yaptığı gibi garip ve lakayt ve gafletle değil içten gelen bir dikkatle ve alaka ile takip ve tetkik etmek gerekmektedir.¹¹⁵ Yakup Kadri'ye göre yaşı kırkın üzerinde olan Türk milliyetçilerinin gözünde Çarlık rejimi iğrençlik ve korkunçluk ifade etmekte ve sebebi de üç dört asırdır Türklüğe uyguladığı zulüm ve baskıdır. Rus idarecilerinin son zamanlarda da İstanbul üzerinde hak iddia ettiklerini ancak 1917 Rus ihtilali ile Rusya'nın dünyaya bakışının değiştiğini ve bunu başlangıçta anlamadığını belirtmektedir. Türkiye ile Rusya'nın yakınlaşmasının tarihi zaruretlerden kaynaklanmakla birlikte bu olmasa da her iki ülkenin inkılâp platformunda yan yana olabileceğini ortaya koymaktadır. Ankara'daki nasyonalist şef olarak nitelediği Mustafa Kemal'in söylemlerinin komünizme mi gidiyor şeklinde değerlendirildiğini ancak Gazi'nin hiçbir zaman komünizme meyletmediğini belirtir. Gazi'nin düşman yerine Avrupa emperyalistleri ifadesi kullandığını, Moskova'daki komünizm şefinin ise dünyadaki bütün milli istiklal davaları bizim davamızdır dediğini ve iki liderin aynı dili konuştuğunu¹¹⁶ ileri sürmektedir.

¹¹⁴ *Başyazı, Kadro I/6* (Haziran 1932), s.3vd.

¹¹⁵ Y. Kadri, “*Ankara, Moskova, Roma*”, *Kadro I/6* (Haziran 1932), s.40; İ. Tekeli ve S. İlkin'e göre *Kadro*, Ankara, Moskova ve Roma'nın başarılarını ortaya koyarak Fransız inkılâbı prensiplerinin aşıldığına kanıt olarak göstermiştir. Kemalizm'in, Fransız inkılâbının yolunu izlediğinin bilindiği bir ortamda bu düşüncüyü ileri sürmek, gerginlik yaratmaktan ziyade başka aykırı örneklerle birlikte Ankara'nın başarısını vurgulayarak Fransız inkılâbı ile Ankara arasındaki bağları zayıflatmak ve yeni bir ideolojik çizgiyi daha kolay izler konuma getirmeye çalışmaktadır. Bkz. İ. Tekeli, S. İlkin, *a.g.e.*, s. 195.

¹¹⁶ Y.Kadri, “*Ankara, Moskova, Roma*”, *Kadro I/7* (Temmuz 1932), s.32–35.

c. Yakup Kadri'ye Göre Türk, Rus ve İtalyan Siyasal Yapılanmasının Birbirine Yaklaştığı Yada Uzaklaştığı Noktalar

Yakup Kadri, eski Rus Çarlığının Avrupa nazarında bir müstemleke memleketi olduğunu, Rus inkılâbının bu düzeni bozduğunu, emperyalizme karşı bir tepki olduğunu ve bu yüzden Avrupa tarafından hoş karşılanmayıp kötülendiğini belirtir. Rus çarlığının zulümlerinden bahsetmeyen Avrupa'nın Rus inkılâpçıların iç mücadelelerinden bahsedip halkı kırma tabi tuttuklarını yazdıklarını anlatarak Rus inkılâbının karşısında bir nevi dehşet ve nefret histerisine tutulduklarını belirtir. Herkesin komünist inkılâbın mahiyetini anlamakta güçlük çektiğini ve batının liberal burjuvalığının dar, küçük ve hasis ölçüleriyle anlamaya çalıştığına değinir. Marksizm'i anlamının eldeki kaynakların okunmasıyla mümkün olmadığını, Marksizm'in ve dünyanın zaman içerisinde değiştiğini, Rus inkılâbının bir fikir sisteminden doğduğunu, Rusya'da mevcut durumu yerinde görüp değerlendirmek gerektiğini ve o ana kadar yapılan değerlendirmelerde objektif olunmayıp taraf olunduğunu ileri sürmüştür. Odesa şehri hakkında bilgi verirken de dikkatini buradaki otorite çekmiştir. Bunu bir saf asker ve arkasında boz renkli halk kütleleriyle boz renkli asker şeklinde tasvir etmiştir. Aynı zamanda inkılâp havası ve ruhuna değinerek bu ruhtan başka bir şeyin yaşamasının mümkün olmadığına değinerek inkılâp ikliminin çok sert olduğunu ve uymayanların mahvolup gitmeye mahkûm olduğu şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.¹¹⁷

Yakup Kadri'ye göre İtalya'da Faşizm ve Mussolini'nin mutlak hâkimiyeti vardır. Şef olarak nitelediği Mussolini'nin tek bir işaretiyle kitleleri harekete geçirebildiğini ancak faşizmin İtalya'da mevcut durumun üstüne oturduğunu ve tek farkın ise tek ve mutlak otorite olduğunu belirtir. Rusya'da ise askeri disipline rağmen İtalya'da görülen tek şef ve otoritesinin bulunmadığını, inkılâpçıların neredeyse mağara devrinde yaşayan kitle devraldığını ve bu durumu değiştirdiğini, halkın inkılâba bağlı olup tehlikenin dışta olduğunu, kızıl ordunun asıl görevinin dış tehditleri bertaraf etmek olduğunu kaydeder. İtalya'da ise tehdidin dıştan değil içten geldiğini ve iktidarın kara gömleli teşkilatı ile içerde otorite kurduğunu kaydeder.¹¹⁸

Yakup Kadri, özellikle İtalya'daki tek ve mutlak otoriteye sahip yönetim biçiminden, disiplinden ve nizamdan etkilenmiştir. Türkiye'yi bu ülke ile

¹¹⁷ Y.Kadri, "Ankara, Moskova, Roma", **Kadro I/9** (Eylül 1932), s.34-38.

¹¹⁸ Y.Kadri, "Ankara, Moskova, Roma", **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.38.

karşılaştıran yazar, Türk inkılâpçıların iç ve dış tehlikeye aynı derecede önem vermesini, içerideki irtica hareketlerinde daima dış destek bulunduğunu, şapkalı, fraklı, sarıklı, cüppeli ayırt etmeksizin mürtecilerin bilerek ya da bilmeyerek dış düşmana hizmet ettiğini, silahla giremeyen düşmanın bunlar vasıtasıyla girmeye çalıştığına değinir. İnkılâp Türkiye’inde bu tehlikenin bazen şeyh, bazen kızıl bayrak, bazen de beyaz bandıralı liberalizm şeklinde olabildiğini ve bu liberallerin aynı zamanda istiklal ve milliyet aşkının çocuğu olan Gazi Türkiye’inde oy, yetki, nüfus ve vazife sahibi olduğunu belirtir.¹¹⁹

Yakup Kadri İtalya ve Rusya’nın inkılâplarını yerleştirmek ve yaşatmak ardına yaptığı uygulamalardan etkilenmiş ve Türkiye’nin de açık olmamakla beraber buna benzer uygulamalara girişmesini önermiştir. Özellikle İtalya’da ki tek parti, tek şef ve onun mutlak otoritesi ve disiplin yazar tarafından beğenilmektedir ve oralarda inkılâp karşıtlarına karşı yürütülen mücadele takdir edilmektedir. Türkiye’de ise inkılâp karşıtı olarak nitelediği kişilerin mevcut durumundan memnuniyetsizliğini ortaya koymakta, bunların tasfiye edilmesini ve bunlara karşı mücadele edilmesini önermektedir.

Yakup Kadri’ye göre Türkiye, Rusya ve İtalya’nın yaptığı inkılâplar, mevcut düzene karşı bir tepki olduğu için menşe itibariyle aynıdır. Ancak gayeleri ve yöntemleri birbirinden farklıdır. Faşizmin ve komünizm halk yığınlarının tam bir iman ve itikadı üzerine kurulduğundan ve bunu halklarından aldıklarından aynı sistemi paylaşırlar. Bundan dolayı, İtalyan on iki yıldır hürriyetsiz, Rus ise on beş yıldır ekmeksiz yaşamaktadır. Bu durum korku üzerine değil inanç üzerine kurulmuştur.¹²⁰

Moskova’nın inşasını bütün halk takip ettiğini ileri süren Yakup Kadri’ye göre, Türkiye’de böyle bir durum görülmez ve Ankara’nın inşasını ise çok az insan takip eder. Rusya’da beş yıllık plan her işin, her konuşmanın konusudur. Beş yıllık planın başarı ya da başarısızlığı hakkında çok şey söylenmekle birlikte dünyada insan çalışmasının kahramanlık haline gelmiş halidir. Batı, beş yıllık plana olumsuz bakmakta ancak ya başarılı olurlarsa diye korkmaktadır. Rusya’nın beş yıllık planı başarılı olması durumunda dünyanın mevcut cemiyet nizamlarını ortadan kaldıracaktır. Bu durum, sadece Rusya’nın başarısı değil komünizmin başarısı olacak ve taraftar bulacaktır.¹²¹

¹¹⁹ Y.Kadri, “Ankara, Moskova, Roma”, **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.39.

¹²⁰ Y.Kadri, “Ankara, Moskova, Roma”, **Kadro I/12** (Birinci Kanun 1932), s.33vd.

¹²¹ Y. Kadri, “Ankara, Moskova, Roma”, **Kadro I/12** (Birinci Kanun) 1932), s.33vd.

Yakup Kadri'ye göre Avrupa kapitalistleri, Rusya'nın yaptığının ülkeyi kalkındıracak bir kalkınma planı olmakla beraber bu planın dünyanın mevcut düzenini yıkacak ve değiştirecek bir plan olduğunu bilirler. Beş yıllık planın Türkiye'de de karşıtları olacaktır, küçük hesaplar yapılacaktır. Ancak beş yıllık plan bir sınaat ve ticaret planından ziyade bir harp ve inkılâp planıdır.¹²² Yakup Kadri bu fikirleri ileri sürerek özellikle beş yıllık kalkınma planına değinerek Türkiye'nin de bunu gerçekleştirmesini arzulamaktadır. Rusya'nın bunu başaracağına inanmaktadır.

Bir diğer önemli noktada Faşizm ve Sosyalizmin yapıcılık ve kuruculuk başarılarına değinirken bu iki sistemin sömürgeci yanlarını dikkate almamıştır. Naci Bostancı'nın da belirttiği gibi¹²³ Kadrocular özellikle Sosyalizme değinirken Rusya'nın sömürgelerine değinmemiştir. Faşizm ve kapitalizmle ilgili değerlendirmelerde sömürgecilik vasıflarına değinilmiştir.¹²⁴ Ancak Yakup Kadri'nin değerlendirmelerinde Roma ve Moskova'nın başarılarında sömürgeleri ve bu sömürgelerin etki ve payından bahsedilmemektedir.

Yakup Kadri, Rusya'da Bolşeva köyündeki izlenimlerini aktarırken de orada ferdin değil cemiyetin önemli olduğunu belirtir. İyi bir cemiyet ve muhitte ferdinde iyi ve faydalı olacağını ileri sürer. Komünizmin minyatürünün görüldüğünü belirttiği köyde umumi meydan, umumi mutfak, yemekhane, kadınlı-erkekli işçi yığını ve komüne mahsus işlerin konuşulduğu halk şuralarının bulunduğundan bahseden Yakup Kadri, Rusya'da kadın meselesinin de halledildiğini ve eski saray ve salon kadınlarından eser kalmadığını erkeğiyle eşit hale geldiğini ve bunun inkılâp sayesinde olduğunu söyler. İtalya'da ise kadından sadece analık vazifesi beklendiğini ve geri planda olduğunu ancak orada da milli iktisat şuuru ile hareket eden kadının milli gurura sahip olup İngiltere, Fransa ve Almanya'daki kadınlar gibi sokağa düşmediklerini ve aile skandallarının İtalya'da azaldığını belirtir.¹²⁵

Yakup Kadri'ye göre İtalya'da faşizmin yapıcılık ve kuruculuk gücü İtalya'nın çehresini değiştirmiştir. Türk İnkılâbında ise bu yapıcılık ve kuruculuk hamlesi ise görülmemektedir. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğundan kan ve ızdırıp

¹²² Y. Kadri, "Ankara, Moskova, Roma", **Kadro I/12** (Birinci Kanun 1932), s.34vd.

¹²³ N. Bostancı, **a.g.e.**, s.123.

¹²⁴ V.Nedim, "Türk Devletçiliği İhtibas Devletçiliği Değildir", **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.16 vd; Burhan Asaf, "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", **Kadro II/16** (Nisan 1933),s.34; Ş.Süreyya, "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I-Faşizm", **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.7-14.

¹²⁵ Y.Kadri, "Ankara, Moskova, Roma" **Kadro II/14** (Şubat 1933), s. 39-44.

yolu ile koparılmış harap bir ülkedir. Yapılan yüzlerce km. demiryolu ile Anadolu ortasında bir şehir kurmaya çalışılmaktadır. Türkiye, İtalya ve Rusya'nın gerçekleştirdiği başarıyı gerçekleştirememiş ve bunda plansızlık yanında memleketin umumi verim durumundaki halsizlik etkili olmuştur. Plan bu verimi artırabilirdi ancak Türk İnkılâpçıların ekonomik meselelerdeki acemiliği ve bunların sınırlı bir kesimde olsa nazari ve ameli olarak inkılâpçılık kafasından, hamlesinden yoksun oluşu planlı ve sistemli bir inşa devresine girilmesine engel olmuştur. Rusya'da beş yıllık planla birlikte fabrikalar kurulmuş ve bu fabrikalar binlerce kişinin çalıştığı karınca yuvalarına benzemektedir. Rusya'da herkes sadece tiyatro salonlarında oturmaktadırlar.¹²⁶

Yakup Kadri, burada Cumhuriyetin ilk on yılının muhasebesini yapmakta ve oldukça ağır bir eleştiri getirmektedir. Yakup Kadri tamamen açık olmamakla birlikte Türk İnkılâbında yapıcılık ve kuruculuk hamlesi görülmez fikrini ortaya atarak Türkiye'de inkılâp olmadığını ihtilal aşamasında kalındığını belirtmek istemiştir. Bu fikre göre Türkiye'de pek fazla bir şey değişmediği sonucu çıkar. Yakup Kadri bu fikrini Türkiye'nin yeni neslinin Avrupalılaştırma siyasetini değerlendirirken¹²⁷ de işlemiştir. Burada Yakup Kadri'ye göre Türkiye'de inkılâp gerçekleşmemiştir sonucu çıkmaktadır. Yakup Kadri bu tezi ile diğer Kadrocularla çelişmiş gibi görünmekle birlikte aslında çelişme yoktur. Başta Şevket Süreyya olmak üzere Kadrocular Türkiye'de bir inkılâp olduğunu ancak inkılâbın ideolojisinin ortaya konmadığını ileri sürerek kendileri inkılâbın ideolojisini işlemeyi görev kabul etmişlerdir. Bunu dile getirirken de inkılâp bitti gibi söylem içimde olanları sert biçimde eleştirmişlerdir. Aslında Kadrocular, İnkılâp var ancak ideoloji yok derken inkılâbın gerçek anlamıyla yaşatılmadığını, amacından saptırıldığını, içinin boşaltıldığını söylemeye çalışmışlardır. Dolayısıyla görüş ve önerilerinde mevcut durumdan memnun olmadıkları ve olması gerekenler hakkındaki fikirleri ön plana çıkmaktadır. Milli Kurtuluş Hareketi adını verdikleri ideoloji ile de düşüncelerinin hayata geçirmeye çalışacaklardır. Fikirlerini ideolojiye dayandırmaları ve Türk inkılâbının gereklerinin yerine getirilmesi tezi etrafında hem geçmişin olumsuzluklarını ortadan kaldırmak hem de gelecek adına düşüncelerini hayata geçirmeye çalışacaklardır. Milli Kurtuluş hareketine göre olması gerekenleri ortaya koyarken

¹²⁶ Y.Kadri, "Ankara, Moskova, Roma", **Kadro II/13** (İkinci Kanun 1933), s.29vd.

¹²⁷ Y.Kadri, "Ankara, Moskova, Roma", **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.40-43.

aslında geçmişe yönelik inkılâpların gereğinin yerine getirilmediğini de ima etmişlerdir.

Kadrocular, bu düşüncelerini derginin ikinci sayısında dile getirmişlerdir. Yüzük hikâyesi olarak ta adlandırılan yazıda Milli Mücadele sırasında herkesin elinde olan ve paylaşılmayan milliyetçilik yüzüğünün sonraki dönemde paylaşılmaya çalışıldığını ve herkesin bu yüzüğün kendisinde olduğunu iddia ettiğini ileri sürmüşlerdir. İnkılâbı bir savaşa benzeten Kadrocular o dönemde durgunluk görülmesinin aldatmamasını, inkılâbın devam ettiğini, fikriyatının oluşturulması gerektiğini, mücadelenin devam etmesini, Kadronun hakiki yüzüğün kimde olduğunu tayine çalışacağını belirtmiştir.¹²⁸ Kadrocular bu yazıyla daha en baştan düşüncelerini ortaya atmışlardır. Bu yazı dolayısıyla Mustafa Kemal'e şikâyet edilmişlerdir. Yakup Kadri, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek meseleyi halletmiş ve bu gibi tartışmalara ve şikâyete yol açacak yazılarda Mustafa Kemal Paşa tarafından açıklama yapması istenmiştir.¹²⁹ Kadrocular bu yazıyla iktidara sahip olup ta inkılâpçılık fikrinden vazgeçenleri, İnkılâbın gereklerinin yerine getirilmediğini dile getireceklerdir. Bu yazıyla kendilerinin inkılâpçı ve milliyetçilik yüzüğünün gerçek sahibi olduklarını da ortaya koymaya çalıştıklarını ve göreve talip olduklarını söylemekte mümkündür.

¹²⁸ Kadrocuların Mustafa Kemal Paşa'ya şikâyet edilmesine de yol açacak yazı derginin ikinci sayısında yazılmıştır. Kadro başlıklı yazıda bir piyesten alıntı yapılarak bir babanın üç oğluna birer yüzük verdiğini, üç yüzüğün birbirine benzediğini (Müslümanlık, Hıristiyanlık, Yahudilik) ama hakiki yüzüğün hak dini temsil ettiğini, bunun belli olmasının ise uygulamalar ve icraatlar ile ortaya çıkacağı ortaya konmuştur. Kadrocular alıntıdan sonra bu hikâye ile Türkiye arasında bağ kurmuşlardır. Buradaki yüzüğü Türk inkılâbında yönetime sahip olanların Milliyetçilik yüzüğüne sahip olmaları açısından olarak değerlendirmişlerdir. Bu yazı şu şekildedir: “ *Milli Kurtuluş inkılâbını noksansız ve bütün diğer mazlum milletlere örnek bir surette tamamlamaya çalışan Türkiye’de herkes, “milliyetçilik” yüzüğünün yalnız kendisinde olduğu iddiasındadır. Milli mücadeleden bergüzar kalan yüzüğün kıymetini, bu kadarı bile teyit ediyor. Yalnız tarihin hür, müstakil ve müsavi haklı milletlerin doğuşuna gebe kaldığı o büyük günlerde, yüzüğü inhisar altına almak kimsenin aklına gelmez. O’nu her değerli cephe neferinin parmağına, hadisenin kendisi takardı. İddia zaten yoktu. Hareket zaten esastı. Zaten bütün inkılâp cephesi, yapanlardan ibaretti. Cepenin bugünkü durgunluğu kimseyi aldatmasın, İnkılâp bütün hızıyla devam ediyor. Yapının en çetin muvazene hesaplarını tatbik etmek sırası gelmiştir. İnkılâbın öylece fikriyatını yapmak lazım ki, cihana “tezatsız milleti” vermek için canından kanamaya katlanmış olan Türk Milleti, bu işte herhangi bir tağşış teşebbüsünün kale duvarına çarpan bir zehirli ok gibi ikiye bölüneceğinden emin olsun... Hakiki yüzük kimdedir? Kadro bu suale, millet davasına bağlı olmasındaki ileri şuur ve ileri imanla cevap vermeyi daima tercih edecek ve hakiki yüzüğün kimde olduğunun tayinini, Türk münevverliğine ve Türk tarihine bırakacaktır.*” Bkz. *Başyazı, Kadro I/2* (Şubat 1932), s.3vd.

¹²⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, İstanbul 1998, s.21–28; Y. Kadri, *Politikada 45 Yıl*, s.99vd.

Kadro Dergisi Türk İnkılâbının ideolojisini ortaya koymak iddiası ile yayımlanmıştır. Bununla birlikte 1923–1932 yılları arasında yapılanları belli bir ideoloji çerçevesinde pek fazla ele almadıklarını ve eleştirdiklerini, sadece Türk Milli Mücadelesini Milli Kurtuluş Hareketi adını verdikleri ideoloji çerçevesinde değerlendiklerini görmekteyiz. Kadrocular için asıl önemli konu olanlar değil olması gerekenlerdir. Yakup Kadri, ayrıca nazari ve ameli olarak inkılâpçılık kafasından yoksun şeklinde bir değerlendirmeye o tarihe kadar yönetimi elinde tutan kesimi¹³⁰ suçlamaktadır. Yakup Kadri, net bir biçimde isim vermemekte ancak genel siyaseti eleştirmektedir. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa sorumluluk makamında bulunan iki kişidir. Dolayısıyla bu eleştirinin muhatabı da onlardır.

Yakup Kadri, daha sonraki yıllarda kaleme aldığı Atatürk adlı eserinde de Atatürk dönemini büyük inkılâp küçük politika olarak değerlendirmiştir. Atatürk'ün Türk inkılâp tarihinde yıllardır en büyük engel olan Babiâli zihniyetini ve kadrolarını ortadan kaldıramadığını ve bu durumun Türk inkılâbının dinamik hamlesini durduran ilk sebep olduğuna değinir ve Babiâli kadrolarının da cumhuriyetle beraber idarede tekrar görev aldıklarını belirtmektedir... Türk inkılâp tarihinin tezatlarla dolu olduğunu, bunun sebebinin ise inkılâbın inkılâpçı kadrolardan, bir hareket ve taktik plandan mahrum olmasına bağlar. Yalnızca

¹³⁰ Emre Kongar, Kemalizm'i değerlendirirken benzer görüşlere yer vermektedir. Emre Kongar, Türk Milli Mücadelesindeki antiemperyalist tutumun daha sonraki dönemde zayıfladığını, önceliğin dinsel-geleneksel imparatorluğun yerine ulusal devleti kurmaya verildiğini, karşı emperyalizm ve bağımsızlığın kazanılmış hedefler olarak görülüp, batılılaşmanın hedef alındığını belirtmektedir. Kongar'a göre Kemalizm, altı ok çerçevesinde kalmış, ideoloji güncel gerekçelere kurban edilmiştir. CHP, çağdaş toplum yaratma görevinin ağırlığıyla Kemalizm'i evrensel bir biçimde yorumlayamamış, Türk inkılâbı sınırlar içinde kalmış, altı ilke dünya siyasetine yeni değerler getirmemiş sadece batılılaşmayı sağlayan araç haline sokulmuş, Kemalizm'in emperyalizme karşı verdiği mücadele ve evrensel yönü ile toplumu harekete geçirecek yönleri dar zihniyetli politikacılar elinde amacından uzaklaştırılmıştır. Kemalizm'in asıl kapsamı ile topluma Kemalizm diye sunulan eklektik ve güdük ideoloji çelişmiştir. Emre Kongar, bu noktada Kadronun devreye girdiğini ve Kadro eyleminin topluma resmi görüş adına sunulan ideolojinin evrensel ve ulusal tüm eksikliklerini tamamlamak ve gerçek Kemalist ideolojiyi oluşturma çabası olduğuna değinir. Kadronun oluşturmaya çalıştığı ideolojinin Mustafa Kemal'in düşüncelerine daha yakın olduğunu ve bunun yanı sıra toplumu bir arada tutacak ve belli istikamete sevk edecek ideolojiyi ortaya koyduğunu belirtir. Kadronun hem Atatürk'ü geniş kapsamlı ve doğru yansıttığını, hem de bir ideolojiden beklenen işlevi yerine getirdiği içinde gerçek bir ideoloji ortaya koyduğunu ileri sürmektedir. Kongar, Kadronun psikolojik ve sosyal-psikolojik açıdan bir devrim ruhu yaratmaya çalıştığını ve Türk Devriminin evrensel boyutlarda yorumunu yapmak için çabaladığını ve her iki amacında da başarılı olduğunu belirtmektedir. Kadronun İnkılâp heyecanı ve İnkılâp psikolojisi gibi başlıklar altında ideolojisini ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bkz. Emre Kongar, **Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk**, İstanbul 2008, s. 324–329.

Mustafa Kemal'in inkılâbın vahdet ve şuurunu taşıdığını, Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde neredeyse tek başına mücadele ettiğini, İnkılâpları gerçekleştirirken çok yakınındakilere bile en son haber verdiğini ileri sürmektedir. Bizantinizma adını verdiği ikinci büyük engelin ise inkılâplara engel olduğunu, İsmet Paşa'nın da bunun farkında olup bunu bürokrasi ile yenmeye çalıştığını, bürokrasinin ise normal devreye girmek ve devlet otoritesi tesis etmek gibi fikirleri ortaya atıp, inkılâpları durdurduğunu, inkılâbın anormal bir devre olmadığını, ancak bu söylemin eski Babîâli kadrolarının ihyası ve eski idarecilik zihniyetinin yeniden teessüsü olduğunu ve köhne Osmanlı Devleti havasının milli mücadeleden sonra tekrar yerleştiğini ileri sürmektedir. İnkılâbın en atılğan kuvvetlerinin ise bu zihniyet sayesinde normallik ve devlet otoritesi adına yapılan hierarşiyon neticesinde devre dışı bırakıldığını belirtmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra geçen on yılda pek fazla bir şeyin değişmediğini de ileri sürmektedir.¹³¹

¹³¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Atatürk**, İstanbul 1981, s.138-167; Yakup Kadri'nin değerlendirmesine yakın bir değerlendirmede Sabahattin Selek tarafından yapılmıştır. Sabahattin Selek'e göre, Yeni Türkiye'de devletin asli unsurlarında Osmanlının kalıntıları yaşamaktadır ve devlet ve toplum hayatında bu etki görülmektedir. Yeni Türkiye, Osmanlıktan kurtulamamıştır. Yeni insan yetiştirmeden yeni düzen ve devlet kurmak mümkün değildir. Türkiye'de çok büyük değişiklikler yapılmakla birlikte bunlar üst yapıda kalmış, topluma inememiştir. Devletin kurucuları bunu arzulamamakla birlikte Milli mücadelede gösterilen hedefler gerçekleşmemiş, en ileri radikal ve reformcular bile Osmanlıktan bağlarını koparamamışlardır.. Osmanlı devrim geleneğinden geldikleri için bağlarını koparamamış olan bu grup yeni devletin kuruluşunda görev almıştır. Anadolu ihtilali ve İstiklal Harbi ile Türkiye'de İslam imparatorluğundan milli devlete, teokratik devletten parlamenter cumhuriyete ve ortaçağ ekonomisinden modern kapitalist ekonomiye geçiş gibi radikal değişiklikler yapılmış ancak idare mekanizmasına Osmanlı zihniyetinin yerleşmesi talihsizlik olmuştur. Anadolu ihtilali bir halk ve milli burjuva hareketi değildir. Bu İhtilal çoğunluğu itihatçı asker- sivil aydınlardan oluşanların yani seçkinlerin yarattığı ve yürüttüğü harekettir. Fikri yönü vatan ve millet mefhumlarıdır ancak başlangıçta hareketin hazır ideolojisi ve ideologu yoktur. Hareketin lideri aynı zamanda ideologu olmak zorunda kalmıştır..Milli Mücadelede vatan ve millet mefhumları etrafında amaç birliği bulunmakla birlikte bir kısmı saltanat ve hilafeti kurtarmak istemişlerdir. Bu iki kurumda ilerde ihtilalciler tarafından tasfiye edilmişse de bazı tavizler verilmiştir. Bunun yanı sıra Milli Mücadele döneminde de ihtilal mi yoksa inkılâp mı şeklinde görüşlerin ve gelecekle ilgili düşüncelerin Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde işlendiğini, ancak net bir görüş ortaya konmayıp vatan kurtulsun sonra düşünülür şeklinde düşüncenin hâkim olduğunu, yinede bir düşünür ve ideoloji eksikliğinden bahsedildiğini, milli hareketin nazari, felsefi ve sosyal- siyasal bir eğilimin sonucunda gerçekleşmediği dile getirilmiştir. [Bkz. Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul 1976, s. 697 vd]; Doğan Avcıoğlu'da Atatürk'ün reformları gerçekleştirirken bürokrasiden engel gördüğünü, Eğitim reformunda, Latin alfabesinin kabulünde, köy eğitimini yetiştirme ve köy enstitüsü kurma girişiminde Talim ve Terbiye kurulunun engel olmaya çalıştığını ve Atatürk'ün kendisinin ayrı bir kurul oluşturarak reformları gerçekleştirdiğini, hatta İsmet Paşa'nın Latin alfabesine geçişte razı olmadığını, Darülfünun da inkılâpları benimseme ve benimsetme yolunda ki görevini yapmadığını belirtmektedir. [Bkz. Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi IV**, İstanbul 1978, s.1360 vd].

Kadro hareketinin en önemli düşüncelerinden birisi Türk inkılabı, bu inkılabın anlaşılıp gereklerinin yerine getirilmediği, klasik batı demokrasilerine benzetildiği ve inkılapçılık düşüncesinden mahrum kadronun yönetime hakim olarak inkılapları engellediğidir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu süreçte yalnız başına mücadele ettiği düşüncesinden hareketle Kadrocular bu düşüncelerini ortaya koyarken aynı zamanda kendilerini ön plana çıkarmakta, inkılâpları anlayan ve inkılâpların ideolojisini ortaya koyan seçkin kadro olarak Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde devleti yönetmeye talip olmaktadır. Bu düşüncelerini açık bir şekilde ortaya koyamamakla birlikte bütün Kadro neşriyatının ana fikrinin Türk inkılâbının gereklerinin yerine getirilmediği ve yönetici kadronun çoğunluğunun inkılâpçılık düşüncesinden mahrum olup Mustafa Kemal Paşa'nın bu süreçte yalnız kaldığı şeklinde şekillendiği görülmektedir. Dolayısıyla Kadrocular inkılâp kadrosuna dahil olmak ve devlet yönetimine geçmek amacındadırlar. Kadro dergisinin ikinci sayısında yayınlanan milliyetçilik yüzüğü ile alakalı ve bu yüzüğün kimde olduğunun tayininin Kadrocular tarafından yapılacağı ve Kadronun Mustafa Kemal Paşa'ya şikâyet edilmesine de yol açan yazıda da yönetici kadronun inkılâp düşüncesinden mahrum olduğu düşüncesi işlenmiş ve Kadrocular kendilerini ön plana çıkarmışlardır.¹³²

Kadrocuların sonraki yıllarda da Atatürk'ün inkılâpçılık düşüncesi ve eyleminde yalnız kalıp, kendi kadrosunu kuramadığı ve Türk inkılâbının gereklerinin yerine getirilmediği düşüncesini taşıdıkları görülmektedir. Şevket Süreyya'nın Tek Adam Mustafa Kemal I-II-II adlı eseri¹³³ bu ana fikir üstüne gelişmiştir. Yakup Kadri düşüncesini büyük inkılâp küçük politika¹³⁴ şeklinde belirtmiş, Vedat Nedim ise ideolojisiz devrim olarak adlandırarak özellikle Atatürk'ten sonra Türk inkılâbının ve Atatürk düşüncesinin içinin boşaltıldığını ve özünden uzaklaştırıldığını¹³⁵ ileri sürmüştür.

Niyazi Berkes'e göre Kemalizm devrimi, Mustafa Kemal'in arkasındaki bir avuç ilericiler ile, gene bu savaş içinde bulunan muazzam bir gericiler kitlesi arasında, didişile didişile santim santim koparılmış bir devrimdir. N. Berkes, **İki Yüzyıldır Neden Bocalıyoruz**'dan aktaran D. Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 1362.

¹³² Bkz. *Başyazı*, **Kadro I/2** (Şubat 1932), s.3vd; Milliyetçilik yüzüğü yazısı için bkz. Bölüm II, s. 121.

¹³³ Ş.S.Aydemir, **Tek Adam-Mustafa Kemal I-II-III**, İstanbul 1999.

¹³⁴ Y. K. Karaosmanoğlu, **Atatürk**, s.138-167.

¹³⁵ V.N.Tör, "İdeolojisiz Devrim", **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973)**, s.370vd.

ç. Türk Toplumuna Bakışı

Rusya ile Türkiye'yi karşılaştıran Yakup Kadri, Türkiye'de de inkılâp olduğunu ancak Türkiye'de hala bunun farkında olunmadığını, tembellik ve uyumsuzluğun hâkim olduğunu ileri sürer. Özellikle Rusya'da böyle şeylerin olmadığı ve halkın inkılâp ve başarıları üzerinde kafa yordüğünü ve Rus inkılâbının başarıya ulaştığını belirterek kızıl meydanda milyonların bunun için bir araya geldiğini ortaya koyar.¹³⁶

Yakup Kadri, Rusya'nın hükümet otoritesi ve inkılâpçılık ruhundan oldukça etkilenmiştir. Yakup Kadri yinede Rusya'da tezatların hala ortadan kalkmadığını, değişim geçirdiğini, İnkılâpçıların bile bunu reddetmediğini, Rus entelektüellerinin hala burjuva hayat tarzını yaşadığını, dans meraklısı ve rujlu kadınların, disiplinsiz gençlerin bulunduğunu ancak bunların giderek azaldığını, Türkiye'de Eski Beyoğlu ve Şişli âlemlerini hatırlattığını belirterek hoşnutsuzluğunu dile getirir. Rusya'yı inkılâp Türkiye'si ile karşılaştırır ve Ankara'da bile manevi atmosferin semte göre değiştiğini belirtir. İstanbul'da kozmopolitlik, adamsendecilik, kalenderlik ve derbederliğin hala devam ettiğini, herkesin Beyoğlu'na akın ettiğini, yeni Türk nesillerini Avrupalılaştırmak sisteminin dört terbiye şeklinin (sinema, caz, bar ve kumar) en kuvvetli esaslar olduğunu, İstiklal Caddesi adını postacılar ve tramvay kondüktörleri dışında kimsenin bilmediğine değinir. Önemli bir tespit yaparak bazı şeylerin adının değiştirilmesiyle mahiyetlerinin değiştirilebileceği fikrinin inkılâp hareketinin yarım yamalak kalmasının sebebi olduğunu ortaya koyar. Yakup Kadri'ye göre, "Türk inkılâpçıları lüzumundan fazla iyimserdirler. Bunlar arasında birçokları hükümetin bilmem kaç yıl evvel verdiği bir kararın veya meclisten çıkmış bilmem hangi kanunun hayatta bir tatbik ve tahakkuk sahası bulduğuna kanidir. Hâlbuki bugün inkılâbımızın bu onuncu yılında, hile-i şer'iyesiz şapka ve kasket giyenler, kanunu medeniye göre evlenip boşananlar ve yeni harflerle yazıp okuyanlar bütün Türkiye'de on bin kişiyi geçmez. Bütün Anadolu kasabalarında, Ankara'nın, İzmir'in ve İstanbul'un bütün kenar mahallelerinde kadınlar sımsıkı kapalıdır. Kocalarına şeriatça bağlıdır." Yakup Kadri bu değerlendirmesiyle inkılâpların halkın hayatını değiştirmedeğini, uygulanmadığını, inkılâpçıların bazılarının da dar görüş sahibi olup sadece yasanın çıkmasıyla yetinip halka nüfuz etmeyi düşünmediğini eleştirmektedir.¹³⁷ Yakup Kadri'nin özellikle Avrupalılaştırma

¹³⁶ Y.Kadri, "Ankara-Moskova-Roma, Halk Terbiyesi", **Kadro II/15** (Mart 1933), s.32-35.

¹³⁷ Y.Kadri, "Ankara, Moskova, Roma", **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.40-43.

sistemi ve bunun dört ayağı şeklinde tasvir ettiği sinema, caz, bar ve kumar ve inkılâpların anlaşılıp yaşanmadığı tespiti yerinde bir tespittir. Cumhuriyetin beklide en önemli meselesine değinen Yakup Kadri, Türkiye'nin büyük bir yarasına parmak basmıştır. Türkiye'de Türk İnkılâbı ve çağdaşlaşma bazı kesimler tarafından bu şekilde algılanmış ve hala da bu şekilde algılanmaya devam etmektedir. Atatürk'ün çağdaşlaşma fikrinde milliyetçilik, laiklik, demokrasi ve ilim zihniyetinin yerleştirilmesi hâkim iken Türkiye'de Atatürk çağdaşlaşmasının Yakup Kadri'nin yukarıda değerlendirdiği şekilde bir çağdaşlaşma olarak algılandığını ve özellikle laiklik ve ilim zihniyetinin bir kenara bırakıldığını belirtmemiz yerinde olacaktır. Atatürk'ün ilmi rehber kabul eden görüş ve uygulamalarının yerini, Yakup Kadri'nin tasvir ettiği batılılaşma almış ve bu batılılaşma sadece batıya görüntü olarak benzeme şeklinde olmuştur. Dolayısıyla Atatürk'ün çağdaşlaşma ve batılılaşma anlayışının Türkiye'de pek fazla anlaşılmadığını belirtmemiz yerinde olacaktır.

Türkiye'de nereye bakılsa müthiş enerji israfı olduğuna değinen Yakup Kadri, suların boşuna aktığını, madenlerin boşuna çıktığını, insanların boşuna çalıştığını, zamanın hep boşuna geçtiğini ileri sürmektedir. Yakup Kadri, köylünün hala çok kötü şartlar altında boşa çalıştığını, kıtlıklarla uğraştığını, ancak hiçbir zaman sıcak ve aydınlık bir dam altında yatmadığını, boğazından yağlı bir yemek geçmediğini, ayaklarının kundura görmediğine değinerek suçlunun ise organizasyonsuzluk olduğunu belirtir. Böylece maddi kuvvetler yanında manevi kabiliyetlerinde heba olduğu, inkılâp gençliğinin ise çaresiz beklediğini ve bu gençliğin yapıcılık ve kuruculuk kudretine ihtiyaç olduğu ortaya konur. Gençliğin ise kendi haline bırakılarak sıradan işlere yöneldiğini ve bunun Türk gençliğine zarar verdiğini ve inkılâbın tam zaferinin ve memleketin tam selametinin ancak Türk gençliğinden beklenebileceği¹³⁸ belirtilerek bu konuda da eleştirilerde bulunulur. Yukarıda da görüldüğü gibi Türkiye'nin en önemli meseleleri ele alınmış ve oldukça ağır içerikli bir değerlendirme yapılmıştır. Ancak bu yazıda doğrudan hükümete eleştiri yapılmamakla beraber sayın organizasyonluğunun bunda etkili olduğu belirtilmiştir. Ancak doğal olarak hükümet bütün bunlardan sorumlu makamdır ve dolaylıda olsa tenkit edilmekte ve organizasyon yapmadığı için eleştirilmektedir.

¹³⁸ Y. Kadri, "Heba Olan Enerjiler" **Kadro III/29**(Mayıs 1934), s.47vd.

Yakup Kadri'de Rusya ve İtalya'ya hayranlık belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır ve Türkiye'nin durumu beğenilmemektedir. Öne çıkan beğenme ise bu ülkelerdeki tek parti ve otoriter yönetim biçimi ve bunun olumlu yanlarıdır. Bununla birlikte Yakup Kadri'de görülen tek parti ve otoriter yönetim taraftarlığı o dönem Türkiye'sinde genel eğilimdir. Bu dönemde liberalizm ve demokrasinin itibarı kalmamış ve tek partili rejimlerin fikirlerinden çok bu sistemde devletin toplumun örgütlenmesindeki rolü ön plana çıkmıştır.¹³⁹ CHF'na bağlı ve çoğunluğu milletvekili olan yazarlar tarafından da paylaşılan bir düşüncedir. Bu dönemde devlet yönetiminde eleştiri ve denetimin olması için muhalefet partisine gerek olmadığı, ekonomik temele dayalı SCF denemesinin başarısız olduğu, sınıfsal temele dayalı parti kurulamayacağı vurgulanarak Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve İtalya'daki otoriter ve diktatör yönetimlerin başarılarına değinilmiş, Türkiye'de otoriter bir yönetime ihtiyaç olduğu üzerinde durulmuştur ve bir özenti olduğu görülmüştür. Ancak Mustafa Kemal Paşa Faşizm, Nazizm, Komünizmin karşısında olduğunu belirtmek gerekmektedir. Fakat partili yazarlarca komünizm ve faşizm bir sistem olarak değil de parti anlayışı içerisinde ele alınmıştır. Ülkede disiplini sağlayacak, devrim ilkelerini benimseyecek ve halka yayacak bir siyasal örgütleniş biçimi olarak komünist ve faşist partilerin disiplinli parti örgütü örnek gösterilmiştir.¹⁴⁰ Bu durumun gerçekleşmesinde CHF'nın tek parti yönetimini meşrulaştırmakta etkili olmuş ve tek parti hâkimiyetinin gerekçesi olarak yukarıda açıklanan fikirler ortaya atılmıştır. Yakup Kadri'de de bu durum açık bir şekilde görülmekte ve Türkiye'de ki mevcut tek parti ve tek partinin meşruiyetini sağlama düşüncesi açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla dönemin Türkiye'sinin genel eğilimine uygun bir durum ortaya çıkmıştır.

E. KADRO HAREKETİ KARŞISINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA

a. Batıyı Algılama Farklılığı

Kadro Hareketi, Türk inkılâbının ideolojisini sistemleştirme görevini üzerine alan bir aydın hareketidir. İdeolojiyi yani Kemalizm'i oluştururken özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın siyasal, sosyal ve ekonomik görüşlerine tam anlamıyla uyuşmamışlardır. Kadro'nun batıya karşı bakışı Mustafa Kemal Paşa'nın bakışından farklıdır. Mustafa Kemal Paşa'da Fransız devrimi fikirleri etkilidir ve kendi döneminde tek parti yönetimi olmakla birlikte demokrasiyi benimsemiştir. Ancak Kadrocular batılı değerlere yani Fransız devrimine ve

¹³⁹ F.Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm'e**, s. 170vd.

¹⁴⁰ Ç Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.31-41; CHF'lı yazarların tek partili yönetimi savunmaları hakkında ayrıca bkz. İ.C.Koç, a.g.e., s. 15, 94vd.

demokrasiye karşıdır. Kadroya göre Türk inkılâbı kesinlikle bir batılılaşma hareketi değildir ve Fransız devriminden etkilenmemiştir. Kadrocular, Fransız devrimi sonrası gelişen liberalizme karşıdır... Kadrocular, Avrupa'nın merkez olduğu ve üstünlüğü konusunda iktidardan farklı düşünmekte ve Avrupa sisteminin çöktüğünü savunmaktadırlar¹⁴¹... Kadrocular, Mustafa Kemal Paşa'nın ekonomi politikası ile de çelişmektedir. Mustafa Kemal Paşa ve hükümet pragmatik (faydacı) devletçiliği savunurken, Kadrocular, sosyalizme ve liberalizme alternatif olan ideolojik devletçiliği savunmuştur.¹⁴²

Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı ve CHF'nin genel başkanı olması dolayısıyla önemli bir konumda ve sorumluluk makamındadır. Ancak Kadrocuların Mustafa Kemal Paşa'yı doğrudan eleştirmediklerini, hükümeti ve uygulamalarını eleştirdiklerini söyleyebiliriz. Mustafa Kemal Paşa'nın Kadronun çalışmaları ile ilgili gönderdiği yazıyı da sütunlarına taşımışlardır.¹⁴³ Aynı şekilde

¹⁴¹ Kadrocuların demokrasiye ve liberalizme karşı olduğu dönemde dünyada ve Türkiye'de demokrasi ve liberalizm gözden düşmüş durumdadır. 1930'dan sonra Türkiye'de tek parti hâkimiyetinin giderek güçlendiği görülmektedir. Bkz. **Bölüm I**, s. 46vd.; Murat Yılmaz'a göre Liberalizm tek partinin ideolojisinde zararlı, yıkıcı bir yabancı ideoloji olarak değerlendirilmiş ve SCF'nin liberalizminin karşısına CHP devletçilikle çıkmıştır. Liberalizm karşıtlığı anayasal düzenlemelerin yanı sıra resmi söylem tarafından da pekiştirilmiştir. Yunus Nadi tarafından Fransız demokrasisine intibak düşüncesi tenkit edilmiştir. Recep Peker ve Mahmut Esat Bozkurt tarafından da liberal demokrasi ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bkz. [M. Yılmaz, "*Tek Parti CHP, Kemalizm ve Liberalizm*", s.191vd]; Dolayısıyla Kadrocuların Fransız inkılâbı kaynaklı demokrasi ve liberalizm karşıtlığı yeni bir şey olmayıp 1930'dan sonraki Türkiye'de CHF'na da hâkim olmaya başlayan bir düşüncedir. Kadrocular demokrasi ve liberalizmin gözden düştüğü Türkiye'de bu durumun ideolojik altyapısını kurmaya ve meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Sınıf ayrılığı ve çatışması yarattığı gerekçesiyle ideolojik alt yapısını oluşturmaya gayret ettikleri bu dönemde CHF programında da sınıf ayrılığı ve sınıf çatışmasının reddi ortaya konulmuştur. Kadrocular CHF ve ülke koşullarına göre bir yayın politikası ve genelde iktidarın önemli uygulamalarını meşrulaştırıcı bir yayın politikası izlemiştir. Ancak bunu gerçekleştirirken özellikle Türk İnkılâbı ve ekonomik meselelerde iktidarı eleştirmekten geri kalmadıklarını belirtmek gerekmektedir.

¹⁴² T.F. Ertan, **a.g.e.**, s.133-139; T.Z. Tunaya' da Mustafa Kemal'in batıcı olduğunu ve inkılâbın en önemli amacının batı tipi bir devlet kurmak olduğunu belirtmektedir. Bkz. T.Z.Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında..**, s. 89 vd; Ş.Turan'da Mustafa Kemal Paşa'nın düşünce ve eylemlerinde Fransız devriminin etkisinin olduğunu ve Türk demokrasisinin Fransız devriminin açtığı yolda kendine özgü değerleriyle kurulduğunu belirtmektedir. Bkz. Ş.Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara 1999, s.9vd.

¹⁴³ Kadro bu yazıyı şu şekilde yayınlamıştır: Büyük Şefimizin Cumhuriyetin onuncu yıldönümü münasebetiyle mecmuamıza şevk ve cesaret veren iltifatları: "Hatırlıyorum ki Kadro intişar ederken maksadının Türk Milletine has meslek ve metodun millet ve memlekette teessüs ve inkişafına hizmet olduğunu yazmıştı. Kadro'ya bu maksadında geniş muvaffakiyet temenni ederim. Gazi M. Kemal". [Bkz. **Kadro II/22** (Teşrinievvel 1933), s.3] Mustafa Türkes'e göre Mustafa Kemal Paşa, Kadronun Türk devrimine teorik bir çerçeve oluşturma girişimini önce zımmi sonradan açıkça desteklemiştir. Cumhuriyetin onuncu kuruluş yılı kutlamaları dolayısıyla Kadroya gönderdiği telgraf bunu göstergesidir. Bkz. M. Türkes., **a.g.e.**, s.10.

İsmet Paşa'da Kadrocular tarafından doğrudan eleştirilmemiş, hatta İsmet Paşa Kadro dergisine yazı göndermiş ve "Fırkamızın Devletçilik Vasfı" başlığını taşıyan bu yazı yayınlanmıştır.¹⁴⁴ CHF milletvekilleri ile Mahmut Soydan hariç tartışmaya girilmekten kaçınılmıştır. İktisat Vekâleti Kadrocuların en fazla eleştirilerine maruz kalan vekâlettir. İktisat Vekili Celal Bey, Ziraat Vekâletinin kurulması, planlamaya geçilmesi, İktisat Vekâletinin bürokrat müessesesi olmaktan çıkarılması gibi konularda isimde verilerek eleştirilmiş ve istenilen düzenlemelerin gerçekleşmesinin "yeni iktisat vekili Mahmut Celal Beyefendinin inkılâp Türkiye'sine yapacağı en büyük hizmet olacağı"¹⁴⁵ şeklinde bir değerlendirmede yapılmıştır.

b. Milli Mücadeleyi Yorumlamadaki Farklılık

Kadrocular, Milli kurtuluş hareketi adını verdikler ve dünyada ilk olduğunu belirttikleri Türk inkılâbının dünyaya rehber olmasını istemektedir. Türk inkılâpçıları tarafından (ki bunlar Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'dan başkası olamaz) Kadronun ortaya koyduğu Türk inkılâbının kendine has olan ileri ve müstesna, milli kurtuluş davasında öncü ve rehber millet olmak vasıflarının kabullenilmesini istemektedir.¹⁴⁶ Bunun yanı sıra daha öncede ortaya koyduğumuz gibi Milli Kurtuluş Hareketinin bir ideoloji olarak sosyalizm ve kapitalizme alternatif üçüncü bir ideoloji olduğunu ileri sürmüşler ve sömürge ve yarı sömürgelerin kurtuluş mücadelesine de örnek teşkil ettiğini belirtmişlerdir. Bu düşüncelerine temel olarak ta Mustafa Kemal Paşa'nın değişik zamanlarda söylediği sözlerini dayanak yapmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa'nın emperyalizm, sömürgecilik ve Türk Milli Mücadelesinin sömürgelere ve onların bağımsızlık savaşına yol gösterip yardımcı olacağı ve emperyalizmi tasfiye ettiği şeklinde sözleri bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa bu düşüncesini ortaya atarken Fransız inkılâbının özgürlük ve bağımsızlık anlayışını benimsediğini, Türk Milli Mücadelesi ve Fransız ihtilali arasında bağ kurduğunu, Türk demokrasisinin Fransız demokrasinin yolundan gittiğini ancak kendine özgü bir biçimde de geliştiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa, Türk Milli Mücadelesinin sömürge ve yarı sömürgelerin

¹⁴⁴ Başvekil İsmet, "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", **Kadro II/22** (Teşrini Evvel 1933), s.4-6.

¹⁴⁵ V. Nedim, "İktisat işlerinde Devlete Veto Hakkı ve İktisat Vekâleti", **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.13-19.

¹⁴⁶ B. Asaf, "Milli Kurtuluş Davasını Tarih, Mikedo'ya yahut Mussolini'ye vermemiştir", **Kadro II/24** (Birinci Kanun 1934), s.48.

bağımsızlık mücadelesine örnek olduğunu da ortaya koymuştur.¹⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın Fransız ihtilali ve Türk Milli Mücadelesi arasında kurduğu bağ, milli hâkimiyeti gerçekleştirmek ve bu yolla sömürgecilğe karşı mücadele etmek, bağımsızlığı sağlamak şeklinde özetlenebilir. Kadrocularla Mustafa Kemal Paşa bu noktada ayrılmaktadır. Kadrocular Türk Milli Mücadelesinin diğer sömürge ve yarı sömürgelere örnek olduğunu ve emperyalizmi tasfiye ettiğini ileri sürerken Fransız inkılâbının bu harekete etkisi olmadığını ve Türk İnkılâbının Fransız demokrasisinin yolundan gitmediğini belirtmişlerdir.

c. Kadrocuların Mustafa Kemal Paşa ile İlgili Görüşleri

Kadroculara göre, İtalyan gençlik teşkilatı, Rusya'nın II. Sanayi planı, Almanya'nın dünyaya verdiği mesaj yanında Türkiye'de bunların tam aksi yönde inkılâplara karşı çıkanlara karşı evkaf müdürleri ile belediye zabıtalari görevlendirilmiş, inkılâp gençliğinin inkılâpları koruma yönünde müdahalesi engellenmiştir. Kadrocular, Mustafa Kemal Paşa'ya şef olarak hitap etmektedir. Büyük Şef'in (Mustafa Kemal) neredeyse tek başına inkılâpları müdafaa eder konumda olduğunu ve Bursa ile Kubilay (Menemen) olayına müdahale etmek zorunda kaldığını, inkılâp gençliğinin bunlara daha önceden müdahale etmesi gerektiğini ve bu doğrultuda yetiştirilmesini istemektedirler. Kadrocular, İnkılâbın

¹⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa, 14 Temmuz 1922'de Ankara'da ki Fransız temsilciliğinde Fransız ihtilalinin yıldönümünde konuşmasında ihtilallerin üç nedeni olduğunu ve bunların özgürlükten yoksunluk, ekonomik yapı ve yönetimsizlik, halka davranış olduğunu belirterek Fransız İnkılâbı, Türk Milli Mücadelesi ve sömürgelerin mücadelesini şu şekilde değerlendirmiştir: *“Başlangıçta ayaklanma ve ihtilal biçiminde görülen hareket yerini bir devrime bırakır. Fransız ihtilali de bu dönemlerden geçmiş ve ulusun toplumun vicdanında yerleşmiştir. Onun için evrensel olmuştur. Baylar, işte bugün 1789 Temmuzunun 14. gününü burada kutluyoruz ve bu Fransızların ulusal bayramı olduğu kadar henüz özgürlüklerine kavuşmamış ulusların da sevinecekleri bir gündür. Türk tarihinde de istilacı orduların İzmir'den denize dökülmesi, bizim ulusal tarihimiz için dünya tarihinde yepyeni bir dönem olacaktır. Bu da artık istila için hiçbir memleketin özgürlük ve bağımsızlıklarını yok etmeye olanak bulunmayışıdır. Eğer Haksızlığa uğramış Asya ve Afrika ulusları bizim bağımsızlık mücadelemizden bir ibret dersi almışlarsa, kendileri için pahalıya da mal olsa bu yola gireceklerdir. Özgürlük ve bağımsızlıktan yoksun bir ulus için yaşamının ne anlamı ne de zevki vardır. Baylar bizim Asya'yi ayaklanmaya ve savaşıma sürükleyişimiz Fransız ulusunu kahramanca hareketlere sürükleyen nedenlerden daha az kuvvetli ve daha az mantıklı değildir.”* 1928'de ise şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Fransa ihtilali bütün dünyaya özgürlük düşüncesini yaymıştır ve bu düşüncenin bugün de esas ve kaynağı bulunmaktadır. Fakat o tarihten bu yana insanlık ilerlemiştir. Türk demokrasisi Fransız ihtilalinin açtığı yolu izlemiş, fakat kendine özgü belirgin nitelikte gelişmiştir. Çünkü her ulus, devrimini, toplumsal ortamın baskılarına ve gereksinimlerine bağlı olan durum ve konumuna ve bu ihtilal ve devrimin olduğu zamana göre yapar.”* Ş. Turan, Mustafa Kemal Paşa'nın bu düşüncesi ile Türk bağımsızlık hareketinin sömürgeci devletlerin yönetimi altında bulunan Asya ve Afrika ülkelerinin ulusal bağımsızlıkları için ilk büyük örnek olacağı hakkındaki inancını açık bir şekilde ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bkz. Ş. Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen* ., s. 10vd.

bir sürü düşmanı olduğunu ve bunların yaşadığını, kültür inkılabının buna karşı duramayacağını, siyasi mücadele şiarını ve kaidelerini veremeyeceğini, gençliğin önce siyaseten yetiştirilmesini ve kültürün bu siyaseti destekleyen itici bir güç olmasını isterler.¹⁴⁸ Burada Mustafa Kemal Paşa'yı inkılâpları koruma konusundaki davranışlarından dolayı takdir eden Kadrocular, inkılâpları koruma noktasında zafiyet içinde gördüğü yönetimi de eleştirmekten geri kalmamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa Kadrocular tarafından, şef ve gazi gibi sıfatlarla anılmıştır. Gazi, son devrin insanlık tarihinde bir zaferden bir millet hamlesi yapmak kudretini gösteren tek kişidir. Bir askeri ve siyasi zaferin bittiği ve bir inkılâp hamlesinin başladığı noktada ise şeflik¹⁴⁹ ortaya çıkmış demektir. Gazi, Milli Mücadelenin şefidir. Mücadeleyi hem sezmiş, hem sirayetlendirmiş, hem merkezlendirmiş hem de ona millet ölçüsünü vermiştir.¹⁵⁰ Mustafa Kemal Paşa Türk inkılâbının yaratıcısı ve kurucusudur. Millet, ondan bir insanoğlundan istenenden fazlasını istemektedir. Gazi, şahsında milletin bütün arzu ve iradesini temsil etmekte ve milletini iyi tanımaktadır ve tarihte çok az kimseye nasip olacak şekilde bir şeref ve millet içinde ölçüsüz bir emniyettir. Mazisini ve kabiliyetini onun dilinden öğrenen millet gelecekte de ondan müdahale ve istikamet beklemektedir. Kadrocular, Mustafa Kemal Paşa'nın Gençliğe Hitabesi'nden alıntılar yapmış, milletin istiklal ve cumhuriyetini kurtarabileceğini ancak sınıf kavgasının ve tezadının gelecekteki en büyük tehlike olduğunu belirterek millet bütünlüğünü parçalayacak olan sınıf kavgasının doğmaması istenmiştir.¹⁵¹ Kadrocular, Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük görevinin sınıf tezadı ve kavgasının önlenmesi olduğunu ortaya koymuş ve onu yönlendirmeye çalışmışlardır.

¹⁴⁸ *Başyazı*, **Kadro II/14** (Şubat 1933), s.3-4.

¹⁴⁹ Şevket Süreyya'ya göre şeflik şu esaslardan meydana gelmektedir. “ Şef, her şeyden evvel hadisatın önünde giden adamdır. Önceden sezdiği, ön ayak olduğu cemiyet hadisesinin safhalarını bir kitabın yaprakları gibi perde perde açar ve o cemiyet hadisesinin her safhasına kendi damgasını vurur. Bir cemiyetin her ferdi, o cemiyetin inkişaf istikametlerini ayrı ayrı seçebilir. Fakat bu sezış, bu fertlerden her birinin bir şef olması için kâfi değildir. Şef, yalnız sezen değil, bu sezışleri kendi iradesinde merkezleştiren adamdır. Şef, her zaman müteaddidir. Fakat onun bu taadisi, kendi ruhunun ihtilalci hamlelerini başka ruhlara sindirmek ve aşlamak hududunda tevakkuf edemez. Fazla olarak, bu aşlanmış ve tesir altına alınmış ruhları sezilen hedeflere doğru istikametlendirmek ve birer hareket haline getirmekte lazımdır. Şef'te bu suretle milli sezış, milli enerji ve milli hareket kabiliyeti sentetize olur. Hareket, bütün cemiyet mikyasında genişler ve “milli” vasfını alır. Gazi, Milli mücadelenin Şefidir. Çünkü bu mücadeleyi hem sezmiş hem sirayetlendirmiş, hem merkezlendirmiş, hem de ona millet ölçüsünü vermiştir.” Ş. Süreyya, “Bir Münakaşanın Manası”, **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.7vd.

¹⁵⁰ Ş. Süreyya, “Bir Münakaşanın Manası”, **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.5-8.

¹⁵¹ Kadro, “*Başyazı*”, **Kadro II/24** (Birinci Kanun 1933), s.3-4.

Kadrocular, Mustafa Kemal Paşa'nın Onuncu Yıl Nutku'nu da değerlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu nutukla millete ve milletin vekillerine direktif verdiğini, geçen on senenin bir başlangıç olduğunu dile getirdiğini, oldukça mütevazı davrandığını, inkılâpçılık vasfını ortaya koyduğunu, inkılâp bitti diyenleri teşhir ettiğini ve inkılâbın bitmediğini, Türkiye'nin medeniyet davasının sanayileşme davasıyla gerçekleşebileceğini ortaya koyduğunu belirtirler. Mustafa Kemal Paşa'nın inkılâpçı müdahalesiyle on yıl sözünü yapıcı ve dinamik bir inkılâp mefhumu haline soktuğunu, on yılları ve on yıllık hamleleri milletine emanet ettiğini, Şef'in Türk milletini yarattığını ve sözlerinin unutulmamasını, on yılın bir rakam oyunu değil, bir millete emanet edilmiş bütün bir hayat ve zafer felsefesi olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁵²

¹⁵² Kadro, “Başyazı”, **Kadro II/23** (İkinci Teşrin 1933), s.3-5.

III. BÖLÜM

KADROULARIN İKTİSADİ ALANA VE KALKINMAYA DAİR GÖRÜŞLERİ

A. DEVLETE BAKIŞLARI

Kadrocuların devlet ile ilgili değerlendirmelerinde Milli Kurtuluş Hareketleri ve bu hareketler adına görüşler ön plana çıkmıştır. Kadrocular, devleti Milli Kurtuluş Hareketi çerçevesinde ele almışlardır.¹ Kadrocular, sınıf çatışmasını önleyebilecek bir devleti kendilerine amaç edinmişlerdir. Dolayısıyla devletçiliği bir zorunluluk olarak ileri sürmüşlerdir.

Kadroculara göre Türk Milli Mücadelesi milli kurtuluş hareketidir ve bu harekette devlet hiçbir zaman hukuki ve siyasi müessese olarak kalmaz. Bizzat cemiyete müdahale etmek ve sınıfsız, imtiyazsız yeni bir cemiyet kurmak amacıdır. Böylece yalnız idari ve siyasi değil kurucu, tanzim edici, büyük sermayeleri işleyici ve büyük iktisadi fonksiyonları, sermaye hareketlerini benimseyici bir teşekküldür. Liberal-demokratik rejimlerde olduğu gibi üstte kalıp cemiyetin temel münasebetlerine müdahale etmeyen özelliği yoktur. Dolayısıyla plancı ve müdahaleci bir devlettir ve bu vasfı geçici ve muvakkat bir vasfı değildir. Liberal-demokratik devletin tarihi bir reaksiyonudur. Şevket Süreyya, Türkiye'nin ideolojik araştırmalarında ifadesini bulan milli kurtuluş devletinin Fransız inkılâbının sınıfı kuruluş ve sınıfı kurtuluş devletinin zıddı olup Avrupa'da görülenin sınıf menfaati ve sınıf mücadelesi olduğunu ileri sürmüşlerdir.²

B. DEVLETÇİLİK TEMELİNDE BİR İKTİSADİ YAPILANMA ÖNERİSİ

Kadro dergisinde ortaya konan düşünce akımının temelinde devletçilik vardır. Fakat Kadro'nun devletçilik anlayışı dönemin iktidarının devletçilik anlayışından oldukça farklıdır. Kadrocular, Kapitalizm ve Sosyalizm dışında,

¹ T.F. Ertan, **a.g.e.**, s. 95.

² Ş.Süreyya, "Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları" **Kadro III/29** (Mayıs 1934), s.11.

Türkiye'nin koşullarına uygun yeni bir toplumsal sistem arayışı içine girmişlerdir. Kadro dergilerindeki devletçilik anlayışı ise bu yeni toplumsal sistemin adıdır.³ Kadroya göre Türk inkılâbı, sömürgeci-sömürülen çelişkisini ortadan kaldırmayı başlatması bakımından önemli bir olaydır ve bu olay kapitalizm ve sosyalizm dışında farklı bir sistemin kurulması yani devletçiliği sağlayabilirdi. Kadronun devletçilik görüşü sınıf gerçeğini yadsıyan resmi görüş üstüne kurulmuştur. Devletçilik, burjuvazinin ya da işçi sınıfının hâkimiyeti yerine millet egemenliğini esas almıştır.⁴

Kadrocular, dünya kapitalizminin geçirdiği buhranın etkisi ile Türkiye'yi kapitalist olmayan bir yoldan sanayileştirme fikrini savunacaktır. Bunun yanı sıra prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara sahip olarak gördükleri Türk devriminde, bu nazari unsurları bir ideoloji halinde sistemleştirerek devrimin resmi felsefesi haline getirmek kadronun amacıdır.⁵ Kadro dergisi devletçilik konusunda yoğun tartışmaların yapıldığı bir dönemde (1931–1935) yayınlanmış, ideolojik ve iktisadi konulardaki tartışmalara katılmış ve bunun yanı sıra Türk inkılâbını yorumlayıp teorik çerçevesini oluşturma konusunda kendilerini sorumlu görmüşlerdir.⁶

a. Devletçilik Anlayışının Kapsamının Genişletilmesi

Kadrocuların iktisadi görüşlerinin temelinde devletçilik bulunmaktadır. Devletçilik, Kadrocu ideolojide en sık işlenen, en fazla ele alınan kavramdır.⁷ Kadronun sadece iktisadi görüşlerinde değil bütün görüşlerinin temelinde olan bir ilkedir. Devletçiliği sadece ekonomi ile sınırlamayan Kadrocular, devletçiliği bir araçtan ziyade bir amaç olarak görmüşlerdir. Bu sebeple önerdikleri siyasal modelde devletçiliktir. Liberalizm ve Marksizm'in ekonomik ve politik modellerine alternatif olarak devletçiliği

³ Ömür Sezgin, “*Kadro Hareketi*”, **Kadro 1932 I**, (Tıpkı Basım), (Yay. Haz. Cem Alper), Ankara 1978, s.11; Kadrocuların önerdiği gelişme stratejisi oturduğu zaman dilimi bakımından önemlidir. Dünya iktisadi buhranının yaşandığı ve Kemalist yönetimin yeni politika arayışları içinde olduğu bir döneme rastlamıştır. Aynı dönemde Türk aydınlarının da gelişme stratejileri üzerinde ciddi çalışmaları vardır. Kadronun üçüncü yol tartışmasını yapmasında kapitalizmin ciddi kriz içinde olup örnek olmaktan uzaklaşması, Türkiye’de milli devlete geçişin yaşanması ve İstiklal harbini gerçekleştiren kadronun iktidarda bulunması ve Kadrocuların yeni bir arayış içine girmesi gibi olaylar 1930’lu yıllarda gerçekleşmiştir. Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s.200.

⁴ K. Alemdar, **a.g.m.**, s.22.

⁵ T. Timur, **a.g.e.**, s.179.

⁶ M. Türkeş, **a.g.e.**, s.9.

⁷ T.F. Ertan, **a.g.e.**, s. 95.

öngörmüşlerdir.⁸ Kadrocuların devletçiliği CHF'nın devletçiliğinin yani resmi görüşün solunda olan bir devletçiliktir ve resmi görüşü etkilemeye çalışmaktadır. Kadronun tezleri Kemalizm'in en radikal yorumunu yapmaya yönelik en sistematik çabadır. Kadronun tezleri o dönemdeki sosyalist tezlerin içinde yer alamayacağını belirten K.Boratav, Kadronun sosyalizme alternatif politika üretmeye çalıştığını ve sosyalizmin sınıf mücadelesi önerisine Türkiye özelinde karşı çıktığını ileri sürmektedir.⁹

Kadrocular devletçilik ilkesini açıklarken kendilerine milli kurtuluş hareketi adını verdikleri Türk Milli Mücadelesini, sınıfsız toplumu, Avrupa'nın örnek alınamayacağını ve en önemlisi Türkiye'nin ideolojik araştırmalarında da bunun ortaya çıktığını belirterek öneri ve görüşlerinin temelini sağlamlaştırmaya çalışırlar. Bir diğer önemli nokta ise milli kurtuluş hareketi devletçiliğinin geçici olmayıp sürekli olduğunu belirtmeleridir. Devletçilikle beraber temel olan öğeler ise inkılâpçı telakki ve planlı, zamana uyan ve çabuk şekilde gelişmeyi sağlayacak kararlar iktisadi görüşlerinin temelini oluşturur.¹⁰ Kadrocuların bu tartışmaları yaptığı dönem dünya iktisadi krizinin yaşandığı, dünya ekonomisinin daraldığı, Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin yön değiştirdiği ve yabancı sermayenin asgari düzeyde geldiği dönemdir.¹¹

aa. Mustafa Kemal'in Görüşlerinden Farklılık

Kadrocular, Türkiye'de devletçiliği açıklar ve savunurken iktidarın söylemlerini geliştirdiğini, bazı noktalarda daha ileri noktaya gittiğini ve devletçiliğin kapsamını genişlettiğini söyleyebiliriz. Ancak çıkış noktası

⁸ T.F. Ertan, **a.g.e.**, s.101.

⁹ Korkut Boratav, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul 1974, s.206vd.

¹⁰ Ş.Süreyya, "*Türkiye'nin İktisadi Mıntikalara Bölünmesi: Rayonlaştırma*", **Kadro II/15** (Mart 1933), s.11; Kadrocular, devletin belli bir sınıfın çıkarlarını temsil eden bir kurum olmaması iktisadi, siyasi ve sosyal faaliyetleri bütün bir millet adına düzenleyerek ulusun hepsinin çıkarlarını temsil eden yapıya dönüşmesi gerektiğini ortaya atmıştır. Marksist yaklaşıma göre devletin kökenlerini açıklayan Kadrocular devletin kapitalizm öncesi aristokratların, Avrupa'da kapitalist dönemde ise burjuvazinin çıkarlarını temsil ettiğini ileri sürmüşlerdir. Kadrocular, kapitalizm öncesi sınıfların varlığını ortaya koymalarına ve Türkiye'de de devlet eliyle girişimci burjuva yaratıldığının farkında olmakla birlikte çelişkiye düşmüş ve Türkiye analizlerinde devletin bütün milletin çıkarlarını temsil eden bir yapısı olduğunu öne sürmüşlerdir. Türkiye'de devletin kimin çıkarlarını temsil ettiğinden ziyade kimin çıkarlarını temsil etmesi gerektiğine değinmişler, olan ile olması gereken arasında sıkışıp kalmışlardır. Devletin sınıfsal kimliği üzerine analiz yapmaktan kaçınmışlardır ancak onu etkilemeye ve dönüştürmeye çalışmışlardır. Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s. 197vd.

¹¹ M. Türkeş, **a.g.e.**, s.66.

iktidarın söylemleri ve parti programıdır. Mustafa Kemal Paşa'da devletçilik hakkında görüşlerini ortaya koymuştur. Bu görüşlerde demokrasiye de atıf yapılmakla beraber özellikle iktisadi alanda devletçiliğin gerçekleşmesi amaçtır. Mustafa Kemal Paşa, devletçiliği şu şekilde açıklamaktadır; “Devletin ulaşım, eğitim, sağlık, sosyal yardım, ziraat, ticaret zanaata ait iktisadi işleri vardır ve bu işleri devletin terk etmesini isteyen ferdiyetçiler vardır. Bunun karşısında milletin umumi menfaatine ait siyasi, fikri işlerin yanında iktisadi işleri de fertlere bırakmak istemeyen devletçiler vardır. Türkiye’de demokrasi vardır ve demokrasi esas itibariyle siyasi mahiyettedir, ferdidir ve müsavattperverdir. Dolayısıyla iktisadi alana karışmaması gerekmektedir. Ancak devletin ve milletin büyük kaynaklara ihtiyacı vardır ve karşılanması gerekmektedir. Fertlere iktisadi alanı bırakınca devletin esas vazifelerinin aksamamasından emin olunmalıdır. Bütün milletin menfaati olan işler vardır ve çoğu zaman hususi menfaat umumi menfaatin önüne geçmektedir. Fertler zayıftır ve bazı büyük ve müşterek menfaatleri tatmine muktedir olamazlar. Fertler büyük yeterli kar elde edemeyecekleri işlerden vazgeçebilirler ancak bu işler milletçe hayati öneme haiz işler olabilir ve devlet o işi yapmak zorunda kalabilir... Devlet ferde karşın umumun müşterek menfaatini ve terakkisini düşünür. Devletin iktisadi faaliyet alanını çizmek ve ferdin teşebbüs hürriyetini de korumak lazımdır. Prensip olarak devlet ferdin yerine kaim olmamalıdır, ferdin inkişafı için umumi şartları göz önünde bulundurmalıdır. Teşebbüs hürriyetini korumak, engel olmamak demokrasi prensibinin esasıdır. Cumhuriyetimiz gençtir ve bekleyen hayati işleri vardır ve fertlerin iktisadi işlerinin sonucunu beklemek doğru olmaz. Büyük ve mühim işleri, millete dayanarak, milli hâkimiyeti tanzim ve icra ederek hükümet gerçekleştirmelidir. Demokrasi esastan ayrılmadan, devletçilik prensibini uygulamak, içinde bulunduğumuz hallere, şartlara ve mecburiyetlere uygun olur. Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi, bütün istihsal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek gayesini takip eden ve hususi ve ferdi, iktisadi teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan sosyalizm prensibine müstenit kolektivizm, komünizm gibi bir sistem değildir. Hülasa bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erıştirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmektir.¹²

¹² A.Afetinan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara 1998, s.44–49.

Türkiye’de devletçilik ilkesi hakkında 1931 ve 1935 parti kongrelerinde açıklamalar yapılmıştır. Bununla birlikte bu ilke konusunda net bir tanımlama yapılmamış ve bir karmaşa ortaya çıkmıştır. Uygulamada da karışıklık ve çatışmaların ortaya çıktığı devletçilik konusunda Atatürk, 1935’te İktisat Vekili Celal Bayar’a devletçiliği açıklayan bir metin vermiştir. Celal Bayar’ın konuşmasında devletçilik şu şekilde açıklanmıştır: “Türkiye’nin uyguladığı devletçilik sistemi XIX. yüzyıldan beri sosyalizm kuramcılarının ileri sürdükleri düşüncelerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye’ye özgü bir sistemdir. Devletçiliğin bizce anlamı şudur: Bireylerin özel girişimlerini ve kişisel faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir ulusun ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını karşılamadığını ve birçok işlerin yapılmadığını göz önünde bulundurarak, memleket ekonomisini devletin eline almak, Türkiye, vatanında yıllardan bu yana bireysel ve özel girişimle yapılmamış olan şeyleri biran önce yapmak istedi ve kısa bir süre içinde yapmayı başardı. Bizim izlediğimiz bu yol, görüldüğü gibi liberalizmden de başka bir sistemdir”.¹³

Mustafa Kemal Paşa’nın devletçilik tanımında Türk devletçiliğinin sosyalizm ve liberalizm olmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca özel girişimin önemine değinilmiş ancak memleketin ihtiyaçları ve karşılanması gereği vurgulanmış ve bir nevi zorunluluktan devletin ekonomik faaliyetleri eline aldığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte devletçilik tanımından Türkiye’ye özgü ve ideolojik temeli olmayan bir devletçilik tanımı ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın devletçiliği ile Kadronun devletçiliği birbiriyle çelişmektedir. Kadronun devletçiliği ideolojik temele dayanan ve özel sektörü ideolojik sebeplerle ekonomik faaliyetlerin dışında tutan ve bütün ekonomik faaliyetleri devletin gerçekleştirmesini isteyen bir devletçiliktir.

ab. İsmet Paşa’nın Görüşlerinden Farklılık

İsmet Paşa’nın görüşlerine geçmeden önce hükümetin ekonomi politikasına bakacak olursak 1923–1929 dönemi inşa dönemi olarak tanımlanabilir... Bu dönemde rejim, kapitalist dönüşümlerin siyasi ön gereklerini tamamlamış, yarı sömürge mirasın tüm özelliklerini barındıran az gelişmiş ekonomide milli kapitalizmin gelişip gelişemeyeceğini sınamıştır. 1923’ten sonra modern bir kapitalist ekonominin oluşması için devlet, bireyleri zenginleştirecek ortam ve

¹³ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara 2003, s.120.

desteği sağlamış, oluşacak yeni burjuvazinin yabancı sermaye ile eşit koşullarda işbirliği ve ortaklık münasebetleri gerçekleştirerek gelişmeyi ve sanayileşmeyi gerçekleştirmesi amaçlanmıştır. Sanayileşmeyi kolaylaştıracak ılımlı ve korumacı bir rejim öngörülmüştür. 1929 sonrasında ise dünya ekonomik buhranı, sanayileşmemenin gerçekleşmemesi, Serbest Fırka deneyiminin halkın memnuniyetsizliğini göstermesi gibi sebeplerle dışa kapalı ve devlet eliyle milli sanayiye gerçekleştirmeye girişilmiştir. 1929 öncesi ekonomik politikaların tersi bir politika olmakla birlikte korumacı devletçi bir ekonomi politikasına geçilmiştir. Devlet bu dönemde sanayi yatırımları gerçekleştirmiştir. Tarım dışı alanlar devletin asli yatırım ve üretici olarak ortaya çıktığı alanlardır. Bunun yanı sıra devletçilik Türkiye’de kapitalist bir gelişme modeli olmuştur. Özel sektör de aynı Şekilde devlet desteğiyle 1930’larda gelişmesine devam edecektir.¹⁴

Türkiye’de 1930’dan sonra yukarıda ortaya konduğu Şekliyle bir devletçilik politikası uygulanırken Başbakan İsmet Paşa’da devletçiliği Kadro dergisinde yayınlanan yazısında açıklamıştır. İsmet Paşa’ya göre devletçilik asırlardır gelen ihmali yok etmek ve gelişmek için müdafaa vasıtasıdır. Sağlam bir devlet bünyesi için devleti iktisadi olarak yıpratacak amillerden kurtulmak gereklidir. En kuvvetli devletlerde devlet tedbiri ile iktisatlarını korumaya çalışmaktadırlar. Bizde devletçilik yalnız müdafaa için değil ilerleme ve inkişaf içinde geçerlidir. Memleketin muhtaç olduğu sanayi devletin yardımı olmaksızın kurmak imkânsızdır, çok kötü bir zamandan geçilmekte ve biran evvel sanayi ve iktisadi devletin imkânlarını kullanarak kurmak gerekmektedir.¹⁵

İsmet Paşa’ya göre devlet, milletin genelinin menfaati olan işlerde bazen kar etmeyecektir. Zaten devletçiliğin en büyük faydası böyle cesur kararlar alabilmesindedir. Fertlerin yapabileceği işleri devletin yapması düşünülemez. İhtiyaç çoktur ve kaynaklarımızı bunlara yönlendirmek doğrudur. Bu zamana kadar çok büyük işler yaptık. Gelecek on sene nihayetinde mit ederim ki, Türk Devletçiliği, memleketteki eserleri ve beynelmilel tesirleriyle, “ iktisatta devletçilik anlayışı”nın en mtekmil ilmi ve şaheseri olarak zikrolunacaktır.¹⁶ İsmet Paşa’nın devletçilik yorumu Korkut Boratav’a göre başbakan değil de muhalefette olan birinin yorumuna benzemektedir... Devletçiliğin gelişimi yönünde kritik bir anda yazılan yazıda bir kez fertlerin yapacağı işleri devletin

¹⁴ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)**, Ankara 2003, s.59vd.

¹⁵ Başvekil İsmet, “Fırkamızın Devletçilik Vasfı”, **Kadro II/22** (Teşrinievvel 1933), s.4vd.

¹⁶ Başvekil İsmet, “Fırkamızın Devletçilik Vasfı”, **Kadro II/22** (Teşrinievvel 1933), s.4–6.

yapmamasına değinilmiş ancak devlet-özel sektör ayrımında da ileri bir devletçilik uygulamasına açık olan kamu yararı-özel çıkar ayrımı yapılmıştır.¹⁷

İsmet Paşa'nın yazısında devletçiliğe karşı olan özel sektöre, Celal Bey'in temsil ettiği tavizci tutuma karşı şikâyet ve devletçiliği net bir biçimde savunma vardır. Bununla birlikte devletçiliğin himayecilikle bağlantısını ortaya koymuştur. İsmet Paşa'nın Kadroda yayınlanan makalesi ile aşırı devletçiliğin tehlikelerine dikkat çekmek değil, sermaye çevrelerinin aşırı devletçilik karşıtı görüşlerinin yanlışlığı gösterilmeye çalışılmıştır.¹⁸ İsmet Paşa'nın devletçilik tanımından zaruriyetten ve devralınan olumsuz ekonomik mirastan dolayı kaynaklanan bir

¹⁷ Korkut Boratav, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**, s. 177vd.

¹⁸ Korkut Boratav, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**, s.177vd; 1930'lu yıllarda Celal Bey (Bayar)'in öncülüğünü yaptığı özel girişimcilerle devletçiliği destekleyen İsmet İnönü grubu arasında mücadele devam etmiş, bu mücadelede Mustafa Kemal Paşa, Celal Beyi desteklemiş ve Celal Bey 1932'de iktisat Vekili olmuştur. İş Bankası ise o tarihe kadar özel sektörü desteklemiş ve sanayi yatırımları gerçekleştirmişse de Türkiye'de beş yıllık kalkınma planının uygulanması ile birlikte İş Bankasının sanayi yatırımları için Sanayi Planlama Dairesinden izin alması gerekiyordu. İş Bankasının 1932'de kâğıt fabrikası kurma girişimi bu kurumun engeline takılmış, Mustafa Kemal Paşa, bu meselede İş bankasının yanında yer almış, İktisat vekilini değiştirmiş ve yerine İş Bankası müdürü Celal Bayar'ı vekil olarak atamıştır. Sanayi yatırımlarının kimin tarafından yapılacağı bu dönemde en önemli mesele olmuş ve İnönü-Bayar çekişmesinin temelini teşkil etmiştir. [Bkz. Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul 1999, s. 326vd; Ayrıca bkz. H.Uran, **a.g.e.**, s.268vd] İnönü'ye göre de Atatürk, her zaman özel teşebbüsü esas almış ve kendi döneminde bunu uygulamaya çalışmıştır. Bununla birlikte duruma göre hareket etmiş, tedbirler almış, ayarlamalar yapmıştır. Mümkün olan şeyler devre devre yapılmıştır. [Bkz. A.İpekçi, **a.g.e.**, s.27vd] Mustafa Kemal Paşa, Serbest Fırkanın kapanması, demokrasiye geçememe ve özellikle ekonomi alanındaki başarısızlık neticesinde İş Bankası ve Celal Beyi desteklemiş ve bazı gelişmeler sonucunda Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya sert bir biçimde şunları söylemiştir: **“Efendiler! Şu anda hükümet mekanizması işlemiyor. Başbakan bu dakikada Ankara'da emirlerini yaptıracak sorumlu bir muhatap bulamıyor”**. İsmet Paşa'ya dönerek şöyle bağırmaya başladı: “Bu nasıl idaredir? Hükümet mekanizması yorulmuş, durmuş vaziyettedir. Böyle idare olmaz”. Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya bir ders verdiğini ve İsmet Paşanın kendisi olmadan bir iş yapılamayacağını düşündüğünü belirtmiştir.[Bkz. Hulusi Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, İstanbul 2008, s. 280vd] Mustafa Kemal Paşa, 1930'da ki yurt gezisinde de memnuniyetsizliği göstermiş ve gezide Ankara'da bulunan İsmet Paşa ile sürekli görüşmüş ve hükümetten şikayet etmiş ve bazı konularda bizzat İsmet Paşa'dan bilgi istemiştir.[Bkz. A. H.Başar, **a.g.e.**, s. 37] İnönü'ye göre ise Atatürk'le münasebetleri Atatürk'ün hastalığının ortaya çıkışına kadar iyi bir şekilde devam etmiş, hastalığı ile birlikte sinir sistemi bozulmuş ve bu durum ikisinin münasebetlerine de yansımıştır. Atatürk yanındakilerin telkinlerinin etkisinde kalmıştır ve hükümetin işleyişine daha fazla müdahale etmeye başlamıştır.. [Bkz. A. İpekçi, **a.g.e.**, s.12] İsmet Paşa, Atatürk'ün çevresinde bulunan ve onu etkilemeye çalışanların varlığından rahatsızlık duymuştur. Adı geçen şahısların telkinleri neticesinde Atatürk ve İnönü meseleler üzerinde görüşmüş ve genellikle Atatürk'ün istekleri İnönü tarafından kabul edilmiştir. Atatürk'ün hükümetin işlerine müdahalesi ve bakanları değiştirmesi gibi konular birer çatışma unsura olmuştur. Atatürk, hükümetin politikalarından memnun değildir ve bunu bakanlar kurulu toplantılarında sıklıkla dile getirmiş ve hatta bu dile getiriş sert bir şekilde olmuştur. Bkz. Metin Heper, **İsmet İnönü**, İstanbul 1999, s. 151vd.

mecburiyetten dolayı devletçilik politikasının başladığı sonucu çıkmaktadır ve İsmet Paşa'nın yorumunda devletçiliğin uygulanmasında ideolojik bir yön bulunmamaktadır.

Mustafa Türkeş, İsmet Paşa'nın makalesinin Kadro dergisinde yayınlanmasının Kadrocularla aynı düşünceyi paylaştığı anlamına gelmediğini ve İsmet Paşa'nın özel sektöre karşı oluşunda özel sektörün ekonomik olarak zayıf olmasının etkisi olduğunu Kadrocuların ise ideolojik nedenlerden dolayı özel sektöre karşı olduğunu belirtmektedir.¹⁹ İsmet Paşa'nın Başvekil olarak Kadroya yazı vermesi dergi için dönemin şartları düşünüldüğünde önemliydi ve ayrıcalık meydana getirmiştir. Bu yazının devletçilik konusunda olması ve devletçiliğin liberal yorumlarına karşı olması dolayısıyla Kadroya kamuoyunda bir meşruiyet sağlamaktaydı. Kadrocular devletçiliği savunurken bir referansa da sahip olmuşlardır.²⁰ İsmet Paşa'nın yazısı Kadroculara bir destek şeklinde de değerlendirilebilir. Çeşitli iktidar ve iş çevrelerinin, özellikle İş Bankası'nın Kadroya karşı açıkça karşı oldukları bir zamanda Kadroda yayınlanan yazı Kadro hareketi açısından anlamlıdır. İsmet Paşa Kadrocuların açıkça savunuculuğunu yapmamakla birlikte onları desteklediğini dergide yazı yazarak ortaya koymuştur.²¹

İsmet Paşa'nın bu yazısı basında geniş ilgi ve alaka uyandırmıştır. Bununla birlikte İş Bankası ve İktisat Vekili Celal Bey'e yakın olan Siirt milletvekili Mahmut Bey bu makale ile İsmet Paşanın Fırka programındaki devletçilik vasfını, komünist ve Marksist bir partinin programına hâkim devletçilikle aynı göstermeye çalışanların iddialarına set çekme olarak yorumlar ancak İsmet Paşa'nın yazısının Kadro dergisinde yayınlandığına değinmez. Ancak açıkça isim vermeyerek Kadroyu eleştirir, milli ve özgün olarak öne sürülen fikirlerin marksizm ve komünizm kaynaklı olduğuna değinir ve devamında İsmet Paşanın yazısını değerlendirir.²²

¹⁹ M. Türkeş, **a.g.e.**, s. 172.

²⁰ İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 337vd.

²¹ Başbakan İsmet Paşa, 1930'da devletçi anlayışı benimsediğini ortaya koymuş ve bunu mutedil devletçilik olarak açıklamış, yine Rusya seyahati sonrasında da kalkınmanın planlı gerçekleşeceğinden bahsetmiştir. Ancak bu devletçilik Türkiye'nin 1930 yılına kadar gerekli ekonomik kalkınmayı yapamamasından ve dünya ekonomik buhranından kaynaklanan bir devletçiliktir ve karma ekonomi devletçiliğidir. İsmet Paşa bütün sermaye ve yatırımların devlet elinde olmasını ileri sürmemiştir. Kadroculara yakın olmasında liberal eğilimlerden ziyade devletçi eğilime yakın olması etken olmuştur. N. Bostancı, **a.g.e.**, s.70.

²² İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s.343; Mahmut Bey'in Milliyet gazetesindeki yazısı için ayrıca bkz. K.Boratav, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik.**, s. 180vd.

Mahmut Bey, İktisat Vekili Celal Bey'e yakın olmasından dolayı İsmet Paşa'nın yazısını kullanarak hem Kadro dergisini hem de dolaylı olarak İsmet Paşa'yı hedef almış ve zayıflatmaya çalışmıştır... Mahmut Bey, devletçilik adına yapılan ve savunulan aşırı fikir ve uygulamalara saldırmış, Kadroyu ve 1932 yılının fikirlerini tahrip etmeye çalışmış ve bu amaçla onları gerçekte olduklarından aşırı hatta Marksist olarak teşhir etmiş ve suçlamıştır... Aşırı devletçilik teorisi ortaya atarak temsil ettiği çevreler adına Kadroya ve İsmet Paşa'ya bir ihtarda bulunmuştur. Bu çıkış devletçilik karşıtı söylemin en cüretlisi olmuştur. 1933'te devletçi politikalar yerine oturacak ve istikrarlı biçimde devam edecektir.²³

Kadro dergisinde pek görülmeyen bir olay ise CHF mebusları ile fikri tartışmaya girmektir. Ancak, Kadro dergisinde yayınlanan İsmet Paşa'nın CHF'nin devletçilik vasıflarını izah eden yazısının CHF Siirt mebusu Mahmut Bey²⁴ tarafından milliyet gazetesindeki yazısında değerlendirilmesi ve yorumları Kadrocular tarafından ele alınır. Kadrocular Mahmut Beyi endişe ve cevaplarını gazete sayfaları yerine tefsirin ya hâkimiyeti millie gazetesi ya da fırka grubunda yapılmasının doğru olduğunu ve oralarda kendisini teskin edecek ve İsmet Paşayla aynı düşüncede olanların çok olduğu belirtilir. Mahmut Bey'in, Kadronun tezlerinin komünist fırka kongre kararları ve Marksizm prensiplerinin aynı olduğu ve bu yayınların lisanımıza çevrilirse bunun görüleceği²⁵ şeklindeki değerlendirmesinin yanlış olduğunu ve Mahmut Bey'in bu tezler ve eserler ne ise lisanımıza çevirmesini ve

²³ K.Boratav, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**, s.179-182.

²⁴ Mahmut Bey(Soydan), liberallerin temsilcisi, CHF milletvekili, partinin yönetim kurulu üyesi ve İş Bankası genel müdürüdür. Kadroya karşı açıkça cephe almıştır. Mustafa Türkeş, Kadrocuların Mahmut Soydan ve İş Bankası grubu ile karşı karşıya gelmekten kaçındığını ileri sürmektedir. [Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s.206vd] Fakat Kadrocular, Mahmut Soydan'a cevap verecek, onu düşüncelerini ispata çağırarak, İsmet Paşa ve parti grubu ile karşı karşıya getirmeye çalışacak, partide kendileri gibi düşüncelere sahip olduğuna inandığı kişilerden destek arayacaktır. Aynı şekilde İş Bankası grubunu isim kullanmadan ama dolaylı yoldan eleştirecek ve özel sektörün özellikle karar alma mekanizmalarının dışında tutulmasını ve ekonomik kalkınmada asgari yer verilmesini yayın hayatı boyunca savunacak ve bu fikri gelişme stratejisinde önemli bir yere yerleştirecektir. Mahmut Beyin Kadroyu marksizm'den etkilenme ve marksizm'in propagandasını yapmak şeklindeki eleştirisi de Kadronun yayınlarından rahatsızlık duyduğunun göstergesidir.

²⁵ Kadro dergisinde Mahmut Beyin yazısının bir kısmı yayınlanmıştır Bu yazı şu şekildedir: “**Orijinal ve milli olduğu iddiası ile ortaya sürülen bazı tezlerin beklide farkına varılmadan Komünist fırkasının kongre mukarreratı, bir fırka müzakerelerinin zabutaları, Marksizm prensipleri ve tatbik esasları meyanında yer bulması hususi bir dikkate değer. Bu vesikaların bir gün lisanımıza aynen çevrilmesi, fırkamız azası için, bütün vatandaşlar için çok enteresan bir ibret mevzuu olabilir.**” Bkz. Kadro, “Siirt Mebusu Mahmut Beyefendiye Açık Mektup”, **Kadro II/23** (İkinci Teşrin 1933), s.41-44.

teşhirini isteyerek ispata çağırılmışlardır. Kadrocular kendilerinin sosyalizmle alakalı olmadıklarını defalarca ortaya koyduklarını belirtir.²⁶

Yakup Kadri'de Mahmut Bey'e gönderdiği mektupla Mahmut beyi eleştirmiş, Mahmut Bey'in bahsettiği makalenin İsmet Paşanın Kadroda yayınlanan makalesi olup olmadığını anlamadığını, gülünecek şeyler yazdığını, matbuat sahasında mübalağanın örneği olacağını belirtmiştir. Mahmut Beyin Kadrocu arkadaşlarını eleştirdiğini ancak Kadrocuların Mahmut Bey ve Celal Beyin himayesine ihtiyaç duyan açıkgozlülerden olmadığını, şahsi çıkar peşinde olmayıp fikir platformunun dışına çıkılmadığını ve fikir ve düşüncelerinin Şeflerin takdir ve teveccühüne mazhar olduğunu ve iftirada bulunduğunu belirtir. Şevket Süreyya, yıllar sonra yaptığı değerlendirmede Kadroya gelen eleştiri ve saldırının İş Bankası kaynaklı olduğunu, İş Bankasının Kadroya muhalefetin merkezi haline geldiğini ve İş Bankası merkezli muhalefete bir çeşit hükümet namına yapıyor görüntüsü verildiğini ileri sürmektedir.²⁷

Yakup Kadri, Celal Bey'inde ismini vermiş ve onu da olayın içine katmış ve bir nevi Mahmut Bey'i Celal Bey'in sözcüğünü yapmakla itham etmiştir. Bu mektup ve Kadro dergisinde yayınlanan yazı Kadronun kendisine muhalif gruptan çekinmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Yakup Kadri, milletvekili ve Mustafa Kemal Paşa'ya yakın olmasından dolayı daha rahat hareket etmiş ve Mahmut Beyi sert bir biçimde eleştirmiştir. Kadrocuların Mahmut Beye sert bir biçimde cevap vermesinde İsmet Paşa'nın da rolü olabilir. Korkut Boratav'ın da belirttiği gibi Mahmut Bey Kadroyu eleştirmekle aslında İsmet Paşa ve politikalarını da eleştirmiştir. Dolayısıyla Kadrocular hem kendilerini hem de İsmet Paşayı savunmuşlardır ve Mahmut Bey'i sert biçimde eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerinde en büyük destekçileri de İsmet Paşa'dır.²⁸

²⁶Kadrocular, Mahmut Beyi çok sert biçimde eleştirmişler yazısının seviyesizliğinden, üslubuna, fikirlerinin yanlışlığından devletçiliğe karşı olduğuna kadar birçok konuda yermişlerdir. Bunu yaparken de İsmet Paşa'nın yazısını da kendilerine dayanak almışlar ve bu yazısında direktif olup tefsir edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Mahmut Beyi fırka dâhilinde konuşmaya davet etmekle onun fikirlerini çürütmeye, fırka tarafından da tenkit edilmesini sağlamaya çalıştıkları da görülmektedir. Bkz. Kadro, "*Siirt Mebusu Mahmut Beyefendiye Açık Mektup*", **Kadro II/23** (İkinci Teşrin 1933), s.41-44.

²⁷ İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 344vd.

²⁸ Bkz. K. Boratav, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik.**, s. 179vd.

Mahmut Bey, Kadroculara Milliyet gazetesinde üç yazıyla cevap vereceğini belirtmiştir. İlk yazıda İsmet Paşa'nın fırka matbuatı Hâkimiyeti Milliye gazetesi yerine Kadroda yazı yazmasını Kadronun aykırı ve parti programında olmayan devletçilik fikrini göstermek ve doğru olanı ortaya koymak amacıyla yazdığı ileri sürülmüştür. İkinci yazıda ise Kadrodan alıntılar yaparak sanayileşme, devletçilik ve Halk Fırkasının milliyetçiliği ile kadronun milliyetçiliğinin farklı olduğunu, bu fikirlerin kaynağının komünizm olduğunun bir sonraki yazıda ortaya konacağı belirtilmişse de yazı yayınlanmamıştır. Yazarın sağlık sorunu olduğu belirtilmiştir. Ancak bu durum Mustafa Kemal'in Mahmut Bey'e yazıya devam etmemesi direktifi sonucu gerçekleşmiştir ve yazı yayınlanmamıştır.²⁹

CHF'nin 1931 kurultayında karara bağladığı parti programında devletçilik, "Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi menfaatlerin icap ettirdiği işlerde devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır"³⁰ şeklinde ortaya konmuştur. Kadrocular, Mustafa Kemal'in, İsmet Paşa'nın ve parti programının ortaya koymuş olduğu devletçiliği açıklamaya, ideolojisini ortaya koymaya ve ileride göreceğimiz gibi kapsamını genişletip diğer maddeler gibi anayasaya dâhil ederek anayasal güvenceye kavuşturmaya çalışacaklardır.

Türkiye'de 1930'larda devletçilik bir zorunluluk olarak CHF programına girmiş ve tek parti hâkimiyeti dolayısıyla herkes tarafından kabul edilmesi gerekli bir ilke halini almıştır. Kadrocuların dışındaki bütün kesimlerde devletçiliği kabul etmekle birlikte asıl mesele devletçiliğin sınırları olmuştur. 1930'larda devletçiliğe ideolojik yaklaşmayan ve bir araç gören düşünceyle, devletçiliğe ideolojik yaklaşan, sosyalizme ve liberalizme karşı bir alternatif, bir ideoloji ve yeni ulusun gelişmesi için yeni yol olarak gören iki düşünce vardır. CHF'nin diğer ilkelere nazaran devletçilik konusunda esnek olması devletçilik konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına ve kendisini açıklamasına sebep olmuştur.³¹

²⁹ İ. Tekeli, S. İlkın, **a.g.e.**, s. 353vd.

³⁰ Tuncay Dursun, **a.g.e.**, s.45vd.; Mustafa Türkeş'e göre CHP'nin devletçilik söylemiyle ortaya çıkmasında SCF olayının etkisi vardır. Serbest fırkanın kuruluşu ve kapanışı önemli olmakla birlikte bu olay Kemalist rejimin yeni bir iktisat politikası arayışına girmesine sebep olmuştur. Serbest fırka olayı demokrasi meselesinden ziyade asker- sivil bürokratik sınıf içindeki iktisadi ayrılığın ifadesidir. SCF'nin liberalizm söylemlerine karşı CHP ılımlı devletçilik söylemiyle ortaya çıkmıştır ve bu bir arayışın ifadesidir. Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s.20vd; Ayrıca bkz. Yüksel Ülken, **Atatürk ve İktisat**, Ankara 1984, s.103.

³¹ T.Faik Ertan, **a.g.e.**, s. 97vd.

Kemal Karpat'a göre CHF devletin halkçı ve milliyetçi temellerini tanımlamakta zorlanmış ve özellikle halkçılığın parti programının gerisinde kaldığı 1931'den sonra laiklik, inkılâpçılık ve devletçilik ilkesine de geniş yer verilmiştir. CHF'nin resmi doktrinine alınan en son ilke olan devletçilik en önemli ilke olmuş, hükümetin ve partinin artan otoritesi için ideolojik temel işlev görmüştür. Bunun yanı sıra devletçilik ilkesi hükümete ekonomik alanda daha rahat hareket etme imkânı vermiş ve CHF'nin kültür politikasının güçlenmesi içinde güçlü bir araç olmuştur.³²

b. Devletçiliği Anayasaya Sokma Çabaları

Kadrocular, Türk İnkılâbını, İnkılâbın ideolojisini açıklamaya çalışırken Şevket Süreyya İnkılâp ve Kadro adlı kitabında önemli bir konuya değinmiştir. Kadro dergisinde pek fazla işlenmeyen bu konu Kadrocuların Türkiye'ye bakışını da yansıtmaktadır. Şevket Süreyya'ya göre İstiklal Savaşından³³ sonra hazırlanan 1924 Anayasası yetersiz ve inkılâp dinamizmini donduran bir özelliğe sahiptir. Devlet organlarını ve temel prensiplerini içine alamamıştır. 1924 Anayasası milli hâkimiyet ve Cumhuriyet rejimi dışında kalkınma ve teşkilatlanma ihtiyaçlarına cevap verecek ilke, kural ve organlar getirememiştir. Klasik bir batı anayasanın kopyası olan anayasa daha sonra yaşanan çelişmelerinde sebebi olmuştur. Türk inkılâbının dinamizmi 1924 Anayasası ile kösteklenmiştir. Atatürk ise bu anayasayı zorlayarak inkılâpları yapmaya çalışmış, anayasaya eklediği ilkeler ise ilk ve inkılâpçı dinamizmi sağlayamamıştır. Özellikle inkılâpçılık, devletçilik ve halkçılık gibi ilkeler tam manasıyla hayata geçirilememiştir.³⁴ Şevket Süreyya'nın meseleye anayasal bir açıdan baktığını gösteren anayasa

³² K.H. Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi**, s. 72.

³³ Ş.Süreyya burada ilk kez İstiklal Harbi şeklinde ifade kullanmıştır. Kadro dergisinde ise İstiklâl Harbi şeklinde bir tanımlama yapılmamış, bu dönem ve sonrası Milli Kurtuluş Hareketi şeklinde tanımlanmıştır.

³⁴ Ş.S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s. 68 nu.10; Şevket Süreyya'ya göre 1924 Anayasası'nın inkılâpları engelleyeceği şekil almasında Türk inkılâbının kendi nazariyecisi ve yorumcusunu bulamaması yanında o günkü devleti yöneten kadroların milli kurtuluş hareketini ve inkılâbı sadece bir demokrasi ve parlamentarizmi kurma olarak anlamalarının etkisi olmuştur. Şevket Süreyya, Başbakan İsmet Paşa'nın da aynı düşüncede olduğunu ve Mustafa Kemal'in sözlerindeki işaretlerin heyecan verici ilhamlar olarak değerlendirildiğini, 1923–1930 yılları arasında siyasi edebiyatta Türk inkılâbının ele alınıp işlenmediğini, bu görevin Mustafa Kemal'in değil aydınların işi olduğuna değinir. Bununla birlikte en büyük eksikliğinde inkılâpçı zihniyete sahip kadrolar olduğunu ileri sürmektedir. Bunun sebebinin ise devralınan olumsuz miras olduğunu, yarı sömürge Osmanlı'nın zaten bu kadroları yetiştirmesinin mümkün olmadığını belirtir. Bkz. Ş.S.Aydemir, **İkinci Adam I**, 334vd.

yorumunu Kadrocular, dergide pek fazla ele almamakla ve meselelerin çözümünde 1924 Anayasasına pek fazla yer değinmemekle birlikte ileride göreceğimiz gibi sadece devletçilik ilkesinin anayasal güvenceye kavuşturulması konusunda yoğun bir faaliyet içine girmişlerdir. Devletçilik ilkesinin de diğer ilkeler gibi önemsenmesi ve diğer ilkelerin korunması yolunda gösterilen hassasiyetin gösterilmesini isteyeceklerdir. Bununla birlikte Şevket Süreyya büyük olasılıkla 1924 Anayasası'nı değerlendirdiği kısmı daha sonraki baskılarında eserine eklemiştir.

Şevket Süreyya, 1924 Anayasasını Tek Adam adlı eserinde de ele almıştır. Şevket Süreyya'ya göre 1924 Anayasası klasik batı demokrasilerinin teşkilat ve işleyişine uygun liberal bir sistemi içeriyordu. Anayasa, hiçbir inkılâp vaat etmiyor, millî yapıyı kalkındırıcı, teşkilatlandırıcı ilkeler ve programlar içermiyordu. Türkiye'nin yarı sömürgelik devrinin gerilik ve halsizliğinden kurtaracak itici gücü barındırmayan anayasaya .. rağmen Mustafa Kemal Paşa inkılapları gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1924 Anayasası Mustafa Kemal Paşa'nın inkılâpçı yönünün önündeki en büyük engeldir.³⁵ Şevket Süreyya'nın bu değerlendirmeleri rejimin bir eleştirisidir. Rejimin yeni Türk toplumunun ihtiyaçlarına cevap vermediği ve bu sebeple inkılâpçı dinamizmi sayılamadığı dile getirilmiştir. Şevket Süreyya'nın planlı devletçilik düşüncesi 1923–1929 yılları arasına uygulanan millî sermayenin liberal yani serbest rekabet esasına dayanan özel teşebbüsler yolu ile birikebileceği düşüncesine bir tepkidir.³⁶

Şevket Süreyya, Türk İnkılâbının klasik demokrasiler, sosyalizm ya da faşizme benzetilmemesini, kendine has bir ideolojisi olduğuna değinerek 1924 Anayasasını değerlendirmiştir. Teşkilatı-ı Esasiye Kanunu ve CHF programının millî hâkimiyet, demokrasiyi benimsediğini belirtmiş ancak bu duruma dayanarak Türkiye'nin klasik demokrasinin yolundan gittiği şeklindeki düşüncelere karşı çıkmış ve Türkiye'de uygulamanın farklı olduğunu belirterek³⁷ 1924 Anayasasına farklı bir yorum getirmiştir. Şevket Süreyya, 1924 Anayasasındaki halk hâkimiyetinin ise şeflerin ve CHF programının ortaya koyduğu sınıfsız ve tezatsız Türk cemiyetini ifade

³⁵ Ş.S.Aydemir, **Tek Adam III**, s.173vd.

³⁶ Orhan Türkdoğan, **Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri**, İstanbul 1978, s. 22vd.

³⁷ Ş.Süreyya, "*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III: Türk Nasyonalizmi*", **Kadro III/20** (Ağustos 1933), s.4vd.

ettiğini, dolayısıyla Avrupa’da görülen demokrasi olmayıp bu sistemin sınıf çatışması ve emperyalizmi ortaya çıkardığını³⁸ ileri sürmüştür. Bu şekilde değerlendirirken Türkiye’nin o dönemde mevcut anayasaya rağmen tek parti yönetiminin pekiştirilmesi ve bu amaçla yapılan çalışmalar, ekonomide devletçilik, liberalizmin gözden düşmesi gibi durumları da kendince açıklamaktadır. Bunun yanı sıra düşüncelerinin temelini sağlamlaştırma noktasında da anayasanın farklı yorumlanıp uygulandığını ve bu sayede Türk inkılâbının gerçekleştiğini ve başka yönetimlere benzemeyip kendisine has bir ideoloji olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Kadrocuların devletçiliği anayasaya sokma çabalarına bakacak olursak Vedat Nedim’e göre Türk İnkılâbına inanmak devletin yapıcılık ve idarecilik kudretine de inanmayı gerektirmektedir. Ancak her sahada devlet hâkim iken devletçilik aleyhinde konuşmak moda olmuştur.³⁹

Vedat Nedim, Türkiye’de devletçilik hakkında hala tartışmalar olduğunu, milletin umumi menfaatini esas alan devletçiliğe çıkarları bozulduğu için hususi menfaat zümrelerinin karşı olduğunu, bazılarının devletçiliği müdahalecilik ve himayecilik olarak görmek istediklerini belirtmiştir. Hususi teşebbüsün kendi karını düşündüğünü ve şuana kadar himaye ve korumalara rağmen beceriksizliği sayesinde başarısız olduğunu ve milletin sırtına bir yük olmalarının engellenmesini istemiştir. Devletin küçük bir azınlık lehine işleyen himayecilik siyasetinin halkçılık ve milliyetçilik ilkesi ile bağdaşmayacağını ileri süren Vedat Nedim, Türkiye’nin sanayileşme davasında bir sanayici zümre yaratmanın olmadığını, davanın millet iktisadiyatının bütünlüğü ve ahengi davası olduğunu belirterek, Devletçiliğin devlet siyaseti olması gerektiğini ancak bu olmadığı için hala tartışıldığını belirtmektedir. Cumhuriyetçilik ve Laiklik ilkelerine karşı bir davranışta buna müsamaha gösterilmediğini ancak devletçiliğin sadece fırka programında kalıp kanunlaşmadığı için hala münakaşa edildiğini belirtmektedir. Vedat Nedim devamında devletçiliği himaye ve müdahalecilik olarak görmek isteyenlerin, geçici bir madde gibi görenlerin olduğunu, asıl meselenin kanunlaşma olmadığını ancak bazılarının gelinen durumu son

³⁸ Ş.Süreyya, “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III: Türk Nasyonalizmi*”, **Kadro III/20** (Ağustos 1933), s. 10vd.

³⁹ V.Nedim, “*Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir*”, **Kadro II/15** (Mayıs 1933), s.15.

nokta olarak gördüğünü, fakat daha önce hilafetin ilgasında nasıl ki lehinde yayınlar mani olmadıysa gelecekte de devletçilik aleyhtarlığının etkili olmayıp devletçiliğin kanunlaşacağını belirtir. Liberal ve ferdiyetçi hayat telakkisinin Türk devletçiliğini hazmedemediğini belirten yazar, Türk devletçiliğinin ilerleyeceğinden emin olduğunu kaydeder.⁴⁰ Vedat Nedim o tarihe kadar uygulanan ekonomi politikalarını eleştirmektedir. Devlet desteği ile özel sektörün geliştirilmesine karşı çıkmaktadır. Bunların önlenmesi için ise devletçiliğin anayasaya dahil edilmesini çözüm olarak görmekte ve bunun gerçekleşeceğinden emin olduğunu da ifade etmektedir.

Ahmet Hamdi(BAŞAR), Türk İnkılâbını ve devletçiliği açıklarken devletçiliği daha da genişletmektedir. Ahmet Hamdi'ye göre inkılâbımız serbesti inkılâbı değildir. İnkılâbın ana prensiplerinden biri devletçiliktir ve devletçilik ile inkılâpçılık anlaşılmaktadır. Türk Devletçiliği, milleti devlet eliyle yeniden teşkil etmektir. Buna karşı ve memnun olmayanlar vardır. Ancak devletçilik ortadan kalktığı vakit Türk inkılâbı da ortadan kalkar. İnkılâp, bir cemiyette bozulan düzen yerine sağlam bir düzen koymak demektir. Bu bazen kendiliğinden bazen de müdahaleci bir kuvvet, inkılâpçı ve otoriter bir kuvvet tarafından temin olunur. İnkılâbımız, ferdi çalışma ve serbest müdahale rejiminin devrini tamamlamasından sonra doğmuştur. Bundan dolayı biz inkılâbımızla müdahaleci ve otoriter bir kuvvet tarafından tarihin akışına müdahale ederek hamleler yapmak mecburiyetindeyiz. Bu otoriter ve inkılâpçı kuvvet ise devlettir. Bundan dolayı da Türk inkılâbının devletçilik prensibi, inkılâbın kendisinde mündemiç en ileri bir vasıtaadır.

Ahmet Hamdi, ferdiyetçiliği reddetmenin ferdi ret etmek olmadığını, fert ve devletinde yapıcılık özelliğini tanıdıklarını ancak hâkim ve kurucu vazifenin devlete ait olması gerektiğini belirtir. Ahmet Hamdi bunun Avrupa'da zararları görülen ferdiyetçiliğe cephe alınan sosyalizm devletçiliği olmadığını ve Türk devletçiliğinin henüz kuruculuk ve yapıcılık rollerini yapmamış fert ve devlete vazifelerini gördürtecek devletçilik olduğunu belirterek öz ihtiyaçlarımızdan, inkılâbımızın seyir ve manasından çıkararak kanunlaştırmaya mecbur olduğunu ileri sürmektedir.⁴¹ Ahmet Hamdi'nin

⁴⁰ V.Nedim, “Devletçilik Karşısında Zümre Menfaati ve Münevver Mukavemeti”, **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.15–20.

⁴¹ A. Hamdi, “Türk Devletçiliği ve Himayeci Devletçilik” **Kadro II/22** (Teşrinievvel 1933), s.42vd.

devletçilik yorumu da oldukça geniş bir içeriğe sahiptir ve sadece iktisadi alanda bir devletçilik olarak ele alınmamıştır. Özellikle siyasi alanda ve inkılâpların gerçekleştirilmesi, Türk İnkılâbının devamı bakımından devlet ön plana çıkartılmakta ve her alanda kontrolü ve müdahalesi önerilmektedir. Ahmet Hamdi'nin devletçilik yorumunda inkılâpçı düşünce öne çıkmakta ve devletin inkılâpçı karakteri ortaya konarak yeni kurulan devletin temellerinin atılmasında devletin rolü konusuna değinilmekte ve bu durum devletçilik ile inkılâpçılık anlaşılır şekilde ifade edilmektedir.

Devletçiliğin kanunlaştırılması Kadrocuların üzerinde ısrarla durdukları en önemli konudur diyebiliriz. Kadronun sondan bir önceki sayısında da bu konu ele alınmıştır. CHF'nin kurultayında milli rejimin temel prensiplerinden biri olarak kabul edilen devletçiliğin hala münakaşa edildiğini, karşı çıkanlar bulunduğu, karşı çıkanların devletçiliği diğer ilkeler gibi düşünmeyip onun Türk rejiminin bünyesinden ayrılabileceğini ve temeli olmadığını düşündükleri belirtilir. CHF'na bir sonraki kongrede devletçiliği programlı devletçilik haline sokması önerisinde bulunulmuştur. Bununla beraber doğrudan rejime bir gönderme yaparak hiçbir inkılâp rejiminin kendi temel prensipleri üzerinde bu kadar müsamahalı bir telakki manevrasına müsaade etmediği belirtilmiştir. Milli rejimin devletçilik ilkesini diğer mukaddes ilkeler gibi programlaştırması ve hâkim kılmasının zaruri olduğu belirtilerek uyarı şeklinde bir ifadeyle bu müsamahanın inkılâbımız ve gençliğin geleceği için tehlike teşkil edeceği ortaya konmuştur.⁴²

Kadrocuların devletçiliğin diğer ilkeler gibi anayasaya konma isteği kendi etkileri var ya da yok 1937 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Parti- Devlet bütünleşmesi yolunda CHP ilkeleri 13 Şubat 1937 tarihinde Anayasaya dâhil edilmiştir. Anayasanın 2. maddesi, “ Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır şeklinde değiştirilmiş⁴³ ve CHP'nin altı ilkesi anayasaya konularak tüm toplumu bağlar hale getirilmiş, devlet-parti-

⁴² Ş. Süreyya, “*Programlı Devletçilik*”, **Kadro III/34** (Teşrin evvel 1934), s.5vd.; Bu yazı Kadro dergisinin yayınına son vermesinden önceki sayısında yayınlanmıştır. Kadronun 34. sayısında gelecek sayıdan itibaren yayınına ara vereceği belirtilmiştir. Dolayısıyla Şevket Süreyya devletçilik konusunda daha farklı içeriğe sahip, uyarıcı, eleştirici hatta yön verici bir yazı kaleme almıştır. Çünkü devletçiliğin diğer ilkeler gibi programlaşması ve anayasal güvenceye alınıp yasalaştırılması Kadrocuların en büyük amacıdır ancak o zamana kadar bu amaçlarını başardıkları söylenemez.

⁴³ S. Kili, A.Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, s.120vd.

toplum özdeşliği anayasal olarak ta güvence altına alınmıştır. Anayasa değişikliği ile ülkenin fiilen tek belirli ideolojisi olan Kemalizm'in resmi ideoloji olarak onaylanmasını sağlamıştır.⁴⁴

Devletçilik ile birlikte CHP'nin diğer ilkelerinin anayasaya dâhil edilmesi için meclise verilen önergede İsmet İnönü'nün gerekçesi önemlidir. İnönü'ye göre anayasada Türkiye devletinin yönetim biçiminin bir cumhuriyet olduğu belirtilmiş ancak devletin politika ve yönetim biçiminde izleyeceği ana niteliklerinde hüküm olarak bulunması gereklidir. Bunun yanı sıra milletvekilleri de bu ilkelerin anayasaya girmesi ile bu ilkelere karşı çıkılmasının da suç olacağını dile getirmişlerdir. Milletvekilleri parti programında olan bu ilkelerin anayasaya dâhil edilmesinin memleketin sonsuza kadar yaşaması için gerekli olduğunu, iktidar değişikliğinde bu ilkelere dokunulmasının engellenmesi kısaca anayasal güvenceye kavuşturulmasının gerekli olduğuna değinmişlerdir. Parti programında olmasının bütün milletin partiye davet edilmesi anlamına gelmediğini, o zamana kadar başka partilerinde kurulduğunu, bu partilerin Türk milletini batırabileceğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁵ İnönü ve milletvekillerinin gerekçesiyle Kadrocuların gerekçeleri arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Kadrocularda devletçiliğin anayasal güvenceye kavuşturulmasını ve diğer ilkeler gibi bu ilkeye karşıda diğer ilkelere gösterilen hassasiyet ve korumanın gösterilmesini istemişlerdir.

c. Planlama Fikrine Verilen Önem

Kadrocular için devletçilikle beraber önemli olan ikinci öge ise plan kavramıdır. Plan kavramı devletçiliğin temelinde olan bir maddedir. Kadrocular, Sovyetlerin öncelikle iktisadi alanda birbirini takip eden NEP (yeni ekonomi politikası) ve planlı ekonomi politikalarından etkilenmişlerdir.⁴⁶ Kadrocular, devletçilik anlayışlarının ayrılmaz bir parçası olan plan kavramı ile Sovyetlerin planlama heyecanını Türkiye'ye yansıtmışlardır. İsmet Paşa'nın Rusya gezisi sonrasında Rusya'nın deneyimlerinden yararlanma gündeme gelmiş ve bu deneyimlerin başında da plan kavramı öne çıkmıştır. Rusya'nın ilk beş yıllık planının başarısı

⁴⁴ E. Öz, **a.g.e.**, s.119.

⁴⁵ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi IV**, İstanbul 1978, s. 1419vd.

⁴⁶ Şevket Süreyya ve İsmail Hüsrev, Sovyetlerde NEP' in ilk döneminde Moskova'da bulunmuşlardır. 1928'de planlı ekonomiye geçilince Ş. Süreyya ve İ.Hüsrev, Sovyet deneyiminin resmi kurumlarda kullanılmak üzere Türkçeye kazandırılmasında önemli rol oynamışlardır. Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s.109vd.

vurgulanmış ve bu durumdan Kadrocularda etkilenmişlerdir. Kadrocular için planlı kalkınma, devletçilik vazgeçilmez unsur haline gelmiştir. İsmet Paşa'nın Rusya gezisi Türkiye'de planlı kalkınma üzerinde önemli etki yapmıştır. Hatta bu gezinin amacının plan sorununu yerinde görmek ve yerinde incelemek olduğu İsmet Paşa tarafından ifade edilmiştir.⁴⁷

Muasır cemiyette tekniğin gelişmesinin cemiyette tezatlar, üretimde düzensizlik, buhranlar, işsizlik, içtimai harpler ve cemiyet sarsıntıları yarattığını ve bununda tekniğin başıboş gelişmesinden kaynaklandığını belirten Şevket Süreyya, Avrupa'da herkesin tezatların tasfiyesi ve plan namına konuştuğunu belirtir. Şevket Süreyya'ya göre plan, "cemiyetin gidişine müdahale ediş, gayri kabili idraktır. Türkiye'nin içinde bulunduğu milli kurtuluş hareketinde plan memleketin başlıca iktisat mntıklarında faaliyette bulunan ve milli iktisadiyatın mukadderatına hâkim olup onun vasfını ve mahiyetini tayin eden başlıca iktisat şubelerinin tanzimi veya kurtuluşu demektir... Milli kurtuluş hareketinin mahiyetinde ve gelişme istikametinde de milletler arasındaki iktisadi tabiiyet ve metbuiyet tezatlarının tasfiyesi ile millet içinde tezatların ve iktisadi menfaat mücadelelerinin doğmaması esastır... Planlı cemiyet mefhumu, bir milli kurtuluş hareketi yaşayan Türk cemiyetinde tezatsız ve mücadelesiz bir cemiyet doğuşunun mesut bir kurtuluşun ifadesidir".⁴⁸ Kadrocular, plan mefhumuna bu şekilde önem vermekte ve ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel hayatla ilgili fikir ve önerilerinin temeline koyarak kavramı genişletip planlı devletçilik kavramını ileri sürmektedir.

Kadroculara göre inkılâpçı telakki ile memleket muhtelif iş sahalarına bölünmeli, buralar için ayrı ayrı işlenmiş iş planları olmalıdır. Mahalli iş planlarına dayanmayan bir devletin iktisat planının olduğundan bahsetmek mümkün değildir.⁴⁹ Kadrocuların bu önerisi daha önce Mustafa Kemal

⁴⁷ T.Faik Ertan, **a.g.e.**, s.101vd; Kadrocular içinde Yakup Kadri, Rusya'nın planlı ekonomi ve kalkınma planlarından çok etkilenmiş, Türkiye'yi Rusya ile karşılaştırmış ve Türkiye'nin de Rusya gibi planlı bir şekilde kalkınmasını arzu ettiği yazılarını Ankara-Moskova-Roma yazı dizisiyle dergide okurları ile paylaşmıştır. Bkz. **Bölüm I**, s.111vd.

⁴⁸ Ş.Süreyya, "*Plan Mefhumu Hakkında*", **Kadro I/5** (Mayıs 1932), s.5-9; Türkiye 1931'le birlikte planlı ekonomiye geçiş için çalışmalara başlamış, Sovyetlerden Türkiye'ye uzmanlar davet edilmiştir. Bu dönemde Ş.Süreyya ve İ.Hüsrev'in Moskova deneyimleri, Rusça bilmeleri Kadrocuların uzman kadro olarak ortaya çıkışına katkıda bulunmuştur. Sovyet deneyimini yakından takip edebilme ve planlama meselesini kavrama bakımından o dönemde Kadroculardan daha bilgili ve donanımlı başka bir yetişmiş insan gücü bulunmamaktaydı. Bkz. M. Türkes, **a.g.e.**, s.115vd.

⁴⁹ Ş.Süreyya, "*Türkiye'nin İktisadi Mntıklara Bölünmesi*" **Kadro II/15** (Mart 1933), s.12.

Paşa'nın 15 Ocak- 27 Şubat 1933 tarihleri arası gerçekleştirdiği yurt gezisinde gündeme gelmiş, gazetelerde haber olarak yer almış, Kadrocularda seyahat sonrasında konuyu ele almıştır. Bu yazı Türkiye'de bölge kavramını ele alan ilk yazılardandır.⁵⁰

Kadroculara göre, Türkiye'de plansızlıktan ve başıboşluktan dolayı çok sayıda şirket iflas ve zarar etmiştir. Milli sermaye zay olmuştur. Ancak gelişmek için sermayeye büyük ihtiyaç vardır ve devlet sermaye hareketine yön vermeli, iktisat şubeleri düzenlenmelidir. Başıboşluk milli iktisadımızın en büyük düşmanıdır.⁵¹ Türkiye'nin yeniden inşa ve tanzimi için 160 milyon liralık bütçe yerine 500 milyon liralık bütçeye ihtiyaç vardır ve bu para bütçesi değil iş bütçesi olmalıdır. İş sahası ve yeni işler çoktur, insanımız iş beklemektedir. Milli bir iş ve inşa planı tanzim olunmalıdır. Türk toprağının verimi ve Türk insanının iş kabiliyetiyle beraber gelişim olacaktır.⁵²

Kadroculara göre millet iktisadi bir plan dâhilinde gerçekleştirilmeli ve devlet bu işi gerçekleştirmelidir. İktisat vekâleti ve ona bağlı müesseseler yeniden düzenlenmelidir. Ziraat vekâleti de kurulmalıdır. Türk iktisadının en önemli meselesi gerilik ve iptidailiktir. Ziraat ve ticaret düzenlenmeli, nerde ve nasıl sanayileşme olacağına devlet karar vermelidir. İktisat vekâletini bir bürokrat müessese olmaktan kurtarıp, disiplinli, aktif, bir prensip ve bir iş teşkilatı haline koymak yeni iktisat vekili Mahmut Celal Beyefendi'nin inkılâp Türkiye'sine yapacağı en büyük hizmet olacaktır.⁵³ Vedat Nedim'in bu önerisi yönetimin Temmuz ayındaki devletçi atılımları paralelindedir. Önerilerinin Celal Bey tarafından uygulanmayacağını bilmekle birlikte ondan inkılâp Türkiye'sine büyük hizmet olarak gördükleri önerileri ile Celal Bey'in ismi ilk defa zikredilmiştir.⁵⁴

Kadrocular iktisatta planlı devletçilik fikrini benimsemişlerdir. Kadrocular, hükümetin, birinci beş yıllık sanayi planı çalışmalarına da katılmış ve öneriler sunmuşlardır. Kadrocular, Avrupa ve Sovyetlerdeki planların Türkiye için iyi örnekler olmadığını ileri sürmüşlerdir. Kadroculara

⁵⁰ İ. Tekeli, S. İlkın, **a.g.e.**, s. 285.

⁵¹ İsmail Hüsrev, "*Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi*", **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.20–25.

⁵² Ş. Süreyya, "*İş Hasreti ve 500.000.000 Liralık Türk Bütçesi*", **Kadro I/9** (Eylül 1932), s.6vd.

⁵³ V. Nedim, "*İktisat işlerinde Devlete Veto Hakkı ve İktisat Vekâleti*", **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.13–19.

⁵⁴ İ. Tekeli, S. İlkın, **a.g.e.**, s.225.

göre devlet, planlı ekonomide üretim, dağıtım, kaynakların kullanımı ve gelirin dağıtımından sorumludur. Planlı ekonomide neyin, ne zaman ve nasıl üretileceği piyasa mekanizması dışında önceden hazırlanan planlarla bellidir. Bu planlar liberal ekonominin tüketici talepleri üzerine kurulu düzeninin yerini alacaktır.⁵⁵

ç. Süratle Sanayileşmenin Gerekliğini Vurgulama

Kadrocular, Türkiye’de sanayileşmenin milli bir zaruriyet olduğunu, kapitalist yolla sanayileşmenin sınıf tezaadı ve sınıf çatışması yarattığını ve bu yüzden karşısında olduklarını, komünist sanayileşmede ise bir sınıfın hâkimiyetinin esas olduğunu ve bunun da milli birlik ve bütünlüğü parçaladığını ve ona da karşı olduklarını belirtir. Ferdietçi himayecilikle kurulacak sanayi şubeleri arasında organik bağın kurulamayacağını ve sonuçların olumsuz olacağını, Türkiye’nin sanayileşmesinin milli pazarın milli sanayiye bağlanıp, ithalat suretiyle harice akan karların millileştirmesi olduğunu, ferdietçi himayecilik siyasetinde ise bu karların ferdileştirildiği belirtilmektedir. Sanayinin kurulması için her türlü fedakârlığın yapılmasını ancak bundan yine devlet ve milletin istifade etmesinin gerekliliği üstünde durmuşlardır. Kadroculara göre ferdietçi himayecilik devletin kaynaklarını kurutan bir siyasettir. Devletin bugün daha fazla bütçe kaynağına ihtiyacı vardır. Bu kaynak ise devletçi siyasetle kurulan sanayi kuruluşlarının karları olacaktır.⁵⁶ İleri teknikle kurulamayan ve çalışmayan, maliyet fiyatını cihan maliyet fiyatına yaklaştıramayan, geniş halk kütleleri için ucuz ve harcı âlem emtia yapmayan sanayinin milli sanayi olmadığı da belirtilmiştir.⁵⁷

Buna ilaveten Türk iktisat siyaseti teknik bakımdan olduğu gibi içtimai olarak ta rasyonel olmalıdır. Milleti sınıflara parçalayarak fırka mücadeleleri, ücret kavgaları, grevler, işsizlik gibi bir takım riskli durumlarla milli enerjinin israfına izin vermeyecek şeklide gelişmesi milli iktisat siyasetinin temel amacı olmalıdır.⁵⁸ Vedat Nedim’e göre “Türk devletçiliği millet şeniyetine dayanır. Garp devletçiliği ise ister kapitalist ister sosyalist olsun sınıf şeniyetine dayanır. Garpta milli iktisadiyat denilen şey, sadece bir sınıf

⁵⁵ M. Türkeş, **a.g.e.**, s. 183vd.

⁵⁶ V. Nedim, “*Sanayileşme Davası*”, **Kadro II/24** (Birinci kanun 1933), s.17–21

⁵⁷ **Kadro II/23** (İkinci teşrin 1933), s.51.

⁵⁸ V.Nedim, “*Türk İktisadiyatının Erkan-ı Harbiye Dairesi: Ali İktisat Meclisi*”, **Kadro II/14** (Şubat 1933), s.14.

iktisadiyatıdır. Halk Fırkasının programındaki devletçilik sadece basit bir müdahalecilikten ibaret değildir. Rusya'daki komünizmdir. Biz ne komünist, ne de kapitalist devletçiliği istiyoruz. Biz sadece ve apaçık bir millet devletçiliğinin müdafaasını yapıyoruz. Bizim hiçbir suretle komünistlikle alakamız yoktur. CHF' nin devletçilikle ilgili maddesindeki ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmak maddesi esas olmalıdır ve hangi sistemde bu esas değildir. Hariçten millet mi ithal edeceğiz. Bizde de esastır. Ancak milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmek maddesi Türk devletçiliğinin hiçbir sınıf menfaati gözetmeden, milleti yekpare bir varlık olarak telakki edişinin bir haykırışıdır. Bu denden sonra devlet sanayi yapamaz, ziraat yapamaz, ticaret yapamaz demek devletin yapıcılık ve idarecilik kabiliyetine karşı şüphe ve emniyetsizlik uyandırmak, fırka programına ve inkılâba sadakatin bir ifadesi olarak ilan olabilir mi. Bunun bir irtica hareketi olduğunun farkına varılmalıdır. Artık saflar kesin çizgilerle ayrılmalıdır. İnkılâbımızın prensiplerine sadık hakiki Türk devletçileri bir yana, ihtibasa uğramış liberaller öbür yana”⁵⁹ diyerek bu tartışmadaki yerini ortaya koymuştur. Vedat Nedim'e göre “Türkiye gibi geri kalmış milletlerin aradaki farkı en kısa zamanda kazanabilmesi için devlet ve millet kuvvetlerinin sentezini yapacak devletçi siyasete ihtiyaç vardır”.⁶⁰

Vedat Nedim'e göre devletçilik, “milleti sınıflara bölmeden, bir zümrenin diğer zümre hesabına istismarına meydan vermeden, bütün milli kuvvetlerin bir plan dairesinde iktisadi istiklale doğru en kısa en kolay bir yoldan sevk ve idaresi demektir”. Vedat Nedim, Mustafa Kemal'in sözlerine de atıfta bulunarak onunda liberal ve ferdiyetçi zihniyetin idam beratını onayladığını belirtmektedir. Bundan sonraki dönemde Mustafa Kemal'in hayatı telakki tarzının hayata geçeceği dönem olacağını ve bunun dönemin en şerefli işi olacağı da belirtilmiştir.⁶¹ Vedat Nedim'in yazısından Mustafa Kemal Paşa'yı kendilerine destek olarak gördükleri sonucunun yanında o

⁵⁹ V. Nedim, “*Türk Devletçiliği İhtibas Devletçiliği Değildir*”, **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.16–21; Vedat Nedim bu makaleyi Darülfünun müderrislerinden İbrahim Fazıl Bey'in Akşam gazetesinde yayınlanan “İnkılâp devletçiliği ihtilal devletçiliği değildir” adlı yazısına cevap ve tenkit için yazmış ve yazarın inkılâbı ve devletçiliği tahrip etmek istediğini belirtmiştir. Bkz. V. Nedim, **a.g.m.**, s.16vd.

⁶⁰ V.Nedim, “*İktisatta İstiklal*”, **Kadro II/22** (Ekim 1933), s.14vd.

⁶¹ V.Nedim, “*İktisatta İstiklal*”, **Kadro II/22** (Ekim 1933), s.14–18.

döneme kadar Mustafa Kemal Paşa'nın fikirlerinin uygulanmadığı ve bundan sonraki dönemde uygulanması isteği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa gerçeği sorgulanmaktadır. Kadrocular, Mustafa Kemal Paşa'nın da kendileri gibi düşündüğünü ileri sürerek hükümeti etkilemeye ve yönlendirmeye çalışmaktadırlar.

Kadrocuların sanayileşme konusunda görüşlerinde ise şu görüşler ortaya atılmıştır: “Türkiye hem ziraat hem de sanayileşmede gelişmeli ve bu iki saha birbirini desteklemelidir. Ziraatı sanayiye ve sanayiye ziraata pazar yapacak, birlikte geliştirecek milli iktisat siyaseti davamız olmalıdır. İthalatta ucuz satım yapıp, ithalatta ise pahalı alım yapıyoruz ve bu açık bizi dünya piyasalarına bağımlı hale getiriyor. İthalat yapmak için daha fazla ihracat yapıyoruz. Bu olmazsa ticaret muvazenesindeki açığın gittikçe artması yahut ithalatımızın sınırlanması gerekir. Korumacı ve himayeci politikalarımıza rağmen sanayi siyasetimiz tamamen liberaldir. Ferdi teşebbüsü sanayileşmede milli iktisadın parçası görmek yanlıştır. Milli sanayileşmede hususi teşebbüsü de içine alan genel bir sanayi planına ihtiyaç vardır. Aynı alanlarda rekabet zarar getirmiştir. Hesapsız kurulan sanayi kuruluşlarının kapandıkları görülmüştür. Yeterli şart ve vasıfları olmayanların sanayiye girmesine izin verilmemelidir. Fertler gibi devlette bundan zarar görmektedir. Türkiye’de sermaye gelişimi ağır olduğu için devlet sanayi tesisi ve işletmesiyle alakadar olmalıdır. Bir plan dâhilinde hareket edilmelidir. Hem fertler hem de devlet zarar etmemelidir”.⁶²

ça. Enerji Meselesinin Çözümü Hususu

Kadrocular, enerji meselesini ele alırken Türkiye'nin kaynaklarını ele alıp bu kaynaklar çerçevesinde bir politika oluşturmaya çalışmışlardır. Enerji meselesinde elektrik ve elektriğin sanayi ve millet hayatında kullanılması hakkında yazılar yazmışlardır. Elektriklenme meselesi birçok yazının konusu olmuştur. Türkiye’de nüfusun % 14’ünün elektrikle tanıştığını, elektriklenmenin sanayileşme, madenlerin işletilmesi vb. alanlar için çok önemli olduğu ve sırf şehirlerin süslenmesi için elektrik istenmediği belirtilmiştir. Elektriklenme milli iktisat planı dâhilinde devlet tarafından yapılmalı ve tatbik edilmelidir. Elektriklenme yabancı şirketler veya kıt sermayeli yerli müteşebbisler tarafından yapılmamalıdır.⁶³ Türkiye, elektrik

⁶² V.Nedim, “Niçin ve Nasıl Sanayileşmemiz Lazım”, **Kadro I/6** (Haziran 1932), s.14–18.

⁶³ Mehmet Şevki, “Elektrikli Türkiye”, **Kadro II/13** (İkinci Kanun 1933), s. 35–41.

üretimi için gerekli olan su kaynaklarına sahiptir ve elektrik enerjisi sayesinde Türk iktisadiyatını ve sanayini yükseltecek yeni bir unsur ortaya çıkacaktır.⁶⁴ Mehmet Şevki elektriklenme konusunda önerilerini de dile getirdiği yazısında Türkiye'nin belli başlı su kaynaklarının kullanımı, elektriğin nasıl dağıtılacağı, demiryolu ve sulamada nasıl kullanılacağı hakkında ayrıntılı bir çalışmayı da sunar.⁶⁵ Kadrocular Türkiye'de sanayinin başıbozuk kurulduğundan da şikâyet etmektedirler. Sanayileşmede elektrik enerjisi kullanılmamasının sıkıntılar yarattığını, Kayseri mensucat fabrikası hariç diğerlerinde enerji kullanımının, girdisinin hesap edilmediğini belirtmişlerdir. Santrallerde dizel motorların kullanımının büyük miktarda mahruk ithalatı yapılmasına sebep olduğunu ve masrafı artırdığı belirtilerek bunun sanayinin gelişmesine engel olduğu ortaya konmuştur. Bunca ithalata rağmen köylünün giydirilemediği, ziraat ve sanayinin ihtiyacı olup kolaylıkla yapılabilecek aletlerin bile yapılamadığı belirtilmiştir. Çözüm olarak ta sanayi kuruluşunda maliyeti ucuzlatmak, üretimi rasyonel şekilde temin edecek enerji kaynaklarını tespit ve sanayi planını buna göre muayyen mıntikalarda kurmak ve sanayi planını daha önce ortaya konan enerji planlarına dayandırmak önerilmiştir.⁶⁶

Kadrocular sanayide kullanılan mahruk (hareket malzemesi, yakıt), meselesine de değinmiştir. Kadroculara göre mahrukunu dışarıdan tedarik eden makine ve cihazların milli mahruka dayandırılması meselesi tetkik edilmelidir. Ancak mahruku Türkiye'de olmayan motora da düşman olmadıklarını belirten Kadrocular, motorunda mahrukunun millileştirilebileceğini, Türkiye'nin makine mahruku olarak kullanılabilecek madenlere, zirai ürüne, ormana sahip olduğunu, petrolde ise araştırmalar yapıldığını ve Türkiye'nin hammaddeye sahip olup bunlardan hangisinin elverişli olduğunun ortaya konmasını istemişlerdir.⁶⁷ Mahruk malzeme olarak ta kömür ve linyit, ispirto önerilmekte demir ve kimya sanayinin bu yolla gelişeceği belirtilerek sanayinin kurulmasında bunlarında dikkate alınmasını isteyerek kok kömürünün önemi üstünde durulmuştur. Kömürden daha başka maddelerinde elde edileceğini ve diğer alanlarında bu durumdan olumlu etkileneceğini belirterek kömür ve linyitten benzin üretiminin Rus ve

⁶⁴ M. Şevki, “*Elektrikli Türkiye II*”, **Kadro II/14** (Şubat 1933), s.45–46.

⁶⁵ M. Şevki, “*Elektrikli Türkiye III*”, **Kadro II/15** (Mart 1933), s.40–46.

⁶⁶ M. Şevki, “*Elektrikli Türkiye IV, Evvela Enerji Planı*”, **Kadro II/16** (Nisan 1933), s.44–46.

⁶⁷ M. Şevki, “*Teknik: Milli Mahrukat Meselesi*”, **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.50vd.

Romenlerce yapıldığı ortaya konularak sanayi kuruluşlarının kurulmasında bunların ciddiye alınmasını istemişlerdir.⁶⁸

Sanayileşmede asıl meselenin ucuz enerji kullanımı olduğunu, kömüre sanayinin ekmeği denildiğini belirten Vedat Nedim, Türkiye'nin bu ekmeği en pahalı yiyen ülke olduğunu ileri sürmüştür. Karadeniz bölgesinde çok büyük kömür yataklarının olduğunu belirterek bunca kaliteli kömüre rağmen pahalı enerji kullanımının sebebini ise kömür üretim şirketlerinin aşırı kar eğilimine bağlamaktadır. Devletin yüksek gümrük politikası sayesinde yabancı kömürün rekabetini engellendiğinden bu şirketlerin tek başlarına kaldığı belirtilmektedir. Türkiye'de ücret ve maaşların düşük olduğunu, madende kullanılan direklerin daha ucuza mal edilebileceğini, Türkiye'de sigorta olmadığını ancak şirketlerin yüksek masraf gösterdiğini, vergiler konusunda ise şirketlerin azami himaye gördükleri ve kömürün satışından çok büyük kar edildiğini ve hiçbir ülkede bu kadar yüksek karın olmadığı ortaya konmaktadır. Kömür şirketlerinin ihracatta zarar ettiklerini belirtip bu zararı içerden karşıladıklarını, ancak Türkiye'de üretimin artırılmasının önemli olduğu belirtilir. Türkiye'de uzmanlaşmış işçi olmadığını, kömür şirketlerinin acemi ve ucuz işçiyi tercih ettikleri belirtilir. Üretimde daha fazla makine kullanılmasını, ucuz malzeme temin edilmesini, toplu işletmelerin kurulmasını önermektedir. Burada yine ileri, vahdetli bir milli enerjinin uygulanması için kömür havzasının devletleştirilmesini ve bizzat kendisi kömür alıcısı olan devletin kömür üretimine başlamasının gerektiğini ileri sürmektedir.⁶⁹ Çözüm yine devletçiliktir...

Şevket Süreyya'ya göre dünyanın en iyi kömürü Karadeniz bölgesindedir ve yıllık 1.500.000 ton gibi hazin bir üretim vardır. Ormanlarımız metruk, topraklarımız verimsiz, hayvancılığımız iptidaidir. Gelişmeye açık meyveciliğimiz ise gerilemektedir. Sanayimiz birçok sahalarda hala yarın iflasa hazır geri bir teknikle sakat bir şekilde gidiyor. Para yoksulluğu ile izah edilen bu durum gelecekte daha fazla sıkıntıya sebep olacaktır. Bugün geniş ve milli iş planı, kuvvet membalarının hesabı ve

⁶⁸ M. Şevki, "Milli Mahrukat Meselesi ve Kömür ve Linyitlerimizden Mayi Mahruk İstihsali", **Kadro II/22** (Teşrinievvel 1933), s.26–32.

⁶⁹ V. Nedim, "Kömürde Devletçilik", **Kadro III/25** (İkinci Kanun 1934), s.13–20.

tanzimi, inşaa planı, pazarın geliştirilmesi gibi müspet ve mühim bir adım teşkil edebilir.⁷⁰

Mehmet Şevki'ye göre Türkiye'de çok geniş enerji kaynaklarına sahip olunmakla beraber elektrik ve kömür elmas fiyatına satılmakta, ziraatta da üretim ucuza mal edilmekte ve üretimdeki Türk köylüsü ve amelesisi de çok ucuza çalışmaktadır. Buna rağmen ziraat sanatları alanında (zirai alet vs.) da sanayice bizden daha iyi olmayan komşularımızdan da daha pahalı oluşunun tabii bir şey gibi görüldüğünü belirterek bu durumu eleştirmiş ve böyle düşünenlerin demir üretiminin de pahalı olacağı konusunda şüphelendiklerini belirtmiştir.⁷¹

çb. Çimento Sanayi Üzerine Görüşleri

Kadrocular, bugünkü medeniyetinin bir çimento medeniyeti olduğunu, Türkiye'nin de büyük bir kuruculuk ve inşaa işine giriştiğini ve Türkiye için çimentonun önemine değindikten sonra meselenin ucuz çimento olduğunu ancak Türkiye'de çimentonun pahalı olduğunu ileri sürmektedir. Pahalılığın neredeyse çimento luks bir ihtiyaç haline getirdiğini, İtalya'nın inşaat mahalline 12 liraya çimento götürürken, fakir Türkiye'nin bunu 50-100 liraya gerçekleştirmesinin şaşılacak bir durum olduğuna değinilir. Türkiye'de çimento sanayinin teşviki sanayi kanunundan faydalanan, 5 tanesi yabancı sermayeli altı şirketin elinde olduğunu, yüksek gümrük ücretlerinden yararlanan bu şirketlerin aralarında satış işbirliği yapıp rakipsiz bir şekilde fiyatları yüksek tuttuklarını belirtmektedir. Dünya piyasalarında fiyatların oldukça düşük olduğunu, içeride üretimin her yıl arttığını, yüksek gümrük ve kontenjanlar ile yerli fabrikalara meydanın bırakılıp rekabetin önlenildiği, devletin kendi eliyle ortaya çıkardığı çimento sanayinin en büyük müşterisi olduğu belirtilmiştir. Devletin alımı kesmesi ile hiçbir çimento fabrikasının ayakta kalamayacağını, devletin bu politikalarıyla çimento sanayinin bil fiil sahibi olduğu söylenebilir şeklinde bir değerlendirmeye sorumluluğun devlete ait olduğu belirtilmiştir. Kadroculara göre çimento sanayicileri bu nimeti, garantili pazarı kendi lehlerine istismar ederek, Türkiye'nin en pahalı çimento kullanan ülke konumuna getirilmesini sağlamışlardır. Devletin bile

⁷⁰ Ş. Süreyya, "Enflasyon Değil, İş Bolluğu" **Kadro I/ 12** (Birinci Kanun 1932), s.10vd.

⁷¹ M. Şevki, "Bizde Kök ve Demir Sanayi", **Kadro III/29** (Mayıs 1934), s. 33.

yüzde seksenini satın aldığı çimento nun maliyetini bilmediği, bir sır gibi saklandığı, kanunlarında buna izin verdiği belirtilerek çimento maliyet fiyatlarının resmi olmayan ve tarafsız bir komisyon tarafından incelenmesinin milli bir zaruret olduğu dile getirilmiştir. Özellikle devletin en büyük alıcı olarak pahalı bir şekilde çimento aldığı belirtilerek, devletin her alanda çimentoya ihtiyacı olduğu ve en büyük alıcı olarak kendisinin çimento sanayi kurmasını önermektedir. Bu şekilde devletin yüzde 56 kar edebileceği rakamlarla gösterilmeye çalışılmıştır. Devletin imar, nafıa, iktisat programları için gerekli olan çimentoyu hususi teşebbüsün kar hesapları için verimli ve garantili bir kaynak olarak bırakmaması ve devletçi Türkiye’de devletçi bir çimento siyasetine şiddetli bir şekildi ihtiyaç olduğu⁷² belirtilerek bu konuda hükümetin dikkati çekilmeye, yönlendirmeye çalışılmış ve eleştirilmiştir.

Kadrocular bu dönemde üretim ve maliyet hesapları üzerinde önemle durmuşlar ve hükümeti bu konuda sıkıştırmaya başlamışlardır. Burhan Asaf, Oklar Neyi Gösteriyor yazısıyla buna değinmiş ve yazısının sonunda daha büyük ve göze çarpan bir yazı karakteri ile net ve kısa bir biçimde şu görüşler dile getirilmiştir. “ *Liberal iktisadı reddeden Türkiye’de maliyet hesapları sır kalmaz. Bütün sanayi müesseselerinde maliyet hesaplarının neşrini ve bunların doğruluğunun da devletçe kontrolünü istiyoruz*”.⁷³ Kadrocular bu yazıyla özel girişimcileri savunanları ve özellikle de İş Bankası çevresinin şeker üretimi konusundaki faaliyetlerini eleştirmektedir.⁷⁴

çc. Teknoloji Teminine Dair Görüşleri

Kadrocular, teknikte de istiklali savunmaktadır. Tekniğin ilim gibi vatan ve milletin olamayacağını kabul etmekle beraber kastettiklerinin bir milletin kendi tabiat ve iktisadi şartlarına lazım olan yeni ve en mükemmel tekniği elinde bulundurması ve bu yolla da kendi ilim, kültür ve refah üstünlüğünü kurmak olduğu belirtilir. Üretim alet ve vasıtaları millet menfaatleri için Türk çocuklarına verilmelidir. Türkiye’nin ıssız yaylalarında yaşayan Türk çocukları bezirgânca kar hesapları uğruna güneşe, sefalete,

⁷² V.Nedim, “Çimento Sanayinde Devletçilik”, **Kadro III/27** (Mart 1934), s.19–25.

⁷³ Bkz. B. Asaf, “Oklar, Neyi Gösteriyor”, **Kadro III/27** (Mart 1934), s.43.

⁷⁴ Bkz. İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 375.

tabiata esir bırakılmamalıdır. Kağnı yerine motorlu taşıt kullanılmalı, insanın yaptığı taş kırma ve yol işini taş kırma makinesi yapmalıdır. Teknikte istiklal için prensip ve vasıta gereklidir. İleri memleketlerin sanayisi bugün dışarıya akın etmektedir ve devlet eliyle Türkiye bundan faydalanıp tekniğe sahip olabilir. Teknik istiklali plan ve teşkilatı, teknikte istiklalin mühim ve asli işidir.⁷⁵

C. KADROULARIN KALKINMAYA DAİR GÖRÜŞLERİ

Kadrocular, hükümetin ağır sanayi kurmasını ve ağır sanayiye beş yıllık plana dâhil etmesini istemişlerdir. Planlı ekonomide özel sektöre az bir yer verilmiş ve siyasi öneme sahip kararlarda yer almamasını öngörmüştür.⁷⁶ Kadroculara göre planlı devletçilik şahsi mülkiyeti tasfiye eden sosyalist bir plan değildir. Sosyalizmde olduğu gibi kollektif mülkiyete değil, büyük iktisat faaliyetlerinin devlet tarafından yapılmasıdır. Böylece milli menfaatler gerçekleşecektir. Milli Kurtuluş Devleti'nin iktisadi politikasının gerçekleşmesi ancak bir plan ile sağlanır.⁷⁷ İş planı olmalı ve iç pazar yaratılmalıdır. Milli iktisat memlekete yayılmalıdır. Anadolu'da tekniksizlik, mübadelesizlik yahut pazar tıkanıklığı vardır. Petrol, şeker, ayakkabı çoğu yerde ya bilinmez, ya yoktur ya da sınırlı girmiştir. Türk vatandaşı pazar için üretim yapmamaktadır. İç pazar ve vatan şümul iktisat birliği teessüs edememiştir. Türk inkılâbı, Türk teşkilatçısından milli bir iş planı bekler.⁷⁸

Kadroculara göre el sanayi modern iktisadın ilkelerine göre düzenlenip kooperatif haline gelmeli ya da inkılâpçı hareketle modern teknik kullanılarak tasfiye edilmelidir. Milli kurtuluş hareketinde planlı ve büyük teknikli üretim içinde el sanayi kaynayacaktır.⁷⁹

Şevket Süreyya'ya göre, iktisadi buhran iktisadi faaliyetleri kontrolsüz işleyen liberal, fakat ileri toplumun makineleşme, üretim, dağıtım ve tüketimde düzensizliğin sonucudur. İleri toplumda teknik ilerler, makineler çoğalır, bu makineler sanayide (üretimde) kullanılır, üretim artar ve pazara mal sürümü çoğalır. Pazardaki alım gücü azalır. Liberal ekonominin

⁷⁵ M. Şevki, "Teknikte İstiklal", **Kadro II/22** (Teşrin evvel 1933), s.33-36.

⁷⁶ M. Türkeş, **a.g.e.**, s.183-186.

⁷⁷ T. Timur, **a.g.e.**, s.180.

⁷⁸ Ş. Süreyya, "İç Pazar ve İktisatta Bütünlük", **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.5-12.

⁷⁹ İ. Hüsrev, "Türkiye'de El Sanayi", **Kadro I/5** (Mayıs 1932), s.24.

plansızlığı yüzünden pazar darlığı ortaya çıkar ve iktisadi buhran meydana gelir. Bu buhran diğer sanayi kollarına da yayılır. Ziraî iş alanları ve daha ziyade toprak ürünleri yetiştiren ülkelerde buhran içine girerler. Asıl mesele bir sürüm ve mübadele tıkanıklığıdır. Liberal bir toplumda görülebilecek plansız makineleşme ve üretim olayı iktisadi buhrana yol açar. Geri ülkeler, sanayiden, büyük kıymetler yaratıcı iş gücünden, büyük kredi cihazlarından ve ulaştırma şebekelerinden yoksun olduğundan dolayı kaderleri ileri ve sanayici ülkelerin kaderine bağlıdır. Fakat yatırımlar ve sanayileşme toplum yararına ve plânlı bir devlet kontrolüne alınırsa geri ülkelerin toplum kalkınması zaman zaman görülen buhranlardan kurtulabilir.⁸⁰

Şevket Süreyya'ya göre eskiden sömürgeciler, yarı sömürge ve sömürgeleri kendi öz sanayilerinden mahrum bırakırlardı. Batı sanayinin muhtaç ve tüketici pazarı olan yarı sömürge ve sömürgelerin yerli sanayisi çökertildi. Eski iktisadi buhranlardan korunma ise üretimin azaltılması ya da yeni serbest pazarların yaratılması, serbest mübadelenin genişletilmesi yoluyla olurdu (yarı sömürge ve sömürge konumuna getirme). Şevket Süreyya, XX. yüzyılda asıl parçalanmış mekanizmanın sömürge ve yarı sömürgeler değil bizzat serbest pazar nizamının olduğunu ileri sürmüştür. Şevket Süreyya'ya göre böylece bu devletler serbest pazar olmaktan çıkmakta, her ülkenin kendi yapısı içinde kendine uygun iktisat nizamı doğmakta, sömürge ve yarı sömürgelerin serbest pazar olma durumu günden güne şeklini değiştirmektedir. Liberalizm'in yerini otarşi (grup hâkimiyeti, seçkinlerin yönetimi) almaktadır. Türk Milli Kurtuluş hareketi de bu bakımdan bir otarşidir. İktisadi bağımlılık yerine, eşit hakların hâkim oluşunun ifadesidir.⁸¹ Şevket Süreyya, Türk inkılâbının tarihi görevini tamamlayabilmesi için ileri tekniğe has olan usul, kaide ve müesseselerin bu mücadelede galebesi ve yerleşmesinin gerektiğini belirtmektedir.⁸²

a. Sanayi Planının Değerlendirilmesi

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ya da programı, hükümetin 11 Nisan 1934 tarihinde sınaî tesisat ve işletme raporları üzerine tetkikler ve kararlar başlıklı gizli bir Bakanlar Kurulu kararı sonucu uygulamaya konan bir kamu sanayi yatırım

⁸⁰ Ş. S. Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.54vd.

⁸¹ Ş.S.Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s.59vd.

⁸² Ş. Süreyya, "*Geri Teknik ve Say'ın Sefaleti*", **Kadro I/6** (Haziran 1932), s.11.

projesidir. Bu karar, Türkiye'de 1929 yılında başlayan iktisadi krizin ancak sanayileşme sürecinin hızlandırılmasıyla aşılabileceğinin, hemen aynı yıl tespit edilmesi ve 1929'u izleyen birkaç yıl içinde, hükümetin elinde, kamu kuruluşları aracılığıyla fabrikalar ve madencilik tesisleri kurmak ve işletmekten başka, sanayileşmeyi hızlandırabilecek bir politika seçeneği olmadığına ortaya çıkması sonucunda alınmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı, hükümetin sanayileşme politikasında 1930'lu yıllarda yaptığı önemli bir değişikliğin simgesidir. Bu değişiklik, 1929–1933 döneminin özel koşullarında Türkiye'deki sanayileşmeyi kısa bir süre içinde hızlandırmak ihtiyacı duyan ama bunun özel girişimler aracılığıyla gerçekleştirilmesinin mümkün olmayacağını gören Mustafa Kemal Paşa ve hükümetin, devlet yatırımcılığı ve işletmeciliğini sanayi sektöründe sermaye birikimini hızlandırmanın birincil politika aleti olarak kullanma kararını almalarıdır.

1934 Nisanında hükümetin, İktisat Vekaleti tarafından hazırlanıp kendisine sunulan muhtelif sanayi mevzularını inceleyerek, uygulamaya koyduğu projeler, 1) Bakırköy'deki devlete ait pamuklu mensucat fabrikasının genişletilmesi, 2) Konya Ereğlisi, Kayseri ve Nazilli'de birer pamuklu mensucat, 3) Bursa'da yünlü mensucat, 4) İzmit'te bir kağıt ve 5) kostik soda ve klor, 6) Zonguldak havzasında bir semi kok, 7) İstanbul'da bir şişe ve cam eşya fabrikası ve 8) Keçiözümlü'da bir kükürt madeni tesisi kurulması kararlaştırılmıştır. İlk beş proje bu tür yatırımları yapmak ve işletmek üzere 1933 yılında kurulan Sümerbank, son üç proje ise Sümerbank ile 1924 yılında bir özel şirket olarak kurulan İş Bankası'nın ortaklığıyla gerçekleştirilecektir. Hükümet, Aralık 1933 tarihli raporlarda kapsanan demir-çelik, gül yağı, kendir, kimya sanayii, bakır, altın ve petrol madenciliği ve rafinasyonu, süngercilik ve elektrifikasyon işleriyle ilgili projeleri karara bağlamamış, bunlarla ilgili incelemelerin devam etmesini kararlaştırmıştır. Bunların bazıları ya daha sonraki sanayi planları olarak bilinen devlet yatırım programları içinde ya da ilgili bakanlıklarca yeniden ele alınacak ve uygulamaya konulacaktır.⁸³

Kadro dergisinde 1934 başlarında Türkiye'nin ilk sanayi planı da değerlendirilmiştir. Şevket Süreyya, bunun geniş bir iktisat planı olmadığını ancak belirli sanayi şubelerinin kurulmasını amaçlayan bir plan olduğunu ve hacmi ne olursa olsun bu planı inkılâpçı telakkinin yeni bir hamlesi olarak değerlendirip onun içtimai mahiyetine önem vermenin gereğine işaret eder.

⁸³ Y.Tezel, "1934 Sanayi programı ve Türkiye'de İktisadi Devletçilik'in Tarihteki Yeri", **Tüsiad Görüş Dergisi XII** (Kasım 1993), s. 1vd.

Şevket Süreyya'ya göre bu yeni inşa işi sadece teknik veya iktisadi bir hareket olmaktan ziyade, inkılâbımızın içtimai bir vasfını ifade ve yeni Türkiye'nin içtimai bir veçhesini tayin eden manalı bir cemiyet hadisesidir. Devletin bir milli sanayi sistemini, bizzat kendi hâkim kuruculuk ve benimseyicilik rolü ile yaratmasının milli kurtuluş hareketinin asli ve tarihi bir zarureti olduğunu belirtilir.⁸⁴ Ancak Şevket Süreyya'nın bu yazısının girişindeki üslubundan pek de memnun olmadığı ve istediği şekilde tam bir devletçilik ya da genişletilmiş bir plan görmediği ortaya çıkmaktadır. Şevket Süreyya bu eksiği ise planın içtimai önemini ortaya çıkartarak kapatmaya çalışmaktadır. Kadrocular bu dönemde devletçilik üzerinde daha fazla durmuşlardır. Devletçilik tanımları daha da netleşecektir. Kadroya göre devletçilik milleti sınıflara bölmeden, bir zümrenin diğer bir zümre hesabına istismarına meydan vermeden, bütün milli kuvvetlerin bir plan dairesinde, iktisadi istiklale doğru, en kısa ve en kolay bir yoldan sevk ve idaresi demektir.⁸⁵ Şevket Süreyya, Türk inkılâbının Türkiye'nin eski müstemleke vaziyetini tasfiye etmek ve imtiyazsız-sınıfsız bir cemiyeti sağlayacak iktisadi fonksiyonlara sahip devlet olmasını, bunun zaruri olduğunu ve bu zaruriyetin içine iktisadi vazifelerinde girdiğini belirtir.⁸⁶

Devletçilik ile ilgili fikirler 1934 başlarında daha çok dile getirilecektir. Makale sonlarında buna ayrı bir yer verilecek kısa ama öz olarak devletçilik savunulacaktır. Örnek olarak Kadronun 27. sayısında makinelerin muhacereti yazısının sonunda ayrı olarak ve büyük ve siyah harflerle şeker sanayi, kömür sanayi, çimento sanayi, sigortacılık, değirmencilik ve buğday toptancılığı devletleştirilmelidir⁸⁷ şeklinde bir yazı eklenecektir. Bu türden yazılara Kadro dergisinde sıklıkla rastlanmaktadır

Kadro dergisinde hükümetin birinci beş yıllık planından sonra 1934 başlarında yazılarda sıklaşmaya başlamıştır. Başvekâlet İstatistik Umum

⁸⁴ Ş.Süreyya, "Yürüyen Devlet", **Kadro III/25** (İkinci Kanun 1934), s. 5–7.

⁸⁵ *Başyazı*, **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.29; Kadrocular, Sovyet deneyiminden yola çıkarak iktidarı Sovyetler Birliğinde gerçekleştirilen oldukça geniş çaplı bir sanayi planı hazırlamaya teşvik edip, ağır sanayi ve elektrifikasyon konularını hükümetin gerçekleştirmesini arzu etmişler ancak iktidarın I.Beş Yıllık Sanayi Planı bunları içermeyecektir. Sovyetlerde devlet sanayinin gerçekleştirilmesini sadece kendisi gerçekleştirirken Türkiye'de sanayi planının uygulanmasında özel sektöre de önemli roller verilmiştir... Kadrocular, iktidarın sanayileşmede özel sektöre verdiği rolü istemeyerek kabullenmek zorunda kalmışlar, iktidarın kömür ve bakır madenlerinin işletilmesi, şeker ve cam sanayinin kurulması ve işletilmesinde özel sektöre ve öncelikle İş Bankası grubuna önemli ayrıcalıklar sağlanmasını örtülü bir biçimde eleştirmek durumunda kalmışlardır. Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s.116.

⁸⁶ Ş.Süreyya, "Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları", **Kadro III/29** (Mayıs 1934), s.12–13.

⁸⁷ Bkz. **Kadro III/27** (Mart 1934), s.37.

Müdürlüğünün yayınladığı *Sanayi İstatistik* adlı eser hakkında da yorumlar yapılmıştır. Bu eserin iyi karşılandığı belirtilerek eser tetkik edilmeye başlanmıştır. Eserin oluşumu sırasında Sanayi Umum Müdürlüğü ile anlaşıldığı ve teşviki sanayiden istifade eden sanayinin listesinin çıkartıldığı ancak üçte birinin adreslerine ulaşamadığı ve sonradan güçlüklerle ulaşıldığı belirtilmiştir. Kadrocular Sanayi Umum Müdürlüğü'nün bu durumunu tenkitten uzak olduğunu ancak devletçi bir zihniyetle bu dairenin sanayinin bugünkü gidişini her gün görecektir ona yön verecek, düzeltecek, isteklerimize muvafık olmayanları veya iyi işlemeyenleri takip edecek bir maksatla teşekkül ettiğini zannederdik şeklinde bir değerlendirmeye tenkit etmektedir. Kadrocular yalnız vergi indirimini veya teşviki sanayiden istifade edip edemeyeceklerin tayini gibi bir hukuki iş için bir daire teşkilinin sanayi bakımından hiçbir faydası olmayacağını belirterek bu dairenin şekil ve eleman itibariyle planlara, cetvellere, hesaplara malik şekle sokulmasını ya da mevcut olmamasını önermişlerdir. Raporu değerlendiren Kadrocular, teşviki sanayi ile kurulan sanayinin küçük ve rasyonel çalışmamakla beraber kar ettiğini ve bunun devlet himayesi ve fedakârlığı sayesinde olduğunu, devletin büyük himayelerle derme çatma sanayiye ayakta tutmasının şüphesiz ki bu sanayiye bizzat kendisinin kurmasından devlet ve millet için daha külfetli olduğunu belirtir. . Bunun için en evvel devletin tam ve kâmil bir teşkilata malik olması gereklidir. Evvela teşkilat, ancak ondan sonra tam işleyen sanayi bekleyebiliriz⁸⁸ şeklinde bir değerlendirmeye devletçiliği ön plana çıkarmaktadırlar.

Hükümetin beş senelik sanayi programı İsmail Hüsrev tarafından da ele alınmış ve resmi iktisat uleması adını verdiği üniversite öğretim üyelerinin beş senelik programı işlemediğini, felsefesini izah etmedikleri gerekçesiyle şikâyet ederek programı basit bir bütçe meselesi, bir müdafaa vasıtası olarak gördükleri belirtilmiştir. Beş senelik programın iktisat politikasında bir dönüm noktası, inkılâpçı bir hamle olduğu belirtilerek o zamana kadar devam eden ferdiyetçi telakkinin sonu olup, yeni programın milleti ve milletin menfaatlerini esas aldığını, ferdin refahına milletin refahıyla ulaşılacağını belirtilmiştir. Devletin, milletin parasıyla oluşturacağı sanayinin millet sanayi olduğu ve millet hesabına çalışıp fertlerin dar menfaatlerine çalışmayacağı

⁸⁸ Polemik, “*Rakamların Anlattığı Sanayi*”, **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.37–42.

ortaya konmuştur. Ferdin faaliyetlerinin milletin menfaatleri namına sınırlandırılacağı, milletin kaynağının arpalık yapılamayacağı belirtilmiştir. İsmail Hüsrev'e göre devlet, serbest liberal usullerden normativist, bağlayıcı usullere geçmektedir. Türkiye'nin o zamana kadar ananevi ve deneye dayalı bir teknikle sınıflı bir içtimai nizama, ferdiyetçi ve karcı bir zihniyete dayandığını ancak yeni iktisat politikasının milli iktisat sistemine yeni unsurlar getireceğini ortaya koymuştur. Devletin modern sanayiye kurmakla rasyonel ve ilmi tekniği getireceği, işverenle iş alan münasebetlerinin değişip, amele patron münasebetlerinin ortadan kalkacağını ve bunun milli bütünlüğü bozan bir durum olduğunu, devlet sanayisinin milli iktisadiyatın içtimai nizamına sınıfçı değil halkçı bir nizam getireceği ve bunun mevcut sistemin orijinal bir şekil almasını sağlayacağı belirtilmiştir.⁸⁹

b. Bütçeye Dair Görüşleri

Kadroculara göre, Türkiye'de plansızlık ve başıboşluk sebebiyle çok sayıda şirket iflas ve zarar etmiştir. Milli sermaye bu şekilde boşa harcanmıştır. Ancak gelişmek için sermayeye büyük ihtiyaç vardır ve devlet sermaye hareketine yön vermeli, iktisat şubeleri düzenlenmelidir. Başıboşluk milli iktisadımızın en büyük düşmanıdır.⁹⁰ Türkiye'nin yeniden inşa ve tanzimi için 160 milyon liralık bütçe yerine 500 milyon liralık bütçeye ihtiyaç vardır ve bu para bütçesi değil iş bütçesi olmalıdır. İş sahası ve yeni işler çoktur, insanımız iş beklemektedir. Milli bir iş ve inşa planı tanzim olunmalıdır. Türk toprağının verimi ve Türk insanının iş kabiliyetiyle beraber gelişim olacaktır.⁹¹

Kadro dergisinde hükümetin 1934–1935 mali senesi bütçesi de değerlendirilmiş ve bu değerlendirmeye İsmet Paşa'nın bütçe ile alakalı

⁸⁹ İ. Hüsrev, “Beş Senelik Programın Manası”, **Kadro III/27** (Mart 1934), s.26–29; İ. Tekeli ve S. İlkin'e göre beş yıllık plan hakkında ilk açıklamalar Celal Bayar tarafından 8 Ocak 1934'te yapılmış ve bu konuda aynı ay içinde Times ve Financial Times gazetelerinde de yazılar yayınlanmıştır. Planlı ekonomi fikrini savunan Kadroda bu konuda mart ayı sonunda ilkyazı yayınlanmıştır. Ancak gecikmeli yazının sebebi ise İş Bankası grubu ile sürdürülmek zorunda kalınan çatışmadır. Celal Bayar'ın savunduğu bu plan hakkında yapılacak değerlendirme için beklenilmiş ve İ. Hüsrev konuyu değerlendirmiştir. Bu değerlendirme de dolaylı bir eleştiri bulunmaktadır. Plana sahip çıkılmakla birlikte içeriği Kadrocu görüşe göre yeniden tanımlanmıştır. Eleştiride bu yeniden tanımlama içerisinde dolaylı yoldan yapılmıştır. Bkz. İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 373vd.

⁹⁰ İ. Hüsrev, “Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi”, **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.20–25.

⁹¹ Ş. Süreyya, “İş Hasreti ve 500.000.000 Liralık Türk Bütçesi”, **Kadro I/9** (Eylül 1932), s.6vd.

olarak Ülkü Dergisinde yayınlanan yazısıyla başlanmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi bütçeleri hakkında bilgilerin verildiği yazıda bütçenin milli ihtiyaçlarımıza yetecek bir bütçe olmadığı, açığın kapanmakla beraber yetersizliğin devam ettiği ve Düyunu Umumiye'ye yapılan ödemelerin büyük sıkıntıya yol açtığı belirtilmiştir. Milli inkılâbın devletten beklediği kuruculuk ve işleticilik vazifelerini başarması ve devlet bütçesine devletimizin yeni vasıflarının gereğini yerine getirebilmesi için bütçe zihniyetinde bir inkılâba, bütçe bünyesinde bambaşka ve yeni gelir kaynaklarına ihtiyaç olduğu belirtilerek çözüm önerileri sıralanmıştır. Bu çözüm önerilerinde köylünün bütçeye katılımını artırmak için yeni ve geniş emtia mübadelesine çekilmesi, devlet işletmelerini, büyük sanayiye, büyük krediyi, bazı kalemlerin harici ticaretini devlet bütçesine gelir kaynağı kılınması, Düyunu Umumiye borçlarının daha uygun zamanda ödenmesi, milli paranın devir suretini iki sene içinde en az beş katına çıkartılmasına işaret edilmiştir.⁹²

c. Yerel Yönetimle İlgili Görüşleri

Türk tarihinde belediyeçiliğin resmen gelişmeye başlaması Tanzimat dönemi denk gelir. 1854 nizamnamesi ile İstanbul Şehremininin sadece belediye işleri ile görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. 1864 Belediye nizamnamesi ile önemli bir adım atılmış, belediye meclislerinin oluşturulması kararlaştırılarak hükümetin yükü hafifletilmeye çalışılmış ve bu dönemde valiler ve kaymakamların belediye başkanını ataması kabul edilmiştir. Cumhuriyetle birlikte belediyeçilikte var olan sorunları çözmek için 1930'da Belediyeler yasası çıkartılmış ve dağınık olan görevler tek elde toplanmıştır. Aynı zamanda var olan kentlerin büyümesi ve sanayileşme belediyeçiliğin gelişmesini zorunlu kılmıştır. Belediyeler bu dönemde merkeze tamamen bağlı bir durumda faaliyetlerini yürütmüşlerdir.⁹³

⁹² Ş. Süreyya, "Açık Bütçeden Mütevazın Bütçeye, Mütevazın Bütçeden Zengin Bütçeye", **Kadro III/27** (Mart 1934), s.6–18.

⁹³ Tek parti döneminde de geleneksel olan merkezin denetim ve kontrolü devam etmiş, belediyeler karar alma süreçlerinden kaynak ve yetki kullanımına ve haberleşmelerine kadar merkeze bağlı kalmışlardır. 1923'te 421 olan belediye sayısı 1938'de 537'ye ulaşmıştır. 1923'te bu belediyelerin çoğunluğunda elektrik ve su tesisatı bulunmazken bu alanda da gelişmeler görülmüştür. Bkz. Hakkı Uyar, "Dünyada ve Türkiye'de Yerel Yönetimler: Kısa Bir Tarihçe", www.kisi.deu.edu.tr/hakki_uyar/6.pdf.

Kadrocular Türkiye belediyeçiliğine de değinmişler ve bu konudaki görüşlerini de ortaya koymuşlardır. Liberal belediyeçilikte çoğu hizmetlerin imtiyazlı şirketlere ihalesinin esas olduğu, Osmanlı imparatorluğunda da yüksek sermayeye ihtiyaç duyan müesseselerin ecnebi sermayelerine terkinin teamül olduğunu ve imzalanan uzun vadeli mukavelelerin zararlarının, ceremelerinin, ırsi ve müzmin bir hastalık gibi taşındığı belirtilmiştir. Modern belediyeçilikte bu hizmetleri belediyenin kendisinin gerçekleştirmesinin asıl olduğu, devletçi olmadıklarını belirten memleketlerin bile belediye işlerini çoğunlukla elinde tuttuğunu ve bizde Osmanlı zamanından kalan bir istismar vasıtası olduğu belirtilmiştir. Belediye işletmelerinin hususi ve yabancı ellerde bulunmasının adeta mistik bir zaruret olarak düşünüldüğünü ve bu işletmelerin belediyelere geçerse bozulup zarar edeceği düşüncesinin yerleştirildiği belirtilerek Türkiye’de demiryollarında, Ankara telefon işletmesinde, Terkos suyunu üzerine alan İstanbul belediyesinde başarılar ve iyi hizmetlerin bu düşüncüyü yok ettiği ortaya konmuştur. Belediye teşkilatının iktisadileştirilmesi, modernleştirilmesinin şart olduğu belirtilerek, belediye bütçelerinin az olduğu, imtiyazlı şirketlerin büyük kar ettiği ancak gerekli hizmeti yapmadığı, masraflarını yüksek gösterdikleri belirtilerek şehir işletmelerinin iyi kar bırakan müesseseler olduğuna değinilmiştir. Belediyeçilikte, Türk milletinin yapıcılık ve idarecilik kabiliyetini ortaya çıkarmak, yarı müstemleke şartlarını aksettiren imtiyaz ve şirketleri tasfiye etmek gereğine değinilmiştir. Şehirlerde milli sermaye birikimini sağlamak, şehir ihtiyaçlarını halkçı tarzda düzenlemek, belediye bütçelerine yeni gelir kaynakları yaratmanın önemine işaret ederek modern ve ileri bir belediye siyaseti güdebilmek için şehir işletmelerinin belediyeleştirilmesinin milli bir zaruret olduğu belirtilerek⁹⁴ çözüm önerilerini de ortaya koymuşlardır.

Ç. KADROcular VE ÂLİ İKTİSAT MECLİSİ

Kadrocular bir çeşit danışma meclisi hüviyetine sahip Âli İktisat Meclislerine⁹⁵ benzer oluşumların Avrupa’da bile geçersiz olduğunu ve Avrupa’nın serbest pazar şartları altında bugünkü duruma geldiğini,

⁹⁴ V. Nedim, “Belediyeleştirme”, **Kadro III/28** (Nisan 1934), s. 14–18.

⁹⁵ Âli İktisat Meclisi 1927’de kurulmuş ve 24 üyeye sahip danışma meclisi niteliğine sahip meclistir. Türkiye’de iktisadi gelişmeyi hızlı sağlamak ve güçlükleri ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulan meclisin onursal başkanı başbakandır. Altı ayda bir toplanan meclisin gündemini başbakanlık belirlerdi. Yaptırım gücü olmamasına karşın düşünce ve davranış olarak çok önemli bir girişimdir. Ekonomik meselelerde görüş bildiren bu meclisin faaliyetine 1935’te son verilmiştir. Bkz. Yüksel Ülken, **Atatürk ve İktisat**, s. 91.

Türkiye’de ise bu meclisin bir çeşit erkânı harbiye dairesi haline gelince başarılı olabileceğini belirtir. Milli kurtuluş hareketinin iktisadi kurtuluşu da esas aldığı kabul edilirse o zaman bu meclis önemli bir cihaz olur. Kadroculara göre bu meclis devletçi iktisadi siyasete uygun hareket etmemektedir ve yayınladığı raporda⁹⁶ devleti özel teşebbüsün yanında aciz ve liyakatsiz olarak göstermektedir. Çalışma usul ve süresi ise yetersizdir. Bu meclisler yeniden düzenlenmelidir. Âli İktisat Meclisi ziraat, sanayi, ticaret, maliye, münakalat, orman, maadin gibi bürolara ayrılmalıdır.⁹⁷

Vedat Nedim’e göre Âli İktisat Meclisinin devletin kurduğu sanayiye karlı hale gelince halka devretmesi fikri kabul edilemez. Halk denilen kitlenin sınırlı bir zümre olduğunu ve devletin karlı bir iş yapamayacağını söyleyenlerin bu fikrini anlamanın zor olduğunu belirtir. Bu teklifi hususi teşebbüsün yapabileceğini ancak devlet ve millet menfaatlerinin şuurlu müessesesi olarak bilinen meclisin yapmasını yadırgayıp bunun inkılâp Türkiye’sin de bir latife olarak kalacağını ileri sürer. Türkiye’nin sanayisinin % 80’inin yabancıların elinde olduğunu, iddia edildiğinin aksine devletin karlı işler yaptığını, ancak devletin büyük sanayi tesisatını kurabileceğini, bu olmazsa ecnebi sermayesinin gizli ya da açık yollardan girebileceğini ve memleketin ecnebi sermaye grubunun hesabına istismar olunacağını belirterek üçüncü bir yol olmadığını belirtir. Vedat Nedim’e göre Türkiye’de

⁹⁶ Celal Bey’in İktisat Vekili olmasıyla Âli İktisat Meclisi de liberal zihniyete dönmüştür. Ocak 1933’te Celal Bey’in açılış konuşmasını yaptığı meclisin hazırladığı rapor şu şekildedir: “*Devlet sanayinin tesis ve idaresinde ticari teşebbüslerde gözetilen esaslara riayet edilmesi gereklidir. Devletin rolü, sermaye ve tekniği sanayinin tesis devresinde birleştirmek hususundaki mutavassıtlık rolü olarak muvakkat bir zarurettir...Meclisin bu nokta-i nazarı devlet sanayiciliğini daimi bir devlet vazifesi olarak kabul eden Sanayi Ofisi kanunundan ziyade eski Sanayi ve Maadin Bankası kanununun istinat ettiği ana prensiplere müstenittir..Devlet hiçbir nevi sanayiye yalnız kendi teşebbüs ve faaliyetine hasretmeyerek her sahayı müteşebbis eşhas ve müessesata serbestçe açık bulundurmalı ve kendi teşebbüsüyle veya iştirakiyle vücuda gelecek sanayi hareketlerinde halkın kuruluş teşebbüslerine iştirakleri mümkün olduğu kadar teshil olunmalı ve teessüs kökleşip de muayyen ve emin bir kar temin etmeye başladığı ve halkın iktisadi refahı müsait bulunduğu zaman bu tesisler ilk fırsatta hususi teşebbüslere ve halka mal edilmelidir...Devlet idaresindeki sanayi hususi teşebbüs elindeki sanayiye nispetle daha pahalı maliyet gösteriyor. Devletin sanayiciliğe tevessül etmesi zaruret neticesi ve muvakkattir. Ve devlet, büyük sanayi işlerinde sermayeyi ve tekniği birleştirmek hususunda muvassut bir rol sahibidir*”. Bu rapora göre devletin sanayiye kurması ve zamanı gelince özel sektöre devretmesi sonucu çıkmaktadır. Devletçiliğin zorunluluktan kaynaklandığı, geçici olduğu vurgulanmış ve devletçiliğe yönelmeyi durdurmak ve gerekirse 1932 öncesinin politikalarına dönme isteği yönünde güçlü bir düşünce ortaya atılmıştır. Bkz. K. Boratav, **100 Soruda Türkiye’de Devletçilik**, s. 173vd.

⁹⁷ V.Nedim, “*Türk İktisadiyatının Erkânı Harp Dairesi Âli İktisat Meclisi*”, **Kadro II/14** (Şubat 1933), s.12–17.

devletin fabrikaları ve demiryolu gibi yatırımları karlıdır. Türkiye’de ancak devlet büyük ve ileri teknikli sanayiye kurabilir. Ancak bugünkü devlet idaresi ıslaha muhtaçtır ve devletçi bir iktisat siyasetini kabul eden Âli İktisat Meclisi asıl bu konu ile ilgilenmeli bürokrasi iktisadi işletmelerde olduğu gibi idari işletmelerde de tasfiye edilip rasyonelleştirilmelidir. Bu durum modern devlet için esaslı bir davadır.⁹⁸ Türkiye’de ziraat ve sanayi alanında devletçi siyasetle gelişme olduğunda devlet idaresinde bürokrasinin tasfiyesi meselesi en önemli mesele haline gelecektir. İktisadi devletçilik bürokrasinin zıddı ve düşmanıdır.⁹⁹

D. KADROULARIN DIŞ TİCARETE BAKIŞI

İsmail Hüsrev, para buhranını değerlendirdiği yazısında Türkiye’nin dış ticaretine de değinmiş ve Türkiye’de de para buhranına sebep olduğunu, Türkiye’nin hammadde ihraç eden bir ülke olarak satım yapamadığını, hammadde fiyatlarının düştüğünü, Türkiye’nin ticaret bilânçosunda açık verdiğini, Türkiye’nin zirai ürünlerde ihraç ettiğini belirtmiştir. Türk ticaretinin dünyaya sıkı bağlarla bağlı olduğunu, dış ticaretin kronik bir açığa sahip olduğunu, mevsimsel açıklarında yaşandığını, dünya ticaretine bağlı açıkların da olduğunu ve bu açıkların sürekli hale geldiğini ileri sürmektedir.¹⁰⁰ Vedat Nedim ise Türkiye’nin normal zamanlarda bile dünya ticaretine bile intibak edememiş bir üretim ve ticaret makinesine sahip olduğunu ve ekonomik buhrandan etkilendiğini ve Türkiye’de dış ticaret davasının ne kendi başına ne de sadece cihan buhranına bağlı bir dava olmayıp milli iktisat davamızın içinde olduğunu belirtir.¹⁰¹

Burhan Asaf’a göre, dış ticarete Rusya ile Türkiye arasındaki emtia kredisinde Rusya’nın devamlı surette ihtiyaç duyacağı ve bizde yetişen zirai emtiaya bağlanmalı ve karşılıklı bağlanmada Rusya bize pazar olmalıdır.¹⁰²

Burhan Asaf, dış ticaretle alakalı yazısında dünyanın değişik ülkelerinden örnekler vermiş ve Türkiye ile alakalı olarak ta dış ticarete planlı dış ticareti savunmuş ve bunun içinde dış ticaret ofislerinin bulunmasına işaret etmiştir. Burhan Asaf’a göre dış ticaret ofisleri dışarıda

⁹⁸ V.Nedim, “Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kuvvetine İnanmak Gerekir”, **Kadro II/15** (Mart 1933), s. 13–18.

⁹⁹ V.Nedim, “Bizde Hususi Teşebbüsün Zaferi”, **Kadro II/13** (İkinci Kanun 1933), s.15.

¹⁰⁰ İ.Hüsrev, “Hammadde Memleketlerindeki Para Buhranının Karakteri”, **Kadro I/1** (II. Kanun 1932), s.12–16.

¹⁰¹ V.Nedim, “Kazançlı İstihsal Seferberliği”, **Kadro III/29** (Mayıs 1934), s.15.

¹⁰² B. Asaf, “Emtia Kredileri ve Türk’ün Alın teri”, **Kadro III/5** (Mayıs 1932), s.27.

ithalat ve ihracatı organize edecek, içeride ise üreticilere bağlı olacak ve her türlü bilgiye sahip olacaktır. Bu ofis modern bir devlette hayati bir rol oynayacaktır. Dış ticaret ve dış ticaret ofislerinin düzgün çalışması ise plan ve planlı devletçilikle mümkündür.¹⁰³

E. KADROKULAR VE ZİRAİ HAYAT

Kadrocular, Türkiye ziraatı ve tarımı hakkında önemli görüşleri ve önerileri ile dergilerinde bu konuyu da ele alacaklardır. Türkiye nüfusunun ve Türk ekonomisinin en önemli meselesinin sanayileşme ile birlikte zirai hayat ve bu alandaki meselelerin çözümü olduğu dikkate alınırca hükümetin bu konudaki icraatları ve Türkiye zirai hayatının durumu da Kadrocuların en önemli ilgi alanlarından birini teşkil edecektir.

Türkiye 1920’li ve 1930’lu yıllarda bir tarım toplumdur. 1927 Nüfus sayımına göre 13, 6 milyon nüfusun % 80’i köylerde yaşamaktadır ve bu oran 1930’lu yıllarda da devam etmiştir ve büyük bir nüfusun faal olarak tarımda çalıştığı görülmektedir.¹⁰⁴ Bu nüfusun ve tarım alanlarının Türkiye ekonomisine katkısı ise 1935’te milli gelirin % 70’i civarındadır. Türkiye’nin ihracatında ise aynı tarihlerde tarım ürünleri toplam ihracatın % 93,6’sını meydana getirmekle ekonominin yükünü çekmektedir.¹⁰⁵ Bunun yanı sıra tarımda makine kullanımı da çok azdır. Traktör biçerdöver ve harman makinesi gibi makinelerin sayısı 15.711’dir. 1923–30 arası dönemde hükümet 2500–3000 civarında traktör ihraç etmiş ve bu ihracata büyük oranda devlet desteği de sağlanmıştır. Aşar vergisinin kaldırılması büyük bir rahatlama yaratmışsa da hayvanlardan alınan vergilerin çeşidi de artmıştır. Bu dönemde hükümet, yapay gübrede ithal etmiş ve tarımın gelişmesi için 1927’de Yüksek Ziraat Enstitüsünü kurmuş ve büyük bir kaynağı bu enstitünün kullanımına açmıştır.¹⁰⁶

¹⁰³ B. Asaf, “Planlı Dış Ticaret ve Dış Ticaret Ofisleri”, **Kadro III/28** (Nisan 1934), s.32vd; Bu yazı Türkiye’nin dış ticaretinde yeni bir politika uygulamaya başladığı döneme denk gelmiştir. Dış ticarete büyük pay sahibi olan 11 ülkeyle ikili ticaret anlaşması yapılmıştır ve bu şikâyetleri biraz azaltmıştır. İktisat vekili Celal Bayar’da meclise dış ticareti geliştirme ve tüccara yol göstermek için Türk Ofisi kurmak amacıyla yasa hazırlığı yapmaktadır. Kadro bu dönemde yazılarıyla ikili anlaşmalar yerine çok taraflı anlaşmaları, Türk ofisi gibi yol gösterici örgütlenme yerine dış ticareti denetim altına alacak Dış Ticaret Ofisinin kurulmasını önererek eleştirel konumunu devam ettirmiştir. Bkz. İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 381.

¹⁰⁴ Ayhan Çıkin, “Atatürk Dönemi Türkiye Tarımı” **Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi Atatürk Özel Sayısı I-II-III**, İzmir 1981, s.3vd.

¹⁰⁵ Hüseyin Topuz, “Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi XII/3** (2007), s. 383.

¹⁰⁶ A. Çıkin, **a.g.m.**, s.3vd.

1930'larda Türkiye toprakları % 10.9' u tarla arazisi, % 2.6'sı bağ-bahçe, % 15'i tarıma uygun ancak kullanılmayan arazi, % 31'i orman ve çalılık, % 13.1'i mera ve çayır, % 27.3'ü ise tarıma elverişli olmayan arazi şeklinde bir dağılıma sahiptir.

Nitekim tarımda etkin bir politikanın uygulanamayışı, 1929 dünya bunalımının da etkisiyle üretimi ve çiftçi gelirlerini düşürmüştür. Tarım ürünlerinin fiyatında önemli düşüşler yaşanmış ve bu dönemde köylünün aldığı sanayi ürünlerinin fiyatı yükselmiştir. Köylü herhangi bir ürünü almak için daha fazla ürün satmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁷

1930'lu yıllarda tarımsal kooperatiflerde gelişme yaşanmıştır. Hükümet bunu takiben 1935'de çıkarılan Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun ile tarım ürünlerinin ihracatına müdahale etmiş ve özellikle dış piyasalarda talebi olan ve ülkenin döviz gereksinimini sağlayabilecek olan pamuk, fındık, kuru üzüm, incir, zeytinyağı gibi ürünlerin iç ve dış pazar denetimini devlet dolaylı bir şekilde üstlenmiştir. Aynı şekilde "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" ile bu türden ürünlerin üretimi için kamu kredilerinin köylere kadar kolayca ulaşması amaçlanmıştır. Hükümet, sanayinin ve kentsel kesim üreticilerinin kredi sorunlarını çözmek amacıyla Halk Bankası, Etibank, Sümerbank, vb.. bankaların örgütlenme çalışmaları sürdürmüş, T.C. Ziraat Bankasının yasal düzenlemeler yapılarak tarım sektörünün ve kooperatiflerin ana bankası olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁸

Kadroculara göre devlet iktisadi alanı plan dahilinde geliştirmeli ve bu amaçla iktisat vekaleti düzenlenirken ona bağlı müesseseler yeniden düzenlenmelidir. Ziraî hayatla alakalı bir vekaletin oluşmasını isteyen kadrocular bu amaçla iktisat vekaletinin düzenlenerek Ziraat Vekâleti de kurulmasını önermektedirler. Kadroculara göre Türk iktisadının en önemli meselesi gerilik ve iptidailiktir. Ziraat ve ticaret düzenlenmeli, nerde ve nasıl sanayileşme olacağına devlet karar vermelidir. İktisat vekâleti de bu doğrultuda düzenlenmelidir..¹⁰⁹

Kadrocular, Türkiye ziraatı hakkında yukarıda genel olarak ortaya koymaya çalıştığımız bir durumda konuyu ele alacaklardır. Kadrocular, sanayileşmede öne sürdükleri mıntıka bölümü yani belli bölgelerde belli

¹⁰⁷ A. Çıkın, **a.g.m.**, s. 8vd.

¹⁰⁸ A. Çıkın, **a.g.m.**, s. 9vd.

¹⁰⁹ V. Nedim, "İktisat işlerinde Devlete Veto Hakkı ve İktisat Vekâleti", **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.13-19.

sanayinin kurulması fikrini ziraatta uygulanabilirliğini savunmuştur. Devletçi bir ziraatın en önemli meselesinin zirai mntıka bölümü(rayonlaştırma) olduğu belirtilerek bunun en önemli karının ise uygunsuz yerde uygunsuz üretimin önüne geçmek olduğu belirtilir. Türkiye’de devletin bu işe girişmemesi halinde ise bu işin başarılamayacağı ileri sürülmüştür. Belli bölgelerde belirlenen ürünlerin yetiştirilmesi olarak açıkladığı planın ise tanziminin yabancılara bırakılmaması ve bunun fenni bir iş olmaktan öte memleketin bir ziraat siyaseti olduğu belirtilir. Çiftçiliğin uzun bir iş olduğu için programların on senelikten aşağı olmaması ve özellikle Türkiye’nin şartlarının farklı olması dolayısıyla komşu ülkelerin planlarına benzememesine özen gösterilmesi istenir. Çiftçiliğin ilim ve yetişmiş eleman noktasında dışa bağımlı olduğunu kabul eden Kadrocular, yinede ilmi uygularken basmakalıp uygulanmamasını ve kendi ziraatçı ve mütehassıslarımıza da güvenmemiz ve onların önünü açmamız gerektiğini belirtirler.¹¹⁰

a. Zirai Hayatta Liberal ve Ferdietçi Yaklaşımın Tenkidi

Kadrocuların hükümetin ziraat siyasete ile alakalı görüşleri de oldukça önemlidir ve bu görüşlerin temelinde de yine plan ve devletçilik ağır basmaktadır. Vedat Nedim’e göre “ziraat şubeleri ile beraber bütün Türkiye ziraatı hedefsiz, istikametsiz ve başıboş kalmıştır. Türk ziraatı kül halinde devletçi bir siyasetin içinde ele alınmalıdır. Tohumluk, damızlık, kredi vs. parça meseleler içerisinde kalarak asıl büyük dava unutuluyor. Tavukçuluk enstitüsü ilim yapan bir kuruluş olarak kalmaktadır. Adana’da dağıtılan tohumlar yozlaşmıştır. Bütün bunlar Avrupa’dan ithal edilen taklit liberal ziraat siyasetinin iflasını göstermektedir ve takip ettiğimiz yol doğru bir yol değildir. Ziraat siyaseti yabancılara sorulamaz ve bunu ancak memleketin kafaları yapabilir. Teknik işler için yabancı mütehassıslarda getirilebilir ancak siyaset için yabancı mütehassıslar getirilemez. Çünkü her siyaset millidir, bugün ise ziraat siyasetimizin ana vasfı liberal ve ferdiyetçidir, ziraat şubelerinde uzvi bir bütünlük yoktur. Bozukluk tatbikatta değil hareket noktasındadır”.¹¹¹

¹¹⁰ İriboz, “Ziraatta Planlı Çalışmak Zarureti”, **Kadro III/25** (İkinci Kanun 1934), s.45–48.

¹¹¹ V.Nedim, “Ziraat Siyasetimizde Liberalizmden Devletçiliğe”, **Kadro II/19** (Temmuz 1933), s. 17vd.

1931 yılında I. Ziraat Kongresinde de memleket tarımının genel geriliği ortaya konmuş, köylünün pazarla bağının sadece şeker, gaz ve kahve ile sınırlandırıldığını küçük köylü işletmelerin geriliği ve yoksulluğu yanında büyük özel mülklerinde arazilerinin ancak % 5 ile 10'unu işleyebildiğini ve bu arazilerde modern tarım tekniklerinin de kullanılmadığı ortaya konmuştur.¹¹²

Vedat Nedim'e göre liberal siyasetin dayandığı ferdin kendi menfaatlerini herkesten ziyade farkında olduğu nazariyesi parlak bir iddiadır ve bir buçuk asır devam etmişse de iflas etmiştir. Cemiyetin talihini ferdin menfaatine bağlamak doğru değildir. Yarının cemiyeti ferdin menfaatini cemiyetin menfaatine bağlayan şuurlu ve nizamlı bir cemiyet olacaktır. Millet menfaatini esas alan ziraat siyaseti ölçülü, maksatlı ve verimli bir siyaset olabilir. Türk köylüsünün menfaati milletin yüksek menfaatlerine karşı mesul ve bu menfaatleri temin ettiği nispette mesut bir vatandaş olacaktır. Bunun gerçekleşmesi ise devletçi bir ziraat siyasetine bağlıdır".¹¹³

b. Kadronun Üretim Araçlarına Dair Görüşleri

Vedat Nedim, Milas'taki zeytinlik ve portakal bahçelerinden örnek vererek buradaki plansızlık, başıboşluk ve tekniksizlikten dolayı bahçelerin yok olma seviyesine geldiğini, fertlerin kendilerine verilen nasihatleri dinlememesi durumunda sonucun daha kötü olacağını, Türk ziraatının talihini ferdin işini ve kendi menfaatini idrak seviyesine terk olunmaması gereğini işaret etmiştir. Vedat Nedim, ziraat siyasetinin devletçi telakkiye göre önce millet işi olduğunu ve Türk ziraatının talihinin fert değil millet menfaatinin mümessili devletin tayin edeceğini belirtir. Toprağın bir milli müdafaa vasıtası olduğuna değinen Vedat Nedim, devletçi ziraat siyasetinin toprak üzerinde mülkiyet hakkına sahip bulunan fertlerin, bu hakkı memleket menfaatlerine en uygun tarzda kullanmalarını temin edecek şartlar ve usullerinin heyeti mecmuası olduğunu dile getirir.¹¹⁴

Devletin bu konudaki görevine değinen Vedat Nedim'e göre devlet, ziraat siyasetinde belli başlı mühim ziraat şubelerinde bu vasıtanın memleket ihtiyaçlarına göre en iyi kullanma şekil ve usullerini tespit eden planlar yapar. Plansız devletçi ziraat siyaseti tasavvur edilemez. Belli başlı ziraat

¹¹² H.Topuz, **a.g.m.**, s. 383.

¹¹³ V.Nedim, "Ziraat Siyasetimizde Liberalizmden Devletçiliğe", **Kadro II/19** (Temmuz 1933), s. 17-22.

¹¹⁴ V.Nedim, "Devletçi Bir Ziraat Siyasetinin Ana Prensipleri", **Kadro II/20** (Ağustos 1933), s.12vd.

şubelerinde tespit edilen çalışma planlarının içinde vazifelendirilen fert hakiki hürriyet ve refaha kavuşacaktır. Çünkü bugün bilgisizlik ve teşkilatsızlık içinde bocalayan ferdin mülkiyet hürriyeti, tamamıyla kurmaca ve faydasız bir mefhum haline gelmiştir. Mülkiyet hakkını tanıyan ancak belli alanlarda üretimde köylülüğü düzenleyen ve diğer alanlarda serbest bırakan Türk devletçiliği Bolşevizm'den ayrı ve müstakildir. Karlı üretim yapılmalı, pazar için üretim artırılmalı, ananelerden kurtulup rasyonel bir üretime geçilmeli, cihan pazarlarına girilmelidir. Ancak bunlar devletçi bir ziraat siyaseti ile gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra milli ziraat milli sanayiye hammadde kaynağı olması sağlanmalı ve hammadde ithalatla sağlanmaktadır. Türk sanayinin karakteri daha ziyade zirai olmaya adaydır. Mesele yalnız ziraatı düzenlemek değil aynı zamanda sanayi bakımından da üretimi düzenlemektir ve bu durum milli iktisadiyatımızın bütünlüğü ve karşılıklı münasebetlerinin pürüzsüzlüğü için şarttır.¹¹⁵

c. Zirai Pazar Meselesi

Kadroculara göre milli varlığımızın talihi için üretim ve pazarlama işleri düzeltilmeli ve iktisadımız tanzim edilmelidir. Devletçilik tam olarak uygulanmalıdır. Zirai ve Sınaî istihsal sahasındaki hudutsuz başıboşluğu da bu itibarla biran evvel nizam altına almak lazımdır.¹¹⁶ Kadrocuların zirai hayatla alakalı olarak bu alandaki plansızlık ve başıboşluk olduğu şeklindeki görüşleriyle öne çıkmaktadırlar. Plansızlık ve başıboşluk terimleri Kadrocuların sıklıkla kullandığı ve her alana yönelik olarak ta kullandıkları bir kavramdır. Dolayısıyla bu kavramları kullanmakla hükümetin bu alanlarda herhangi bir politikasının olmadığını ortaya koymakta ve aynı zamanda liberal politikaları da eleştirmektedirler. Kadroculara göre en önemli alan olan zirai hayat ve bu alandaki üretim kendi haline bırakılmıştır. Bundan dolayı da hükümet eleştirilmiştir. Zirai hayatta Türkiye'nin en önemli zirai ürünleri olan tütün, üzüm, fındık, incir, pamuk, pancar ve şeker, üretiminden satışına kadar ele alınmıştır.

ca. Tütün

Kadrocular, Türkiye'de sanayiye ayrılan arazinin % 24'ünün Tütün ekimine ayrıldığını, yaklaşık 1 milyon kişinin tütün ile geçimini sağladığını ve şehirlerde 30.000 işçinin de tütün işçisi olduğunu belirterek Türk tütününün ihracatın %

¹¹⁵ V.Nedim, "Devletçi Bir Ziraat Siyasetinin Ana Prensipleri", **Kadro II/20** (Ağustos 1933), s.12-19.

¹¹⁶ V. Nedim, "Mefhum Teşkilatı Değil Madde Teşkilatı", **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.16.

32'sini oluşturduğunu ve devlete büyük bir vergi geliri sağlandığını belirtmişlerdir. Türk iktisadiyatının geleceğinin Türk tütününün gelişmesiyle bağlantılı olduğunu, ancak karışıklık olduğunu, yine de tütünün üretildiğini, tütünün hakkı olan fiyatın ihracatta istenmediğini, uygun bir zaman olmakla birlikte Türk tütününün tarihinin en kötü dönemini yaşadığı ve çok düşük fiyatlarla üreticiden alındığını ve bununda iktisadi buhranla açıklanmaya çalışıldığını ancak bunun gerçek olmadığını belirtmişlerdir. Dünyada tütün tüketiminin düşmediğini aksine arttığını, Türk tütününün kaliteli olduğunu ve her zaman müşterisinin bulunabileceğini belirten Kadrocular, Türkiye'nin de içinde olduğu şark tütününe dünyanın muhtaç olduğunu ancak satışının rasyonel yapılmadığı için tütünlerin satılmadığını ileri sürmektedirler. Satış işlerindeki geriliğin ve teşkilatsızlığın tütünün satılmamasının sebebi olduğunu, fiyatların bu yüzden düştüğü, Yunanistan tütününün fiyatının yükseldiğini belirtmişlerdir. Türk tütünündeki fiyat düşüklüğünün cihan buhranı ile açıklanmasının doğru olmadığını ileri sürmüşlerdir. Türk tütününün her yönüyle tanzime muhtaç olduğunu, Ankara'daki tütün kongresinin hazırlığının yetersiz olduğu, Türk tütüncülüğünün devlet eliyle geliştirilebileceğini, fertlerinde buna muhtaç olduğu ve Türkiye'de tütüncülük meselesinin birçok iktisat meselesi gibi iktisadi devletçilik meselesi olduğu ve devletin acilen müdahale etmesi gerektiği ileri sürülmüştür.¹¹⁷

cb. Üzüm

Kadroculara göre Türkiye'nin üzüm ihracatında ciddi sorunları vardır ve bunun sebebi organizasyonluktur. Üzüm üretiminde harpten önceye göre çok büyük düşüşler yaşanmış ve Türkiye hâkim mevkiini yani pazar ve satış payını kaybetmiştir. Bu durumda ihracat tüccarlarının da olumsuz rolü vardır. İhracat tüccarları üzümü üreticinin elinden de değerinden aşağıya almakta ve rakiplerimize nazaran daha pahalı satılmakta ve bu durum üzümün pazarını kaybetmesine sebep olmaktadır. Diğer üzüm üreticileri ile rekabet edilememektedir. Afyonda olduğu gibi üzümde devlet meselesi yapılmalıdır ve aynı ciddiyetle müdahale edilip başıboşluğa izin verilmemelidir.¹¹⁸

cc. Fındık

Kadroculara göre fındık, üretiminden satışına kadar başıboşluk içindedir ve fındık milli iktisat siyaseti içine sokulmalıdır. Fındık,

¹¹⁷ Kronikler, "Türk Tütüncülüğü ve iktisadi Devletçilik" **Kadro I/2** (Şubat 1932), s.41-45.

¹¹⁸ Kronikler, "Üzüm Meselesi", **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.44-46.

üretiminden satışına kadar sıkıntılar içindedir. Fındık milli vasfını taşıyan mühim ihraç mallarımızdandır ve mevzu şahsi değil Türk fındığıdır. Devlet bu işe müdahale etmeli, kooperatif kurmalıdır ve bu durumdan üretici zarar etmeyecektir. Bu durum devletle üreticinin ortaklığıdır.¹¹⁹ Vedat Nedim, fındıkla ilgili yazısının ilgi görmesinden memnun bir şekilde fındık mütehassıslarında kendisiyle aynı fikirde olup devletçiliği benimseyip liberalizmin iflas ettiğinin belirtmelerini de yazısına ekler. Vedat Nedim devamında, sadece fındık değil ziraatın diğer alanları ve hayvancılığında ilerleme göstermediğini, ziraat teşkilatı için bütçeden her yıl milyonların ayrıldığını ancak olumlu sonuçlara ulaşılmadığını belirterek fındıkta kooperatifçiliğin oluşmasını, iş ve çalışma planlarının oluşturulmasını önermektedir.¹²⁰

çç. İncir

İncir üretimine değinen yazıda ise Türkiye’de incirin önemli bir yeri olduğu, Avrupa ve Amerikanın istediği lop inciri yetiştirmekte Türkiye’nin yalnız olup pazara hâkim olabileceğini, fiyatların eskiye nazaran düştüğü, köylünün incirliklere yatırım yapmadığı ve bu sayede kar ettiğine değinilmiştir. Ancak 1930’dan sonra çiftçilerin fiyat düşüklüğünden söz ettiğini yinede karlı olduklarını, ağaçlara bakım masraflarından kaçınarak kar etmeye çalıştıklarını ve ağaçlarına bakım yapmaktan kaçındıklarını ve incirliklerin meşeliklere benzediği belirtilir. Böylece üretimin ve kalitenin düştüğünü ve bunun fiyatların düşmesine yol açtığı ve 10–15 sene öncesine nazaran üretim ve kalitenin de düştüğü ortaya konur. İncirde çözüm olarak toprak ve ağaç bakımı kurallarına tekrar riayet edilmesini, ileklerin kusurlu olduğu ve lop inciri bozduğu, uygun olmayan yere incir dikildiği ve iyi ürün vermediği, uygun fidanlığın olmadığı ve gelişi güzel fidan yetiştirilip dikildiği ve üretimin neredeyse şansa kaldığı belirtilir. Çözüm olarak ta üreticilerin belirli ve fenni usuller dâhilinde harekete mecbur tutulması ve her ne kadar herkesin kendi malını istediği gibi kullanma hakkı olsa da milli mahsulün kalitesini ve milli serveti sarsacak durgunluk ve uyuşukluğa müsaade edilmemesi istenir. İlek işinin fertlere bırakılmayarak devletin uygun yerlerde ilek bahçeleri kurmasını önererek bunun masraf değil kar

¹¹⁹ V. Nedim, “Fındıkta Devlet Kooperatifi, Devletle Müstahsilin İşbirliğine Doğru”, **Kadro I/ 9** (Eylül 1932), s.11vd.

¹²⁰ V. Nedim “Gene Fındıkta Devlet Kooperatifi”, **Kadro II/16** (Nisan 1933), s. 15–22.

olduğu belirtilir. Toprağı ancak devlet mütehasssınının tetkikinden geçen tarlalara yeni incir bahçelerinin kurulmasını, fidancılığın devlet eline alınıp fidan yetiştirilmesini bunun devlete yük olmayıp güzel bir gelir kapısı olacağı üzerinde durulur.¹²¹

cd. Pamuk

Pamuk sanayi ve pamuk siyaseti Vedat Nedim tarafından ele alınmıştır. Pamuk ziraatımızın ihtiyaçlarımızı karşılamak ve dünya pazarlarında rekabet için pamuk ziraatının inkılâpçı bir siyasetle köklü bir ıslahata şiddetle ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Vedat Nedim bu yazısının başlangıcına İsmet Paşa'nın ziraat siyaseti ile alakalı ve programı esas alan yazısını da koymuştur. Yazıda çözüm olarak ta meseleyi bütün olarak gören bir teşkilata bağlanması önerilir. Meselenin sadece tohum meselesi olmayıp ekiminden bakımından ve satımına kadar birtakım meselelerinin olduğu ortaya konarak iktisat işlerinin de büyük milli müdafaa meselesi olarak görüldüğü belirtilerek Türkiye'nin bu meseleyi çözmesi gerektiği üzerinde durulur.¹²²

ce. Pancar ve Şeker Üretimi

Kadro dergisinde Türkiye'de şeker üretimi ve şeker fabrikaları da konu edilmiştir. Kadroya göre Türkiye'de 1932'deki şeker üretimi ancak Türkiye'nin % 14'ünü karşılayan bir üretimdir. Şeker sanayi devletin sanayi, ziraat ve dolayısıyla iktisadi siyasetini tamamen alakadar etmektedir. Şeker sanayi tanzime muhtaçtır. Kişi başına düşen 6 kg şeker tüketimi fakirlik alametidir. Halkın çoğunluğu hala şeker kullanamamaktadır. Şeker sanayi geliştirilmeli ve Türkiye kendi kendine yeter hale getirilmelidir.¹²³ Şevket Süreyya, Türkiye'de şeker üretiminde gelişme olmakla birlikte nüfusun 17 milyona çıktığını ve kişi başına şeker tüketiminin 3,3 kg olup yetersiz olduğunu İngiltere gibi 50 kg. olmasa da 10 ya da 14 kg istemenin insani bir temenni olacağını belirtir. Şevket Süreyya'ya göre şekerin az tüketiminde fiyatının yüksekliği de etkilidir. Vergiler haricinde de Türk şekerinin pahalıya üretilip pahalıya satıldığını hesaplı bir devlet kontrolü ve idaresi olmayınca da dünya piyasaları gibi ucuz şeker üretilmeyeceğini ve şeker tüketiminin de dünya seviyesine yükselemeyeceğini savunur. Pahalılığın

¹²¹ İriboz, "İncirde Devletin Rolü", **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.43-48.

¹²² V.Nedim, "Pamuk Sanayi Pamuk Ziraatında İnkılâp İstiyor II", **Kadro III/31** (Temmuz 1934), s.16-18.

¹²³ Ş. Süreyya, "Şeker İstiklali ve 160.000 Ton Türk Şekeri", **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s. 5-16.

sebebinin köylüden pahalı pancar almaktan kaynaklanmadığını hatta Avrupa ülkelerine göre daha ucuza alındığını, köylüye verilen parayı artırarak ta şekerin daha ucuza mal edilebileceğini, asıl meselenin devlete ait şeker müesseselerinde devletçi bir iktisadi kontrolün olmamasından kaynaklandığını ortaya koyar. Bunun olmaması ile de iktisadi devletçilik yerine bürokratik bir hükümetçiliğin ortaya çıkacağı belirtilir.¹²⁴ Şevket Süreyya'nın yazısından hükümetin şeker üretimini, satışını kontrol etmediği sonucu çıkmakta ve hükümet eleştirilmektedir.

Şevket Süreyya'nın yazısı Türkiye'de şeker ve şeker üretiminin çok münakaşa konusu olduğu bir dönemde yazılmış ve bundan dolayı yazı teknik analizlere ayrılmıştır. Şubat ayı sonunda şeker tüccarlarının ve şeker fabrikalarının sebep olduğu şeker azlığı ve fiyat yüksekliği yaşanmıştır. Konunun tahkikatıyla Alpulu Fabrika müdürü ile dört tüccar yargılanarak mahkûm edilmiştir. Bu durum hükümetin şeker meselesini ele almasına yol açmıştır. İsmet Paşa'nın Sovyet gezisinde Sovyetlerden kredi alınarak yeni şeker fabrikası kurma yolunda anlaşma sağlanmıştır. Ancak Türkiye'de şeker sanayinde İş Bankası grubu hâkimdir ve devletin bu alana girmesini istememektedir. Eski İş Bankası müdürü Celal Bey İktisat Vekili olduktan sonra İş Bankası faaliyetlerini de artırmıştır. Türkiye'nin şeker meselesinin çözümü için İş Bankasınca Eskişehir Şeker Fabrikasının kurulması 1 Ekim 1932'de kararlaştırılmıştır. Şeker sanayi üzerinde yeni atılımların gerçekleştirilmeye başladığı zamanda konu üzerinde teknikte olsa yazılar kaleme almak riskler taşımaktadır.¹²⁵ Bununla birlikte Kadrocular şeker meselesini ele alan yazılarına devam edecek ve teknik yazılardan Türkiye gerçeklerine geçecek, görüş, öneri ve eleştirilerine devam edeceklerdir.

Kadrocular, şeker sanayinin devletleştirilmesi konusundaki tezini teyit ve muhafaza edeceğini belirterek toplumda geniş kesimleri rahatsız edeceğinin farkındadır. Ancak İsmet Paşa'nın sözlerini dayanak yapmıştır. Devletin şeker sanayine girmesi durumunda kar edeceğini belirterek iktidara yakın ve şeker sanayinin denetimini sağlamaya çalışanlardan tepki gelecektir. Ancak Kadrocular, İş Bankası grubundan gelen saldırılara karşı üslup değiştirmiş ve daha açık yazı yazmış ve saldırırlar karşısında sinmeyeceğini ortaya koymuştur.¹²⁶

¹²⁴ Ş.Süreyya, "Milli İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz", **Kadro II/24** (Birinci Kanun 1933), s.5vd.

¹²⁵ Bkz. İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s.228.

¹²⁶ İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 357vd.; Şevket Süreyya, daha sonraki yıllarda kaleme aldığı İkinci Adam adlı eserinde Cumhuriyetin Osmanlıdan şeker sanayi devralmadığını, ilk fabrikanın 1927'de kurulduğunu, daha sonra Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketinin kurulduğunu ve fabrika sayısının dörde çıktığını belirtmektedir. Bu kurumun ürettiği şekeri yeter görek daha

ç. Şeker Sanayi Üzerine Gustov Mikush'un Raporunun Tenkidi

Kadrocular, Türkiye'de şeker sanayi ile neredeyse özel olarak ilgilenmiş diyebiliriz. Şeker meselesi üzerine yazılarında Türkiye'de şeker üretimi, maliyeti, satışı, dış ülkelerdeki durum, ithalat gibi konularda Kadrocular ayrıntılı yazılar yazmışlar ve önerilerini de ortaya koymuşlardır. Bu konuda İktisat vekili Celal Bey'in(Bayar) mecliste şeker sanayi ve durumu ile alakalı olarak yabancı bir mütehassıs hazırlattığı rapor hakkında bilgi vermesi Kadrocular tarafından ele alınmış ve konu ayrıntılı olarak tekrar değerlendirilmiştir. İktisat vekâletinin Türkiye ve dünyada şeker sanayi üzerine yaklaşık 11 soruluk bir metni Dr. Gustav Mikush tarafından değerlendirilmiş ve rapor hazırlanmıştır. Celal Bey, bu rapora ve raporun tarafsızlığına dayanarak mecliste konu hakkında bilgi vereceğini belirtmiştir. Kadrocular ise raporun kendisinden raporu değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Şevket Süreyya, bu zatın tam bir mütehassıs olmadığını ve kendi ağzıyla raporunda bunu açıkladığını¹²⁷ belirtmektedir. Raporun, bir uzmanlar kurulu tarafından hazırlanması gereğine de işaret edilerek, İktisat vekâletinin kendisinden beklediği geniş ihtisasa ve malumata sahip olmadığı da belirtilmektedir. Gustav Mikush'un istatistik uzmanı olduğu ve bir şeker istatistik bürosu şefi olduğu belirtilerek bu işi çok sevdiğini, ancak onun,

fazla üretim yapılmasına iklim ve fabrikaların daha fazla üretimi kaldıramayacağı, gümrük gelirlerinin azalacağı gibi gerekçelerle engel olmaya çalıştığını, ithalatı önerdiğini ve bu dönemde şeker ithali için bir şirket kurulduğunu ama şirketin bir nevi hayalet şirket olduğunu, Türkiye'de şeker üretiminin 1939'da 42.000 tona indirildiğini ve Türkiye'de şeker pancarı üretimi ve yeni fabrikaların kurulmasına engel olunmaya çalışıldığını belirtmektedir. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ile bu dört şeker fabrikası üretiminin 90.000 tona çıktığını ve yeni şeker fabrikalarının kurulduğunu belirtmektedir. Şeker şirketinin bazı teşebbüsleri ve özel şirket işinin başarı gibi gösterildiğini ancak devlete sırtını dayayıp devlet gücünü kullanarak İş Bankasının koruma ve desteğiyle gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir. Türkiye'de affairizma adını verdiği devlet nüfuz ve gücünü kullanarak kendi menfaatleri doğrultusunda iktisadi işlere yönelen asker, siyasetçi ve idarecilerin İş Bankası ile sıkı ilişkiler kurduğunu ve bu bankanın bu çevrelerin toplandığı yer olduğunu da ileri sürmektedir. İsmet Paşa'nın ise en başından bunlarla mücadele ettiğini de eklemektedir. Bkz. Ş.S.Aydemir, **İkinci Adam I**, s.454,460vd.

¹²⁷ Şevket Süreyya bu durumu raporda yazıldığı şekliyle yazısına koymuştur. Bu kısım şu şekildedir. Raporun 31.sayfasında Dr. Gustov Mikush kendi hakkında şunları kaydetmektedir: “*Türk şeker sanayinin vaziyetine gelince, evvela mütehassıs bir teknisyen ve ziraatçı olmadığımı kaydetmek isterim. Bina aleyh şeker sanayinin istihsal ve ziraat sahalarında bir mütehassıs sıfatıyla hüküm vermeme imkân yoktur. Ancak yirmi beş seneden fazla bir zamandan beri şeker sanayi içinde çalışmakta olduğumdan, Avrupa'da ve Amerika'da birçok şeker fabrikaları ve rafinerileri gördüğümünden, bunlardan edindiğim tecrübe ve malumata istinaden dört Türk şeker fabrikasını ziyaretim esnasında hâsıl olan bazı intibalar işaret edebilirim*”. Bkz. Ş.Süreyya, “Şeker Mütehassısının Raporu Niçin Eksiktir”, **Kadro III/30** (Haziran 1934), s.43.

şeker sanayinin idare, istihsal, ziraat ve milli iktisadın diğer sahalarında mütehassıs olmadığından dolayı kusurlarını görmenin kimsenin aklına gelmediğini ileri sürmektedir.

Şevket Süreyya, raporu genel olarak beğenmemektedir. Raporun Türkiye ve dünya gerçeklerini tam olarak anlatmadığı, çoğu konuda bilgi vermediği ve tespitlerinin pek doğru olmadığını belirten Şevket Süreyya, yazısını şu şekilde tamamlamıştır. “Mütehassıs ne bizim milli inkılâbımızın iktisadi davalarını kavramış ne de bizim sanayileşme davamızın tarihi ve milli zaruretini kavramıştır. O sadece mesela Brezilya veya Patagonya’da normal şartlar ve normal sermayenin kar davasını tetkik eder gibi sere serpe mütalaalarına devam etmiştir. Hatta bu arada şekeri hariçten mi alsak yoksa dâhilden mi yapsak daha hayırlı olacağı meselesini bile tahlil ediyor. Bu tahliller ayarında ecnebi mütalaaları bizim resmi dairelerimizin bütün arşivlerini doldurmuştur... Fakat bu son tetkikin ayrıca ve bariz bir manası vardır ki, o da, bir milli iktisat davasını tetkik ederken bazen bir ecnebi mütehassısın da kendisine tetkik edilmek üzere verilen mevzuun en mühim tetkik unsurların ve mukayeselerini, pekâlâ unutableceğidir”.¹²⁸ Şevket Süreyya bu yazısıyla Türkiye’deki yabancı hayranlığını da eleştirmektedir ve en önemli konularda bile liyakatsiz insanlara görev verilip fikirlerinin üstüne siyaset üretildiği de eleştirilmektedir. Bilindiği gibi Kadrocular siyasetin milli olması gereğine sıklıkla değinmişlerdir. Teknik vb. konularda yardım alınmakla beraber bunun ilerisinde oluşturulacak siyasetin milli olması en öncelikli konuları arasındadır. Aynı zamanda mütehassısın raporunu eleştirmekle ona bu görevi veren ve bu rapora dayanarak mecliste şeker sanayisi iye alakalı olarak bilgi veren ve şeker sanayini ve politikalarını oluşturmaya çalışan İktisat Vekili Celal Bey’de(Bayar) doğrudan eleştirilerin hedefi olmaktadır. Kadro, kendisine muhalif olan özellikle İş bankası grubuna karşı bu yazısıyla da daha öncede belirttiğimiz gibi sinmeyeceğini, çekinmediğini göstermiş ve İktisat Vekili Celal Bey’i eleştirerek bunu ortaya koymuştur. Şevket Süreyya’nın bu yazısı Celal Bey ve İş Bankası’nın şeker sanayi konusunda uygulamaya çalıştıkları politikaya da engel olacaktır.

Şevket Süreyya’nın Celal Bayar’ı eleştiren bu yazısı Mustafa Kemal’in huzurunda görüşülmüştür. Şeker meselesi ile alakalı olarak yazı Celal Bayar tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya kendi aleyhinde yazı yazıldığı

¹²⁸ Ş.Süreyya, “Şeker Mütehassısının Raporu Niçin Eksiktir”, **Kadro III/30** (Haziran 1934), s.41–48.

gerekçesiyle şikâyet edilmiştir. Recep Peker'de devletin iktisadi siyasetinin baltalandığını belirtmiştir. İsmet Paşa ise bu konuda yorum yapmamıştır. Mustafa Kemal Paşa ise İsmet Paşa'ya gerçi sen bunları seversin diye hitap etmiştir. Bu yazı İ. Tekeli'ye göre Kadronun kapanmasına giden süreci başlatmışsa da şeker sanayinin yeniden örgütlenmesinde ve Mikusch'un raporunun yetersizliğini ortaya koymuştur. Şeker sanayinde İnönü projesi olarak bilinen proje 1935'te uygulanmaya başlanmış, İş Bankası, Ziraat Bankası ve Sümerbank'ın eşit hisseye sahip olduğu Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi kurulmuş ve mevcut dört fabrika bu şirkete devredilmiştir. Kadronun kapanmasında pay sahibi olan yazı İş Bankası çevresinin şeker üretimi ve ithalatındaki tekelinin ortadan kalkmasına sebep olmuştur.¹²⁹

d. Üretici- Tüccar Münasebetleri ve Kooperatifleşme

Kooperatiflerin kurulması ve özellikle üreticilerin tüccar ve pazar karşısında dağınkılığı ve zararlarının önlenmesi Kadrocuların zirai hayatla ilgili düşüncelerinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de ilk kooperatif Mithat Paşa tarafından 1863'te tarımsal kredi kooperatifi olarak kurulmuş ve 1888'de bu kooperatif Ziraat bankasına dönüşmüştür. 1910'da yabancı tüccarlar incir kooperatifi kurmuş, 1911'de Aydınli üreticilerde kooperatif kurmuşlarsa da başarısız olmuştur. 1913'te kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri ortaklığı kurulmuş ve bu kooperatifin finansmanı için 1914'te Milli Aydın bankası kurulmuştur. İzmir İktisat Kongresinde (1923) kooperatiflerin kurulması yolunda kararlar alınmıştır. 1930'a kadar kooperatifçiliğin gelişmesi için yasal düzenlemeler yapılmış, 1929'da Türkiye'de 69 zirai kooperatif kurulmuştur. 1930'dan sonra Atatürk'ün yurt gezilerinde ziraat bankaları ziyaret edilmiştir ve kooperatiflerin gelişmesi teşvik edilmiştir. 1931 ve 1935 yıllarındaki CHP kurultaylarındaki parti programlarına kooperatifçiliğin gelişmesi yolunda kararlar alınmıştır. 1931'de Türk Kooperatifçilik Cemiyeti kurulmuş ve Türkiye Tarım Bankasının tarım kooperatiflerinin ana bankası olduğu belirtilmiştir. 1935'te Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri kanunu çıkarılmıştır ve devlet desteği ve vesayeti ile kooperatifçiliğin gelişmesi amaçlanmıştır. Atatürk, Türkiye'de

¹²⁹ İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s. 394vd.

kooperatifçiliğin gelişmesini amaçlamış ve bu yolda yapılan çalışmalara ön ayak olmuş ve 1936'da Mersin Silifke'de 36 ortaklı kooperatifi kurmuş ve ilk üyesi olmuştur. Hükümetçe kooperatifçiliğin gelişmesi için bazı vergi muafiyetleri ve istisnalar sağlanmış ve kooperatifçiliğin gelişmesi için Ziraat Bankası ile kredi imkânı verilmiş ve 1937'de bu bankanın kooperatiflerin ana bankası olduğu belirtilmiştir.¹³⁰

Vedat Nedim, Türkiye'nin ithalatta gümrükler koymakla duruma hâkim olmaya başladığını ancak ihracatta eskiden olduğu gibi üreticinin aleyhine işleyen bir mekanizmanın hala devam ettiğini belirtir. İhracatçı ve ithalatçı için önemli olanın kendi karları olduğunu ve kar olmadan bir faaliyette bulunmadıklarını, ancak köylünün her zaman genellikle zarar ettiğini belirtir. Zirai üretimin zararlı olması, köylünün zararı mühim bir hadisedir ve derhal müdahale edilmelidir. Köylü zarar ettiği için üretimi azaltacak ve kendine yeter üretime geçerek verginin ve ithalatın azalmasına, gümrük gelirlerinin düşmesine, sanayinin gelişmemesine, zirai borçların ödenememesine, köy iktisadiyatının gelişmemesine, köyün iç pazarda müşteri olma vasfını yitirmesine ve ziraatta tekniğin kurulmamasına sebep olacaktır. Ayrıca manevi bir bezginlik ve alakasızlık doğar, tevekkül ahlakı yayılır. Millet iktisadında maddi ve manevi durgunluk yaşanır. Bu köylü meselesi değil bir millet davasıdır. Üretimde teknik ve usuldeki gerilik ile satışın teşkilatsızlığından dolayı köyde zarar meydana gelir. Ancak devlet uygun zirai teknik ve usulleri köylere sokabilir.¹³¹

Vedat Nedim Türkiye'de her yıl ihracat mevsiminde ve özellikle Ege bölgesinde üretici ile tüccarın fiyat meselesine bakışını değerlendirdiği yazıda tüccarın fiyatların normal olduğunu, üreticinin ise normal olmayıp düşük olduğunu söylediğini belirtmektedir. Türkiye'de millet topluluğu içinde ihracatçının oranının çok düşük hatta her ihracat alanı için beş on kişiyi geçmediğini, üreticilerin ise nüfusun yüzde seksenini oluşturduğunu ve bu grup için normal olanın millet iktisadiyatı içinde normal olması

¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayhan Çıkın, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik" **YAR Müdafaa-i Hukuk Dergisi** 62 (Kasım 2003), s.26-32.

¹³¹ V. Nedim, "Dış Ticarete Devletçilik", **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.10-13.

gerektiğini belirtir. İsmet Paşa'nın da köylü kazanmalıdır şeklindeki konuşmasını da yazısına ekleyen yazar, ihracatçının kar ettiğini, üreticinin ise zarar ettiğini belirtir. Aydınlı incir üreticilerinin başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği mektubu da yazısına eklemiş, köylünün şikâyetleri ve devletten beklentilerini ortaya koyan bu mektubu Türkiye tarihinde üreticinin ilk defa sesini bu kadar şuurlu bir surette duyurması olarak değerlendirmiştir. Köylünün üretimdeki gerilik yanında ihracatçı karşısında dağınık vaziyette bulunmasından dolayı kazanamadığını, üretim ve satış işlerinin teşkilatlanmasını, mecburi devlet kooperatiflerinin kurulmasını ve bunun köylü tarafından istendiğini belirtmektedir. Devletin üretim ve ihracat işlerine müdahale etmesine ihracatçının hiçbir zamanda ve hiçbir memlekette taraftar olmadığını ve Türkiye'de de taraftar olmayacağı ileri sürülmektedir. Üretim işinin milli müdafaa meselesi olduğunu ve Cumhuriyet Türkiye'sini saltanat Türkiye'sinden ayıran en önemli vasfın siyasetçe istiklalin temeli olarak iktisatta istiklali savunması olduğunu belirterek devletin üretim ve satış işlerini düzenlemesini istemektedir.¹³²

Vedat Nedim'in bu yazısı üretimde köylü ve köylülerin meselesini ele almakla birlikte Cumhuriyetin kuruluş felsefesine de değinerek hükümete bir nevi hatırlatmada bulunulmuştur. Osmanlı zamanı ile Cumhuriyetin farkı ortaya konmaya çalışarak hükümetin dikkate çekilmeye çalışılmıştır ve köylünün özellikle ekonomik meselelerinin çözülmesi istenmiştir. Kadrocuların Türk İnkılâbının gereğinin yerine getirilmesi düşüncesinin işlendiği yazılardan biri olarak ta karşımıza çıkmaktadır.

Köylünün ihtiyacını karşılamak için her şeyini sattığını, stok bile yapamadığını, ürünlerinin pazarda normal değerinin altında satıldığından dolayı alım gücünü kaybettiğini belirten Vedat Nedim, buna karşılık sanayi ürünlerinin alım fiyatının yüksek olduğunu ve arada dengesizlik bulunduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de nüfusun yüzde yetmişinin köylü olduğunu ve ekonominin gelişmesinin bu nüfusun alım gücüne bağlı olduğu belirtilerek köylerinde dağınık olup hizmetin gitmesinin zor olduğunu, yeni bir köy planı ve iskân planı ile köylerin birleştirilip modern köyler kurulması

¹³² V. Nedim, "Köylü Kazanmalıdır", *Kadro III/33* (Eylül 1934), s.11-15.

istenmektedir. Köy planının sanayi planının tabi kardeşi olduğu belirtilerek ziraatı düzenleyecek mecburi devlet kooperatifleri kurulması önerilir. Vedat Nedim yine ziraatın durumun eleştirir ve ziraatın başıboş ve görenek üzerine devam ettiğini belirterek planlı sanayileşmenin temposuna ayak uyduramamasından korkulduğunu, planlı sanayinin planlı ziraat istediğini belirtir.¹³³

F. KADROCLAR VE ULAŞIM: DEMİRYOLLARI

Kadrocular, hükümetin demiryolu siyasetini de eleştirmişlerdir. Demiryollarında alınan nakil ücretleri bu eleştirinin başında gelmektedir. Türkiye’de demiryollarının aslında nakliyat için kurulduğunu ve demiryollarının demiryolu sermayesi için kar getirme gayesine ve ne de amme hizmetini üzerine almış hükümetin bütçe muvazenesi hesaplarına bağlanmasının doğru olmadığını belirtmişlerdir. Demiryollarının büyük külfetlerle yapıldığı, çoğu hattın millileştirildiği ancak memleketin umumi menfaatine hadim bu külfeti demiryolundan istifade eden bir kısım halka yükletmenin doğru olmadığı, nakliyat işlerinin yeniden düzenlenmesi gereği üstünde durmuşlardır.¹³⁴

G. KADROCLAR VE TOPRAK REFORMU

Kadrocuların üzerinde önemli durdukları konulardan biri de toprak reformudur. Türkiye’de köylünün durumu, ekonomiye katılması, ordudaki hizmetleri ve içinde buldukları durum geçmiş dönemde aydınlarında dikkatini çekmiş ve bu konuya kayıtsız kalmamıştır. Jön Türkler, köylük bölgelerdeki mevcut durumu ortadan kaldırıp köylüyü derebeylerin, aşiret ağalarının ve eşrafın elinden kurtarmak istemişlerse de bu konuda bir şey yapamamış ve savaşlarında etkisiyle köylük bölgeler 1918’de daha kötü bir vaziyete düşmüşlerdir.¹³⁵ Kadrocuların Jön Türklerin yolundan gittiklerini ve

¹³³ Vedat Tör, “*Sanayi Planından Sonra Ziraat Planı*”, **Kadro III/35–36** (İlk Kanun-Son Kanun 1934–1935), s.23–27.

¹³⁴ Mühendis Nazır, “*Demiryollarında Nakil Ücretleri*”, **Kadro II/18** (Haziran 1933), s. 63–64.

¹³⁵ F. Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm’e**, s. 188vd.

bu konudaki önerilerinin kökeninin Jön Türklerin fikirlerinin devamı olduğunu söyleyebiliriz.

Kadrocular toprak reformu önerilerinde köylünün siyasal niteliği konusuna büyük önem vermişler, toprak reformunun kırsal alanda siyasi ve sosyal ilişkiyi değiştireceğini ummuşlar, köylülerin siyasal anlamda devletin yanında yer almasını sağlayacak önlemler üzerinde ciddi analizler yapmışlardır. Kadrocuların gelişme stratejisinde de toprak reformu oldukça önemli bir yere sahiptir.¹³⁶

Kadrocular tarafından toprak reformundan önce Türkiye’de toprak mülkiyeti¹³⁷, köy ve köylünün durumu ele alınmıştır. İsmail Hüsrev ortakçılık olarak bilinen sistemi ele almış ve toprak sahiplerin toprağı olmayan köylüye toprağını işleterek ürün üzerinden bir paylaşım yapıldığını belirtmiştir.

¹³⁶ M.Türkeş, **a.g.e.**, s.114; Toprak reformu konusunda o dönemde birçok söz söylenmesine rağmen 1945 yılına kadar CHP dahil hiç kimse bu konuda tasarı hazırlamamıştır. Kadrocular bu konuda oldukça ciddi bir tasarıyı ortaya koyan ilk gruptur. Kadronun önerdiği gelişme stratejisinde de toprak reformunun yeri oldukça önemlidir. M.Türkeş, **a.g.e.**, s.189vd.

¹³⁷ Türkiye de toprak mülkiyetine bakacak olursak Osmanlı Devleti zamanında devlet toprağına sahip olmuş ve özel mülkiyetin gelişmesine müsaade etmemiştir. Topraklar ekildiği süre içinde kullananın elinde kalmıştır. Devletin güçlü olduğu dönemlerde toprak ağalarının köylü üzerinde hâkimiyet kurması engellenmiş ve özellikle vergi alma işleri düzgün gitmiştir. Bazen bu denge bozulmuşsa da 1830’lu yıllarda devlet toprağıın büyük kısmına sahip olmuş ancak ayan denilen yerel yöneticilerin köylüyü sömürmesine engel olamamıştır. Hükümet **1859**’da bir köy ya da kasabanın bir tek kişinin mülkiyetine geçmesini önlemek için yasa çıkartmakla birlikte uygulanamamış ve topraklar miras yoluyla intikal ederek topraklar devletin elinden çıkmaya başlamıştır. **1920**’li yıllarda ise büyük mülk ve çiftlikler olmakla birlikte köylü işletmeleri hâkimdir. İç bölgelerde geçimlik üretim hâkimken Karadeniz bölgesinde ticari üretim yaygındı. Doğu ve Güneydoğuda yarı feodal ortakçılığın hâkim olduğu Türkiye’de Ege ve Akdeniz’de ise ortakçılık sözleşmeli iş gücü şeklindeydi. Mevsimlik işçi ise Adana ve çevresinde yoğunlukta idi. 1930 sonlarında **1.1 milyon** işletmenin **% 99.7’si 500** dönümden az toprağına sahiptir. Bu işletmelerin **% 88.7’si** ise **100** dönümden az toprağına sahiptir. Kırsal hanelerin **% 5.5’i** topraksız ve **% 36.7’si** ise **20** dönümden az toprağı vardı. **500** dönümden az toprağına sahip haneler işlenebilir alanın **% 86.3’ünü 3000** aile ise **% 14’ünü** işliyordu. **1927**’de Türkiye’de aile başına ortalama **25** dönüm işlenebilir toprak düşmekle birlikte bölgelere göre değişiklikler göstermektedir. Bununla birlikte Ege ve Güney bölgelerde fiilen kullanılan büyük mülkler diğer bölgelere göre yoğunluk göstermektedir. Bu bölgeler daha çok ticaret için üretim yapılan bölgelerdir. Doğu ve Güney Doğu’da ise kiracılık yöntemiyle işleyen büyük mülkler ise ticari olmayan yarı feodal üretimi sürdürmekteydi. Ticari ortakçılığında büyük mülklerle yan yana olduğu dönemde tarımda işçi sınıfı oluşmamıştır. Bu dönemde gerçek üreticiler yarı proleter mevsimlik işçiler, en geri bölgelerdeki toprak sahibine bağımlı kiracılar, çoğunluğu kendi küçük mülk toprakları da olan ortakçılar ve en büyük grup olarak ta kendi mülk topraklarını işleyen köylüler olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Bkz. Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929)**, Ankara 1982, s. 25–28.

Bunun yanı sıra icar yani kira sistemi bulunduğunu da belirten yazar, ortakçılık gibi usullerle birlikte Türkiye’de bu münasebetlerin toprak ağalığı yani derebeylik sisteminin hala mevcut olduğunu gösterdiğini belirtmektedir. İsmail Hüsrev’e göre hem ürün üzerinden hem de ürün bedeli üzerinden nakit ortakçılık vardır ve toprağın geliri büyük çoğunlukla toprak sahibine gitmektedir. Toprağı olmayan köylü çeşitli şekillerde toprak sahibi ve tüccara borçlu olduğundan köyde ziraat karsız bir durumdadır. Bundan dolayı devlet derin bir şekilde ve acilen köy iktisadiyatına müdahale etmelidir. Köyün yarattığı fazla kıymetlerin durumu ve vergi ödeme kabiliyeti gibi konular önemli meselelerdendir.¹³⁸

Şevket Süreyya’ya göre Türkiye’ye Osmanlı’dan kalan en tehlikeli miras derebeyi kurdudur. Naşit Hakkı Bey’in o dönemde yazdığı Derebeyi ve Dersim isimli eserini tetkik eden ve olumlu bir çalışma olarak değerlendiren Şevket Süreyya’ya göre derebeylik Dersim’le sınırlı değildir ve Türkiye’yi toptan ilgilendiren, Türk inkılâbına karşı bir durum olup, geri cemiyet tarzının ifadesidir. Şevket Süreyya derebeylikte feodal toprak mülkiyeti ve bu müessesenin meşruiyet kaynağı olan ruhani kuvvetlerin (şeyh ve tekke nüfuzu) etkili olduğunu, derebeyliğin toprak köleliği ve toprakla beraber insanın alınıp satılma durumu olduğunu ve nerde görülse derebeyliğin ortadan kaldırılmasını önermektedir. Şevket Süreyya’ya göre Yeni Türkiye, Osmanlıdan teşhir olunmamış bir toprak parçası üstünde tecanüsünü bulmamış bir iptidai cemiyet devralmıştır. Bu cemiyetin dâhili ve iktisadi münasebetlerinde hâkim olan usul ve şekiller geri ve menfur bir derebeyliğin vahşi usulleri ve şekilleridir. Osmanlı zamanında bundan dolayı Diyarbakır ve Van eyaletlerinde Türk nüfusu, Türk dili ve Türk harsı ezilip, yabancılaşmış, bu devirde Kürt feodalleriyle Türkler arasında mücadeleler olmuş ve bu mücadelede Osmanlı sarayı Türklüğün aleyhine cephe almıştır. Şevket Süreyya, Acem(İran) istilalarına karşı Kürt beylerinin desteklendiğini ve her yerde medeniyeti temsil eden Oğuz Türkmenlerinin buna kurban edildiğini, Kürt derebeyliğinin Türklüğün içtimai ve hukuki ananelerine zıt

¹³⁸ İ.Hüsrev, “Türkiye Köy İktisadiyatında Toprak Rantı”, **Kadro I/4** (Nisan 1932), s.10–14.

olduğunu belirtir. Eski Türk hukukunda her Türkün ocağına, sürüsüne, toprağına sahip olmasının esas olduğunu ancak Kürtlükte iktisadi esasta toprak köleliğinin esas olduğunu belirtir. Kalabalık ve ileri Türk nüfusunun Osmanlı siyaseti sonucu Acem(İran) hudutlarında yaylalarda yaşayan Kürt ekalliyetinin iptidai rejimine, geri ve siyah toprak köleliğine kurban edildiğini belirtir. Şevket Süreyya'ya göre tekke bu mücadelede Türklüğün dilini, dinini ve serbest tefekkürünü izale etmektedir. Tekke, derebeyliğin otoritesine yardımcı olmakta ve her ikisi de toprak köleliğinden gıdalarını almaktadırlar.¹³⁹

Türk köyünün Kürtleşmesinin Türk köyünde küçük çiftçiliğin ve serbest toprak mülkiyetinin tasfiyesi ile başladığını belirten yazar böylece toprağını kaybeden Türkün toprak kölesi haline geldiğini kaydeder. Zamanla bey için her şeyi yapan bir konuma geldiğini belirtir. Dersim'in ise Anadolu'ya yerleşen Oğuz Türklüğünün en halis yerlerinden olduğunu, ancak Kürt aşiret feodalizminin vatanı olarak bilindiğini, Kürt geçinip Kürtçe bilmeyen köyler olduğunu ve Kürtleşmenin gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Şevket Süreyya'ya göre derebeylik nizamı tasfiye edilmelidir. Küçük çiftçilik toprak köleliğinin zıddıdır. Toprak, yurt ve üretim malzemesi verilecek Kürtleşmiş Türk kendi diline ve öz iktisat nizamına dönecektir. Derebeylik nizamının tasfiyesi Türk inkılâbının tabi bir mevzuudur. İnkılâbın derebeyliğe karşı harbi bütün milletin kendi hürriyet ve emniyetini tehdit eden bir yabancı ve kurun-ı vüstai müesseseye karşı madden ve manen mücadelesidir. Asırlardan beri karşısında beyden, şeyhten ve eşkiyadan başka bir şey görmeyen Şark vatandaşına iyi idareci, iyi muallim olacak ve Türk inkılâbının temsil ettiği iktisat, hukuk ve kültür prensiplerini vatanın bu ücra bucaklarına götürecek idealist ve yetişkin bir gençlik kadrosuna ihtiyaç vardır. Kötü bir devrin idaresi altında köylüler göçebeleşmiş, yollar tenhalaşmış, ekilen yerler ekilmemiştir. Göçebenin yeniden köylüleştirilmesi, terk olunan mezraların yeniden ekilmesi, yolların ve geçitlerin malından ve hayatından emin şen ve kalabalık bir Türk nüfusuna yol ve geçit vermesi işi, İnkılâp Türkiye' sinin bilerek üstüne aldığı vazifelerin en çetini değildir.¹⁴⁰

¹³⁹ Ş. Süreyya, "Dersim ve Derebeyi", **Kadro I/6** (Haziran 1932), s.41 vd.

¹⁴⁰ Ş. Süreyya, "Dersim ve Derebeyi", **Kadro I/6** (Haziran 1932), s.41-45.

İsmail Hüsrev, Osmanlı zamanında üç tip derebeylik olduğunu belirtir. Birincisi sipahi derebeyliği olan tımar ve zeamet usulüdür. İkincisi ruhani derebeyliktir ve tekkelerin ve dini müesseselerin derebeyliğidir. Bu müesseselere devlet ve şahıslar tarafından içindeki köylerle beraber geniş bir arazinin geliri verilmiştir. Üçüncüsü ise serbest derebeyliktir ve imparatorluğun her tarafında görülmektedir. Bosna, Hersek, Eflak, Boğdan ve şark eyaletlerinde görülmektedir. Devlet, tarafından hususi şahıslara malikâne, çiftlik olarak temlik edilen ya da istila edildiğinde tımar usulüne tabi kılınmayan yerlerdir. Özellikle Şark, Osmanlı arazi teşkilatı çerçevesine alınmamış ve toprak köleliğine dayanan derebeyliği nizamı devam edip gelmiştir. Buralarda beyin toprakta çalışan üzerindeki hakkı kati ve mutlaktır. Mahsule iştirakin kuralları bulunmamaktadır. Mahsulü eken mahsulle birlikte beyin mülkiyeti altındadır. Bu durum Avrupa derebeyliğinden daha geri bir durumdur.¹⁴¹

İsmail Hüsrev'e göre sipahi derebeyliği tımar ve zeametlerin mali müzayaka dolayısıyla vurgunculuk malzemesi yapılması ve saltanat merkezinin eyaletler ve vilayetler üzerindeki otoritesinin yıkılması ile değişim geçirmiştir. Ruhani derebeylik ise özellikle II. Mahmut'un Bektaşî tekkelerine bağlı köy sayısının azaltılmasıyla değişim yaşamıştır.. Ruhani derebeyliğin tasfiyesinde Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyelerin ilgası büyük pay sahibi olmuştur.. Bununla birlikte Osmanlı hükümetinin "ekrad-ı şecaat nihat" diye hürmet ettiği şarktaki serbest Kürt derebeyliği ise bilhassa Şeyh Sait isyanına kadar dış şeklini aynen muhafaza etmiştir.¹⁴²

İsmail Hüsrev, serbest derebeyliğin orta ve batı Anadolu'da değişikliğe uğradığını ve buradaki sisteme toprak ağalığı demenin daha uygun olacağını belirtmektedir. İsmail Hüsrev'e göre toprak ağalığında ortakçılık vardır ve toprak sahibi ile ortakçının üretim münasebetlerinde nakit değil ürün üzerinden alış veriş vardır. Ortakçı toprak sahibine borç dolayısı ile bağlıdır. Toprak ağalığına derebeylikten ortakçılık, ürün üzerinden alış veriş ve topraksız veya toprağı kâfi gelmeyen köylüye karşılık geniş arazi mülkiyeti

¹⁴¹ İ. Hüsrev, "Türkiye'de Derebeylik Rejimi", **Kadro I/7** (Temmuz 1932), s.18-23.

¹⁴² İ. Hüsrev, "Türkiye'de Derebeylik Rejimi II", **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.30.

gibi birtakım şeyler miras olarak kalmıştır. Ortakçılık tarzı oldukça eskidir ve Bizans zamanına kadar geri gidilebilir.¹⁴³

Kadroculara göre şark vilayetlerinde derebeylik devam etmektedir ve yüzlerce köy beylerin ve ağaların mülkiyetindedir. Bilhassa orta ve batı Anadolu'da ortakçılık, yarıcılık ve kesicilik yaygındır. Sermaye sahiplerince kurulmuş kârcı çiftlikler ile müstakil küçük köylü işletmeleri vardır. Küçük müstahsil ise çoğu yerde borçlandırıldığı için kendi toprağı üstünde başkaları için çalışır konumdadır. Bunun yanında borcundan dolayı da toprağını devretmek zorunda kalmıştır. Köylü, ortakçı ve ırgat seviyesine düşmüş ve kendi toprağı olmadığı içinde toprağına ve ürüne soğumuş ve alakasızlık göstermiştir. Bu durum tarımsal üretimin de düşmesine sebep olmuştur. Türk mahsulünü ıslah, Türk hayvancılığını ihya etmek ve köye rasyonel tekniğı sokmak için köylünün toprağına ve mahsulüne karşı alakasını temin etmek gerekmektedir. Bunun içinde topraksız köylüyü topraklandırmak, mülkiyetine sahip kılmak gerekmektedir. Bunun gerçekleşmemesi köy iktisadının gelişmesini engeller. Tekniğın girmesi için mevcut düzenin değışmesi gerekmektedir. Köylüyü topraklandırmak, ortakçılığı ve şarktaki derebeyliğı sınıf olarak tasfiye etmek inkılâpçı bir toprak reformudur. Bu reform ise halkçı reform şeklinde her ferdi toprak sahibi yapmak demektir. Böylelikle içtimai olarak geniş köylü kitleleri milli inkılâba daha çok bağlanacak, milli müdafaada zaruri görülen memleket alakasını da takviye edecektir.¹⁴⁴

İsmail Hüsrev, Türkiye'de kapitalist münasebetlerle az tanışan şark vilayetlerinde kendi kendine yeten zati iktisat ve derebeylik nizamının, orta Anadolu'nun demiryollarından uzak ve iç bölgelerinde ise kısmen zati iktisat ve kısmen mübadele iktisadiyatı unsurlarını taşıyan basit emtia iktisadiyatı ve toprak ağalılığının bulunduğunu belirtir. Bu oldukça geniş ve işlenmeye muhtaç alana karşı gerekli ilginin gösterilmediğini, fikir adamlarının nazariye kitapları ile meşgul olup, memleketi tanımaktan uzak olduklarını, memleket ve memleketin iktisadi durumunu tanımadan yorgun ve harap durumdaki memleketi milli menfaatlere uygun şekilde kurmak davasının yollarının gösterilemeyeceğini belirtir. Memleketin hakiki bünyesini gösteren memleket iktisat bilgisinin gereğine işaret eder. İsmail Hüsrev, Şark hakkında şu bilgileri vermektedir: "Türkiye'de Şark vilayetlerindeki derebeylik fazla işlenmemiştir ve şarktaki derebeylik coğrafi bir saha üzerinde yaşayan bir

¹⁴³ İ. Hüsrev, "Türkiye'de Toprak Ağalığı III", **Kadro I/9** (Eylül 1932), s.27-28.

¹⁴⁴ İ. Hüsrev, "Milli İktisat Tetkikleri, Türk Köylüsü Bir Toprak Reformu Bekliyor", **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.21-24.

içtimai iktisat ünitesidir. Şark vilayetleri Türkiye'nin ticaret ve münakale yollarına sapa bir yerdir ve doğal yapısı nedeniyle karayollarına müsait değildir. Özellikle kışın yolların tamamen kapanmasıyla dışa karşı kapalıdır ve bundan dolayı ürünler pazara pek gitmez, halkın şehir ve pazarla alakası pek olmaz. Halk, devlete olan borçlarını bile topraklarında çalıştıkları beyleri vasıtasıyla vermektedir. Üretim ve üretilen üründe sınırlı olup, üretim araçları da geri durumdadır. Üretici üzerinde çalıştığı toprağa sahip olmayıp üretim aletleri ve toprak sınırlı bir zümrenindir. Bu zümre aşiret reisleri, beyler ve ağalardan oluşmaktadır. Toprağın sınırlı bir zümrenin olması tarihi cebir ve zulüm sonucu olmuştur. Bu düzenin kanunları, kaideleri oluşmuştur. Üretici, toprak sahibine değişik yollarla bağlanmış, angarya iş görmüş, maraba ismini almış, bir borçmuş gibi ağaya çalışmış, yapmazsa kovulmuş ya da hükümete teslim edilip süründürülmüştür. Maraba, mülkiyeti olmayan ancak yetiştirdiğinden bir hisse alan üreticidir. Azap ise ücretli çalışandır".¹⁴⁵

İsmail Hüsrev'e göre derebeyliğin tasfiyesi ile köle haline getirilen iş kuvvetleri ve Kürt aşiretleri içinde eriyen Türk unsur kurtarılacaktır. Bunun için derebeyi sınıfı tasfiye edilmelidir. Bu tasfiye derebeyi topraklarının bedelsiz olarak köylüye verilmesi ve derebeyi mevcudiyetinin tamamen imha edilmesi ile olur. Mesele, toprağın köylüye verilmesi ile bitmemektedir. Köylü toprağı işlemek için gerekli sermayeyi sağlamakta beye muhtaçtır ve bu yapı kırılmamıştır. Şarkta mücadele ancak inkılâpçı bir tasfiye hareketi olabilir. Bu başarılabilirse bir irtica kaynağı kökünden temizlenmiş olacaktır.¹⁴⁶

Kadrocular, toprak reformunda halkçı reform adını verdikleri yöntemi istemektedir. Bu yönetime göre her köylü vatandaşın toprağa sahip olması esastır. Böylelikle milli bütünlüğün sağlanmasında ki önemli engellerden biri olan içtimai kutuplaşma ortadan kalkacak, rasyonel ziraat ve üretimdeki artışla birlikte milli gelir yükselecektir. Kadrocular teknik gelişmeyi de dikkate almış ve tekniğin kullanılmasıyla beraber büyük mülkiyetin de ortaya çıktığını belirterek toprağı küçük parçalara bölüp dağıtmanın tekniğin kullanılmasını engellediğini kabul etmişler ve bazı modern işletmelerin dağıtılmamasını istemişlerdir. Yine bu reformun alıncı yapılıcak bir reform olmadığını ve mıntıkaya, yöreye ve tatbikat şekline göre değişen hareket tarzının zaruri olduğunu izah etmişlerdir. Türkiye'nin doğusunda

¹⁴⁵ İ. Hüsrev, "Şark Vilayetlerinde Derebeylik", **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.22-29.

¹⁴⁶ İ. Hüsrev, "Şark Vilayetlerinde Derebeylik II", **Kadro II/12** (Birinci Kanun 1932), s.24.

toprak reformu isterken siyasi ve sosyal hedeflerini öne çıkarırlar. Şarkta derebeyliğin tasfiyesi ve toprağın bedelsiz olarak köylüye verilmesini milli bütünlüğün temini için zaruri görmektedirler. Beylerin, Kürtçe konuşulan ve gayri milli hareketlerin ve irticai cereyanların olduğu toprağa sahip olduğu belirtilerek toprağın dağıtımının bey adı verilen irtica kaynağının ve Kürt meselesinin kökünden tasfiyesi olduğunu ileri sürerler. Beyden toprağı satın alarak köylüye satmanın doğru olmadığını, toprağı bedelsiz vermenin gerektiği belirterek, bununda yeterli olmadığını, toprağı işlemesi noktasında köylüye yardım edilmesini, derebeyi hukukunun köklü olduğunu ve beyin toprağını satarak aldığı paraya dayanarak köylü üzerindeki eski hâkimiyetini tekrar kurmasını önlemek için toprağın bedelsiz elinden alınmasını, beyin bölgeden uzaklaştırılmasını ve direnenin imha edilmesini önermektedir. Diğer bölgelerde ise ortakçılığın kaldırılmasını ve ortakçılığın lakaytlık ve alakasızlık yaratıp tarımsal üretimi düşürdüğü belirtilmiştir. Köylünün borç dolayısıyla toprağını kaybettiğini ve kendi toprağında ortakçı olduğu belirtilerek köylü ile alacaklı arasına devletin girerek toprağı köylüye tekrar kazandırması istenmiştir. Bölgede yaratılan gelinde şehirde oturan toprak sahibinde olduğunu ve bu geliri köylüye yüksek faizli borç para vererek değerlendirdiğini ve böylece köylünün hem emek hem de nakit üzerinden istismar edildiğini ileri sürmüştür. Küçük toprakların ise kooperatif şeklinde teşkilatlandırarak büyük işletmelerin parçaları haline getirilerek makinenin kullanımına uygun hale getirilmesini ve köylünün hissesi kadar gelir elde etmesini istemişlerdir. Böylece küçük arazilerde makine kullanılması da gerçekleşecektir.¹⁴⁷

Kadrocular sınıfsız ve tezatsız millet şiarının gelişmesi noktasında toprak reformuna çok önem vermektedirler. Şarktaki derebeyliğin ve onun vasıtasıyla ortaya çıkan irtica hareketi olan şark isyanının liberal ve ferdiyetçi cemiyetlerde görülen milli bütünlüğü bozucu olaylara örnek verilebileceğini ve Avrupa'da görülenlerin minyatürü olduğunu belirterek bugünkü şartların kalması durumunda bu gibi hadiselerin gelişebileceği belirtilir. Derebeylik her nevi irtica hareketlerinin kaynağı, köylüyü istismar eden, milli asayiş bozan, milli bütünlüğü kırıcı bir duruşu ile millet bünyesinde bir yara olarak kalmaktadır. Köylüye toprağı vererek üretimi

¹⁴⁷ İ. Hüsrev, "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı. Fakat Nasıl?", **Kadro II/23** (İkinci Teşrin 1933), s.33-39.

artırma yanında gayri milli irtica hareketlerini de kökünden temizleme imkânı doğar. Geniş ve inkılâpçı bir toprak reformuna ihtiyaç vardır. Böylece köylüyü ayrı ayrı mülk sahibi yaparak içtimai farklılık ortadan kalkacaktır. Faşizm, toprak münasebetlerine dokunmamış, Almanya’da nasyonal sosyalistler toprağın satışını ve devredilmemesini sağlamışsa da köklü çözüm olamamıştır. Ancak milli kurtuluş hareketlerinin bir toprak reformu dağıtılan toprakların tekrar satılmamasını, borç dolayısıyla toprakların alacaklıya intikal etmemesini, köylünün kendi toprağında alacaklısı hesabına çalışmamasını temin etmekle milli bütünlüğün en rasyonel temelini hazırlamış olacaktır. Reformdan sonra gerçekleştirilecek kooperatifleşme ile de başıboşluk ortadan kalkıp üretim ve satış işleri düzenlenecektir.¹⁴⁸

Kadronun toprak reformuna, kırsala ve köylüye bu kadar önem vermesinde Türk inkılâbına ve köklü atılımlara buralardan gelen olumsuz tepkilerin payı büyüktür. Kadrocular köylüyü kazanmak ve inkılâp saflarına katmak için çaba göstermiş, bu amaçla köylüye yönelik ekonomik ve toplumsal çözümler önermişlerdir. Oldukça köklü değişiklik istemişler ancak bu fikirler köylüye ulaşmamıştır. Derebeyliğin ortadan kaldırılmasını savunmuşlar ancak nasıl kaldırılacağı konusunda net olamamışlardır.¹⁴⁹

Türk Milli mücadelesi, asker-sivil aydınların öncülüğünde toplumun geniş kesimleriyle ittifak halinde gerçekleşmiştir. Osmanlı zamanında gerçekleşmeyen saray ve yerel gücün temsilcileri eşraf ve ayan ittifakı bu dönemde gerçekleşmiştir. Milli Mücadelede başlayan bu ittifak yeni devletin kurulmasından sonrada devam etmiştir. İnkılâpçıların iktidarı ele geçirme aşamasında asker-sivil aydınlarla, toprak sahiplerinin ve küçük ölçüde de tüccar ve esnafın bir genel ittifakını halkında desteklemesiyle gerçekleşmiştir.¹⁵⁰ Dolayısıyla iktidar toprak sahiplerinin de çıkarlarını gözetmiştir. Büyük toprak sahipleri asayişin sağlanmasını istemiş, gayri Müslimlerin boşattığı toprakları ele geçirmiş, köy muhtarları aynı zamanda devlet memuru olarak kabul edilmiş ve köyün en nüfuzlu ailesi de muhtarlığı alacağından dolayı devletin temsilcisi olarak kabul edilmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁸ İ.Hüsrev, “*Millet İçinde Sınıf Meselesi*”, **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.22–26

¹⁴⁹ T.F. Ertan, **a.g.e.**, s.110.

¹⁵⁰ E. Kongar, **a.g.e.**, s. 362; T. Timur, **a.g.e.**, s.59.

¹⁵¹ T.Timur, **a.g.e.**, s.89.

Türkiye’de 1920’li yıllarda iktidar büyük toprak sahipleriyle ekonomik meselelerde uzlaşma içinde bir politika takip etmiş ve bunun yanı sıra köylüyü de toprak sahibi yapmak istemiştir. 1920’li yıllarda yasal düzenlemeler büyük toprak sahiplerinin lehine gelişmelere yol açmıştır ve bu sınıf daha da güçlenmiştir. Bu dönemde köylüyü toprak sahibi yapmak için yasal düzenlemelerde yapılmışsa da istenen amaçlara ulaşılamamıştır. Toprak reformu parti programına alınmışsa da Mustafa Kemal Paşa döneminde sınırlı bir uygulama alanı bulmuştur. 1937’de bu konuda tekrardan bir yasal düzenleme yapılmış ve Atatürk ve İnönü’de bu konuda istekli olmuş ve bu konuda yoğun çalışmalar yapılmışsa da bu konuda istenen amaçlara ulaşılamamıştır.¹⁵²

1937’de toprak reformu gündeme gelmiş ve İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya amaçlarının çiftçiyi toprak sahibi yapmak olduğunu 18 milyon nüfusun 15 milyonunun çiftçi ve çoğunluğunun da kendi toprağında çalışmadığına değinmiştir. Bazı milletvekilleri toprak reformunun kapsamı noktasında muhalefet etmiş, bazıları reformun yapılmasını istemiş ve görüşmeler sonucunda tasarı kabul edilmiştir. Atatürk’te bu reformun yapılmasını istemekle birlikte Atatürk döneminde toprak reformu ele alınmayacaktır. Bununla birlikte Refik Saydam Atatürk’ün ve hükümet programının toprak reformunu gerçekleştirmeyi amaçladığını belirterek mecliste Başbakan Celal Bayar’a bu meselenin halledilmesini isteyerek gündeme getirmiştir.¹⁵³

¹⁵² 1925’te Aşar vergisinin kaldırılması büyük toprak sahiplerinin de işine yaramış, köylünün üzerindeki büyük bir yükü kaldırmıştır. Aşar’ın kaldırılması dışında 1923–1934 arasında 22.000 kırsal aileye 73.000 hektar devlet arazisi dağıtılmışsa da bu toprakların sahiplerinin elinde kalması noktasında acziyetlerde ortaya çıkmış ve büyük toprak sahipleri bu dönemde yasal boşluktan kaynaklanan ve tapu kayıtlarında yaşanan sıkıntılar gibi sebeplerle 1926 Medeni kanunundan faydalanarak ellerinde bulunan toprakları ve devlet tarafından toprak verilen göçmenlerin ve köylülerin ellerindeki toprakları da alarak daha da güçlendiler. 1934’te Bu durum ve köylünün mağduriyeti İç İşleri Bakanı tarafından da dile getirilmiştir. Hükümet tarafından 1925’te yaşanan Şeyh Sait isyanı sonucu ayaklanmalarda etkili olan 1500 aile batı Anadolu’ya sürdürülmüştür. 1927’de toprak reformu yönünde kanun çıkarılmıştır. 1927’de Doğu’da 20.000 dönümü büyük arazi sahiplerinden alınan 110.000 dönüm arazi topraksız köylüye dağıtılmıştır. 1930’da Doğu Anadolu’da yeni bir isyanın yaşanması bu bölgedeki toplumsal bağımlılık ilişkilerini çözebilmek için zorlayıcı önlemler almaya şevketmişse İskân kanunu 1934 yılında çıkabilmiştir. Bu kanunda aşiret düzeninin ortadan kaldırılacağı ve her ne sebeple olursa olsun bunların elindeki arazinin devlete geçeceği vurgulanmıştır. Bu toprakların dağıtılacağı belirtilmişse de uygulamada bu istekler tam olarak gerçekleşmemiştir. Bkz. Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, İstanbul 2002, s. 370–383.

¹⁵³ Şükrü Kaya tarafından mecliste bu nüfusun kendi toprağına sahip olması gerektiğini ve anayasal olarak buna engel olmadığını, işlenmeyen toprakları işlemek için reform

İsmet Paşa, toprak reformunun neden istenildiği şekilde yapılamadığı konusunda net bir görüş ortaya koyamamaktadır. İsmet Paşa, feodal sistem, büyük toprak ağaları ve şeyhlerin tesirleri ve nüfuzlarının kaldırılıp doğuda ekonomik gelişmenin sağlanması gereği üzerinde kendilerinin doğuda geri kalmışlığı ortadan kaldırmak ve memleketin diğer bölgeleri gibi gelişme ve bütünleştirme davasında sadece sosyal meselelerle uğraşmadıklarını, politikalarının zamana bağlı olarak geliştiğini, demiryollarının yapılmasıyla ıslahatların ilerlediğini belirtmektedir. İsmet Paşa geri kalmış bölgeler için özel kalkınma programlarına ihtiyaç olduğunu kanaatinde olduklarını ileri sürmüştür.¹⁵⁴ Ancak İsmet Paşa'nın özellikle Doğu Anadolu'da gerçekleştirilecek toprak reformunu demiryollarının bölgeye ulaşması gibi tek bir sebebe bağlaması olaya askeri açıdan baktığını göstermektedir. Bölgede hükümetin kontrolü sağlanması sonucu toprak reformunun yapılmasının düşünüldüğü sonucu çıkmaktadır. Demiryolları hem hükümet otoritesinin buralarda tesisi yanında ekonomik olarak bölgenin ticarete açılması noktasında önem arz etmektedir. Toprak reformuna gelecek tepkiye devletin müdahalesinde ve asayişin sağlanmasında demiryollarının önemine işaret edilmekte ve İsmet Paşa Dersim'de demiryollarının girişi ile Dersim meselesinin halledildiğini ve asayişin sağlandığına da işaret etmektedir.¹⁵⁵

Hükümetin toprak reformu meselesine eğilmesi ve özellikle Doğu Anadolu'da ki mevcut yapıyı ortadan kaldırmak için yasal düzenlemeler yapması Kadrocuların bu konudaki fikirleriyle de uyum göstermektedir. Özellikle Doğu Anadolu'daki isyanlar ve bu isyanlar neticesi iktidarın

yapılacağını, özellikle toprağını işleyen çiftçinin korunacağı dile getirilmiştir. Köy iktisadının gelişmesinin ekonomik gelişme için şart olduğu ve köylünün hem üretici hem de tüketici olması gerektiğine değinilmiştir. İzmir milletvekili Halil Menteşe ise İç İşleri Bakanının çiftçinin çoğunluğunun kendi toprağı olmadığı değerlendirmesinin abartılı olduğunu, kendisinin de köylünün toprak sahibi olmasını istediğini, toprak reformunun kapsamının başkasının yanında yarıcılık yapan ya da toprağı az olan köylüye toprak verilmesi ile sınırlandırılmasını istemiştir. Kapsamın genişlemesinin maliyetin artmasına sebep olacağını da eklemişse de geniş kapsamlı reforma karşıdır. Karşı çıkışında kendi topraklarını işletebilmek için yarıcılara ve işçiye ihtiyacının olması sebep olmuş ve kendisinde açık olmamakla birlikte 4000 dönüm arazisini yarıcıların işlediğini belirtmiştir. Konu hakkında söz alan diğer milletvekilleri de toprakları kanunla ellerinden alınacak toprak sahiplerinin haklarının korunmasını, mülkiyet hakkının önemli olduğunu dile getirmişler, bazıları reformun yapılmasını istemiş ve görüşmeler sonucunda tasarı kabul edilmişse de ve Atatürk'te bu reformun yapılmasını istemekle birlikte Atatürk döneminde toprak reformu ele alınmayacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 221-233; Ayrıca bkz. Yahya S. Tezel, **a.g.e.**, s.380vd.

¹⁵⁴ İ. İnönü, **Hatıralar II**, s.270.

¹⁵⁵ İ. İnönü, **Hatıralar II**, s.269.

buradaki meseleye siyasi ve toplumsal boyutlarıyla yaklaşması Kadronun fikirleriyle uyum göstermektedir. Ancak uygulamada hükümet amacına ulaşamamış ve meseleyi çözememiştir.

Toprak reformu konusunda araştırmacıların görüşlerine bakacak olursak, Feroz Ahmad'a göre Türkiye'de halkın ihtiyacını karşılayacak toprak mevcuttu ve mesele toprak kıtlığından ziyade toprağın ekimini sağlayacak iş gücü eksikliğiydi. Toprağın dağıtımını toprak ağalarının elindeki iş gücünü ve üretimi düşürebilirdi. Dolayısıyla toprak ağaları toprak reformuna karşı olmuşlardır. Tarımda makinelerin bu meseleyi çözeceği umulmuşsa da bu gerçekleşmemiştir. Türkiye'de tarım meselesi ekonomik olmaktan ziyade siyasidir ve milli mücadeleyi kimin desteklediği ile alakalıdır. Köylüler II. Meşrutiyet hareketinden büyük umut beklemişler ancak umutlar gerçekleşmemiş, köylüler devlete yabancılaşmış, milli mücadeleyi I. Dünya Harbinin devamı gibi görmüş, önce kayıtsız kalmış ancak yerel eşraf ve din adamları vasıtasıyla milli mücadeleye katılmaları sağlanmıştır. Bunun yanı sıra o yıllarda toprağı ele geçirmeye yönelik bir köylü hareketi de yoktur. Ayrıca köylülerde bir sınıf bilincinden uzak, etnik ve dini bağlılıklar yüzünden bölünmüş ve kendi varlığını devam ettirmek için yerel güçlere bağlıydı. Feroz Ahmad'a göre Kemalistler, milli davaya yöneltilebilecek bir köylü hareketi bulsalar onlara yönelirdi ancak bu dönemde destek olarak toprak ağaları ve eşraf ortaya çıkmış ve onlara dayanmak zorunda kalınmıştır. Bundan sonraki süreçte toprak ağaları daha da güçlenmiş, köylük bölgelerdeki yapı devam etmiş, CHP'de toprak ağalarının etkisi gibi sebeplerle toprak reformu istenildiği gibi gerçekleşmemiştir. Hükümet ise eğitim yoluyla Kırsal bölgelerin durumunun zamanla değişeceğini ummuş ve bu amaca yönelmiştir.¹⁵⁶ Feroz Ahmad'a göre, 1924 Anayasasına eklenen 74. madde toprak reformunu engelleyen bir maddedir. Bu madde şu şekildedir. "Kamu menfaatinin gerekli kıldığı resmen saptanmadıkça ve ilgili yasalara göre uygun fiyat verilmedikçe hiç kimsenin mülkü gasp edilemez ve malları ya da toprakları müsadere edilemez".¹⁵⁷

Johannes Glasneck'te Osmanlı zamanında büyük toprak sahipliğinin hâkim olduğunu, küçük köylü ailelerin en fazla 2-3 hektar toprağına sahip olduğunu, Atatürk'ün köylünün durumunu düzeltmek istediğini, Aşarın kaldırılması dışında köylünün durumunu düzelterek bir eylemin olmadığını, köylüyü topraklandırmak için çıkan yasalardan büyük toprak sahiplerinin

¹⁵⁶ F.Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm'e**, s.189-194; **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.93vd.

¹⁵⁷ F. Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.97 nu. 4.

faydalandığını ve burjuva zengin köylüler tabakası oluştuğunu belirtmektedir. Bu sınıf kiraladığı toprağa sahip olmuştur. Halk Partisi içindeki toprak sahipleri gücü ile karşılaşan iktidar bu konuda başarısız olmuştur. Bununla birlikte köylünün hayatında 1935’li yıllarda bile Cumhuriyetten önceki döneme göre değişiklik olmamıştır. 1945’te ekilebilen toprakların % 35’i 33.000 büyük toprak sahibinin elindedir. Köylünün ancak % 7’si yeteri kadar toprağa sahiptir. Glasneck, reformun yapılamayışını ise Atatürk’ün, kökeni eski asker ve memur tabakasına dayanan ve diğer yandan liberal çiftlik sahipleriyle henüz oluşmakta bulunan büyük Türk burjuvazisine en sıkı bağlarla bağlı bulunan egemen subay ve memur tabakasından kopamamasına bağlamaktadır. Bu sınıfların ulusal devrimden faydalandığını, devrimin yabancı sermayeye karşı onları güçlendirdiğini, büyük toprak sahiplerinin toprak reformunu gelirleri ve kendilerinin siyasi egemenliğine karşı bir halk hareketi doğurabileceği endişesiyle istemediklerini, Atatürk’ün buna karşı durmadığını ve onun burjuva-milliyetçi düşüncesinin işçi ve köylüden çok ulusal burjuva ve toprak sahiplerine yakın olduğunu ileri sürmektedir.¹⁵⁸

Şevket Süreyya ise toprak reformu konusunda ve özellikle doğuda bu reformun yapılamayışının İsmet Paşa ve CHP’nin en büyük başarısızlığı olduğunu belirtmiştir. Doğuda şeyhlik ve ağalığın ortadan kaldırılamayışın bölgedeki geriliğin ve isyanların sebebi olduğunu, isyanların bastırılmasıyla beraber bu yapının kırılmadığı ve inkılâpların doğuya ulaşamadığı için olumlu neticenin alınmadığını belirtir. Doğudaki meselelere ıslahatçı bir açıdan değil idari bir açıdan bakıldığını, toprakların topraksız halka dağıtılmadığını, bölgede yasal düzenlemelerden sonuç alınmadığını, bürokrasinin bu yönde yapılan çalışmaları engellediğini, liberal 1924 Anayasasının da bu duruma sebep olduğunu belirten Şevket Süreyya, yinede bu konuda net bir görüş ortaya koymamaktadır. Şevket Süreyya toprak reformunun yapılamayışı konusunda iktidarın milli mücadeleden başlayan ve sonrada devam eden ayan, eşraf ve toprak ağaları ile ittifak yaptığından dolayı reformu gerçekleştiremediği görüşüne ise değinmez, bu konuda yorum yapmamaktadır. Şevket Süreyya’ya göre iktidar meselenin özüne inememiş ve meseleyi idari ve askeri tedbirlerle ve küçük yasal düzenlemelerle çözmeye çalışmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Johannes Glasneck, **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye** (nşr. Arif Gelen), Ankara 1976, s.261–265.

¹⁵⁹ Ş.S. Aydemir, **İkinci Adam I**, s.303vd; M. Türkeş’e göre Kemalist rejimin asker- sivil bürokratların yanında kırsal alanda hâkim olan toprak ağalarıyla ittifak yaptığı görüşü vardır. Bu dönemde eşraf olarak bilinen orta ve büyük ölçekli toprağa sahip sınıf mevcut olup, bu sınıf

milli mücadeleye destek vermiş, bazıları milletvekili olmuştur. Fakat bu durum iktidarı paylaşıp baskı grubu olduklarını göstermez. Bu sınıf yerel güçlerini korumaya çalışmış, politika belirlenirken dikkate alınmış ancak bu sürece aktif katılmamışlardır. Bu sınıfın politika üretme ve siyasi talepte bulunma geleneği yoktur ve sadece devletin müdahalesine karşı isyan şeklinde tepkileri olmuştur. Kemalist rejimin toprak reformunu yapmamasında bu sınıfla ittifak ve gücünden dolayı müdahale edememe ve rejimin temelindeki ittifak görüşü geçerli değildir. Kemalist rejimin gelişme stratejisinde öncelikli olmaması, devletin elinde köylüye dağıtacak toprağın bulunması yanında tarımsal gelişme sanayileşmeye göre ikinci plandadır. İktisadi olarak olumsuz sonuçlar yaratacağı düşünülmüş olabilir ve rejimin halkçılık anlayışında eşitlik bulunmamaktadır. Doğu ve güneydoğudaki toprak ağalığı şeklindeki yapıyı ortadan kaldırma ve sosyo-ekonomik politikalara dönüştürme ertelenmiş ve bu ertelemenin sebebi iddia edildiği gibi ittifak değil önceliklerle alakalıdır. [Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s.25-28]; Yahya S. Tezel'de İstiklal harbinde asker-sivil bürokrasinin toprak sahipleriyle ittifak yaptığını, büyük arazi sahiplerinin yönetici kadronun ekonomi politikalarının oluşmasında etkili olduğunu ve iktidarın, cumhuriyetin ilk yıllarında büyük arazi sahiplerinden yana tavır koyduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte iktidar, köylülerin toprak sahibi olması ve açıdan desteklenmesini siyasal ve gelişme politikaları açısından uygun görmüştür. [Bkz. Yahya S. Tezel, **a.g.e.**, s. 370 vd.]; F. Ahmad devletin başlıca ekonomik sınıflar olan cılız burjuvazi ve toprak ağaları ile amaç birliği yaptığını ancak bunlara karşı özerk olup bu sınıfların hizmetinde bulunmadığını hatta bu sınıfların gelişmek için devletin yardımına ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte iktidar ekonomik gelişmede kent ekonomisine öncelik vermiş ve köy ekonomisi kent ekonomisini destekleyen kesim olarak görmüştür. Bkz. F. Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm'e**, s. 187vd.

IV. BÖLÜM

KADRONUN SOSYAL HAYATA DAİR GÖRÜŞLERİ

Kadrocuların, inkılâp ve halk ile ilgili görüşleri de önemli ve o derecede de dikkate değerdir. Halkın beklentileri ve beklentilerin karşılanması inkılâbın kabulü ve devamında büyük önem taşıyır şeklinde basit bir tanımlamayla bu düşünceleri formülleştirilebilir.

A. TOPLUMA BAKIŞLARI YA DA YENİ BİR TOPLUM YARATMA PROJESİ

Kadrocular planlı bir sosyal hareketi hedef almışlardır. Kadroculara göre kadronun az fakat önder bir inkılâpçı kütleye, inkılâp gençliğine hitap edişi en önemli vasfıdır. Kadroculara göre öz ve soy fikir herkesle paylaşılmaz. Halka inen ve ona mal olan ise fikirler değil şekiller ve sloganlardır. Böyle olmakla birlikte inkılâp halka mal edilmelidir. Bunun yolu da inkılâbın bir ideolojiye dayanmasıdır. Halk ise ideolojinin bir fikir sistemi olarak dışındadır. Halk, şiarları sadece benimser, bu şiarlar hareket formülleridir. Halk, inkılâbın basit ve anlaşılır hedeflerini arar. Bu hedefler ise, fikir temelinden ziyade şartlara ve hislere göre işlenir. İnkılâp, halk için fakat halka rağmen bir harekettir.¹

a. Sınıfsız ve Tezatsız Millet Yaratma İsteği

Şevket Süreyya'ya göre inkılâp ve kuruluş devresinde olan Türkiye'nin önünde iki seçenek vardır. Birincisi XIX. asır Avrupa'sı gibi liberal-demokratik bir yol takip ederek içtimai sınıfların ve dolayısıyla sınıf mücadelelerinin bütün acıklı akıbetlerini göze almaktır. İkincisi ise iş ve iktisat münasebetlerini ilk adımda hâkim bir devlet planı içinde toplayarak hem sınıfların hem de sınıf mücadelelerinin millet bünyesinde hâkim bir karakter almasına engel olmaktır. Şevket Süreyya'ya göre inkılâbın akideleri, fırka prensipleri, inkılâp şeflerinin sözleri ve şiarları ile verdikleri istikamet imtiyazsız ve sınıfsız bir millet vücudunu hedef tutmaktadır.² Şevket Süreyya, böylece Mustafa Kemal Paşa'nın,

¹ Ş.S. Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, s.444vd.

² Ş.Süreyya, “*İş Kanunu Yeni Cemiyetin Temel Kanunlarından Biridir*”, **Kadro III/30** (Haziran 1934), s.6-7; Kadrocular bu fikirleri ileri sürerken sınıf analizinde kendilerini Marksist analizlerden ayırmaya özen göstermiş, tarihsel materyalizmden hareketle milli kurtuluş hareketinin öngördüğü ideolojiye ulaşmayı amaç edinmişlerdir. Bununla birlikte rejimin

hükümetinde kendileri gibi düşündüğünü belirterek görüşlerini daha sağlam bir zemine dayandırarak sınıfsız ve tezatsız millet fikrini savunmaktadır. İ.Tekeli ve S.İlkin'e göre Kadronun tezatsız millet fikri yeni bir görüş olmayıp CHF'nın halkçılık anlayışının uzantısıdır. Bu fikir, Ziya Gökalp'ın görüşlerine dayanmakta, Kadrocuların görüşlerinde önemli bir yere sahip olup ve CHF tarafından benimsenmekte ve Kadrocuların inkılâbın ideolojisini sistemleştirme işlevinde iyi bir örnek olmaktadır.³ T.F.Ertan'da Kadronun Atatürk'ün halkçılık ilkesinin hayata geçmesinde önemli görev üstlendiklerini belirtmektedir.⁴

1931 kurultayında kabul edilen CHF programının II. maddesinde Türk halkının ayrı ayrı sınıflardan oluşmayan ancak iş bölümü sebebiyle değişik meslek gruplarına ayrılmış olduğu belirtilerek küçük çiftçiler, küçük sanayi erbabı ve esnaf, amele ve işçiler, serbest meslek erbabı, sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccarlardan oluştuğunu ve bunun sınıf ayrımı olmadığı belirtilmiştir. Menfaatlerinin bir ve çalışmalarının ise birbirlerinin ve toplumun menfaatine olduğu, sınıf mücadelesi yerine toplumsal huzur ve ahengi sağlamanın gerekli olduğuna değinilmiştir.⁵

1931'de Türkiye'nin muhalefete, siyasi parti faaliyetlerine, klerikal, liberal ve muhafazakâr kanaatlerin tartışmasına değil inzibatlı, disiplinli halk birliğinin müşterek faaliyetine ihtiyacı olduğu dile getirilecektir. Bu dönemde Türk halkçılığının muhalefet partilerine izin vererek sınıf çatışmalarını ortaya çıkaran batı Avrupa demokrasilerine benzememesi gerektiği ileri sürülecektir.⁶ Halk terimi çeşitli toplumsal güçlerin eski düzene karşı birliği anlamına gelmekte ve bu birlikteliğin görevi ise eski düzeni yenilgiye uğratmak, yıkmak ve yeni bir düzen yaratmaktır. Bu görevin başarısı ise halkın bütün unsurları arasında dayanışmasına bağlı olduğundan aralarında çıkar yani sınıf çatışmasına yer verilmemekteydi... Halkın arasında derin ekonomik farklılıklarında olmadığı vurgulanmaktaydı. Milli mücadele ve cumhuriyetin ilk yıllarında etkili olan bu düşünce 1930'larda da etkili olacaktır.⁷

analizini rejimin ileri gelenleri ile çatışma yaşamamak için yapmamışlardır. Türkiye toplumunun sınıfsal analizini yaparken yönetim hakkında yorum yapmaktan kaçınarak tartışmayı sınıf analizi boyutundan çıkarmışlardır.Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s.145.

³ İ.Tekeli., S. İlkin, **a.g.e.**, s. 163.

⁴ T.F.Ertan, **a.g.m.**, s.555.

⁵F. Giritlioğlu,**a.g.e.**, s.95-96; T. Dursun, **a.g.e.**, s.45-47 ; H. Bila,**a.g.e.**, s.106-110.

⁶ Cezmi Eraslan, **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk**, İstanbul 2003, s. 148.

⁷ F. Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm'e**, s.164–171.

Kadronun tezatsız millet fikri İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı zamanında nifaksız millet şeklinde dile getirilmiştir. İnönü'ye göre “bütün milletlerin varlığı kaygısı içinde yaşadıkları bir seneyi milletimiz kendine güveni, *millet hayatında nifaksız beraberliği* ve vatan müdafaası için kimsede şüphe bırakmayan çetinliği ve hazırlığı ile muvaffakiyetli bir imtihan suretiyle geçirmiştir”⁸ İnönü'nün bu yorumundan o dönemde de sınıf mücadelesi istenmediği ve buna karşı olduğu sonucu çıkmaktadır.

Rejimin halkçılığında toplumsal münasebetlere sınıf mücadelesi yönüyle bakılmış, 1931 parti programında halkçılığın amacının sınıf mücadelesinin önlenmesi ve Türk toplumunun birliğinin sağlanması olduğu belirtilmiş ve resmi tarihte de halkçılığın sınıf mücadelesinin reddi olduğu ortaya konmuştur. Rejimin sınıf yapısını inkâr ettiği halde sınıf mücadelesini önlemeye çalışması o dönemde sınıf mücadelesini ortaya çıkaracak şartların olmasından endişe ya da ilerde ekonomik gelişmelerin böyle bir mücadele doğurması endişesinden kaynaklanmıştır.⁹ İktidarın sınıf mücadelesi olasılığını da reddetmesinde Türkiye'de sınıfların yok ya da çok cılız olduğuna inanmasının etkisi büyüktür. Hükümet hem kendisi sanayileşmeyi sağlayacak hem özel teşebbüsü destekleyecek, modern bir kapitalist toplumun sahip olduğu sınıflar ortaya çıkınca da yaşanacak sınıf çatışmasında devlet hakem rolü görecektir.¹⁰

CHP Genel Sekreteri Recep Peker'de sınıfçılığa karşı olmuş hiçbir sınıfın diğerini istismar etmemesini hedeflemiş, işçi-işveren çekişmesi, grev ve lokavt yasaklanmış, ücret konusunda tek yetkili hakemin devlet olacağı vurgulanmıştır. Parti-devlet bütünleşmesinde de toplumda farklı sınıfların olmadığı düşüncesi etkili olmuştur.¹¹

Kadrocular, CHF programının bu maddesine atıfta bulunmuş ve yazılarında bunu açıklamayı, genişletmeyi ve bu maddeyi milli kurtuluş hareketi adını

⁸ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Hatıralar I**, Ankara 2001, s.268vd; F.A. Barutçu'ya göre “Memlekette bütün milletin Milli Şef etrafında tam bir tesanütünü temine matuf çok güzel bir dâhili siyasetin bütün icaplarını derpiş eden bir yol üstünde inhirafsız yürümekteyiz. Tam milli mücadelede olduğu gibi”. Bu söylemler Kadronun söylemleriyle büyük benzerlikler göstermektedir. Her ne kadar Kadronun söylemleri ideolojik temele dayansa da devletin politikasında uygulama alanı bulmuştur denilebilir.

⁹ K.H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.50vd.

¹⁰ F. Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm'e**, s.194.

¹¹ C. Eraslan, **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk**, s. 149.

verdikleri Türk inkılâbı çerçevesinde açıklayıp Türk İnkılâbının temeline yerleştirmeyi amaçlamıştır.

İsmail Hüsrev, bütün Kadro neşriyatının millet bütünlüğünü esas aldığı, millet içinde sınıf ve zümre kavgalarını, sınıf ve zümre hâkimiyetini millet bütünlüğünü parçalayan hareketler olarak görüp sınıf hâkimiyetinin tasfiyesinin milli kurtuluş hareketlerinin ileri prensibi olduğunu belirterek Kadrocuların cemiyeti telakki tarzında içtimai bütüncü olduğunu kaydeder. Ona göre bariz sınıf ayrılıkları XVIII. asrın ikinci yarısından sonra Avrupa'nın sanayici memleketlerinde görülür. Ameleler ve sermaye sahipleri bu devirde kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu yüzdende bu sınıflar arasında şiddetli ve kanlı mücadeleler olmuştur. Bu durum ise Avrupa'da millet bütünlüğünün sağlam temellere dayanmadığını göstermektedir. Ancak devrimizin en önemli meselesi millet bütünlüğünü muhafaza etmek ve sınıf mücadelelerine meydan vermemektir. Sınıf mücadelelerinde devletin herhangi bir sınıfı desteklemesi de etkili olmuştur.¹² Şevket Süreyya'ya göre "planlı cemiyet mefhumu milli kurtuluş hareketi yaşayan Türk cemiyetinde tezatsız ve mücadelesiz bir cemiyet doğuşunun, mesut bir kurtuluşun ifadesidir. Ne tezaadın, ne reaksiyon, ne millet bünyesinde bir inhilalin ifadesi olmayan, siyaseten müstakil ve iktisaden cütüzam, tezatsız ve reaksiyonsuz bir yeni millet tipinde tam manasını alacak olan yeni bir nizamı âlem, ilk defa Türk Milli Kurtuluş Hareketinde kemalini bulacaktır."¹³

b. Kadronun Sınıf Analizi

Kadrocular, sınıfı içtimai istihsalde aynı mevkiî işgal eden, gelir kaynakları aynı ve menfaatleri müşterek olanlar olarak tanımlamaktadır. Türkiye'nin de sınıfsız bir millet olarak düşünülmemeyeceğini, memlekette üretimdeki konumlarına, gelir kaynaklarına bakınca ayrı ayrı grupların görülebileceğini de belirtirler. Kadroya göre Anadolu köyünde beyler ve toprak ağaları, köylü müteşebbisleri, küçük mülkiyet sahibi müstahsiller, ortakçılar ve marabalar ile köy ameleleri bulunmaktadır. Sanayinin ve ticaretin gelişmesiyle işçi sınıfının ortaya çıktığını, şehirlerde küçük mülkiyet sahiplerinin bulunduğunu ve bunların küçük esnaf olup Türkiye şehirlerinin

¹² İ.Hüsrev, "Millet İçinde Sınıf Meselesi", **Kadro III/25** (İkinci Kanun 1934), s.34-38.

¹³ Ş.Süreyya, "Plan Mefhumu Hakkında", **Kadro I/5** (Mayıs 1932), s.12.

çoğunluğunu bunların oluşturduğunu ve bunun liberal ve ferdiyetçi cemiyette görülen kanuniyetlere tabi bir cemiyet olduğu görülmekte ve millet bütünlüğünü her zaman sarsabilecek potansiyelin bulunup geliştiğini belirtmektedir. Bunun sonucu ise Türk milletinin gırtlaklaşıp parçalara dağılmasıdır. Avrupa’da harp sonunda millet bütünlüğünü bozan hadiseler liberal ve ferdiyetçi inkişafın sonucunda olmuştur. Türkiye’de bugün derebeyliğin bir irtica hareketi olan şark isyanı da milli bütünlüğe yönelik darbedir ve şahsi ve zümrevi menfaatlerin millet menfaati üstüne çıkmasının, millet birliğinin dar siyasi amaçlara feda edildiğinin göstergesidir.¹⁴

Kadroculara göre bugün millet bütünlüğü açısından mevcut ve doğmakta olan sınıflara karşı aktif bir vaziyet aldığımız söylenemez. Siyasi hareketleri şahsi ve zümrevi menfaatlerine alet yapmak isteyenlere karşı devlet kanunları var olmakla beraber liberal ve ferdiyetçi inkişaf tabi seyrinde devam etmektedir. Devlet birliğini ve otoritesinin tamamlayacak şekilde millet bünyesini organik surette birleştirici, ileride sağdan ve soldan herhangi bir reaksiyona imkân vermeyici inkılâpçı bir aksiyona ihtiyaç vardır. Faşizmin ve sosyalizmin tecrübeleri örnek olamaz ve bunlar şiddetli bir amele patron mücadelesinin meyveleridir. Sosyalizmde millet menfaati bir sınıfın namına bütünleştirilmiştir. Hakiki bütün bir sınıfın menfaatine tabi kılınmıştır. Faşizm ise sınıf tezatlarını ve zıt tezatları kaldıramamış, millet bütünlüğünü temin edememiştir.¹⁵

Türkiye’de milli bütünlük için emperyalizme karşı milli kurtuluş istiklalini kurmak maksadıyla millet içinde organik kaynaşma temin etmek gerekir. Zirai alanda görülen ortakçılık ve derebeyliğin tasfiyesi ve yapılacak toprak reformu ile köylünün toprağa sahip olup üretimi artırması ve millet bütünlüğünü tehdit eden derebeyliğin tasfiyesi ile de millet bütünlüğünün önündeki engel kalkacaktır. Reformla beraber gerçekleştirilecek kooperatifleşme ile de üretim ve satış işleri düzelecek, devlet geniş halk kitlelerine mahsus istihlak sanayini kurarak memleket dâhilinde patron ve amele tezadının ortaya çıkmasını engelleyecektir. Patron ve amele davasının mahsulü alafaşışt korporasyonlara lüzum görülmeyecektir. Devlet sanayinde ve devlet teşkilatında iş alan her fert millet içinde ayrı menfaatleri olan bir

¹⁴ İ.Hüsrev, “*Millet İçinde Sınıf Meselesi*”, **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.20vd.

¹⁵ İ.Hüsrev, “*Millet İçinde Sınıf Meselesi*”, **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.22vd.

unsur değil milli külün organik parçalarıdır. Yüksek teknik üzerinde tezatsız bir millet yaratma şiarımızın ana ruhu buradan gelir. Bizde devletin sanayi kurması ve idaresi sosyalist bir hareket değildir. Bizdeki sermaye sınıfları aleyhine amale sınıfının namına ya da sanayinin sahiplerinden amele devleti eline geçmesi demek değildir. Memlekette hâlihazırda sanayi yoktur. Milletın total ifadesi olan devlet milli istiklalin temelini teşkil eden milli sanayiye patron amele zıddiyetini doğurmadan kendi mülkiyeti ve idaresi altında kuracaktır. Devlet, sanayi, devlet teşebbüsü, millet bütünlüğünün sigortası olacaktır. Milli bütünlük için köy iktisadiyatının devlet kontrolüne alınması ve sanayinin devlet idaresinde bulunması yanında dış ticaretin devlet kontrolüne geçmesi, sağlam bir para politikasına, devlet sanayini, köy iktisadiyatını, milli ticareti geliştirecek milli kredinin de devlet elinde bulunması gereklidir. Bütün bunlarda bir planın olması ve merkezleşmesi ile milli bütünlüğü bozucu herhangi bir hareket gelişecek zemin bulamaz. Bunun yanında küçük teşebbüs her zaman serbesttir. Burada milletin müşterek menfaatine olmayan teşebbüslerde millet bütünlüğünü parçalamamak şartıyla devletin yüksek himaye ve teşvikinden faydalanabilir. Bu tezatsız millet şiarını ortaya atmakla şeniyetle tezada düşmüyoruz. Liberal ve ferdiyetçi bir inkişafın verebileceği neticeleri önceden gördüğümüz için millet bütünlüğünü organik surette tahakkukunu gaye ediniyoruz. Davamızda ne faşizmin demagojisine, ne de sosyalizmin dar sınıfçılık zihniyetine yer veriyoruz.¹⁶

c. Sosyal Milliyetçilik

Kadronun son sayısında imtiyazsız, sınıfsız bir millet kuruluşunu sosyal milliyetçilik olarak adlandırmıştır. Sosyal milliyetçilik kavramının müjdecisi olarak ta devletçilik gösterilmiştir. Bu devletçilik ise iktisatta, fikirde, kültürde politikada devletçiliktir. Sosyal milliyetçilik ile inkılâp kendi mefhumunu da bulmuştur. İnkılâbın mefhumsuz olamayacağını belirten yazıda Türkiye'nin hem inkılâp yaptığı hem de inkılâbın mefhum ve ideolojisini de ortaya konduğu belirtilmiştir. Kadroda bu ortamda inkılâbın fikir ve hareket organlarından biri olarak doğmuştur. Kadronun fikirleri ise inkılâp ilerledikçe bu inkılâba uygun düşüşü onun bağlandığı bu ahlaki prensiplerin mutlu bir teyididir.¹⁷ Sosyal milliyetçilik kavramını ise son

¹⁶ İ.Hüsrev, "Millet İçinde Sınıf Meselesi", **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.24vd.

¹⁷ *Başyazı*, **Kadro III/ 35-36** (İlk Kanun-Son Kanun 1934-1935), s.5vd.

sayısında kullanması önemlidir. Sondan bir önceki sayısında Yakup Kadri'nin görevlendirilmesi ile derginin yayın hayatına ara vereceği belirtilmişti. Son sayıda kendi fikir ve düşüncelerini biraz daha yumuşatma ve belki de kapanmayı engelleme amacı taşıdığı söylenebilir.

Şevket Süreyya, sosyal milliyetçiliğin zaferi adlı yazısında anlaşılmadıklarını belirten bir tarzda Türk münevver ve inkılâpçısının hazır hükümlerinden dolayı sosyal milliyetçilik kavramına sahip çıkmadıklarını belirtmektedir. İktisatta plan kavramından sosyalizmin anlaşıldığını, milli rejimin sadece demokrasi olacağını zannedildiğini, yalnızca Fransa ve Belçika demokrasilerinin uygulanabileceği gibi hazır hükümlerin Türkiye'de olduğunu belirten Şevket Süreyya, bundan dolayı milli rejimi kurarken serbest hareket edilmediğini belirtir. Şevket Süreyya'ya göre Türk milli kurtuluş hareketi sosyalizmi ve liberal sınıf diktatörlüğünü reddetmiş ve o nizamlardan ayrılmıştır. Milli Kurtuluş ise millet bünyesi üstünde yükselen ve iktisadi menfaatte millet bütünlüğünü üstün tutan yeni ve sosyal milliyetçilik vasfını almıştır. Tarihi şartların zaruretinden dolayı Türkiye'de Fransız inkılâbının ruhu olan liberal demokratik inkişafın yerine sosyal bir milliyetçilik yani nizamlı ve sınıfsız bir milliyetçilik fikri ve unsurları doğmuş ve böylece Türk inkılâbı orijinalitesini bulup asliyet kazanmıştır. Sosyal milliyetçilik yönünde ise Türkiye'de de o ana kadar böyle bir politika uygulanmıştır diyen Şevket Süreyya bu konuda siyasi edebiyata fazlaca örnek bulunduğunu özellikle ekonomik alanda milli kredi işlerinde devletin hâkim olup sanayileşmenin devlet eliyle gerçekleştiğini ve sosyal milliyetçiliğin uygulandığını belirtir.¹⁸

¹⁸ Ş.Süreyya, “*Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi*”, **Kadro III/35–36** (İlk Kanun-Son Kanun 1934–1935), s.9–22; M. Türkeş'e göre Kadrocular, savundukları sosyal milliyetçilik tanımıyla devletçi ve milliyetçi görüşlerini tekrarlamışlardır. Bu görüşler milliyetçi ve solcu söylemlerdir. Sol söylemlerle milliyetçilik uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra sosyalist söylemin antiemperyalist yanı ve faşizmin otoriteryan yanını milliyetçi söylemleriyle uzlaştırmaya çalışmışlardır. Kadrocuların öne sürdüğü sınıfsız toplum tartışması, Marksizm'in önerdiği sınıfsız komünist toplumla örtüşmemektedir. Kadronun sınıfsız toplum söylemi Türkiye'de kapitalist sınıfın gelişip devlet içinde sınıfsal çıkarlarını koruyacak pozisyona yerleşmesini önlemek amacını taşımaktadır... Kadronun kapitalizm ve emperyalizm karşıtı söylemleri devletin gelir ve kaynak dağılımına müdahale etmesi gerektiğini ve burjuvazinin kontrol altına alınması ve yabancı sermayeye kuşku ile yaklaşmaları ideolojik anlamda sol söylemleri ürettiklerine işaret etmektedir. Bu yeni ve alternatif bir ideoloji olmaktan ziyade bir denemedir. Fakat deneme orijinaldir. Dönemin milliyetçi ve sol söylemleri uzlaştırılmaya çalışılmıştır.[Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s. 158-160] T.F. Ertan ise Kadronun siyasi yelpazenin sağında mı yoksa solunda mı olduğu konusunda net bir görüş ortaya konmayacağını, Kadrocularında herhangi bir

Kadrocular, milliyetçiliğin ırkçı ve yayılmacı boyutunu reddedip antiemperyalist boyutunu ön plana çıkarmış, milliyetçilik ile kendi görüşleri arasında bir uzlaşma noktası yaratmaya gayret etmişlerdir.¹⁹

ç. Yeni Neslin Yönlendirilmesi

Burhan Asaf, Osmanlı zamanında bile devletin zihniyetine göre insan yetiştirildiğini, ancak Türkiye’de böyle bir çalışmanın olmadığını ve eski Osmanlı mülkiye mektebinin hala idari kadroyu yetiştirdiğini, siyasi kadronun yetiştirilmesi içinde çaba gösterilmediğini belirtir. Milli kurtuluş inkılâbının idare ve fırkada ikiliği kabul edemeyeceğini, aynı zihniyette olmalarını, yeni ve genç kadronun mülkiye ve hukuk fakültesiyle yan yana olamayacağını, bu kadroyu fırka mekteplerinin yetiştirmesi gerektiğine değinir. Böylece idarede, adliyede, hariciyede, matbuatta aynı görüş ve aynı siyasi terbiye hâkim olacaktır. Fırka mektebi Ankara da olmalıdır. Bu mektep, inkılâba uygun cihanı telakki tarzı verdikten sonra her alanda yetişmiş ve inkılâbı benimsemiş insanlar yetiştirecektir.²⁰ Böylece rejimin kaderi yeni neslin eğitime bağlanmakta ve CHF, fırka mektebi kurmak ve yeni nesli yetiştirmek gibi bir göreve davet edilmektedir. Bununla birlikte CHF fırka mektebi kurmak yerine Halkevlerini açacak ve Halkevleri halkın eğitileceği kurumlar olacaktır. Türk İnkılâbını ve CHF ilkelerini halka benimsetmek amacıyla Halkevleri açılmıştır.²¹

B. DEVLET- TOPLUM İLİŞKİSİ

Kadroculara göre Türkiye’de yeni nesil yeni bir memleket yapmaya mecburdur. Yeni Türkiye eşsiz kahramanlıkların, dökülen hesapsız kanların haklı bedeli olan yeni Türk vatani eski Osmanlı düzenindeki gibi bütün unsurları birbirinden ayrı ve birbirinin aleyhine yaşayan perişan yani dağınık insanlar memleketi değildir. Yeni Türkiye’de fert evvela devletin sonra kendisindedir. Günümüzün yarısı bizim yarısı devletindir. Kendisinden istenen ise vergi vermek ve bazı işlerini yapmak yanında başkaları ile beraber çalışmak ve başkaları için ayrılacak zamandır. Milletın umumi davaları ile haşır neşir olmak ve millet olmanın zevkini yaşamak gereklidir.²²

tarafında olmak gibi bir kaygılarının olmadığını, ekonomik önerileri ile sola, siyasal önerileriyle sağa yakın olduklarını ileri sürmektedir. Bkz. T.F. Ertan, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁹ M. Türkeş, **a.g.e.**, s.149.

²⁰ B. Asaf, “Fırka Mektebi”, **Kadro I/9** (Eylül 1932), s. 30–33.

²¹ Bkz. Halkevlerinin Açılması, Bölüm I, s. 64vd.

²² Ş.Süreyya, “Halk Evleri”, **Kadro I/3** (Mart 1932), s.35.

Kadroculara göre, Türk millet davasında ferdiyetçilik ve devletçilik münakaşası, emperyalizmin ve kapitalizmin davası gibi ve onların kendi ilmüne göre izah edilemez. Kadro için fertte devlette Türkiye'nin iktisadi kurtuluşu ve kuruluşu davasında kullanılacak vasıtalarlardır. Garpta bu iki kuvvet emperyalizm için kullanılmıştır. Türk millet davası emperyalizm ve kapitalizme cephe almış bir davadır. Onların ilmi emperyalizmin gelişimini açıklayan bir temele sahiptir. Siyasette demokrasiyi, içtimaiyatta ferdiyetçiliği, iktisatta liberalizmi, hukukta hukuku beşer beynelmileli tetkik edecek olursak bunlar son garp kapitalizmine dayanan müşterek bir fikir etrafında doğmuş ve yaşamış müesseselerdir.²³

a. Devletin Toplum Yapılanmasındaki Rolü

Kadrocuların millet ile ilgili görüşlerinde de plan ve devletçilik ön plandadır. Kadroculara göre milli terbiyede, milli iktisadımızın esaslarında, Milli edebiyatın ne olduğunda, Türk İnkılâbının karakterinin ne olduğunda, cumhuriyet, milliyetçilik, laiklik, inkılâpçılık, devletçilik, halkçılık gibi ana prensipler karşında millette ayarsızlık vardır ve bu konularda bin çeşit anlayış mevcut olup bu şekilde başarıya ulaşmak mümkün değildir. Milletteki ayarsızlık ve ahenksizlik mesafeyi uzatır, gücü kırar, makineyi yorar ve enerjiyi bedava harcatır. Bunun milli bünyede açacağı yara ise ölümdür. Dolayısıyla millet bünyesinin keyfiyet ve kemiyetçe içeriden muvazeneli ve dışardan olgun ve dolgun görünmesi için planlaşmak gerekmektedir.²⁴

Vedat Nedim'e göre ileri derecede bir iktisat gövdesine ve sınıfsız-tezatsız bir millet olmanın yolunu çizecek iktisat siyasetini ortaya koymak lazımdır. Bu durum Türk inkılâbının varlık ve yokluk davasıdır. Girilmek istenen ileri teknik sınıf ayrılıklarına meydan vermemelidir. Bu yol devletçiliktir ve Türk İnkılâbına hastır. İleri teknikli Türk iktisadiyatı ve sınıfsız ve tezatsız bir Türk milleti ancak devletçi bir siyasetin eseri olacaktır. Bu içtimai endişeleri de göz önünde bulunduran siyaset iktisadi devletçilik demektir.²⁵

b. Hukuk'un Yapılandırılması

Kadrocuların cemiyeti ferdin önünde tutan görüşü hukuk anlayışlarında da bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Öncelikli olan fert değil cemiyettir.

²³ A. Hamdi, "Kapitalizm (Emperyalizm) ile Millet İktisat Rejimi ve Ferdiyetçilik ile Devletçiliğin Manaları", **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.44.

²⁴ Tahir Hayrettin, "Ayarlı Millet ve Plan", **Kadro II/18** (Haziran 1933), s. 54vd.

²⁵ V. Nedim, "Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti" **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.18-21.

Şevket Süreyya yeni cemiyet hukukunun eski cemiyet hukuku olmadığını ve ayrıca Türk inkılâbının hukuk sisteminin cemiyetçi bir hukuk sistemi olduğunu belirtir ve Türk hukukçusunun inkılâpçı hukuk ideolojisi benimseyip kendilerinden beklenen orijinal izah ve araştırmaları yapması istenir. Liberal hukuk'un cemiyet münasebetlerinde ferdi esas alıp devleti arka plana itmesinin cemiyet münasebetlerinin tam olarak gerçekleşmediği ve sosyal mahiyet taşımadığı ileri sürülmektedir.²⁶

Şevket Süreyya, iş kanununu ele aldığı yazısında Türkiye'de ücretli işgücüne de değinir. Türkiye'de iş gücünün kıymetsiz olduğunu ve eski yarı müstemlekelere yakışan kötü bir iktisadi hadise olup milli iktisadın gelişmesi aşamasında iş kuvvetinin de layık olduğu yüksek kıymet seviyesine çıkarılmasının milli umdelerden biri olmasına işaret eder.²⁷

c. Halka Verilen Değer

Kadrocuların halka bakışında Türk milletine güvenmek, başarabileceğine inanmak gereği üzerinde durulmuştur. Türkiye'de fen alanında bağımsızlığın sağlanmasına işaret edilen yazıda tıpta ve demiryollarında gelişmeler sağlanmakla beraber fen alanında ihtiyaç duyulan insanların dışardan getirildiğinden bahsedilmiştir. Bazı ecnebi şirketlerin çoğu alandaki faaliyeti yalnız kendisinin yapacağını kabul ettirdiği, yüksek tahsil yapan Türk mütehasısların istihdam edilmeyip öğretmenlik yaptığı ancak yabancıların hem de çok yüksek ücretlerle aynı işi yaptığı belirtilmiştir. Osmanlı mirası olan kötü ecnebi hayranlığının devletin en üst makamdaki resmi görevlilerinde bile görüldüğü, bazı devlet dairelerinin öğrencileri Avrupa yerine Türkiye'de bulunan lise ayarındaki ecnebi okullarına gönderdiği ve bunun ecnebi hayranlığından kaynaklandığı, yurt dışından ve hatta Tahran'dan bile gelenlerin Türkiye'de okuyan Türklerden muteber tutulduğu belirtilerek bu durum eleştirilmiştir. Devamında bunun ecnebi düşmanlığı olmadığı belirtilerek kendimize itimadın, kendi şahsımıza ve kendi insanlarımıza ve kaynaklarımıza olan güveni kaybetmek olduğu ortaya konmuştur. İktisat vekâletinin sanat mektebi mezunlarını yetersiz eğitim aldıkları gerekçesiyle fabrikalarında işe almaması da eleştirilmiştir. Maarif vekâleti ile hangi vasıflara sahip öğrenci yetiştirilmesi gerektiği

²⁶ Ş. Süreyya, "İnkılâp Hukuku", **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.5vd.

²⁷ Ş. Süreyya, "İş Kanunu, Cemiyetin Temel Kanunlarından Biridir II", **Kadro III/31** (Temmuz 1934), s.5.

konusunda görüşülmesinin gerektiği belirtilerek böyle bir şeyin yapıldığının zannedilmediği ancak vekâletlerin bir plan yapmaları istenerek mühendis, usta ve mütehassıs işçi ihtiyacının belirlenmesi, yetiştirme tarzının ortaya konması, yüksek mekteplerin düzenlenmesi, sanat mekteplerinin yeniden düzenlenmesi istenmiştir. Sonuç olarak ta Türk tekniğinin gelişmesi için memleketin öz evladına ihtiyaç olduğu, dışarıda okuyup dönen Türklerin az olup değerlendirilemediği ortaya konmuştur. Avrupa'dan gelen profesörlerin ise ithalatı önerdiğini ancak fencide de milli istihlal ve milli istiklal istendiği belirtilerek kısa zamanda büyük âlimler yetiştirilemezse de ülkeyi inşa edecek fenci ve ustanın başka diyarlardan gelmesinin artık beklenilmemesinin gereği üzerine durulmuştur.²⁸

Kadroculara göre Türkiye'de yetişen Türk mimarları gereken takdiri görmemekte ve imkân verilmemektedir. Türk mimarları beş altı sene öncesine göre teknik ve estetik bakımından ilerlemiş, yeni ve kuvvetli mimarlar yetişmiştir. Ancak Ankara'da yapılan büyük binaların hala birkaç yabancıya inhisarı altında olduğunu belirterek gelişen ve değişen Türk mimarlarını takdir edip imkân vermek gerektiğine işaret ederek büyük mimarların villa yaparak değil büyük eserler yaratarak gelişeceğini, yetişmiş Türk mimarının bunu hak ettiğini, binalar için plan müsabakaları yapılmasını istemişlerdir.²⁹

ç. Köy Hayatına Dair Görüşleri

Kadroya göre Anadolu köyünde beyler ve toprak ağaları, köylü müteşebbisleri, küçük mülkiyet sahibi müstahsiller, ortakçılar ve marabalar ile köy ameleleri bulunmaktadır. Zirai alanda görülen ortakçılık ve derebeyliğin tasfiyesi ve yapılacak toprak reformu ile köylünün toprağa sahip olup üretimi artırması ve millet bütünlüğünü tehdit eden derebeyliğin tasfiyesi ile de millet bütünlüğünün önündeki engel kalkacaktır. Reformla beraber gerçekleştirilecek kooperatifleşme ile de üretim ve satış işleri düzelecek, devlet geniş halk kitlelerine mahsus istihlak sanayini kurarak memleket dâhilinde patron ve amele tezdadının ortaya çıkmasını engelleyecektir.³⁰

²⁸ Kronik, "Fende de İstiklal", **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.56-59.

²⁹ V.Nedim, "Plan Müsabakaları: Mimar Yetiştirmek, Mimara İş Vermekle Olur", **Kadro II/19** (Temmuz 1933), s. 59.

³⁰ İ.Hüsrev, "Millet İçinde Sınıf Meselesi", **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.20-26.

İnkılâp ve Köy başlıklı yazısında Tahir Hayrettin, köy meselesine değinmiştir. Türkiye'nin bir köy memleketi olduğunu, nüfusunun dörtte üçünün köyde oturduğunu, Milli kurtuluş davasının ana direğinin köy ve köylü olduğuna değinerek İnkılâp adamı, millet adamı olarak nitelediği Ankara adamının millete gitmesini istemiştir. Köycülük planlarının millileştirilmesi istenmiş, köy fikriyatının geliştirilmesi arzu edilmiştir. Tahir Hayrettin'e göre "Ankara'nın adamı köy muallimidir ancak köye henüz gitmemiştir. Bu muallim köye uygun muallim değildir. Bu muallim köyde inandırabilirse okuma yazma öğretmekten başka bir şey yapamayacaktır. Köyün sıtması, suyu, karanlığı, davarı, bozkırı adam bekliyor. Türk köylüsü beşer zekâsının en realist gözlüğü ile Türk seçmesinden eser ve iş bekliyor. Bunu başarmak için muallim mektebine müdahale edilmelidir. Eğitim, köycülük kültürünü verebilecek bir güce kavuşturulmalıdır, uygulamaya dönük ve köy hayatında iş ve amele yarayan şekle sokulmalıdır. Adaylar, köy işçiliği, köy yapıcılığı, köy teşkilatçılığı gibi konularda ehil olarak yetiştirilmelidir. Vekâlet tarafından düzenlenmiş bir plan olmalıdır. Devrimiz çocuk asrıdır ancak bizde mihver çocuk değil cemiyetin kendisidir Ferdi sadece içtimaileştirmeyi değil, İnkılâplaştırmayı ancak terbiye saydığımızı bunun için söyledik. Köy terbiyesi çocuk terbiyesi değil on milyonu aşkın bir halk kalabalığının terbiyesidir".³¹

Kadrocuların köy öğretmeni ve eğitimde köycülük düşüncesine benzer düşünceler daha sonra kurulacak olan Köy Enstitülerinin eğitim programı ve temel amacı olacaktır. Kadro ile aynı dönemde yayınlanan Halkevlerinin yayın organı Ülkü dergisinde de köycülük, köylerde eğitim ve bu konuda diğer ülkelerin durumu ile alakalı yazılar yayınlanmıştır.³²Bununla birlikte Tahir Hayrettin, kendisinin ülkü dergisinde o dönemde yayınlanan yazılardan etkilenmediğini ve çalışmasının on yıllık birikimin neticesinde ortaya çıktığını belirtme lüzumunu da hissetmiştir.³³

d. Nüfus Üzerine Görüşleri

Türkiye'nin nüfusu ve sağlık konuları da Kadronun ilgi alanındadır ve bu konuda da görüşleri vardır. Şevket Süreyya'ya göre "nüfusun çoğalması ve çocuk ölümlerinin durdurulması milli meseledir. Bu durum iktisadi, siyasi, ahlaki(milli

³¹ Tahir Hayrettin, " *Kurtuluş Hareketlerimiz: İnkılâp ve Köy*", **Kadro II/20** (Ağustos 1933), s.29-35.

³² Bkz. Nusret Kemal, "Köy Seferberliğine Doğru", **Ülkü I/5** (Haziran 1933), s.355; Hilmi A. Malik, "Köyde Mektep", **Ülkü I/6** (Temmuz 1933), s. 482-484; Ali Rıza, "Yörük Mektepleri", **Ülkü II/10** (İkinci Teşrin 1933), s.337-338; Katherina M. Cook, "Meksika'da Köy Mektepleri", (nşr. Nusret Kemal), **Ülkü III/16** (Haziran 1934), s. 337-338.

³³ T. Hayrettin, " *Kurtuluş Hareketlerimiz: İnkılâp ve Köy*", **Kadro II/20** (Ağustos 1933), s.35.

terbiye) gelişme açısından önemlidir. Türkiye’de nüfus hareketlerinin seyri, istatistiği yapılmalıdır. Devlet çocukların sağlığını korumalıdır. Kalabalık, şen ve zengin bir Anadolu istiyoruz. Nüfusumuz artmazsa ileride ileri ve teknikli, çok nüfuslu memleketler karşısında geleceğimiz tehlikeye girer. Anadolu, 14 milyonun birkaç misli nüfusu barındırabilir. Hedef, ileri teknikli, tok, şen ve kalabalık bir Türk milletidir”.³⁴

e. Kadronun Tezleri Üzerine Görüşler

Taner Timur’a göre Kadro dergisinde medeniyetçilik ve halkçılık üzerine görüş ortaya atılmamıştır. Kadrocular, rejimin sınıf ahengine dayanan halkçılık görüşünü benimsemiş, savunmuşlardır. Kadroculara göre de Türkiye’de çeşitli sınıflar vardır fakat batıdakine benzer sınıf çelişkisi yoktur. Bu sınıfların da kayalaşmış bir kitle olarak kalkınmalarının yolu, programlı devletçiliktir.³⁵ Taner Timur’un görüşleri Kadroyu anlatmakta yeterli olmamaktadır. Kadrocular, Türk inkılâbına milli kurtuluş hareketi adını vermiş, diğer rejim ve sistemlerden ayırmış ve başlı başına bir eylem ve düşün sistemine ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kadro, batı medeniyeti olarak adlandırılan medeniyetin karşısındadır. Türk milli kurtuluş hareketinin taklit ya da benzer bir hareket olmadığını iddia etmekle bir nevi yeni bir duruş, tavır ve medeniyet olarak ortaya sürmüşlerdir. Kadronun halkçılığı da demokrasiyi kabul etmemekle beraber milleti her şeyin merkezine oturtan, millete hizmet etmeyi esas alan ve millet bütünlüğünü parçalayacak olan sınıf ayrılığı ve çatışmasına karşı olan bir halkçılıktır. Kadronun ele aldığı meselelere bakılınca milletin en önemli meselelerini ele aldığını, bu konularda bazen çok sert biçimde iktidarı eleştirdiğini söyleyebiliriz. Ancak çok partili demokrasiye geçmek ve bu manada halk hâkimiyetine bakışlarında demokrasi karşıtlığı ve tek parti yönetimi taraftarlığı Kadronun önemli özelliğidir.

Özür Sezgin ise Kadrocuların, sınıfların ve sınıf çatışmalarının kapitalizmin neticesi olarak ortaya çıktığı, kapitalizmin sömürgeciliği ortaya çıkardığı, sanayi devrimini yapmayan modern teknikten yoksun ülkeler ve sömürgeciliği buralarda sınıflaşmanın olmadığı, sınıflaşmanın olmamasının emperyalizm neticesi olduğu, Osmanlı Devleti’nin de yarı sömürge

³⁴ Ş. Süreyya, “Polemik-Çok Nüfuslu Anadolu”, **Kadro I/5** (Mayıs 1932), s.34vd.

³⁵ T. Timur, **a.g.e.**, s.179.

olduğundan dolayı orada da sınıflaşmanın olmadığını ve Mustafa Kemal'in önderliğindeki Kurtuluş Savaşının bir sınıf değil emperyalizme karşı bir millet ayaklanması olduğu görüşünden hareketle tarihsel maddeciliğe ulaştıklarını ve böylece dönemin resmi ideoloji olan sınıfsız, kaynaşmış, imtiyazsız bir kitleyiz ideolojisine ulaştıklarını belirtmektedir. Sezgin'e göre bu görüş inandırıcılıktan uzaktır. Bilinçli mantık hatası yapılmıştır. Toplumsal sınıflar ile kapitalist toplumun sınıfları arasında ayırım yapılmamıştır. Sömürge ve yarı sömürgelerde burjuva ve işçi sınıflarının yokluğu kabul edilse de bu ülkelerde sınıfların olduğu inkâr edilmez. Tarihsel maddeciliği de aykırıdır. Toplumsal sınıflar ve sınıf çatışmaları sadece kapitalizmle ortaya çıkmamıştır.

Ömür Sezgin'e göre Kadrocular, ulusal kurtuluş savaşlarında milletin topyekûn emperyalizme karşı mücadele etmesi ve sınıf mücadelesinin ikinci plana atılışını bilinçli yaptıkları mantık hatasını gizlemek için kullanmışlardır.³⁶ Ömür Sezgin'in yorumundan da Kadronun iktidarın söylemlerini meşrulaştırıcı, ideolojik alt yapısını kurucu bir anlayışla hareket ettiği sonucu çıkmaktadır. Kadrocular, Türkiye'yi açıklarken Türkiye'de sınıflaşma olmakla beraber batılı anlamda sınıflaşmanın olmadığını ortaya koymuşlardır. Osmanlı devletinin sanayisini kuramadığını, batılı anlamda burjuva sınıfını meydana getiremediğini, sömürgeleşme gerçekleştirmediğini ve tarım toplumu olarak bu mirası Türkiye'ye devrettiğini kabul edersek Kadrocuların yorumlarının buna dayandığını kabul edebiliriz. Kadrocular, söylemlerinde tarihsel materyalizmi alt yapı olarak kullanmakla beraber genelde Türkiye'nin mevcut durumunu açıklamaya çalışmış, ideoloji üretme görevini kendine görev kabul ettiği içinde bazı konuları açıklamakta zorlanmışlardır. Türkiye'de o dönemde batılı anlamda işçi sınıfı, sermaye sınıfı bulunmamaktadır. Kadrocularda bunun farkındadır. Bunun sebeplerini değişik biçimlerde açıklasa da amacı sınıf çatışmasının yaşanmamasıdır.

³⁶ Ö. Sezgin, **a.g.m.**, s.16vd.

V. BÖLÜM

KADROCU MUHALEFETİN SUSTURULMASI

A. KADRO DERGİSİNİN YAYININA SON VERMESİ

Kadro dergisinin yayınlandığı dönem tek parti yönetiminin basın üzerinde 1930 öncesine göre daha hoşgörü gösterdiği bir dönemdir. 1930'lu yıllarda basın ve yayın faaliyetlerinde artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde Ülkü, Çığır, Yeni Adam, Kooperatif, Yeni Türk, Fikir hareketleri, Atsız Mecmua gibi süreli yayınlar yayın faaliyetinde bulunmuşlar ve fikir hayatında sıcak kalem kavgaları gerçekleştirmiştir. Kadro dergisi inkılâbın ideolojisini ortaya koymak şeklinde iddialı bir amaçla ortaya çıkmış, yayına başladığında fazla olumsuz eleştiri almamış ancak daha sonra resmi çevrelerden, liberallerden ve bazı yayın organlarından olumsuz tepkiler almıştır. Kadronun kendisini inkılâp matbuatının tek temsilcisi görmesi, iddiaları, keskin üslubu, geçmişi eleştirmesi, görüşlerinin içeriği ve solcu geçmişleri sebebiyle hemen her kesimden sert eleştiriler almışlardır.¹

Kadro dergisi son dan bir önceki sayısında imtiyaz sahibi Yakup Kadri'nin büyükelçilikle görevlendirildiğinden dolayı yayınına bir süre ara vereceğini belirtmiştir. Ancak, Kadronun yayını böylelikle son bulmuştur. Kadronun yayınının son bulması Kadrocular tarafından beklenilmeyen bir durum olacak ki Yakup Kadri'nin görevlendirildiği ana kadar aynı yayın politikalarını devam ettirmişlerdir. Şevket Süreyya, daha öncede belirttiğimiz gibi şeflerin yanlarında onların yaptıklarını izah edecek ideolojini oluşturacak fikir adamlarının olması gerektiğini bu olmazsa şeflerin yaptıklarının ortadan kalkabileceği şeklinde bir yazı yazarak hem sitemini ortaya koymuş hem de çok büyük bir görev yaptıklarını anlatmaya çalıştıysa da Kadronun yayını son bulmuştur.

a. Derginin Kapanmasını Gerektiren Sebepler

Yakup Kadri, derginin yayın hayatına son vermesiyle alakalı olarak şu bilgileri vermektedir. Yakup Kadri milletvekili olmasından dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya ve hükümete en yakın kişidir ve önemli bir şahsiyettir. Yakup Kadri'ye

¹ T.F. Ertan, a.g.e., s.65vd.

göre, Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda Kadro dergisinin yayınlarının hükümetin iktisat siyasetini baltaladığı, parti genel sekreteri Recep Peker tarafından rejimin temellerini sarsan yayın yapıldığı, ticaret vekâletinin iş yapamadığı gibi şikâyetler gerçekleşmiş ve Mustafa Kemal Paşa, Kadro meselesinin halledilmesini Dâhiliye vekâletinden istemiştir. Dâhiliye vekili İsmet Paşa'yı işaret etmiş ve Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya bu işin kendi sorumluluğunda olduğunu belirtmiş ve hatta onu da Kadro dergisine yazı yazdığı için eleştirmiştir. Yakup Kadri, iki yıl öncede derginin kapanma ile karşı karşıya kaldığını, Parti genel sekreteri Recep Peker'in² bir yazıdan³ dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya şikâyette bulunduğunu, kendisinin Mustafa Kemal Paşa'ya isterlerse Kadronun yayınına son verebileceğini belirttiğini ancak Mustafa Kemal Paşa'nın bunu kabul etmediğini belirtir. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine Burhan Asaf'ın yazdığı ve yüzük hikâyesi adını verdiği yazının içeriğinin tartışıldığını söylediğini ve yazı içerikleriyle alakalı herhangi bir sorun olduğunda bunu kendisine açıklamalarını istediğini belirtir. Mustafa Kemal Paşa'nın o gece kendisini sofrasına çağırarak meseleyi hallettiğini parti erkânına gösterdiğini belirtmektedir.⁴

b. Yakup Kadri'nin Tiran'a Büyükelçi Olarak Atanması

Yakup Kadri, büyükelçilik görevi verilmesi ile alakalı olarak büyükelçi olarak atandığı haberini alınca İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya'ya durumu arz etmek için gittiğini ancak arz edemediğini, Atatürk'ün o anda gelip kendisine Tiran'a elçi olarak atandığını bildirdiğini, İsmet Paşa'nın da oraya geldiğini belirtir. Yakup Kadri sürpriz bir şekilde haberi öğrendiğini ve Atatürk'ün kendisini çağırıp

² Recep Peker, CHF'nin önemli şahsiyetlerindendir. Milli Mücadeleye katılmış, 1923 seçimlerinde milletvekili olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa ile iyi ilişkiler içinde olmuştur. 1923'te parti genel sekreteri olan Peker, Maliye, İmar ve İskan, İç İşleri, Savunma, Bayındırlık Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur.. 1927'de parti genel sekreterliği görevinden ayrılan Recep Peker, 1931 CHF kurultayında tekrar CHF genel sekreteri olmuştur.. Bu tarihten sonra CHF'ni yeniden düzenlemeye çalışmış, parti-devlet birliğini, otoriter yönetimi ve tek partiyi savunmuştur. Ülkü Dergisinin çıkmasında ve yayın faaliyetlerinde etkili olmuş, Halk evlerinin kurulmasında katkısı olmuştur. İtalyan modeli(Faşist) bir tek parti ve otoriter yönetimi savunması ve partide etkili olması sonucu 1936'da Atatürk tarafından partideki görevinden uzaklaştırılmıştır. Bununla birlikte 1934-1942 yılları arasında üniversiteler, yüksekokullar ve harp okullarında İnkılâp Tarihi dersleri vermiştir. Recep Peker, İnönü döneminde 1946'da Başbakanlıkta yapacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Teoman Gül, **Türk Siyasal Yaşamında Recep Peker**, Ankara 1998, s.8vd.

³ Bkz. "Başyazı", **Kadro I/2** (Şubat 1932), s.3-4.

⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, İstanbul 1998, s.21-28; **Politikada 45 Yıl**, s.99vd.

Kadroyu kapatmasını istemesini yeğlediğini belirterek böyle bir şekilde görevlendirmeden hoşnutsuzluğunu ortaya koyar. Yakup Kadri, Tiran elçiliği görevini cezaya çarptırılma ve haberin verilmiş usulünü şaka ve yarenlik tarzında değerlenip sitem etmektedir. İsmet Paşa'nın kendisine Gazi'nin emrine karşı gelmemesini öğütlediğini, Dâhiliye vekili Şükrü Kaya'nın ise bu işten haberinin olmadığını belirttiğini kaydeder. Yakup Kadri, Tiran'a gitmemek için Gazi ile görüşüp dergiyi kapatacağını söylemeyi düşünmekle beraber buna imkân bulamamış, Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü tarafından karar kendisine tebliğ edilmiş ve Yakup Kadri sağlık ve o ana kadar milletvekilliği haricinde devlet hizmetinde bulunmamayı gerekçe gösterip Atatürk'ü kararından vazgeçirmeye çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Yakup Kadri, derginin kapatılmasını sağlamak amacıyla elçilik görevi verildiğinin farkındadır. Yakup Kadri'ye göre Tiran'a elçi olarak atanması Atatürk'ün ince taktiklerinden biridir ve şu şekilde değerlendirilmektedir. "Kadro meselesi bu suretle, hem muarızlarımı tatmin ve teskin edici bir şekilde, hem de benim haysiyetim, izzetinefsim kırılmaksızın ve hakkımda birtakım zecri muamelelere meydan verilmeksizin kendiliğinden halledilmiş oluyordu".⁵

c. İş Bankası Grubunun Rolü

Kadrocularla İş Bankası arasındaki münasebetler devamlı bir surette gergin geçmiş ve İş Bankası grubu Mustafa Kemal Paşa'ya Kadroyu devamlı bir şekilde şikâyet etmişlerdir. Kadrocularda yazılarında bazen isimde vererek İş Bankası ve politikalarını sürekli eleştirmiş ve İş Bankası destekli özel teşebbüse karşıda aynı şekilde muhalefetini sürdürmüştür. Kadrocular, İş Bankası ve bu bankanın desteğiyle gelişen özel teşebbüsün devlet desteğiyle gelişmesini, bazı alanlarda tekeller kurmasını eleştirmiştir. Taner Timur'a göre küçük burjuva kökenli iktidarın, memlekette istikrar, kapitalizmi geliştirmek için tarım ve ticarete egemen sınıflarla işbirliği yaptığını, bu sınıfların iktidarı ele geçirecek güçte olmadığını, iktidar temsilcilerinin arasında burjuvalaşma başladığını, Milli mücadeleyi yürüten Kadro'dan birçoğunun daha sonra ithalat- ihracat, bankacılık gibi işlerle uğraştığını, siyasi iktidardan bu amaçla faydalandığını, İş Bankasının kurucuları arasında politikacılar ve milletvekillerinin önemli yer tuttuğunu, bu grubun devlete sırtını dayayarak kendi menfaatleri çerçevesinde devletin nüfuzunu kullanmaya çalıştıklarını kaydeder.⁶ Dolayısıyla Kadrocuların İş

⁵ Y. K. Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, s.21–28; *Politikada 45 Yıl*, s. 99–103.

⁶ T.Timur, *a.g.e.*, s. 88vd.

bankasına ve bu banka çevresinde toplanan siyasetçi ve özel teşebbüse yönelik muhalefeti bu çevreler tarafından hoş karşılanmayacaktır.

Kadrocuların daha sonraki yorumlarına göre İş Bankası grubunun olumsuz propagandası, Recep Peker'in karşı çıkışı derginin kapanmasında etkili olmuştur. Ancak bu faktörler Atatürk'ün kararına etkisi noktasında önem arz etmektedir. Atatürk'ün desteğini çekmesi Kadronun kapanmasını sağlamıştır. Kadrocular, özel sektöre ve İş Bankası grubuna yönelik eleştirileri bu kesimin Kadroya tepki göstermesine yol açmıştır. Bunun yanında Kadronun önerdiği gelişme stratejisi iktidarın uygulamaları ile tam örtüşmemektedir. Kadronun önerilerinde yönetimin eleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla CHP içinden tepkiler gelmeye başlamıştır. Ayrıca yönetim Kadroya 1932 yılında olduğu kadar ihtiyaç duymuyordu. Bütün bu sebepler Kadronun kapanmasına neden olmuştur.⁷

Temuçin Faik Ertan'a göre Kadrocular, devleti sınıfların üstünde görmektedirler ve sermaye grubunun gücünü kavrayamamışlardır. Kadrocuların devletçiliği bu çevrelerce kolektivizm olarak değerlendirmiş ve bu çevrelerin temsilcisi İş Bankası grubu Mustafa Kemal'i kadro aleyhine çevirmiştir. Celal Bayar'ın İktisat Vekili olmasıyla güçlerini artıran İş Bankası sermaye çevrelerinin temsilcisi olarak Kadroya tahammül edememiştir.⁸

⁷ Kadrocuların özel sektöre karşı oluşu özel sektör ve İş Bankası grubu ile karşı karşıya gelmesi demektir. Kadronun bu grupların çıkarlarının tersine önerileri vardı. Temmuz 1932'de Devlet Sanayi Ofisinin kurulup özel sektör devre dışı kalmaya başlamış olsa da kısa süre sonra İş Bankası genel müdürü Celal Bayar'ın İktisat Vekili olmasıyla özel sektör ile devlet birlikteliği tekrar başlamış, Sümerbank kurularak DSO'nin elindeki işleri devralmıştır. Kadrocular, Celal Bey'in bakanlığına karşı çıkmamış ancak söylemleri ile İş Bankası grubu ve özel sektörü tedirgin etmiştir. Kadronun görüşleri bu grubun çıkarlarına tersti. İnönü'nün devletçiliğe ideolojik sebeplere dayanmıyordu ancak Kadroda ideolojik sebeplere dayanmaktaydı. Yönetim I. Beş yıllık Sanayi planında kömür, bakır, şeker ve cam sanayinde özel sektörle ortaklıklar kurmuştur..Kadro bunun aksini iddia etmekteydi. Yönetim toprak reformu tasarısı hazırlamamış ve öncelikleri arasına almamışken Kadro bu konuda tasarılar hazırlamış, hükümeti uyarılmış, önerilerini ortaya koymuştur. Yönetimin devletçiliğini fiskal devletçilik olarak tanımlarken kendi devletçilik görüşünü devrimci devletçilik olarak değerlendirmiştir... Yönetim, başlangıçta devletçi politikalarına karşı liberallerin tepkisine karşı Kadroyu kullanmış ancak daha sonra Celal Bayar'ın İktisat Vekili olması, özel sektörün I. Beş Yıllık Sanayi Planında önemli roller alması ile liberaller ile de ilişkisini düzeltmiş, tepkilerini ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla Kadronun 1934'lerde eleştirilerini yoğunlaştırması, Hükümetin devletçilik politikasının yetersizliğini vurgulaması Kadronun yayınının sona ermesine yol açmıştır.[Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s.204-210]. İş Bankası grubunun etkinliği 1930'lu yıllarda artmış, rejimin politikalarının ve özellikle devletçi politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. İş Bankası grubu devlet içindeki çıkar grubun temsil etmekte ve bunların çıkarına karşı direnen dürüst küçük burjuva bürokratlar bulunmaktadır. Bkz. M. Türkeş, **a.g.e.**, s. 23vd.

⁸ T.F. Ertan, **a.g.e.**, s. 67.

ç. Recep Peker'in Rolü

Atatürk ve İsmet Paşa'nın Kadroya gösterdiği hoşgörüye karşılık Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker, Kadroya sıcak bakmamış ve inkılâbın ideolojisini ortaya koyma görevinin partiye ait olduğunu belirtmiştir. Recep Peker, Kadro yayınlarını sürekli takip etmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya şikâyetle bulunmuştur.. Recep Peker'in çok sesliliğe bu tepkisine sermaye çevrelerinin tepkisi de eklenmiştir. Bu tepkiler Mustafa Kemal'i daha fazla etkilemiştir.⁹ Recep Peker, Kadroya karşı çıkışını Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda sıklıkla dile getirmiş, Yakup Kadri milletvekili ve Mustafa Kemal'e yakın olması dolayısıyla onun huzurunda Kadro dergisini savunmuş ve bununla birlikte İsmet Paşa, Şükrü Kaya, Falih Rıfkı ve Ruşen Eşref'te Kadroyu savunmuşlardır.¹⁰ Recep Peker, Kadronun yarı sömürge ve planlı ekonomi gibi söylemlerini şikâyet konusu yapmıştır.¹¹

Recep Peker Kadronun yayını öncesi kendisi ile görüşüp izin almak isteyen Şevket Süreyya ve Yakup Kadri'nin bu taleplerini reddetmişti. Ancak Kadro yazarları Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'dan izin aldıkları için dergi yayınlanmıştı. Recep Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda Kadro yayınlarını eleştirecek ve derginin yayınına son vermesini sağlamaya çalışacaktır.¹² Recep Bey'in Kadronun yayınlanmasına karşı çıkmasında kendisinin CHF içinde partinin teorik yapısıyla ilgili çalışmalar¹³ yapması ve bu konuda önde gelen kişilerden olması etkili olmuş ve ideoloji üretme işini parti dışında bir grup ya da

⁹ T.F. Ertan, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁰ Y. K. Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, s.21vd; **Politikada 45 Yıl**, s. 87.

¹¹ H. Uyar, **a.g.e.**, s.324vd.

¹² Bkz. Y. K. Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, s.21vd; **Politikada 45 Yıl**, s. 87.

¹³ Recep Peker, 1931 kurultayında tekrar CHP Genel Sekreteri olmuş ve partinin üçüncü adamı konumuna gelmiştir. Recep Peker, partinin teşkilatlanması ve yapılanmasından sorumlu olmuş ve Halkevlerinin kurulması ve Halkevlerinin yayın organı Ülkü Dergisinin yayınlanmasında başrolü oynamıştır. Bununla birlikte partide tek parti ve tek şef fikrini savunanların en önde geleni ve otoriter yönetim taraftarıdır. 1935'e kadar partide en güçlü kişiler arasında yer alan Recep Peker, bu tarihte Atatürk tarafından görevden alınacaktır. Recep Peker partiye ve rejime ideoloji üretme çabalarını İnkılâp dersleri adı altında üniversitede verdiği derslerle sistemleştirmiştir. Recep Peker, İnkılâp, tek parti, şef, demokrasi gibi konulardaki fikirlerini bu derslerde işlemiştir. [Bkz. Recep Peker, **İnkılâp Dersleri**, İstanbul 1984, s.13vd.] Recep Peker'in otoriter ve faşizme kayan yönetim anlayışı onun tarafından İtalya örneğinden esinlenerek 1935 parti kurultayına sunulmak amacıyla Atatürk'e sunulan nizamnamede net bir biçimde ortaya çıkmıştır. Atatürk tarafından bir zorbalık düzeni yaratacağı şeklinde eleştirilen metin onun tarafından uygulamaya konulmamış ve reddedilmiştir. Recep Peker'in hazırladığı nizamnamede bütün kuvvetleri kendi bünyesinde toplayacak tek partiyi, devleti ve memleketi kendi başlarına yönetecek yüksek meclis şeklindeki madde Atatürk tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve bu zorbaları kim seçecek şeklinde bir ifadeyle tepkisini dile getirmiştir. Bkz. H.R. Soyak, **a.g.e.**, s. 61vd.

kişi ile paylaşmak istememiştir.¹⁴ Recep Bey, CHF içinde inkılâba bir doktrin yaratmak için yoğun bir şekilde çalıştığı dönemde Kadro'da aynı göreve soyunmuştur. İki grupta işin önemi ve aralarındaki rekabetin bilincinde hareket etmekle birlikte Recep Bey, resmi ideolojiyi üretmeye çalışırken bu rekabetten dolayı Kadronun amansız düşmanı olmuştur. Kadro ile Recep Bey'in etkisiyle faşizme yaklaştırılmaya çalışılan CHF, toplumu yeni hedeflere götürecektir. İdeolojiyi aynı zamanda ve belki de etkileşim halinde oluşturmaya çalışmışlardır.¹⁵ Bununla birlikte Recep Bey'e rağmen Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın Kadro dergisinin yayınlanmasına izin vermesi CHF'nın Kadroya karşı resmi ve bağlayıcı bir politikasının olmadığını göstermektedir.¹⁶

Yakup Kadri'ye göre İsmet Paşa'nın mücadele ettiği nüfus suiistimallerine dayanan servet birikimlerine karşı almaya çalıştığı politik ve idari tedbirlere paralel olarak Kadro dergisi de bu alanda fikri mücadele başlatmıştır. Yakup Kadri, Kadronun tenkitleri üzerine CHF Genel Sekreteri Recep Bey'le yaptığı tartışmalarda devrimci ve devletçi olarak bilinen partinin bu meseleleri hiç önemsemediği sonucunu çıkarmaktadır. Recep Bey'e Kadronun ekonomik ve sosyal hastalıklara koyduğu teşhisleri iletmediğini ancak Recep Bey'in Kadronun teşhisinin yanlış ve kasten abartılı olduğunu söyleyip, sağlam bünyede mutlaka bir kusur arama çabası içinde olduğunu dile getirdiğini belirtmektedir. Kadronun Recep Bey'in ortaya attığı altı oku işlemeye ve açıklamaya çalışması da Recep Bey'in Kadroya karşı olmasında etkilidir.¹⁷

Recep Bey'de aynı tarihlerde CHP'ye bağlı Halkevlerinin yayın organı Ülkü dergisinde inkılâbın ideolojisini oluşturmaya başlamıştır. Kadroyla Ülkü arasında benzerlikler olmakla birlikte Ülkü dergisi kadroya alternatif bir dergi olarak yayınlanmış ve Kadronun Kemalizm'e sosyo-ekonomik yorum getirmesine sosyo-kültürel yorumlarla karşılık vermiştir. Kadro ile Ülkü Kemalizm'in içeriğini

¹⁴ T. F. Ertan., **a.g.e.**, s.161.

¹⁵ E. Kongar, **a.g.e.**, s.325.

¹⁶ T. F. Ertan., **a.g.e.**, s.161.

¹⁷ Yakup Kadri'ye göre CHP Merkez idare heyeti ve Recep Peker derginin adı olan Kadroya sosyalist partilerin kullandığı iddiası ile karşı çıkmıştır. Yakup Kadri Kadro adının Osmanlı zamanından beri var olup memur kadrosu ve kadro harici anlamına geldiğini belirtmektedir. Kendilerinin bu adı alarak bir devrim partisi'nin(CHF) her şeyden evvel bir fikir ve ideal çerçevesi içinde yürütebileceğini düşündüklerini belirtmektedir. Recep Peker'in ise altı oku icat ettiğini ancak işleyemediğini, içinin boş kaldığını, Kadronun ise altı oku işlemeye ve açıklamaya çalıştığını ileri sürmektedir. Bkz. Y. K. Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, s.86vd.

doldurmaya çalışmışlardır. Bu iki dergi arasında bir çekişme yaşanmıştır.¹⁸ Ülkü dergisi de Türk inkılâbını açıklamaya ve benimsetmeye çalışan bir dergi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹

Recep Peker ve CHP Yönetim Kuruluna göre Kadronun savunduğu görüşler yabancıydı ve bu görüşler Marksizm'e dayanıyordu. Bu yüzden bu çevreler Kadroya karşı olmuşlardır. Bununla birlikte Recep Peker'de otoriter yönetimi savunmuştur.²⁰

d. Matbuat Kanunundaki Değişiklik ve Kadro Dergisinin Yayımına Son Vermesi

Serbest Fırkanın kapanmasından sonra CHF'na bağlı yazarlar tarafından otoriter yönetim savunulmaya başlanmış, muhalif gazeteciler suçlanmış, CHF'nı eleştirmenin meclisi eleştirmek olduğu dile getirilmiştir.

Basın kanunu görüşmelerinde muhalif basın ve gazetecilerin yayınlarının millet ve devlet hayatı için tehlikeli olduğu.. matbuat hürriyetini teminle birlikte suiistimalin zararlarını mümkün olduğu kadar ortadan kaldıracak bir düzenlemeye gerek olduğu 1931 basın kanunu önerisinde gerekçe olarak sunulmuş²¹ ve 25 Temmuz 1931'de basın kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun 50. maddesi önemli kısıtlamalar getirmiştir. Bu madde memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı bakanlar kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılır ve bu süre içerisinde bu gazete sorumluları başka bir şekilde gazete

¹⁸ Recep Peker Ülkü dergisi ile sosyo-kültürel olarak yaklaştığı Kemalizm'e halkçı veya köycü siyasal ve kültürel içerik kazandırmak istemiştir. Atatürk, Kadroyu ve Ülküyü/Recep Peker'i otoriter yönetimi amaçladıkları için Kadronun yayının durmasını sağlamış, 1936'da da Recep Peker'i de görevden almıştır. Recep Peker, otoriter yönetimi savunmuş ve bu amaçla bir tasarı hazırlamış ve İsmet Paşa'nın da onayladığı tasarı 1935 kurultayına sunulmak istenmişse de Atatürk tarafından bu girişim engellenmiştir. Bkz. H. Uyar, **a.g.e.**, s.323vd.

¹⁹ Ülkü dergisi CHF ve Halkevlerinin amaçları doğrultusunda yayın yapacaktır. Ülkü dergisinin ilk sayısı Şubat 1933'te yayınlanacaktır. Ülkü dergisi Türk İnkılâbını açıklamaya ve benimsetmeye çalışan bir dergi olarak karşımıza çıkmaktadır. CHF Genel Sekreteri Recep Bey, (Peker) Ülkü dergisinin özellikle genç nesli inkılâplar doğrultusunda yetiştirmek, birleştirmek ve milli tarih, milli sanatlar ve milli kültüre hizmet etmek için yayımlandığını..Ülkünün izahlarında, teşrih ve tahlillerinde Cumhuriyet, Milliyet ve İnkılâp fikirlerinin esas olacağını...Halkevlerini kuran siyasi partinin ana mefhumlarını izaha devam etmeninde derginin amaçları olduğunu belirtmiştir. Bkz. Recep(Peker), "*Ülkü Niçin Çıkıyor*", **Ülkü I/1** (Şubat 1933), s.3vd; Ülkü dergisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. F.Gümüšoğlu, **a.g.e.**, s. 124vd.

²⁰ M. Yanardağ, **a.g.e.**, s.154.

²¹ Refik Korkud, **Milli Mücadele, Cumhuriyet, İnönü Devri ve Matbuat**, Ankara 1959, s.14vd.

çıkaramaz şeklindedir ve bu maddeye dayanarak bazı gazete ve dergiler kapatılacak ve muhalif basın üzerinde bu madde oldukça etkili olacaktır.²²

Basın kanunu Milli Mücadele, Cumhuriyet ve inkılâp düşmanlığından ceza alanların gazete çıkaramayacağı, gazetede çalışanların listesinin hükümete bildirilmesi, padişahlık, hilafetçilik, komünistlik ve anarşistliği kışkırtan yayın yapılmaması gibi hükümleri içermektedir. Hükümete de ülkenin genel politikasına dokunacak yayınlardan dolayı gazete ve dergileri kapatma geçici olarak kapatma yetkisi veren basın kanunu sınırlı bir basın özgürlüğünü ortaya çıkarmıştır.²³

Kadro dergisinin yayınlarında bu yasanın etkisi de görülmektedir. Kadrocular, yayın hayatı boyunca çok dikkatli olmuşlar ve özellikle iktidarla doğrudan doğruya karşı karşıya gelmekten kaçınmışlardır. Oldukça dikkatli bir politika takip etmişlerse de Kadrocular yinede memleketin genel siyasetini tehlikeye düşürecek yayın kapsamında değerlendirilecek gerekçelerle Mustafa Kemal Paşa'ya şikâyet edilmişlerdir.²⁴ Ancak Kadro dergisinin yayın hayatına son vermesinde basın kanunu devreye sokulmamış, Kadro iktidar tarafından kapatılmamıştır. Bununla birlikte basın kanununun devlet memurlarının basın ve yayın faaliyetleri ile alakalı maddesi dolaylı olarak derginin yayın hayatına son vermesinde etkili olmuştur.

1931 basın kanununa göre devlet memurlarının gazete ve dergilerin imtiyaz sahibi olmaları yasaklanmıştır.²⁵ Kadrocular, devlet memuru olduklarından Yakup Kadri'nin yerini dolduracak birini bulmaları gerekiyordu. Ancak Kadrocular böyle bir yola başvurmamışlar ve derginin yayınına son vermişlerdir.²⁶ Yakup Kadri, Kadroculara devlet memuru olduklarını ve görevlerinin önemli olduğunu,

²² A. Kabacalı, **a.g.e.**, s. 151vd; İ.C.Koç, **a.g.e.**, s. 22,157vd.

²³ H.Topuz, **a.g.e.**, s.158vd; İ.C.Koç, **a.g.e.**, 21.

²⁴ Y. K. Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, İstanbul 1998, s.21–28; **Politikada 45 Yıl**, s.99vd; H. Uyar, **a.g.e.**, s.324vd; M. Yanardağ, **a.g.e.**, s.154; 1931 Basın kanununun 30. maddesi TBMM, Hükümet ve memurlarla alakalı olup basın organlarına bu kurum ve şahıslara ilişkin yayınlarında önemli sınırlamalar getirmiş ve dolayısıyla Kadrocularda bu maddeden dolayı daha dikkatli hareket etmek zorunda kalmışlardır. Bu madde şu şekildedir: “ Türk Ceza Kanununun 156. maddesi sarahati haricinde kendilerine mevdu görevin ifasından dolayı Büyük Millet Meclisi Azasından, İcra Vekilleri Heyetinden ve resmi heyetlerle devlet memurlarından biri veya birkaçı hakkında isim ve madde gösterilmeyerek müphem ve sui zannı davet edecek mahiyette mütecavizane yazı ve resimlere, Büyük Millet Meclisinin ve İcra Vekilleri Heyetinin ve resmi heyetlerle devlet memurlarının veya bir kısmının şeref ve haysiyeti ihlal olunursa üç aydan altı aya kadar hapis ve 100 liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur. ” Bkz. İ.C.Koç, **a.g.e.**, s.165.

²⁵ İ.C.Koç, **a.g.e.**, s.21.

²⁶ M.Türkeş, **a.g.e.**, s.204.

Kadronun yayınına devam ettirmek için istifa etmemelerini, risk almamalarını ve kapanışı kabullenmelerini telkin etmiştir.²⁷

B. KADRO DERGİSİNİN GÖRÜŞLERİNE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME

a. Yakup Kadri'nin Kadro Dergisinin Yayınları Hakkındaki Görüşleri

Yakup Kadri, Atatürk'ün özellikleri hakkında bilgi verip, Atatürk'ün dergi etrafında dönen dedikoduları ciddiye alarak dergiyi kapattırmadığını ileri sürmektedir. Kadro'nun amaçlarını sıralayan Yakup Kadri, Kadro'nun küçük bir dergi olmakla beraber iddiasının büyük olduğunu ve haddini bilmezliğinin büyük şahsiyetleri sinirlendirdiğini kaydeder. Recep Peker'in Kadro dergisi yayın hayatına başlarken parti namına yayın hakkının kendilerinde olduğunu belirterek bu işi kendilerinin yapacağını kendisine söylediğini, umumi kâtibin kendi başkanlığındaki merkez heyetini görevli kabul ettiğini belirtir. Atatürk'ün kendisini büyükelçi olarak görevlendirmesini aynı saflarda olanların çatışmasına son vermek amacıyla yaptığını kaydeder ve kendisinin huzurun bozulmaması için bir nevi kurban edildiğini ileri sürmektedir. Böylece meselenin Kadro yazılarının Atatürk tarafından beğenilmemesi değil CHP'de bu konuda yaşanacak çatışmanın engellenmesi olduğu sonucunu ortaya koyar.²⁸

Yakup Kadri'ye göre devrimci bir ülkü dergisi olan Kadro, yayınlandığı ilk günden itibaren küçük lâfbesi(demagog) politikacıların muhalefeti ile karşılaşmış ve muhalefet oldukça dar ve kötü maksatlar taşıyan bir muhalefet olmuştur.²⁹

Yakup Kadri, Kadrocular içinde Mustafa Kemal Paşa ile görüşen tek kişidir ve derginin yayın hayatı boyunca birçok kez Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. İ. Tekeli ve S. İlkine göre Mustafa Kemal, her zaman Kadroya karşı mesafeli durmuştur. Kadrocular, Mustafa Kemal'e inanmadığı fikirleri kabul ettirmeye çalışmışlardır. Mustafa Kemal'in kendisinin işlevi olarak gördüğü fikri konularda öncülük rolüne müdahale etmeleri hoş karşılanmamıştır. Aynı şekilde Recep Peker'de bu konuda Kadronun karşısındadır. Rahatsız olunan Kadrocular değil dergidir ve derginin kapanmasından sonra Kadro yazarları rejimin ideolojik

²⁷ İ. Tekeli, -S. İlkine, **a.g.e.**, s.422.

²⁸ Y.K.Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, s.34-44; Ayrıca bkz. **Politikada 45 Yıl**, s.86vd.

²⁹ Y.K. Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, s.99.

aygıtlarında görev almışlardır.³⁰ Mustafa Türkeş ise Mustafa Kemal Paşa'nın Kadrocuların Türk İnkılâbına ideoloji üretme girişiminde Kadrocuları desteklediğini ileri sürmektedir.³¹

Kadro dergisinin kapanmasında Mustafa Kemal Paşa ve diğer yöneticilerin etkisi olmakla birlikte Kadrocular dergi kapandıktan sonra gözden düşmemişler ve dışlanmamışlardır. Derginin yayını sırasında resmi görevlerine devam eden Kadrocular derginin yayın hayatına son vermesinden sonrada başka resmi görevlere atanmışlardır. Bu durum Kadroculara iktidarın fazla kızgın olmadığını ve derginin yayımlandığı dönemde resmi görüşlere ters düşmediğini göstermektedir.

b. Vedat Nedim (Tör) in ve Şevket Süreyya'nın Görüşleri

Kadro yazarlarından Vedat Nedim'e göre Kadro dergisinin ideolojisine özellikle Recep Peker ve Necip Ali gibi parti idarecilerinin inanmayışı derginin yayınının son bulmasında etkili olmuştur. Kadro dergisinde kömür, çimento, şeker sanayi, toprak reformu, devletçilik gibi görüşleri yadırgayan çevreler Atatürk'e şikâyetle bulunmuşlardır. Kadro hareketinin Kemalist bir ideolojik sistem halinde gelişmesini hazmedemeyen ve kendi çıkarları için tehlike kaynağı sananlar dedikodularının sonuç vermediğini görünce Yakup Kadri'yi büyük elçi olarak tayin ettirmeyi denemişlerdir ve Kadronun Çankaya (Atatürk) ile olan bağlantısını kesmişlerdir. Yakup Kadri kendi deyimiyle zoraki diplomat olmuştur.³² Vedat Nedim'in yorumundan Yakup Kadri'nin önemi ve onun sayesinde Mustafa Kemal tarafından Kadroya hoşgörü gösterildiği sonucu çıkmaktadır. Yakup Kadri'ye büyükelçilik görevi verilmesinde şikâyetlerin etkisi olduğu sonucu çıkmaktadır.

³⁰ İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s.419-425; Kadroculardan Yakup Kadri derginin yayınına son vermesinden sonra Tiran Büyükelçiliği görevini diğer büyükelçilik görevleri takip etmiştir. Şevket Süreyya Ankara Ticaret Lisesi Müdürlüğü görevine devam etmiş, 1937-1939 yılları arası Ankara İktisat Müdürlüğü görevinde bulunmuş ve bu görevi başka görevler takip etmiştir. Vedat Nedim ise Ticaret Bakanlığına bağlı Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Merkez Müdürlüğü görevine 1933'e kadar devam etmiş aynı yıl daha önemli bir görev olan Matbuat Umum Müdürlüğü görevine atanmış ve 1937'ye kadar görev yapmıştır. İsmail Hüsrev ise Sümerbank Konjonktür Şubesi görevine 1937 yılına kadar devam etmiş, aynı yıl aynı bankanın İştirakler ve Müesseseler görevine getirilmiştir. Burhan Asaf Belge ise 1933'de atandığı Matbuat Umum Müdürlüğü müşavirlik görevini on yıl devam ettirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. T.F. Ertan, **a.g.e.**, s.66, 81vd.; İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s.419-425 ; M. Yanardağ, **a.g.e.**, s.114vd.

³¹ M. Türkeş, **a.g.e.**, s.10.

³² V. Nedim Tör, **a.g.e.**, s. 119-122,129.

Şevket Süreyya'ya göre İstanbul'daki levantenler, azınlık muhitleri, ithalatçı çevreler yani iş adamı denilen çevre ile garip bir ilişki içinde bulunan İş bankasının saldırısı sonucu Kadro dergisi kapanmak zorunda kalmıştır.³³

c. Mustafa Kemal Paşa ve Kadrocular

T.F.Ertan'a göre Kadro ile CHP arasında birtakım görüş ayrılıklarına rağmen, Mustafa Kemal 1933 yılı sonlarına kadar Kadrodan desteğini çekmemiştir. CHP içindeki İsmet Paşa'nın devletçi politikalarına karşı Celal Bayar'ın mücadelesinde Mustafa Kemal Paşa, Bayar grubunun yanında olmuştur. Devletçilik anlayışından dolayı destek bulamayan İsmet Paşa Kadroya yaklaşmış ve devletçilikle alakalı görüşlerini bu dergide ortaya koymuştur..Bununla birlikte İsmet Paşa, hükümetin devletçilik politikasının zorunluluktan kaynaklandığını, ideolojik olmadığını, özel sektöre karşı olmadığını 1934'te tekrar dile getirmiş ve bu konuşma Kadro ve Kadro gibi düşünenlere karşı bir uyarı gibi değerlendirilmiştir. İş Bankası, Recep Peker'in tutumu ve Kadronun CHP'nin politikalarını aşan görüş ve önerileri neticesinde Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'da Kadrodan desteğini çekmiş ve tek partinin çıkarlarıyla çelişen Kadro dergisi yayınına son vermek zorunda kalmıştır³⁴.

Yakup Kadri'nin yorumlarından Kadronun kapanmasına giden yolda CHP içinde ki özellikle parti genel sekreteri Recep Peker'in başını çektiği grubun Kadronun varlığından rahatsız olmaları ve bunu Atatürk'e ileterek meseleyi çözmeye çalıştıklarını ve Atatürk'ün de bu kavgada aynı safta olanların mücadele etmemesi amacıyla Kadroyu gözden çıkardığı sonucu çıkmaktadır. Yakup Kadri, Atatürk'e çok bağlı biri olduğundan dolayı böyle bir yorumu yapıyor görünmekle beraber Mustafa Kemal'in 36 sayılı çıkan Kadro'nun varlığından rahatsız olması durumunda daha önceden Kadro'nun kapatılmasını gerçekleştirebilirdi. Kadro, ilk günden son güne kadar aynı yayın politikasına devam etmiş bir dergidir. Recep Peker, bu olayda etkili görünmekle birlikte oda aynı yıl Atatürk tarafından parti genel sekreterliği görevinden alınacaktır. Kadro, bir çeşit görev üzerine almış ve bu görevini yerine getirince de yayın hayatına son verilmiştir denilebilir. Kadronun söylemlerinin birçoğunun (tamamen olmamakla birlikte) gerçekleştiğini ve ileriki zamanlarda da gerçekleşen olduğunu belirtmeliyiz. Kadro bir nevi muhalefetin olmadığı bir dönemde hükümete muhalefet eden bir

³³ M. Yanardağ, a.g.e., s.156.

³⁴ T.F. Ertan, a.g.e., s.165-168.

konumda hareket etmiş diyebiliriz. O dönemde yayınlanan ve demokrasi ve liberalizm taraftarlığı yapan Fikir Hareketleri dergisi bile hükümeti eleştirmekten kaçınan yayın politikasını devam ettirdiği³⁵ bir dönemde Kadronun hem inkılâbın ideolojisini oluşturmaya çalışıp hem de hükümeti ve uygulamalarını eleştirmesi ve bu şekilde yaklaşık üç yıl yayın yapmasının Mustafa Kemal Paşa'nın rızası olmadan gerçekleşmesini düşünmek yanlış bir yorum olacaktır. Mustafa Kemal Paşa, Serbest Fırka başarısızlığından sonraki tek partili dönemde CHP'yi ve hükümeti denetlemek, muhalefet ettirmek ve bazı konularda yönlendirmek amacıyla Kadro dergisinin yayınlanmasına izin verdiğini söyleyebiliriz.

Mustafa Kemal Paşa, Serbest Fırkanın kapanmasından sonra çıktığı yurt gezisinde memleketin genel durumu hakkındaki memnuniyetsizliğini ortaya koymuş, gezi sırasında İsmet Paşa'yı ve hükümeti bir nevi sorguya çekmiş ve gördüğü memnuniyetsizliği ortaya koymuştur.³⁶ Bu gezi, ülkedeki hoşnutsuzluğun sebeplerini anlamak için geniş bir uzmanlar heyeti ile gerçekleştirilen bir gezidir. Gezide halkın çoğunluğunun yaşam koşullarındaki sefaletin iktisadi krizle birlikte gittikçe arttığı görülmüş, iktisadi gelişmenin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi adına bir şeyler yapılmazsa sadece halkın refahının değil, rejimin siyasal güvenliğinin de tehlikeye düşebileceği tespit edilmiştir.³⁷

Kadrocular böyle bir ortamda Türkiye'nin meseleleri ile alakadar olmuş, Türk İnkılâbının ideolojisini ortaya koyarken Milli Kurtuluş Hareketi adını verdikleri ideoloji çerçevesinde özellikle ekonomik meseleler Kadronun en önemli ilgi alanı olmuştur. Her ne kadar meselelerin çözümüne ideolojik ve devletçilik temelinde yaklaşılsalar da meseleleri ortaya koymaları gündeme taşımaları önemli bir olaydır. Kadro ile aynı dönemde yayınlanan Kooperatif dergisinin sahibi Ahmet Hamdi (Başar)'de Türkiye'nin iyi yönetilmediğini ve ekonomik meselelerin çözülmesi gerektiğini Mustafa Kemal'e ve İsmet Paşa'ya rapor halinde sunmuştur.³⁸ Mustafa Kemal'in bu eleştiri ve önerileri iyi karşıladığını belirtmeliyiz.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, "*Hüseyin Cahit Yalçın ve Fikir Hareketleri Dergisi(1933–1940)*, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce VII-Liberalizm**, İstanbul 2005, s.251vd.

³⁶ A.H.Başar, **a.g.e.**, s. 38vd; Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi I (1938–1945)**, İstanbul 2003, s.26.

³⁷ Y.Teazel, **a.g.m.**, s.6.

³⁸ Ahmet Hamdi Başar, 1933'te Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'ya sunduğu raporda 1931'e göre 1933'te de ekonomide düzelme olmadığını, durumun siyasetçiler tarafından iyi gösterildiğini, tarım, ihracat gibi alanlarda sıkıntılar olduğunu, meselenin takip edilen politika

Hükümetin devletçilik politikasını uygulamaya çalıştığı zamanda Kadronun sosyal-ekonomik bir sistem olarak devletçiliği önermesinden dolayı Kadronun yayını olumlu bulunmuş, devletçilik ilkesinin tartışılması faydalı bulunarak ve Kadronun üç yıl boyunca yayınlanmasına müsaade edilmiştir.³⁹

Bununla birlikte 1930'dan sonra inkılâpların benimsetilmesi yolunda fikri çalışmaların yoğunlaştığı ve bu alanda eksiklik bulunduğu dile getirilmiş, Türk Ocaklarının kapanmasında Mustafa Kemal Paşa ocaklara yönelik eleştirisinde İstiklal Harbinin şairler ve edipler tarafından ele alınmadığı ve ilmi çalışmalar yapılmadığını belirtmiştir.⁴⁰ Halkevlerinin açılması ve Üniversitede yeniden yapılandırma bu gerekçelerle yapılmıştır.⁴¹ Aynı zamanda fikir adamlarının 1930'lu yıllarda İnkılâbı fikri alanda ele alan yazıları da yoğunlaşmıştır⁴². CHP'de bu dönemde tüm toplumsal güçleri kendi çatısı altında toplamaya çalışmıştır.

Emre Kongar'a göre Serbest Fırka deneyimi, devletin o zamana kadar dayandığı ilkelerle toplumu yeterince harekete geçirmediği izlenimini vermiştir. Atatürk bir doktrini kabul etmemekle ve hareketi dondururuz demekle birlikte ve Şevket Süreyya bunu kabullenmekle beraber inkılâbın fikri temeli olacak ideolojik unsurlara sahip olduğuna inanmıştır. Emre Kongar, Türk Milli Mücadelesindeki antiemperyalist tutumun daha sonraki dönemde zayıfladığını, önceliğin dinsel-geleneksel imparatorluğun yerine ulusal devleti kurmaya verildiğini, karşı emperyalizm ve bağımsızlığın kazanılmış hedefler olarak görüldüğünü, batılılaşmanın hedef alınıp Kemalizm'in altı ok çerçevesinde kalıp, ideolojinin güncel gerekçelere kurban edildiğini ileri sürmektedir. Kongar'a göre CHP, çağdaş toplum yaratma görevinin ağırlığıyla Kemalizm'i evrensel bir biçimde yorumlayamamış, Türk inkılâbı sınırlar içinde kalmış, altı ilke dünya siyasetine yeni değerler getirmemiş sadece batılılaşmayı sağlayan araç haline sokulmuş, Kemalizm adı verilse de kısırlaştırılmıştır. Kemalizm'in emperyalizme karşı verdiği mücadele ve evrensel yönü ile toplumu harekete geçirecek yönleri dar zihniyetli politikacılar elinde amacından uzaklaştırılmıştır. Kemalizm'in asıl

olduğunu, hükümetin Türkiye'yi iyi yönetmediğini belirtmiş ve Mustafa Kemal'den bir nevi duruma müdahale etmesini istemiştir. Bkz. A.H.Başar, **a.g.e.**, s.148-155.

³⁹ M. Yanardağ, **a.g.e.**, s.113.

⁴⁰ F.Tevetoğlu, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, s.200.

⁴¹ Bkz. Bölüm I, s. 64,72.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Komisyon, **Atatürk Devri Fikir Hayatı I-II (Kültür Bakanlığı Yay.)** Ankara 1981.

kapsamı ile topluma Kemalizm diye sunulan eklektik ve güdük ideoloji çelişmiştir.⁴³

Emre Kongar, bu noktada Kadrocuların devreye girdiğini ve Kadro eyleminin topluma resmi görüş adına sunulan ideolojinin evrensel ve ulusal tüm eksikliklerini tamamlamak amacıyla olan ve gerçek Kemalist ideolojiyi oluşturma çabası olduğuna değinir. Kadronun oluşturmaya çalıştığı ideolojinin Mustafa Kemal'in düşüncelerine daha yakın olduğunu ve bunun yanı sıra toplumu bir arada tutacak ve belli istikamete sevk edecek ideolojiyi ortaya koyduğunu belirtir. Kadronun hem Atatürk'ü geniş kapsamlı ve doğru yansıttığını, hem de bir ideolojiden beklenen işlevi yerine getirdiği içinde gerçek bir ideoloji ortaya koyduğunu ileri sürmektedir. Şerif Mardin'de Kadroyu Kemalizm içinde çağdaşlaşmanın örgütsel-seferber edici yönüne dikkat çeken tek akım, içinde Marksçı eylemcilerinde yer aldığı yayın olarak değerlendirdiğini belirten Kongar, Kadronun psikolojik ve sosyal-psikolojik açıdan bir devrim ruhu yaratmaya çalıştığını ve Türk Devriminin evrensel boyutlarda yorumunu yapmak için çabaladığını ve her iki amacıyla da başarılı olduğunu belirtmektedir. Kadronun İnkılâp heyecanı ve İnkılâp psikolojisi gibi başlıklar altında ideolojisini ortaya koyduğunu belirtmektedir.⁴⁴ Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Kadro dergisinin üç yıl yayınlanmasına izin vermesinde Kadronun ideoloji meydana getirme iddiasının önemli payı vardır ve Mustafa Kemal Paşa bu süreçte Kadrocuların fikirlerinden faydalanmaya ve bu konuda yapılan çalışmalara örnek olma vasfından da aynı şekilde istifade etmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Mustafa Türkeş'te Mustafa Kemal Paşa'nın Kadronun Türk İnkılâbına ideoloji üretme girişimini desteklediğini ve Kadroya Cumhuriyet'in onuncu yılında gönderdiği kutlama mesajı ile bunu açıkça gösterdiğini ileri sürmektedir.⁴⁵ Yalçın Küçük'te Kadro dergisinin iktidarın müsaadesi ve onayıyla yayın faaliyetinde bulunduğunu ileri sürmektedir. Küçük'e göre Kadro dergisi Mustafa Kemal'in denetimindedir. Kadrocular, özellikle üniversite reformunun gerçekleştirilmesine hizmet etmiştir. Yalçın Küçük özellikle Şevket Süreyya'nın Kemalist ideolojinin yayılmasında tek

⁴³ E. Kongar, **a.g.e.**, s.324vd.

⁴⁴ E. Kongar, **a.g.e.**, s.324-329.

⁴⁵ M.Türkeş, **a.g.e.**, s.10; Kadro dergisinde Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği mesaj şu şekilde yayınlamıştır: Büyük Şefimizin Cumhuriyetin onuncu yıldönümü münasebetiyle mecmuamıza şevk ve cesaret veren iltifatları: "Hatırlıyorum ki Kadro intişar ederken maksadının Türk Milletine has meslek ve metodun millet ve memlekette teessüs ve inkişafına hizmet olduğunu yazmıştı. Kadro'ya bu maksadında geniş muvaffakiyet temenni ederim. Gazi M. Kemal". Bkz. **Kadro II/22** (Teşrinievvel 1933), s.3.

başına mücadele ettiğini ileri sürmektedir. Küçük'e göre Kadro ve Kooperatif dergileri düzeni oturtmak için yayın yapmışlardır.⁴⁶

İsmet Paşa'nın ekonomik meseleleri siyasi meselelerin yanında ikinci derecede önemli görmesi ancak ülkenin en önemli ve çözülmesi gereken meselesinin de ekonomik kalkınma meselesi olması ekonomide Celal Beyin öne çıkmasına ve devletin asıl önceliğinin ekonomik kalkınmayı sağlamak olduğu fikrinin yerleşmesine zemin hazırlamıştır.⁴⁷ Bundan sonraki dönemde ise asıl mesele ekonomide devletçiliğin sınırları ve bu politikada özel sektörün konumu olmuş ve bu konuda İsmet Paşa ve Celal Bey arasında çatışmalar yaşanmıştır. 1930'dan sonra Türkiye'de özellikle ekonomi başta olmak siyasi ve diğer alanlarda yeni politikalar ve arayışlar ortaya çıkmıştır. İsmet Paşa, 1937 Ekim ayına kadar 1925'teki kısa süren Fethi Bey hükümeti dışında sürekli Başbakanlık yapmıştır ve icraatın başında bulunmakla beraber sorumluluk kendisindedir.

Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'nın münasebetleri Mustafa Kemal'in bakanları değiştirme ve hükümet işlerine müdahalesi ile bozulmaya başlamıştır. Dış politikaya yaklaşım bakımından farklılık yanında özellikle ekonomiye bakışta Mustafa Kemal Paşa İsmet Paşa'dan farklı düşünmektedir ve bu farklılık devletçilik politikasına da yansımış ve Mustafa Kemal Paşa İsmet Paşa'nın karşı olduğu Celal Bey'i İktisat vekâletine atamıştır.⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın

⁴⁶ Yalçın Küçük, özellikle üniversite reformu öncesinde Şevket Süreyya'nın Darülfünun aleyhine yazdığı yazılar, Ahmet Ağaoğlu ve İbrahim Fazıl Bey'e yönelik sert eleştirilerini örnek vererek rejimin lehine yazılar yazdığını ileri sürmektedir. Yalçın Küçük, **Türkiye Üzerine Tezler I (1908–1978)**, İstanbul 1987, s.271vd.

⁴⁷ K. H. Karpat'a göre 1930'la birlikte ekonomik başarısızlığın ortaya çıkışı ile birlikte tek parti hâkimiyetinin doğal sonucu olarak otoriter yönetime uygun olarak devlet sanayileşmeyi de kontrol altına almıştır. 1930 yılına kadar İsmet Paşanın grubu partide kontrolü elinde tutuyordu ve partinin asıl vazifesinin siyasi vazifeler olduğunu ve ekonomik vazifesinin ikinci derecede önemli olduğunu düşünüyorlardı. İş Bankası grubu diye bilinen grup ise hükümetin önceliğinin ekonomik sorumluluk yüklenmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı ancak parti içinde nüfuzları yoktu. 1930'dan sonra ekonomik kaygılar ön plana çıktığından İsmet Paşa'nın devletin asıl meselesi siyasidir düşüncesine karşı "İnönü'ye kıyasla daha ateşli devletçi olan" Celal Bey ekonomik devletçiliğe önem vermiş, ön plana çıkmış, 1932'de Ekonomi Bakanı ve 1937'de İnönü'nün yerine Başbakan olmuştur. [Bkz. K. H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 64vd.] K.H. Karpat'ın Celal Bey için öne sürdüğü İnönü'ye göre daha ateşli devletçi ve ekonomik devletçi görüşünü açacak olursak Celal Beyin devletçiliği devlet eliyle özel sektörü geliştirecek bir himayeci devletçilik anlayışıdır. Ekonomide öncelik özel sektördür. İsmet Paşa o tarihe kadar ekonomide başarılı olamamakla birlikte o dönemde ideolojik olmamakla birlikte sanayileşmede ve ekonomik kalkınmada devlete öncelik vermiş ve özel sektör onun düşüncesinde ikinci sırada yer almıştır.

⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda İsmet Paşa hükümetinin uygulamaları eleştirilmiştir. İş Bankası o zamana kadar özel girişimin dinamizmi ile başarılı yatırımlar yapmış ve o dönemde kâğıt sanayi kurmak istemişse de iktisat vekâleti bu işi kendisi yapmak istediğinden bürokratik

huzurunda İsmet Paşa hükümetinin uygulamaları eleştirilmiştir. İş Bankası o zamana kadar özel girişimin dinamizmi ile başarılı yatırımlar yapmış ve o dönemde kâğıt sanayi kurmak istemişse de iktisat vekâleti bu işi kendisi yapmak istediğinden bürokratik engeller çıkarmıştır. Kâğıt fabrikası ile alakalı bu konu Mustafa Kemal Paşa'ya intikal etmiş ve Mustafa Kemal Paşa İktisat Vekili Mustafa Şeref'le İsmet Paşa'nın bilgisi dışında görüşerek istifasını almış ve bu konu Mustafa Kemal Paşa-İsmet Paşa çatışması ile sonuçlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa Celal Bey'i tercih etmiş⁴⁹ ve bu tarihten sonra devletçiliğin sınırları, ekonomi politikaları, sanayi yatırımlarının kimin tarafından yapılacağı gibi konularda çatışmalar yaşanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu bağlamda İsmet Paşa'nın devletçi politikalarını desteklemediğini göstermiştir.

Kadrocular, yaklaşık üç yıl boyunca özellikle ekonomide devletçiliği ve planlı ekonomiyi savunmuş ve iktidarı bu politikaları tam olarak hayata geçirmedeği noktasında eleştirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu politikasına rağmen Kadro yayınlarına izin vermesini İsmet Paşa'nın Kadroyu desteklemesi ile açıklamak yeterli görünmemektedir., Mustafa Kemal Paşa Kadronun milli

engeller çıkarmıştır. Konu, Mustafa Kemal Paşa'ya intikal etmiş ve Mustafa Kemal Paşa İktisat vekili Mustafa Şeref'le İsmet Paşa'nın bilgisi dışında görüşerek istifasını almış ve bu konu Mustafa Kemal-İsmet Paşa çatışması ile sonuçlanmıştır. İş Bankası Müdürü Celal Bey Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle İktisat Vekâletine atanmış ve İsmet Paşa Bunu kabullenmek zorunda kalmıştır. İsmet Paşa, İş bankası grubuna karşı onların yatırımlarını ve bu grubun önde gelenlerinin siyaseti ticarete alet etme girişimlerini engellemeye çalışacaktır. Bu olaylar bir uzlaşma ile sonuçlanmış Atatürk kâğıt sanayinin devlet eliyle kurulmasını kabul etmiş, İsmet Paşa'da Mustafa Kemal Paşa'nın istifasını aldığı İktisat Vekilinin istifasını kabul etmiştir. Celal Bey ise o ana kadar hükümetin iktisat politikasını beğenmeyen ve eleştiren bir konumdaydı. Ancak İsmet Paşa ve Celal Beyin hükümette beş yıl birlikte çalışmış ve bu olay Atatürk'ün Celal Beyi desteklemesi sonucu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, ülkenin durumundan rahatsızlık duymakta ve ekonomik kalkınmada devletçiliğin başarılı olacağı konusunda endişeler taşıyordu. Devletçilikten ziyade liberalizmi kalkınmada esas alsada o dönemde devletçilik anayasaya da girmekle beraber yorumlama ve uygulamada ve tanımlamada farklı uygulamalar olmuştur. O dönemde resmi olarak net bir tanım yapılmamıştır. Atatürk, siyasi sorunların çözümü için İsmet Paşa'yı ekonomik meselelerin çözümü içinde Celal bey'i tercih etmiştir. Bununla birlikte devletçilerle liberaller arasında çatışma tek parti döneminde devam edecektir. Bkz. Cemil Koçak, **a.g.e.**, s.26-45; ayrıca bkz. M. Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet.**, s. 45vd.; Y.Kadri, **Politikada 45 Yıl**, s.106-122; Hulusi Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, s. 280vd.

⁴⁹ Atatürk'ün Celal Beyi tercih etmesinde hükümetin ekonomi politikalarından ve ekonomik işlerin gereksiz yere uzayıp gecikmesi ve hükümeti yordduğu konusunda şikâyetleri etkili olmuştur. Celal Beyi tercih ederek bu işlerin çözümünü ve tek partili düzeninin tamamlanacağı inancıydı. Böylelikle İsmet Paşa ve Celal Bey gibi iki güçlü yardımcıya sahip olmayı amaçladıysa da bu birliktelik İnönü ve Bayar yarışmasını başlatacaktır. Ayrıntılı bilgi için [bkz. M. Goloğlu, **a.g.e.**, s.48vd.] Atatürk, İş Bankasının o tarihe kadar olan sanayi ve ticari teşebbüslere destek vermek, kendisinin de böyle faaliyetlere girişme ve Celal Bey'inin müdürlüğünü takdir etmiştir. Celal Beyin sayesinde İş bankasının başarılı olduğunu ve Celal Bey'in Türkiye'nin en büyük iktisatçısı olduğunu dile getirmiştir. Bkz. Y. K.Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, s.119.

kurtuluş devletçiliği temelindeki devletçilik vb. politikalarını kabullenmemekle birlikte ve Kadronun meselelerin çözümünü devletçilik ve planlı ekonomide bulmasına rağmen Kadrocular o günün Türkiye'sin de çözülmesi gereken birçok konuyu gündeme taşımış ve deyim yerindeyse bir muhalefet partisi gibi hareket etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Trabzon'da 29 Kasım 1930'da yaptığı konuşmada fikirleri halka yaymak noktasında karşıda birden çok parti varmış gibi daha çok çalışılması ve faaliyetlere önem verilerek muhalefetin eksikliğini ortadan kaldırması gerektiğine işaret etmiştir.⁵⁰ Bunun yan sıra 1930'dan sonra tek partili yönetimde sadece parti içinde olmak şartıyla şahsi muhalefete izin vermiş ve böylelikle tek parti yönetiminin olumsuzluğunu ortadan kaldırmayı istemiş ve parti dışında herhangi bir örgütlü muhalefete izin vermemiştir.⁵¹ CHF, kendi iktidarını tehlikeye düşürmeyecek ve kısmen de olsa iktidarı denetleyecek bir yol aramış ve önce müstakil mebusluk ve sonrada müstakil grup meydana getirdiyse de başarılı olamamış ve kısmen de olsa iktidarı denetleme işlevini yerine getirememiştir.⁵²

İktidarın bütün toplumsal güçleri CHF çatısı altında birleştirdiği, Türk Ocakları, Mason Locası, Türk Kadınlar Birliğinin kapandığı, Üniversite reformunun yapıldığı ve muhalefetin tasfiye edildiği dönemde Kadronun yayınlarına ve muhalefetine üç yıl süreyle müsaade etmesi önemli bir olaydır. Muhalefetin olmadığı bir dönemde önemli meseleleri gündeme taşımak ayrıca önem arz etmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın ülkenin ekonomik durumundan memnun olmadığı bir gerçektir ve hükümeti dolaylı yoldan da olsa kontrol etmek, eleştirmek, beklide yönlendirmek ve hükümetin dikkatini ülke ekonomisi ve ülke meselelerine çekmek amacıyla Kadronun yayınına izin verdiği söylenebilir.⁵³

⁵⁰ Ç. Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s. 29vd.

⁵¹ M. Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s.9vd.

⁵² H. Uyar, **a.g.e.**, s.123vd; H.R.Soyak, **a.g.e.**, s.449vd.

⁵³ Mustafa Kemal Paşa, Serbest Fırkanın kapanması, demokrasiye geçememe ve özellikle ekonomi alanındaki başarısızlık neticesinde İş bankası ve Celal Bayar'ı desteklemiş ve bazı gelişmeler sonucunda Mustafa Kemal İsmet Paşa'ya sert bir biçimde şunları söylemiştir: **"Efendiler! Şu anda hükümet mekanizması işlemiyor. Başbakan bu dakikada Ankara'da emirlerini yaptracak sorumlu bir muhatap bulamıyor"**. İsmet Paşa'ya dönerek şöyle bağırırmaya başladı: "Bu nasıl idaredir? Hükümet mekanizması yorulmuş, durmuş vaziyettedir. Böyle idare olmaz". Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya bir ders verdiğini ve İsmet Paşanın kendisi olmadan bir iş yapılamayacağını düşündüğünü belirtmiştir.[Bkz. Hulusi Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, s.280vd] Mustafa Kemal, 1930'da ki yurt gezisinde de memnuniyetsizliği göstermiş ve gezide Ankara'da bulunan İsmet Paşa ile sürekli görüşmüş ve hükümetten şikayet etmiş ve bazı konularda bizzat İsmet Paşa'dan bilgi istemiştir.[Bkz. A. H.Başar, **a.g.e.**, s.37] Atatürk, hükümetin politikalarından memnun değildir ve bunu bakanlar kurulu toplantılarında

Kadrocuların seçkinlerden oluşan rehber bir kadro önderliğinde inkılâpların gerçekleştirilmesi konusundaki görüşlerine Mustafa Kemal Paşa'nın bakışı da oldukça önemlidir. Mustafa Kemal Paşa'nın devlet yönetiminde Kadrocuların istediği şekilde bir seçkinler sınıfına önem vermediğini söyleyebiliriz. Recep Peker'in 1935 parti kurultayına sunulmak üzere kendisine sunduğu nizamnamedeki partiyi ve devleti yönetecek meclisle ilgili maddeyi bu zorbaları kim seçecek diyerek kabul etmemesi⁵⁴ bunun en önemli göstergesidir. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa yeni rejimi yürütecek bir kadroya yönelmemiş ve bu görev partiye verilmiştir. CHF'nın halkın fırkası olduğu öne sürülerek halk devleti ve hükümeti meydana getirirken CHF sınıfsız toplum ve halk devleti veya hükümeti esaslarına göre düşünülmüş ve CHF'nın bütün millet kadrolarını içine aldığı belirtilmiş ve CHF halka siyasi terbiye vermek için bir mektep olarak düşünülmüştür.⁵⁵ Dolayısıyla Kadrocuların düşünceleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın düşünceleri bu noktada uyuşmamaktadır. Bununla birlikte Kadrocularda CHF'nın fırka mektebi kurarak hem devlet kadrolarını hem halkı eğitmesini istemiştir.⁵⁶ CHF ise Halkevlerini açarak halkı eğitme ve inkılâpları benimsetme görevini halkevleri vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışacaktır.

ç. İsmet Paşa ve Kadrocular

Kadro dergisinin kapanışında Başvekil İsmet Paşa'nın rolü konusuna bakacak olursak Yakup Kadri'ye büyükelçilik görevi tebliğ edilirken Mustafa Kemal'in yanında olan İsmet Paşa olayı kabullenmek zorunda kalmıştır. İsmet Paşa, Yakup Kadri'ye Mustafa Kemal'e karşı çıkmamasını ve verilen görevi kabul etmesini telkin etmiştir. Yakup Kadri, Kadrocular, Atatürk'ün sofrasında şikâyet edilirken Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'yı Kadroyu desteklemek şeklinde ithamı ve hatta Kadro dergisinde devletçilikle alakalı makalesinden dolayı eleştirdiğini belirtir. Kadro dergisinin ilk yayımlandığı zaman kendisinin de hazır bulunduğu bir ortamda Kadronun eleştirildiğini İsmet Paşa'nın Kadroyu savunduğunu belirtmiştir.⁵⁷

sıklıkla dile getirmiş ve hatta bu dile getiriş sert bir şekilde olmuştur. Bkz. Metin Heper, **İsmet İnönü**, İstanbul 1999, s.151vd.

⁵⁴ H.R.Soyak, **a.g.e.**, s.61vd.

⁵⁵ S. Selek, **a.g.e.**, 720vd.

⁵⁶ B. Asaf, "Fırka Mektebi", **Kadro I/9** (Eylül 1932), s. 30–33.

⁵⁷ Y.K.Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, s. 21vd.; Yakup Kadri'ye göre devletçilik ilkesi o zaman anlaşılamayan hatta milletvekillerinin bile pek fazla bilmediği bir ilkeydi. Yakup Kadri, devleti yönetenlerin bile çoğunun devletçilikle tekelciliği birbirine karıştırdığını, bu yüzden bu ilkenin uygulanamadığını belirtmektedir. İsmet Paşa'nın "affairiste" adını verdiği iş adamlarının ise devletçilikten sırtlarını devlete nüfuzuna dayayarak kendi çıkarlarını sağlamayı anladığını,

İsmet Paşa, Başbakan olmasından dolayı iktidarın bütün uygulamalarından sorumludur. Kadronun bütün eleştirilerinin muhatabı durumundadır. Kadro, gelişme stratejisini, Türkiye'nin özellikle ekonomiyle alakalı meselelerini ortaya koyup önerilerini ileri sürünce icraatın başındaki İsmet Paşa'da bu fikirlerle muhatap olmuştur. Kadrocular, İsmet Paşayı doğrudan eleştirmemiş, onunda kendileri gibi düşündüğünü belirtmişlerdir. İsmet Paşa, Kadro dergisinde devletçilikle alakalı olarak yazı yazmıştır. Kadrocular, CHF milletvekili Mahmut Soydan ile bu yazı dolayısıyla meydana gelen tartışmada Mahmut beyi İsmet Paşa ve parti grubunun huzurunda fikirlerini açıklamaya davet etmişler ve böylece İsmet Paşayı kendilerine destek olarak gördüklerini ortaya koymuşlardır. Celal Beyin 1932'de iktisat vekili olarak atanmasını Başbakan İsmet Paşa istememiş ancak Mustafa Kemal'in isteğine razı olmuştur. Celal Bey, Mustafa Kemal'in desteğine rağmen İsmet Paşa'nın başbakanlığında İstanbul iş çevrelerinin isteklerini kısmen gerçekleştirebilecektir.⁵⁸

Celal Bey milletvekilliği dışında İş Bankası genel müdürlüğü yapmıştır. Kadrocular, özellikle ekonomik alanla ilgili görüş ve önerileriyle dikkati

Kadronun bu iki yanlış anlayışa karşı herhangi bir dış ideolojinin etkisinde kalmadan memleket gerçeklerinden yola çıkarak öneriler getirdiğini belirtmektedir. İsmet Paşa'nın Kadro dergisinde açıkladığı devletçilik düşüncesini uygulamadığını, ekonomik politikadaki başıboşluk gibi politikaların buna sebep olduğunu, iş adamlarının şahsi çıkar peşine düşüp devlet nüfuzu ile güçlendiğini, sanayileşmenin çok pahalıya mal olduğunu ve bu yükün halkın sırtına yüklendiğini belirtmektedir. İsmet Paşa'nın bunlara karşı mücadele ettiğini ancak bu mücadelesini ahlak temelinde fazilet mücadelesi şeklinde düşünüp birkaç kişi üstünde yürüttüğünü ve meseleye siyaseti ticarete alet edenler gözüyle baktığını ancak mücadelesinde başarılı olmadığını hatta muhaliflerinin çoğalıp yalnızlaştığını ileri sürmektedir. İsmet Paşa'nın Kadro dergisinde tanımladığı devletçiliğin bile tanımını yapamadığı şeklinde itham ettiği Halk Partisi ileri gelenlerinin arasında devletçiliği sosyalizm ve himayecilik gibi görenlerin olduğunu Recep Peker'in de devletçiliği hususi teşebbüsün yapamayacağı işleri devlet yapar şeklinde tanımladığını belirtmektedir. [Bkz. Y.K.Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, s.88-93] Falih Rıfkı'da İş Bankasını kuranlar ve yönetenlerin dürüst olduğunu ancak bankanın yaşaması için devlet otoritesine uzun zaman ihtiyaç hissedildiğini, bankanın bir çeşit politikacılar bankası olarak kurulduğunu belirtmektedir. Kolay kazanç elde etmek isteyenlerin Ankara'daki nüfuzlu kimseler sayesinde bankayı kendi teşebbüslerine çekmeye çalıştığını, ortaya bir teşebbüs atarak İş Bankasının sermayesini tehlikeye attıklarını ileri sürmektedir. Falih Rıfkı, Atatürk'ün yakınındaki bazı insanların bunları Atatürk'le tanıştırmaya çalıştığını ancak Atatürk'ün buna ve diğer olaylara müsaade etmediğini, devletin yapacağını bankanın yapması ve bu arada bankanın yerli nüfuz komisyoncuları ve yabancı iş adamlarının bu suretle kazançlı çıkmasının amaçlandığı bir sistem yaratılmaya çalışıldığını iddia etmektedir. Başbakan İsmet Paşa'nın bir işin devlet ve özel teşebbüs tarafından yapılabileceğini kabullendiğini ancak devletin nüfuzunu kullanarak şahısların veya bankanın herhangi bir iş yapmasına karşı çıktığını, devletçiliği anlayıp diğerinin dolapçılık olduğunu dile getirdiğini ve bununla(aferizme) mücadele ettiğini belirtmektedir. Bkz. F.R.Atay, **a.g.e.**, s.495vd.

⁵⁸ İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s.214

çekmekte ve eleştirilerini ortaya koymaktadırlar. İktisat vekâleti bu eleştirilerden en çok nasibini alan vekâlettir. Hatta Kadrocular eleştirilerinde pek fazla isim vermemekle birlikte İktisat Vekaletinin ve Celal Bey'in ismini zikretmişlerdir. Özellikle Türkiye şeker sanayi üzerine Celal Beyin hazırlattığı rapor ele alınmış, raporun sakıncaları ortaya konmuş, doğrudan Celal Bey eleştirilmiştir. Kadronun eleştirilerine İsmet Paşa'dan itiraz gelmediğini, Celal Bey ile Mustafa Kemal'in isteği uyarınca birlikte çalıştığı dikkate alınırca bu eleştirilerden memnun olduğu söylenebilir. İsmet Paşa'da devletçilik taraftarıdır ve devletçiliği Kadro gibi ideolojik temele dayanmasa da özel sektöre yetersiz olduğu ve Türkiye'nin sanayileşmesini sağlayamayacağı için karşıdır. Dolayısıyla Kadronun yayınlarından en az rahatsız olanın İsmet Paşa olduğunu ve derginin kapanmasında etkisinin olmadığını söyleyebiliriz. İsmet Paşa icraatın başında bulunmakla birlikte ve ülkenin meselelerini çözmesi gerekli iken ve Kadrocularda ülkenin en önemli meselelerini gündeme taşıırken bundan rahatsız olmaması düşünülemez. Ancak böyle bir rahatsızlık görülmeyen İsmet Paşa'nın Kadrocuların özel sektörü dışlayan, plana dayanan devletçi politikasından dolayı Kadrocuları desteklediği ve diğer alanlardaki eleştirilerini görmezlikten geldiği ileri sürülebilir. Dolayısıyla Başbakan olan İsmet Paşa'nın kendi iktidarının eleştirilmesini kabullenmesini kabul etmek mümkün değildir. Hatta kendi devletçi görüşlerini uygulama noktasında Kadroculardan faydalandığı ileri sürülebilir. Aksi halde başbakan olarak sorumluluk kendisindedir ve eleştirilerin muhatabı durumundadır ve Kadroya karşı ilk tepkiyi vermesi gerekende İsmet Paşa'dır. Ancak böyle bir olay gerçekleşmemiştir. Yakup Kadri'ye göre Kadroyla ilgili eleştiri ve şikâyetlerde İsmet Paşa, Atatürk'ün huzurunda Kadroyu savunmuştur.⁵⁹ İsmet Paşa, Celal Bey'in İktisat Vekili olmasına, iktisat politikalarına karşıdır. Ancak Mustafa Kemal'in Celal Bey'i desteklemesinden dolayı olayı kabullenmek zorunda kalmış ve Kadrocuların görüş, öneri ve eleştirilerine de olumsuz bakmamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Kadronun yayınına İsmet Paşayı ekonomik meselelerle ilgilenmesini sağlamak ve hükümete çeki düzen vermek amacıyla izin vermiştir. İsmet Paşa'da Kadro yayınlarına kendi devletçi politikalarına destek verdiği ve Celal Bey'in politikalarına karşı çıktığı için destek vermiştir ancak

⁵⁹ Y. K. Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, s.21vd; **Politikada 45 Yıl**, s.87.

kendi sorumluluğunda olan meseleler hakkındaki eleştirilerini de görmezlikten geldiğini söyleyebiliriz. Kadrocular ise bu ortamda kendi düşüncelerini açıklama imkânı bulmuşlardır.

Kadrocular genelde doğrudan doğruya iktidarla karşı karşıya gelmekten, isim vererek eleştiri yapmaktan kaçınmışlardır. Görüş ve önerilerinin milli kurtuluş hareketi adını verdikleri Türk inkılâbının bünyesinde bulunduğunu ve bunun gereği olması gereken görüş ve öneriler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kadrocuların görüş ve önerilerinde Milli kurtuluş hareketi temeli oluşturmuştur. Dolayısıyla kendilerine bir zırh bulduklarını söylemek ve gelecek eleştirileri de bu şekilde engellemeye çalıştıkları söylenebilir. Kadrocuların görüş ve önerileri ideolojiktir ve bu milli kurtuluş hareketi adını verdikleri ideolojidir.

Kadrocular ile CHF münasebetini tarafların ortaya koyduğu ekonomik, sosyal ve siyasal politikalar etkilemiştir. Genellikle Kadrocuların CHF'nı ekonomi alanında etkilediği ileri sürülmekle birlikte CHF'daki gelişmeler Kadrocuları etkilemiştir. Kadro hükümetin devletçi politikalarını etkileyememiş, hükümetin devletçi politikalarının oluşması Kadroya buradan hareketle yeni model önerme ortamı sağlamıştır... Bunun yanı sıra partinin işlevi ve devletçiliğin sınırları konusunda da CHF ile tam bir uyum yoktur. Kadrocular, CHF'nı inkılâp kadrosu yani siyasi kadro yetiştirmediği için eleştirmiştir. Fırka mektebi kurulmasını önermişlerdir. Bu ve buna benzer öneriler özellikle partinin örgütlenmesinden sorumlu Recep Bey'in hoşuna gitmeyecektir. CHF'dan öncü kadro olmak için izin alan Kadrocuların bir süre sonra CHF'nı görevini yerine getiremediği için eleştirmesi Recep Peker'in eleştirilerinde kendisine haklılık vermektedir.⁶⁰

Bununla birlikte Kadrocuların ileri sürdüğü kapitalizm ve sosyalizme alternatif ekonomik gelişmeyi sağlayan ve ulusal birliği koruyan devletçilik uygulaması iktidar tarafından ulusal birliği sağlayan yönleri dışında benimsenmemiş, dogmatik devletçilik reddedilmiş, özel sektörün ekonominin esası olacağı vurgulanmış, devletçiliğin geçici olduğu belirtilmiş ve devlet teşebbüslerinin uygun zamanda özel sektöre devredilmesi fikri hâkim olmuştur.⁶¹

Kadro dergisinin yayın hayatına son vermesinde derginin satışının azalmasının payı olduğu şeklinde bir görüşte vardır. Dönemin dergilerinden Yeni Adam Kadronun yayınına son vermesini satışların azalmasına bağlar. Yeni

⁶⁰ T.F. Ertan, **a.g.e.**, s.161vd.

⁶¹ T.F. Ertan, **a.g.e.**, s.164vd.

Adama göre Kadro Samsun vilayetinde 1 adet satılabilmektedir. Yakup Kadri'nin büyükelçilik görevi ise bu kapanışta etkili değildir. Kadronun Türkiye çapında 800 adet basıldığı ve özellikle son zamanlarında okuyucu bulmakta zorlandığı bilinmektedir.⁶²

d. Araştırmacıların Görüşleri

T. Faik Ertan'a göre Kadro dergisi Mustafa Kemal'in izni ile yayınlanmış, hiçbir zamanda iktidara alternatif bir aydın hareketi olmamıştır. İktidara ideoloji üretme görevini üstlenmiş ve ideolojiyi üretirken de iktidarın hoşgörüsü sınırları içinde kalmak zorunda kalmıştır. Kadrocular, devletin resmi politikasının dışına çıkmadıkça da hoşgörüsüyle karşılaşmışlardır. Ancak TKP'li geçmişleri unutulmamış ve devamlı olarak ta kendilerine karşı şüphe devam etmişlerdir.⁶³ Kadroya karşı eleştirilerde TKP'li geçmişleri muhalifleri tarafından da unutulmamış ve Kadrocular kendilerini dergilerinde savunmak zorunda kalmışlardır. Kadroya yönelik eleştirilerde Marksizm taraftarlığı yapıldığı sıklıkla dile getirilecektir.

T.F.Ertan, Kadrocuların tarihsel materyalizmi tek yöntem olarak kullandıkları için Marksizm'in uzantısı gibi görüldüklerini, ancak Kadrocuların tarihsel materyalizmin Marks'tan daha önce var olduğunu ileri sürdüğünü belirtmektedir. Bunun yanı sıra sınıf çatışması ve proletarya diktatörlüğüne karşı mücadele ederek Marksizm'e uygun ortam oluşmasını engellemeye çalışmışlardır. Hatta bu sebeple Marksistlerin eleştirilerine uğramışlardır. Kadrocularla ilgili eleştirilerin kökeninde ortaya koydukları görüşlerle birlikte geçmişteki faaliyetleri de etkili olmuştur. Ertan, Kadronun tarihsel materyalizmi kullanmakla birlikte Komünist olmayan, tek partili ve otoriter yönetimi savunmakla birlikte faşist olmayan bir hareket olduğunu ancak marksizm'den esinlenip faşizmden etkilendiklerini belirtmektedir. Ertan'a göre Kadro, 1930'lardaki ideolojik boşluktan doğan ve Türk Devrimini evrensel temellere oturtmaya çalışan bir grup aydının geliştirdiği Kapitalist ve Marksist olmayan bir harekettir.⁶⁴

M.Türkeş'e göre Kadro Hareketi dünyada ve Türkiye'de yaşanan geçiş ve yeniden süreçleri karşısında bir grup aydının gelişme stratejisi arayışıdır. Bu yol ise kapitalizm ve sosyalizme alternatif üçüncü yol tartışmasına açılan yol

⁶² T. F. Ertan, **a.g.e.**, s.68; İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.e.**, s.418vd.

⁶³ T.F. Ertan, **a.g.e.**, s.66, 81-86.

⁶⁴ T.F.Ertan, **a.g.m.**, s.552vd.

olmuştur.. Kadrocular, sosyalist modelin Türkiye için iyi bir alternatif olmadığı düşüncesindedirler... Türk Devrimini ulusal kurtuluş hareketlerinin ilki olarak sunan Kadrocular devrimi uluslar arası olarak ta öncü olay olarak görmüşlerdir. Kadrocuların ideolojik önerilerinin rejim üzerinde ve özellikle İnönü grubu üzerinde ciddi etkisinin bulunmadığını ve bu grubun pragmatik gerekçelerle hareket ettiğini ve özel sektörü desteklediğini belirten M. Türkeş, Kemalistler ile Kadrocuların bu bağlamda ciddi bir ideolojik ayrım içinde olduğunu ileri sürmektedir... M.Türkeş, Kadrocuların düşünsel anlamda rejimin ideolojisi ve gelişme stratejisi üzerinde rejim üzerinde etkili olmaya çalışmakla birlikte Kadrocuların siyasi talebi olmadığını, rejime sadece teknik bilgi olarak Sovyet deneyimini aktararak destek sağladıklarını, bunun haricinde siyasi ve ekonomik olarak etkileyemediklerini ve rejimin pragmatik gerekçelerle hareket ettiğini belirtmektedir... M. Türkeş'e göre Kadrocular ulusçu sol bir söylem geliştirmişlerdir ancak Marksist analizlerden kendilerini ayırmışlardır.⁶⁵

George S.Harris'e göre Kadrocular, iktidarın özellikle 1925 sonrası Türkiye'de komünizmle mücadelesi sırasında TKP'den ayrılmış, hatta bunu fırsat bilmiş, rejime yaklaşmış, rejim bunları dışlamamış ve rejime destek şartıyla devlet hizmetinde görev vermiştir. Kadrocuların TKP'nin güç kaybı sonucu komünist seçkinlerin boşalttığı entelektüel konumu doldurmaya çalıştığını ileri süren G.S.Harris, Kadrocuların evvelki komünist fikirlerinden vazgeçmediklerini, seçkin zümrenin devrimci güç olarak tarihi rollerinin devamından yana olduklarını, seçkin zümreyi kitleleri harekete geçirmek ve devlet eliyle planlı ekonomiye geçişe teşvik ettiğini belirtmektedir. Rusya'nın beş yıllık kalkınma planının etkisiyle bu ekonomik programı milliyetçi bir çerçeve içinde yalnız Türkiye değil diğer geri kalmış ülkelere uygun hale getirecek devrimci doktrini işlemeye çalışmışlardır. G.S.Harris'e göre Kadronun hükümet politikası üzerinde bir nüfusu vardı ve Kadronun etkisiyle Türkiye planlı ekonomiye 1934'te geçti ve Kadro daha sonraki devlet planlama fikirlerinin de temelini attı. Kadronun yayını aşırı olduğu iddiası ile özellikle aşırı milliyetçilerin tarafından olumsuz bulunmuş ve tenkit edilmiştir. Kadronun benimsediği doktrinler görünüşte CHP ilkeleri olmakla birlikte Kadroya muhalefet giderek artmış ve Yakup Kadrinin büyükelçi olarak atanmasıyla dergi kapatılmıştır.⁶⁶

⁶⁵ M. Türkeş, **a.g.e.**, s.214-225.

⁶⁶ G.S.Harris, **a.g.e.**, s.215vd.

K.H.Karpat'a göre Kadronun felsefesi Marksizm'in milliyetçilik ve korporatizmin sathi derlenmiş bir karmasıdır.. Kadrocuların teorisi Türk devletçiliğini izah maksadıyla bazı Marksist fikirleri totaliter devlet kavramı ile birleştirerek meydana getirilmiş uydurma suni bir teoridir. Bu teori Marksist toplumsal sınıf kavramından hareket etmiş gibi görünmekle birlikte sağa saparak faşizmin bütün sınıfları kuvvetli "tarafsız", korporatif bir devlet içinde birleşmek fikrini savunmuştur. Kadronun sosyal sınıflardan söz etmesi Türkiye'nin meselelerini sosyo-politik açıdan incelemeye başlaması haklarında komünist şüphesi uyanmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte Kadrocuların yöntemi ilerde birçok aydının düşüncesini etkilemiştir. Kadronun ekonomik ve toplumsal meseleleri siyasi açıdan ele alması alanında ilk teşebbüstür ve çeşitli toplumsal incelemelere sebep olmuştur. Ayrıca görüşleri hiç işlenmemiş toplumsal incelemeler olarak ortaya atılmış ilk görüşler olma özelliğini taşımaktadır. CHP'de bu dönemde milleti adım adım istenen hedefe götürme politikası yerini özellikle Recep Peker'in çabalarıyla zorla değiştirme politikasına bıraktı. 1930'lu yıllarda devrimlerin baskı ve zor altında yapılabileceği görüşü hâkim oldu ve bu görüş reformların halk adına iş gören seçkinler zümresinin görüşüydü.⁶⁷ Bununla birlikte 1931'de devletçilik ilkesinin benimsenmesi ve Sovyetlerle iyi ilişkiler toplumsal sorunların daha özgürce tartışılmasını sağlamış, Yalnızca aydınları yatıştırmak değil yaşanan değişiminin sebeplerinin açıklanması ve haklılığının ortaya konmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kadro dergisi ulusalcı bir ideoloji yaratmak amacıyla ve daha da önemlisi radikal solun yayılmasını önlemek amacıyla sol ve sağ kavramlardan oluşan bir karışımı gündeme getirmiştir. Ancak bu dönemde Marksist yaklaşımların daha sakin olduğu bir dönemdir.⁶⁸ Kadrocularda inkılâpların benimsetilmesi için baskı ve zorlamayı ve bu yolda seçkinciliği yani seçkin bir kadronun rehberliğini istemiştir.

F.Tevetoğlu'na göre Kadrocular, komünizmin ilmi savunuculuğunu yapmışlar, Türk ekonomisini Marksçı bir sisteme oturtmaya çalışmışlardır. Komünist fikirlerinden vazgeçmemişler, yollarını ve metotlarını değiştirerek amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra görüş ve önerilerinin kaynağı ise Lenin'in eserleridir. Kadro dergisinin kapanmasında da bu durum etkili olmuş, Atatürk tarafından gerçek plan ve gayeleri anlaşılınca dergi kapanmıştır.⁶⁹

⁶⁷ K.H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.66vd.

⁶⁸ K.H.Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi**, s.93.

⁶⁹ Fethi Tevetoğlu, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ankara 1967, s.443vd.

Taner Timur, Kadrocuların Türk Devriminden iktisadi siyaset ve siyasi rejim konularındaki görüşleriyle ayrıldıklarını ileri sürmektedir. Timur'a göre Kadro, marksist gibi değerlendirilmişse de sınıf kavgasını reddettikleri için bu görüş doğru değildir. Bunun yanı sıra rejimin devrimci otoriter yanını milli rehberlik formu şeklinde ele almaları faşist eğilim gibi görülmüşse de Kadronun devleti burjuvanın aracı olmaktan kurtarmaya çalışması ve devlet kapitalizmini savunması faşizm olarak değerlendirilemez. T.Timur, Kadronun devlet müdahaleciliğini ve devlet kapitalizmini egemen kılmak amacıyla Atatürk'e hizmet etmeye çalışan bir grup olduğunu ve neticede küçümsedikleri sınıf kavgası sonucunda tasfiye edildiklerini ileri sürmektedir.⁷⁰

Tarik Zafer Tunaya ise Kadrocuları özellikle batılılaşma meselesi yönünden ele almış ve batılılaşmaya kısmici olarak yaklaşanlar olarak değerlendirmiştir. Tunaya'ya göre Kadrocular, batı tamamen alınamaz, kısmen ya da bölünerek alınabilir ve alınacak olanda onun tekniğidir anlayışını benimsemiş ve Türk inkılâbını ve batılılaşma meselesini sosyalist bir açıdan yorumlamıştır. Tunaya, Kadro'nun CHF ilkelerinin anayasaya dâhil edilmediği bir zamanda faşist ve sosyalist ideolojiler arasında taksim edilmiş olan dünyada Türk İnkılâbının da ideolojisini tespit etmek, CHP'nin prensiplerini yorumlayarak kendine has bir fikir hareketi yaratma amacıyla olduğunu belirtmektedir. Tunaya'ya göre Kadrocular zorunluluktan batılılaşma problemine de değinmiş ve Türk Devriminin Avrupa karşısındaki davranışını tespit amacıyla Avrupa'yı da ele almıştır... Kadrocular, Türkiye'nin kalkınması için topyekûn batılılaşma yerine sosyal milliyetçiliği önermişlerdir. Sosyal milliyetçiliği ise milli vesayet rejimi vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu hareketin müstemleke ya da yarı müstemlekelere örnek olacağını savunmuşlardır. Kadrocuların önerileri ferdi hürriyetler rejimini amaçlayan batı demokrasisine yakın olmayan görüşlerdir.⁷¹

⁷⁰ T.Timur, **a.g.e.**, s.169vd.

⁷¹ T.Z.Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında..**, s.147-151.

SONUÇ

Kadro dergisinin yayınlandığı dönem tek parti yönetiminin basın üzerinde 1930 öncesine göre daha hoşgörü gösterdiği bir dönemdir. Bu dönemde basın ve yayın faaliyetlerinde artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde Ülkü, Çığır, Yeni Adam, Kooperatif, Yeni Türk, Fikir hareketleri, Atsız Mecmua gibi süreli yayınlar yayın faaliyetinde bulunmuşlar ve fikir hayatında sıcak kalem kavgaları gerçekleşmiştir. Kadro dergisi inkılâbın ideolojisini ortaya koymak gibi iddialı bir amaçla ortaya çıkmış, başlangıçta olumsuz eleştiri almamış ancak daha sonra resmi çevrelerden, liberallerden ve bazı yayın organlarından olumsuz tepkiler almıştır. Kadronun kendisini inkılâp matbuatının tek temsilcisi görmesi, iddiaları, sert üslubu, geçmişi eleştirmesi, görüşlerinin içeriği ve solcu geçmişleri gibi sebeplerle çoğu kesimden sert eleştiriler almışlardır.

Kadro dergisi 1932–1934 yıllarında yayınlanmış bir fikir dergisidir. Yakup Kadri'nin imtiyaz sahibi olduğu dergi bir grup aydın tarafından yayınlanmıştır. Tek parti döneminde ve tek parti yönetiminin iyice pekiştirildiği, iktidarın özellikle iktisadi olarak arayış içinde olduğu bir dönemde yayınlanmıştır. 1930'lu yıllar, Serbest fırkanın kapanıp çok partili demokrasiye geçiş denemelerinin son bulduğu, liberalizm ve demokrasinin gözden düştüğü bir dönemdir. Bu dönem inkılâpların yerleştirilmesi adına yapılan birçok inkılâbın geride kaldığı, 1929 dünya ekonomik bunalımıyla birlikte Türkiye'nin de ekonomik olarak sorunlar yaşadığı, ekonomik kalkınmanın en önemli öncelik haline geldiği ve ekonomide devletçiliğe geçiş için çalışmalara başlandığı bir dönemdir. Bu dönem CHF dışında herhangi bir oluşumun yaşamasına izin verilmediği, bütün toplumsal güçlerin CHF çatısı altında birleştirildiği bir dönemdir. Bu amaçla Türk Ocakları'nın kendi kendisini kapatması sağlanmış, bu olayı üniversite reformu takip etmiş ve bu reformla beraber Darülfünununun öğretim üyelerinin çoğunluğu inkılâpları benimsemediği ve inkılâpların benimsenmesi noktasında vazifesini yapmadığı gerekçesiyle tasfiye edilmiştir. Türk Kadınlar Birliği ve Mason Locasının kendi kendini kapatması sağlanmış CHF dışında herhangi bir özerk kuruluşun varlığına müsaade edilmemiştir. İnkılâpların benimsetilmesi ve CHF'nin ilkelerinin topluma benimsetilmesi yolunda Halkevleri kurulmuştur.

Kadro dergisi böylesi bir ortamda ve iktidarın müsaadesiyle Türk İnkılâbının ideolojisini ortaya koymak gibi iddialı bir söylemle 1932 Ocak ayında yayın hayatına başlamıştır. Kadro dergisi üç yıllık sürede aylık olmak üzere 36 sayı yayınlanmıştır. Kadro dergisinde ortaya konan görüşler Kadro hareketi olarak ortaya çıkacak fikir hareketini meydana getirecektir. Kadrocular, Yakup Kadri hariç sivil bürokrattır.

Kadro hareketi toplumsal olayları tarihsel materyalizm temelinde açıklamıştır. Teknik gelişme ve üretim biçimlerinin toplumun alt ve üst yapısını etkilediğini belirtmişlerdir. Tekniğe sahip olanlar ile olmayanların münasebetinin neticesinde ise sınıflaşmalar ortaya çıkmıştır. Sömürge ve yarı sömürgelerin ortaya çıkışı da tekniğe sahip olanların makineleri geliştirip sanayiye uygulamasının sonucudur. İktisat temelinde olaylara yaklaşan Kadrocular için temel mesele sanayileşmiş memleketler ile sanayileşmemiş memleketler arasındaki eşitsizliktir ve bu eşitsizlik ortadan kaldırılmalıdır. Bunun yolu da Milli Kurtuluş hareketidir. Milli Kurtuluş Hareketi ise sömürgecilik nizamına karşı bir harekettir ve içte de sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir millet olma idealini hedefler. Türkiye, milli kurtuluş hareketinin öncüsüdür. Türk milli mücadelesi milli kurtuluş hareketidir. Türkiye’de kapitalist sınıflar ve oluşması önlenmelidir. Kadrocuların görüşlerinde sınıf tezadının ortadan kaldırılması fikri ağır basar. Kapitalizm ve faşizme sınıflaşmaya zemin hazırladığı için ideolojik olarak karşı çıkış belirgindir. Türk devrimi de tarihsel materyalizm temelinde, emperyalizme karşı verilmiş sınıf eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik, kaynaşmış, imtiyazsız bir milleti hedefleyen Milli Kurtuluş hareketi olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşten hareket eden Kadrocular Türk inkılâbının sosyalizm, kapitalizm, faşizm dışı bir sistem olan sosyal milliyetçiliği hedeflediğini belirtmişlerdir. Kadrocular, sosyalizm ve kapitalizm dışı üçüncü bir yol olan milli kurtuluş hareketi fikrini ortaya atmışlar ve Türkiye’yi bunun öncüsü durumuna getirmişlerdir.

Türk İnkılâbının prensiplerini meydana getirip bir ideoloji haline dönüştürmek ve inkılâbın coşkusunu canlı tutarak yaygınlaştırmak Kadronun iki temel işlevidir. Derginin ideolojisinin inkılâbın ideolojisi ve derginin kendine has cihanı telakki tarzı olacağı ortaya konacak bu iki görüşün içi doldurulacaktır. Bununla birlikte Kadrocuların inkılâbın yürümekte olduğu yolundaki görüşleri Kadrocu süreci başlatmak adına önemlidir. Bu görüşü iktidarın dışlaması oldukça zordur. İnkılâbı yapanların inkılâbın devamına ve derinleşmesine karşı çıkması kolay değildir.

Kadrocular Türk Milli Mücadelesini Milli Kurtuluş Hareketi olarak bir ideoloji haline getirmeye ve Türk inkılâbının ideolojisini ortaya koymaya çalışacaklardır. Türkiye’de bir inkılâp olduğu, inkılâbın bitmediği ve devam etmesi gerektiği Kadrocuların temel düşüncesidir. Milli kurtuluş hareketi olan Türk inkılâbının gerekleri yerine getirilmelidir. Bir ideoloji haline getirilmeye çalışılan Türk inkılâbından beklentilerde bu çerçevede yoğunlaşacak ve görüş ve önerilerinin temelinde milli kurtuluş hareketi ideolojisi yerleşerek bu ideolojinin gereklerinin yerine getirilmesi Kadrocuların temel düşüncesi olacaktır. Kadrocular arasında Yakup Kadri’nin görüş ve önerilerinde net bir biçimde ortaya çıkan Türk inkılâbının gereklerinin yerine getirilmediği tezi oldukça önemlidir. Yakup Kadri bu teziyle Türkiye’de inkılâbın tam manasıyla yapılmadığını, benimsenmediğini, iktidara sahip olanların çoğunluğunun inkılâpçı zihniyetten mahrum olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Kadrocularda açık bir biçimde bu düşüncüyü ortaya koyamamakla ve geçmişe fazla atıf yapmamakla birlikte Türkiye’de inkılâp yapıldı ancak ideolojisi ortaya konmadı demekle birlikte Milli Kurtuluş Hareketi ideolojisini ortaya atarak Türk İnkılâbını yorumlamışlardır. Kadrocuların bu ideoloji çerçevesindeki yorumlarından Milli Kurtuluş Hareketine göre siyasi, sosyal, ekonomik vb. alanlarda yapılması gerekenler ortaya konmuş ve aslında Türkiye’de inkılâbın gereklerinin yerine getirilmediği dolaylı yoldan da olsa ortaya konmuştur. Dolayısıyla Kadrocuların en önemli muhalefeti Türk inkılâbının gereklerinin yerine getirilmediği fikri üstünde gelişmiştir. Görüş ve önerilerinin milli kurtuluş hareketi adını verdikleri Türk inkılâbının bünyesinde bulunduğunu ve bunun gereği olması gereken görüş ve öneriler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kadrocuların görüş ve önerilerinde Milli kurtuluş hareketi temeli oluşturmuştur. Dolayısıyla kendilerine bir zırh bulduklarını söylemek ve gelecek eleştirileri de bu şekilde engellemeye çalıştıkları söylenebilir. Kadrocuların görüş ve önerileri ideolojiktir ve bu milli kurtuluş hareketi adını verdikleri ideolojidir.

Kadrocuların görüşlerinin temelinde tarihsel materyalizm ve ona bağlı olarak emperyalizm karşıtlığı, sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış millet fikri vardır. Kadrocuların devletçiliği de bu görüş üstüne kurulmuştur. Devletçiliğin temelinde sınıfsız bir millet olmak vardır. Devletçilik siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel hayatta devleti hâkim kılmayı amaçlayan bir devletçilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden devlet ekonomik faaliyetleri eline almalı, herhangi bir sınıfın ekonomik gücü ele geçirip eşitsizlik yaratması önlenmeli ve devlet milletin hepsinin menfaatleri

çerçevesinde faaliyet göstermelidir. Devletçilik diğer ilkeler gibi anayasal güvenceye kavuşturulmalıdır. Kadrocuların en önemli amacının bu olduğunu söyleyebiliriz. Kadrocuların devletçiliği anayasal güvence altına alma düşüncesi onların etkisi var ya da yok Kadrocuların gerekçelerine benzer gerekçelerle 1937’de gerçekleşecek ve devletçilik anayasaya dahil edilecektir. Kadrocular özel sektöre, liberalizme, kapitalizme de sınıf ayrılığı yarattığı sebebiyle ideolojik olarak karşı çıkmaktadır.

Kadrocuların sosyal milliyetçilik ve milliyetçi devlet görüşünün temelinde sınıfsız, kaynaşmış, imtiyazsız millet fikri öne çıkar. Kadrocular, toprak reformunu da sınıfsız bir millet oluşumunu gerçekleştirmek için önermekle beraber toprak reformu önerilerinde siyasi, sosyal, ekonomik sebeplerin de ağır bastığı dikkati çeker. Toprak reformu isteğinde ağır basan öge milli bütünlük, inkılâbın geleceği ve özellikle Türkiye’nin doğusunda rejime ve Türklüğe düşman olan unsurun ortadan kaldırılmasıdır. Ancak toprak reformunun iktidarın öncelikleri arasında henüz yer almamasından dolayı reform o dönemde gerçekleşmeyecektir. İktidarın öncelikleri arasında olmayan konuda iktidarı yönlendirmeye çalışmak oldukça önemlidir. Kadroculara göre durum çok ciddidir ve bu konuda müdahale kaçınılmazdır. Kadrocular, toprak reformu konusuna geniş yer ayırmış, Türkiye’de ki mevcut yapıyı tarihsel temellerine inerek açıklamaya çalışmış ve iktidarı bu konuda harekete geçirmek için çok gayret etmişse de bu konuda başarılı olamamıştır. Zirai hayat ve bu alandaki eksikliklerde Kadrocular tarafından ele alınmış, hükümetin uygulamaları eleştirilmiş ve bu alanda da devletçiliğin uygulanması istenmiştir.

Kadrocuların görüşlerinde “tarihi zaruretlerden dolayı” ve yine “sosyal disipline muhtaç” olmak fikri belirir ki bu görüşlerin Kadrocuların görüşlerinin temellerinden biri olduğu ileri sürülebilir. Kadrocuların devletçilik ve demokrasi görüşlerinde etkili olmuştur. Kadrocular, liberal demokrasinin artık geçersiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kadrocular, tek parti yönetimini savunmuş ve otoriter yönetimi benimsemişlerdir. Kadrocular, öneri ve eleştirileri ile iktidarı etkilemek ve ona yön vermek istemişlerdir.

Kadro dergisinde iktidarın söylemleri ve uygulamalarının özellikle fikri açıdan işlenip ele alındığını söyleyebiliriz Ancak Kadrocular daha geniş bir tanım ve anlayış içerisinde bunu gerçekleştirmişlerdir. 1930’lu yıllarda

liberalizm ve demokrasi gözden düşmüş ve eski itibarı kalmamış durumdadır. Türkiye’de de Serbest Fırka deneyiminin başarısızlığından sonra tek parti ideolojisi daha da gelişmeye ve hâkim olmaya başlamıştır. Kadrocuların liberalizm karşıtlığı farklı sebeplere dayansa da iktidarında liberalizme karşı olduğunu belirtmeliyiz. Bunun yanı sıra devletçilik ve Türkiye’de sınıfların var olduğu ancak bu sınıfların çıkarlarının çatışmadığı fikri 1931 CHF kurultayında kabul edilmiştir. Kadrocular bu fikirleri de işlemiş ve geniş bir şekilde tanımlamaya çalışmışlardır. Özellikle üniversite reformu öncesi iktidar, darülfünunu inkılâbı fikri alanda ele alıp işlemediği ve destek olmadığı noktasında eleştirmiştir. Neticede darülfünün kapatılacak ve öğretim üyelerinin çoğunluğu görevden alınacak ve İstanbul üniversitesi kurulacaktır. Kadrocular, bu boşluğu doldurmaya çalışarak inkılâbın ideolojisini ele alıp incelemek ve ortaya koymayı kendisine amaç edinmiştir. Yine iktidar Türk ocağı, kadınlar birliği, mason locası gibi kurumları dolaylı ya da dolaysız yoldan kapatıp bazılarını kendi bünyesinde toplarken bütün toplumsal güçleri bir araya getirme ve inkılâba hizmet etmeyi ortaya koymuştur. Kadroda özellikle liberalizme karşı olup, sınıf çatışması yaratacağını, Türkiye’de batılı anlamda sınıflar olmadığını ve tek parti yönetimini savunurken bu düşüncüyü geliştirmiştir diyebiliriz. Bir grup aydın yukarıda değindiğimiz konularda fikir üretme, iktidara yardımcı olma, iktidarı yönlendirme ve iktidarın uygulamalarını bir nevi meşrulaştırmayı kendilerine görev bilmiştir. Kadronun kapanacağı belli olduktan sonra Şevket Süreyya, Şeflerin yanında onların yaptıklarını ele alıp işleyecek kadro olmayınca yaptıklarının çabuk unutulacağını belirten bir yazı yazarak görevlerinin önemine dikkati çekmeye çalışmış ve üzüntüsünü, sitemini ortaya koymuştur.

Kadrocular özellikle Mustafa Kemal Paşa’nın tek başına mücadele ettiği, inkılâpları gerçekleştirirken yalnız kaldığı, kadrosunun inkılâp düşüncesinden mahrum olup inkılâpları anlamadığı ve dolayısıyla inkılâpları engellediği düşüncesiyle kendilerini ön plana çıkarmaya gayret etmişlerdir. Kadrocular, seçkin kadro olarak Türk inkılâbını anlayan, onun ideolojisini ortaya koyan ve hizmetlerini Mustafa Kemal Paşa’ya sunan bir konuma gelmek, ön plana geçmek ve devlet yönetiminde söz sahibi olmayı amaçlamışlardır. Kadrocuların en temel düşüncelerinden birisi Türk İnkılâbının ve Mustafa Kemal Paşa’nın anlaşılmadığı, Türk inkılâbının gereklerinin yerine getirilmediğidir. Dolayısıyla Kadro hareketi Türk inkılâbının ideolojisini ortaya koyarken aynı zamanda seçkin bir kadro olarak

ta yönetime de talip olmuşlardır. Bu düşüncelerini açık bir biçimde ortaya koymadıklarını da belirtmemiz gereklidir. Kadrocular, Milli Kurtuluş Hareketi adını verdikleri Türk İnkılâbını yorumlarken hem görüş ve önerilerini bu ideolojiye dayandırmış ve bu ideolojiye göre Türkiye'nin siyasi, iktisadi, sosyo-kültürel hayatını gündeme taşımış ve muhalefetlerini bu ideolojiye dayandırmışlardır. Dolayısıyla Milli Kurtuluş Hareketi ideolojisine göre olması gerekenler Kadrocu hareketin fikirlerinin temelini oluşturmuştur.

Türkiye'de muhalefetin olmadığı, tek parti yönetiminin gittikçe güçlendiği ve kendisinin dışında herhangi bir toplumsal gücün varlığına izin vermediği bir ortamda Kadrocular fikri alanda inkılâbı ele alıp incelemekle ve iktidarın bazı konularda sözcülüğünü de yapmış olmakla beraber farklı bir özellikleri de gözden kaçırmaktadır. Kadrocular ile alakalı yapılan çalışmalarda Kadrocuların söylemleri genellikle ideolojik yönü itibariyle ele alınmıştır. Ancak Kadrocuların Türkiye'nin başta siyasi olmak üzere özellikle ekonomi alanındaki yazılarının içeriğine bakıldığında bazen çok sert eleştiriler yaptığı görülmektedir. O dönemde böyle bir üslup kullanmak ya da bunu denemek oldukça zordur. Aynı dönemde yayınlanan Hüseyin Cahit Yalçın'ın Fikir Hareketleri dergisini örnek alacak olursak bu dergi liberal bir çizgide olmakla beraber özellikle Türkiye'nin iç politikası ve iç düzeniyle ilgili yayın yapmamaya özen göstermiş ve genel olarak liberalizm, demokrasi, matbuat hürriyeti gibi konularda yazılar yazmıştır. Kadrocuların özellikle ekonomik meselelerdeki eleştirilerinde çok sert bir dil kullandığını ve eleştirilerini esirgemediğini söyleyebiliriz. Deyim yerindeyse bir muhalefet partisi gibi çok önemli konuları gündeme taşımış ve bu konulardaki eleştiri ve tespitleriyle beraber çözüm önerilerini de ortaya koymuştur.

Türkiye'de sanayileşme, zirai hayat, toprak reformu, devletçilik, sanayi planı gibi konularda yazılan yazıların çoğu eleştiri doludur ve bu eleştirilerde İktisat vekâleti ön plandadır. Her ne kadar Mustafa Kemal Paşa ve Başbakan İsmet Paşa doğrudan eleştirilmese de iktisat vekâleti ve politikalarından memnun olunmadığı açıktır. Örneğin başıboş bir sanayileşme, başıboş bir ziraat, başıboş bir ticaret, başıboş bir millet vb. söylemlere Kadronun satırlarında sıklıkla rastlamak mümkündür. Kadrocuların bu söylemleri değerlendirildiğinde Türkiye'nin yönetiminden memnun olmadıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de plansızlık ve düzensizlik olduğu tezi Kadro

neşriyatının fikirlerinin temelini oluşturmakta ve çözüm olarak ta devlet müdahalesi ve planlı devletçilik gösterilmektedir.

Kadrocuların bu muhalif özelliği ile üç yıl boyunca yayınına devam ettirmesi de önemli bir olaydır. Kadroculara karşı İş Bankası, Recep Peker ve dönemin liberalleri muhalefet etmiş, Kadronun kapatılması için Mustafa Kemal Paşa'ya sürekli şikâyette bulunmuşlardır. Kadrocular ise İş Bankası grubu, İktisat vekâleti ve liberallere karşı üç yıl boyunca muhalefet etmiş ve bu üç gruba sürekli bir şekilde eleştirmiştir. İş Bankası ve bu bankanın çevresindeki özel sektör Kadrocuların hedefi olmuş ve bu grubun devlete sırtını yaslayarak, devlet gücü ve nüfuzunu kullanarak gelişmesi ve gelişirken kendi çıkarını düşünüp devletçiliğe ve sanayileşmeye engel olduğu düşüncesi Kadrocular tarafından ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çevreler Kadroculara karşı en başından itibaren muhalefet etmişlerdir. Bu çevrelerin muhalefetine rağmen derginin yayınına daha önce son verilmemesi daha da önemlidir. Celal Bey bu çevrelerin temsilcisi ve Mustafa Kemal Paşa tarafından İktisat Vekilliğine getirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Kadronun görüş ve önerilerini tamamen kabul etmemekle birlikte onları desteklemiş, Kadronun hem ideoloji üretmesine hem de ülkenin ekonomik meselelerini gündeme taşımaya müdahale etmemiştir. Mustafa Kemal Paşa ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumdan memnun değildir ve muhalefetin olmadığı bir ortamda Yakup Kadri vasıtasıyla her zaman kontrol edebileceği ve istenildiği zaman yayınına son verilebilecek konumdaki Kadro yayınlarına müsaade etmiş ve hükümete karşı Kadrodan bir muhalefet partisi gibi faydalanmıştır. Kadrocuların özellikle ekonomik meseleleri gündeme getirirken ideolojik bir yaklaşımla çözümlerini de ortaya koyması dışında yazılarının bilimselliği, içeriğinin zenginliği ve Türkiye gerçeklerini ortaya koyması Kadrocular için büyük avantaj olmuştur. İsmet Paşa ise Başbakan olarak sorumluluk makamındadır ve eleştirilerin muhatabı konumunda olmakla birlikte Kadroculara karşı olumsuz bir tutum içine girmemiş ve Kadrocuların liberalizm karşıtlığından ve İktisat Vekili Celal Beyi eleştirmesinden memnun olmuş bir vaziyette Kadrocuların diğer eleştirilerini görmezden gelmiştir. İsmet Paşa'da bu sebeple Kadro dergisinin yayınlanmasına müsaade etmiştir. Korkut Boratav'ın da belirttiği gibi İsmet Paşa bu dönemde başbakan değil de muhalefette bir siyasetçi gibi hareket etmiştir.

Kadro dergisinin yayın hayatına son vermesinde iktidarın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yakup Kadri'yi büyükelçilikle görevlendirip derginin yayın hayatına son vermesi sağlanmıştır. Bununla birlikte Kadronun yayın hayatına son vermesinde muhalif grupların etkisinin bulunduğu ileri sürülmekle birlikte bu düşünce tamamen açıklayıcı olmaktan uzaktır. Bu düşüncenin geçerli olması halinde Kadronun çok daha önceden yayınına son verilmesi gerekirdi. Kadronun yayın hayatına son vermesinde rejimin uygulama ve politikalarının netleşip yerleşmesinin payı büyüktür. Kadroculara bu dönemde ihtiyaç kalmamıştır. İktidar tarafından ekonomide devletçilik ve planlı kalkınma 1934'e kadar uygulamaları ile ortaya konmuş, tek parti hâkimiyeti iyice yerleşmiştir. Türkiye 1935'e geldiğinde özellikle ekonomide politika arayışlarını sonuçlandırmıştır denebilir. 1934'te planlı ekonomiye geçilmiştir ve özel sektör-devlet birlikteliği ve uyumu sağlanmıştır. 1935'te parti devlet bütünleşmesi gerçekleşmiş, 1937'de ise altı ok şeklinde ifade edilen CHP ilkeleri anayasaya dâhil edilmiştir. Türkiye'de rejimin iyice yerleştiği ve siyasi, ekonomik, sosyal politikalarını netleştirdiği bir dönemde Kadroculara ihtiyaç kalmamıştır.

Kadrocular genellikle rejimin uygulamalarını takip eden ve bu konuda görüş bildiren bir konumdaydı ve rejimin politikalarının dışına çıkmamaya özen gösteren bir yayın politikası takip etmişlerdir. Tek parti döneminde rejimin kendisinin dışında herhangi bir gruba ve muhalefete izin vermediği bir dönemde Kadronun üç yıl boyunca yayına devam etmesi önemli bir olaydır. Rejimin rahatsız olması durumunda yayınına son vermesi için herhangi bir engelinin olmadığı ve kendi izni ile yayınlanan dergiye ve onun görüş, öneri ve eleştirilerine tahammül göstermesi dikkate değer bir olaydır. Bu durumda iki seçenek karşımıza çıkmaktadır. İktidar kendi politikalarını uygulamak, meşrulaştırmak amacıyla Kadrodan faydalanmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise hükümeti denetlemek, muhalefet ettirmek noktasında Kadro yayınlarına müsaade etmiştir. Bunun yanı sıra İsmet Paşa, Kadroya sıcak bakmış ve Kadronun en büyük destekçisi olmuştur. 1935'te Türkiye siyasi ve ekonomik politikalarını, arayışlarını netleştirdince Kadroya ihtiyaç kalmamış ve İsmet Paşa'da Kadronun kapanmasına razı olmuştur. Yakup Kadri'ye, büyükelçilik görevi verilerek Kadro dergisinin yayın hayatına dolaylı yoldan son verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- A. AFETİNAN., **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara 1998.
- A. HAMDİ (BAŞAR)., “*Buhranlar ve İnkılâplar Telakkisi*”, **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.47-49.
- A. HAMDİ (BAŞAR)., “*Kapitalizm (Emperyalizm) İle Millet İktisat Rejimi ve Ferdiyetçilik İle Devletçiliğin Manaları*”, **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.43-49.
- A. HAMDİ (BAŞAR)., “*Türk Devletçiliği ve Himayeci Ferdiyetçilik*”, **Kadro II/22** (Teşrin-i Evvel 1933), s.42-46.
- ABADAN, Y., “*Tanzimat Fermanının Tahlili*” **Tanzimat I**, İstanbul 1991, s.31-58.
- AĞAOĞLU, Ahmet, “*Kemalizm ve Hitlerizm*”, **Akın 18 Temmuz 1933**, s.1.
- AHMAD, F., **İttihatçılıktan Kemalizm'e**, İstanbul 1999.
- AHMAD, F., **İttihat-Terakki 1908-1914**, İstanbul 1971.
- AHMAD, F., **Modern Türkiye'nin Oluşumu**(nşr. Y. ALOGAN), İstanbul 2000.
- AKARLI, E., “*II. Abdülhamit, Hayatı ve İktidarı*”, **OA II, Siyaset** (Ed. G.EREN), Ankara 1999, s.253-265.
- AKÇURA, Yusuf, **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul 2001.
- AKŞİN, S., **31 Mart Olayı**, Ankara 1994.
- AKŞİN, S., **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I-II**, İstanbul 1992.
- AKŞİN, S., **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, Ankara 2001.
- AKYILDIZ, A., “*II. Abdülhamit'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Babıali'yle (Hükümet) İlişkileri*”, **OA II-Siyaset** (Ed. G. EREN), Ankara 1999, s.286-297.
- AKYÜZ, Y., **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)**, İstanbul 1994.
- ALEMDAR, K., “*Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi İle İlgili Bazı Görüşler*”, **Kadro 1932 I** (Tıpkı Basım), (Yay. Haz. Cem Alpar), Ankara 1978, s.21–40.

- ALİ RIZA, “Yörük Mektepleri”, **Ülkü II/10** (İkinci Teşrin 1933), s. 337–338.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Ankara 1989.
- ATAY, F. R, **Çankaya**, İstanbul 2004.
- AVCIOĞLU, D., **Milli Kurtuluş Tarihi IV**, İstanbul 1978.
- AYDEMİR, Ş. S., **İkinci Adam II-İsmet İnönü**, İstanbul 1999.
- AYDEMİR, Ş. S., **İnkılap ve Kadro**, İstanbul 2003.
- AYDEMİR, Ş. S., **Suyu Arayan Adam**, İstanbul 2005.
- AYDEMİR, Ş. S., **Tek Adam I-II-III-Mustafa Kemal**, İstanbul 1999.
- AYDEMİR, Ş.S., “*Türk Milli Kurtuluş Hareketinin Nazari Mebdelerden İzahı Çabaları*”, **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973, İstanbul)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975, s. 270-278.
- BURHAN ASAF., “*Üniversitenin Manası*”, **Kadro II/20** (Ağustos 1933), s.24-28.
- BURHAN ASAF., “*Emtia Kredileri ve Türk’ün Alın Teri*”, **Kadro I/5** (Mayıs 1932), s.25-28.
- BURHAN ASAF., “*Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi*”, **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.36-39.
- BURHAN ASAF., “*Fırka Mektebi*”, **Kadro I/9** (Eylül 1932), s.30-33.
- BURHAN ASAF., “*İnkılabımızın Sesi*”, **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.33-37
- BURHAN ASAF., “*Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru*”, **Kadro II/16** (Nisan 1933), s.31-38.
- BURHAN ASAF., “*Milli Kurtuluş Davasını Tarih Mikedo’ya Yahut Mussolini’ye Vermemiştir*”, **Kadro II/24** (Birinci Kanun 1934), s.42-46.
- BURHAN ASAF., “*Milli Kurtuluş İnkılâbının Cihanşümül Ehemmiyetini Anlayan Anlayana*”, **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.37-42.
- BURHAN ASAF., “*Oklar, Neyi Gösteriyor*”, **Kadro III/27** (Mart 1934), s.38-43.

- BURHAN ASAF., “*Planlı Dış Ticaret ve Dış Ticaret Ofisleri*”, **Kadro III/28** (Nisan 1934), s.27-34.
- BARAN, T.A., “*Cumhuriyetin İlanına Tepkiler ve Yorumlar*”, **AAMD XV/44** (Temmuz 1999), s. 627-643.
- BARUTÇU, F. A., **Siyasi Hatıralar I**, Ankara 2001.
- BAŞAR, A.H., **Atatürk’le Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye**, Ankara 1981.
- BAŞVEKİL İSMET., “*Fırkamızın Devletçilik Vasfı*”, **Kadro II/22** (Teşrin-i Evvel 1933), s.4-6.
- BAYRAKTUTAN, Y., **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912–1931)**, Ankara 1996.
- BERKES, N., **Atatürk ve Devrimler**, İstanbul 2003.
- BERKES, N., **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul 2003.
- BİLA, H., **CHP Tarihi 1919–1979**, Ankara 1979.
- BİRİNCİ, A., “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi (1895)*”, **OA II-Siyaset** (Ed. G. EREN), Ankara 1999, s.401-409.
- BİRİNCİ, A., **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul 1990.
- BOLAY, S. H., “*Tanzimat’tan Cumhuriyete Türk Düşünce Tarihi*”, **Türkler VI-Osmanlı** (Ed. H. Celal GÜZEL), Ankara 2002, s.515-566.
- BORATAV, K., **100 Soruda Türkiye’de Devletçilik**, İstanbul 1974.
- BORATAV, K., **Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)**, Ankara 2003.
- BOSTANCI, N., **Kadrocular ve Sosyo - Ekonomik Görüşleri**, Ankara 1990.
- BOZKURT, G., **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi**, Ankara 1996
- BELGE B., “*Cihan İçinde Türkiye*”, **Kadro III/35–36** (İlk Kanun-Son Kanun 1934–1935), s.35-43.
- CÖHCE, S., “*Büyük Ermenistan Kurma Projesi*”, **Ermeni Araştırmaları I** (Mart-Nisan- Mayıs 2001), s.87-88.

- CÖHCE, S., “*Türk İstiklâl Mücadelesi ve Hindistan*”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri** (31 Ekim-1 Kasım 2002), Ankara 2006, s.127-217.
- ÇAKAN, I., **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, İstanbul 1999.
- ÇAVDAR, T., **Türk Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, Ankara 2004.
- ÇAYCI, A., “*Atatürk-Bilim ve Üniversite*”, **AAMD IV/10** (Kasım 1987).
- ÇIKIN, A., “*Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik*” **YAR Müdafaa-i Hukuk Dergisi 62** (Kasım 2003), s.26–32.
- ÇIKIN, A., “*Atatürk Dönemi Türkiye Tarımı*”, **Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi Atatürk Özel Sayısı I-II-III**, İzmir 1981, s.1-12.
- DEMİREL, A., **Birinci Mecliste Muhalefet**, İstanbul 1999.
- DURSUN, T., **Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları**, Ankara 2002.
- DURU, K. N., “*Kemalizm’in Evrenselliği*”, **Ayn Tarihi Dergisi 1935**, s.16, s. 424.
- EMRENCE, C., **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 2006.
- ERASLAN C., ONGUN, K., **Osmanlı Devletinde Meşrutiyet ve Parlamento**, İstanbul 2006.
- ERASLAN, C., **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk**, İstanbul 2003.
- ERTAN, T. F., **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Ankara 1994.
- ERTAN, T.F., “*Kadro Hareketine Genel Bir Bakış*”, **AAMD IX/27** (Temmuz-Kasım 1993), s.549-559.
- ERTUNÇ, A.C., **Cumhuriyetin Tarihi, Yaşadıklarımızın Dünü-Bugünü**, İstanbul 2005.
- ESKİ, M., **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Olarak Mustafa Necati**, Ankara 1999.
- EYİCİL, A., “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*”, **Türkler XIII**, (Ed. H.C. GÜZEL), Ankara 2002, s.263.

- FIRAT, A.H., **Kadro-Kooperatif-Fikir Hareketleri, Bir Dönemin Basın Tartışmaları**, Ankara 2007.
- GEORGEON, F., “ *II. Abdülhamit*”, **OA II-Siyaset** (Ed. G. EREN), Ankara 1999, s.266-274.
- GEORGEON, F., “Kemalist Dönemde Türk Ocakları”, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, İstanbul 2006.
- GEORGEON, F., **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Yusuf Akçura 1876-1935** (nşr. Alev ER), İstanbul 1999.
- GİRİTLİOĞLU, F., **Türk Siyasi Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkasının Mevkii**, Ankara 1965.
- GLASNECK, J., **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye** (nşr. Arif Gelen), Ankara 1976.
- GOLOĞLU, M., **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, İstanbul 2007.
- GOLOĞLU, M., **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Ankara 1974.
- GREW, J, **İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Anıları**, Şubat 2000.
- GÜL, T., **Türk Siyasal Yaşamında Recep Peker**, Ankara 1998.
- GÜMÜŞOĞLU, F., **Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum**, İstanbul 2005.
- HEPER, M., **İsmet İnönü**, İstanbul 1999.
- HİLMİ A. MALİK, “Köyde Mektep”, **Ülkü I/6** (Temmuz 1933), s.481–484.
- HÜSEYİN CAHİT(YALÇIN)., “*Matbuat Hayatı*”, **Fikir Hareketleri I/1**(29 Teşrin Evvel 1933), s.18–22.
- HÜSEYİN CAHİT., “*Bizde Demokrasi Düşmanlığı*”, **Fikir Hareketleri I/9** (21 Kânunuevvel 1933), s.1–5.
- İSMAİL HÜSREV., “*Beş Senelik Programın Manası*”, **Kadro III/27** (Mart 1934), s.26-30.
- İSMAİL HÜSREV., “*Millet İçinde Sınıf Meselesi*”, **Kadro III/25** (İkinci Kanun 1934), s.34-38.
- İSMAİL HÜSREV., “*Millet İçinde Sınıf Meselesi*”, **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.20-26.

- İSMAİL HÜSREV., “*Milli İktisat Tetkikleri, Türk Köylüsü Bir Toprak Reformu Bekliyor*”, **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.21-24.
- İSMAİL HÜSREV., “*Şark Vilayetlerinde Derebeylik II*”, **Kadro I/12** (Birinci Kanun 1932), s.18-24.
- İSMAİL HÜSREV., “*Şark Vilayetlerinde Derebeylik*”, **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.22-29.
- İSMAİL HÜSREV., “*Türk Köylüsünü Topraklandırılmalı Fakat Nasıl?*”, **Kadro II/23** (İkinci Teşrin 1933), s.33-39.
- İSMAİL HÜSREV., “*Türkiye Köy İktisadiyatında Toprak Rantı*”, **Kadro I/4** (Nisan 1932), s.10-14.
- İSMAİL HÜSREV., “*Türkiye’de Derebeylik Rejimi II*”, **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.30-35.
- İSMAİL HÜSREV., “*Türkiye’de Derebeylik Rejimi*”, **Kadro I/7** (Temmuz 1932), s.16-23.
- İSMAİL HÜSREV., “*Türkiye’de Milli Sermaye Hareketi*”, **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.20-25.
- İSMAİL HÜSREV., “*Türkiye’de Toprak Ağalığı III*”, **Kadro I/9** (Eylül 1932), s.23-29.
- İSMAİL HÜSREV., “*Hammadde Memleketlerindeki Para Buhranının Karakteri*”, **Kadro I/1** (II. Kanun 1932), s.12–16.
- İNÖNÜ, İ, **Hatıralar II**, Ankara 1987.
- İPEKÇİ, A., **İnönü Atatürk’ü Anlatıyor**, İstanbul 2004.
- İRİBOZ., “*İncir’de Devletin Rolü*”, **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.43-46.
- İRİBOZ., “*Ziraatta Planlı Çalışmak Zarureti*”, **Kadro III/25** (İkinci Kanun 1934), s.45-48.
- İSKİT, S. R., **Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, Ankara 2000.
- JASCHKE, G., **Yeni Türkiye’de İslâmlık** (nşr.Hayrullah Örs), Ankara 1972.
- KABACALI, A., **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara 1994.

- KABASAKAL, M., **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, İstanbul 1991.
- KOÇ, İ.C., **Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri(1929-1938)**, Ankara 2006.
- KADRO, “*Emperyalizmin Telaşı*”, **Kadro III/32** (Ağustos 1934), s.28–32.
- KADRO., “Başyazı” Auto Kritik”, **Kadro III/30** (Haziran 1934), s.3-4.
- KADRO., “Başyazı”, **Kadro I/1** (İkinci Kanun 1932), s.3-4.
- KADRO., “Başyazı”, **Kadro I/6** (Haziran 1932), s.3-4.
- KADRO., “Başyazı”, **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.3-4.
- KADRO., “Başyazı”, **Kadro II/14** (Şubat 1933), s.3-4.
- KADRO., “Başyazı”, **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.3-4.
- KADRO., “Başyazı”, **Kadro III/35-36** (İlk Kanun-Son Kanun 1934-1935), s.5-7.
- KADRO., “*Siirt Mebusu Mehmet Beyefendiye Açık Mektup*”, **Kadro II/23** (İkinci Teşrin 1933), s.41-44.
- KALAFAT, Y., **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Ankara 1992.
- KAPLAN, L., **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908- 1960)**, Ankara 1998.
- KARAOSMANOĞLU, Y. K., **Atatürk**, İstanbul 1981.
- KARAOSMANOĞLU, Y. K., **Politikada 45 Yıl**, İstanbul 2006.
- KARAOSMANOĞLU, Y. K., **Zoraki Diplomat**, İstanbul 1994.
- KARAOSMANOĞLU, Y. K., “*Atatürk ve Atatürkçülük*”, **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973, İstanbul)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975, s.100-108.
- KARPAT, K. H., **Osmanlı Modernleşmesi, Toplum-Kuramsal Değişim ve Nüfus** (nşr. A. Z. Durukan, K. Durukan), Ankara 2002.
- KARPAT, K. H., **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul 1967.

- KARPAT, K.H., **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)** (nşr. Esin Soğancılar), Ankara 2007.
- KATHERİNA M. COOK, “Meksika’da Köy Mektepleri”(nşr. Nusret Kemal), **Ülkü III/16** (Haziran 1934), s.312–318.
- KEYDER, Ç., **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)**, Ankara 1982.
- KILIÇ, S. K., “1876 Osmanlı Kanun-i Esasi’nin Hazırlanışı”, **OA VII** (Ed. G. EREN), Ankara 1999, s.355-362.
- KİLİ, S., **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara 1985.
- KİNROSS, L., **Atatürk- Bir Milletın Yeniden Doğuşu** (nşr. Necdet SANDER), İstanbul 2007.
- KOCATÜRK, U., “Atatürk’ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları”, **AAMD I/1** (Kasım 1984).
- KOÇAK, C., **Türkiye’de Milli Şef Dönemi I (1938-1945)**, İstanbul 2003.
- KOÇAK, C., “Hüseyin Cahit Yalçın ve Fikir Hareketleri Dergisi (1933-1940), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce VII-Liberalizm**, İstanbul 2005, s.246-259.
- KOÇER, H. A., **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, İstanbul 1991.
- KODAMAN, B., “II.Abdülhamit Hakkında Bazı Düşünceler”, **OA II-Siyaset** (Ed. G. EREN), Ankara 1999, s.275-285.
- KOLOĞLU, O., **Cumhuriyet Döneminde Masonlar**, İstanbul 2003.
- KOMİSYON, **Atatürk Devri Fikir Hayatı I-II** (Kültür Bakanlığı Yay.), Ankara 1981.
- KONGAR, E., **Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk**, İstanbul 2008.
- KORKUD, R., **Milli Mücadele, Cumhuriyet, İnönü Devri ve Matbuat**, Ankara 1959.
- KÖKER, L., **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul 1995.
- KÖYMEN, N., “Kemalizm ve Türkiye Bilgisi”, **Ülkü VII/41** (Temmuz 1936), s.321-324.

- KÖYMEN, N., “*Kemalizm’in Hususiyeti*”, **Ülkü VII/42** (Ağustos 1936), s.416-418.
- KRONİK,”Mecmualarımız”, **Kadro III/27** (Mart 1934), s.52–53.
- KRONİK., “*Fende de İstiklal*”, **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.56-59.
- KRONİK., “*Türk Tütüncülüğü ve İktisadi Devletçilik*” **Kadro I/2** (Şubat 1932), s.41–45.
- KURAN, A. B., **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul 2000.
- KUSHNER, D., **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İstanbul 2004.
- KÜÇÜK, Y., **Türkiye Üzerine Tezler I (1908–1978)**, İstanbul 1987.
- LEWIS, B., **Modern Türkiye’nin Doğuşu** (nşr. Metin KIRATLI), Ankara 2004.
- MEHMET SAFFET., “*Üniversite İnkılabı*”, **Ülkü I/7** (Ağustos 1933), s. 8-15.
- MEHMET ŞEVKİ., “*Elektrikli Türkiye III*”, **Kadro II/15** (Mart 1933), s. 40-46.
- MEHMET ŞEVKİ., “*Bizde Kok ve Demir Sanayi*”, **Kadro III/29** (Mayıs 1934), s.33-36.
- MEHMET ŞEVKİ., “*Elektrikli Türkiye II*”, **Kadro II/14** (Şubat 1933), s.45-50.
- MEHMET ŞEVKİ., “*Elektrikli Türkiye IV: Evvela Enerji Planı*”, **Kadro II/16** (Nisan 1933), s.42-46.
- MEHMET ŞEVKİ., “*Elektrikli Türkiye*”, **Kadro II/13** (İkinci Kanun 1933), s.35-41.
- MEHMET ŞEVKİ., “*İleri Teknik ve İleri Sanayi Amacımız*”, **Kadro III/35-36** (İlk Kanun-Son Kanun 1934-1935), s.50-54.
- MEHMET ŞEVKİ., “*Kömürde Devletçilik*”, **Kadro III/25** (İkinci Kanun 1934), s.13-20.
- MEHMET ŞEVKİ., “*Milli Mahrukat Meselesi: Kömür ve Linyitlerimizden Mayi Mahrukat İstihsalı*”, **Kadro II/23** (Teşrin-i Evvel 1933), s.26-32.
- MEHMET ŞEVKİ., “*Teknik: Milli Mahrukat Meselesi*”, **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.50-53.
- MEHMET ŞEVKİ., “*Teknikte İstiklâl*”, **Kadro II/22** (Teşrin-i Evvel 1933), s.33-36.

- MARDİN, Ş., **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, İstanbul 1997.
- MARDİN, Ş., **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul 1998.
- MAZICI, N., **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, Ankara 1984.
- MUSTAFA KEMAL, **Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)**, Ankara 1999.
- MUSTAFA KEMAL, **Nutuk 1919–1927** (Yay. Haz. Zeynep KORKMAZ), Ankara 2006.
- MÜHENDİS NAZIR., “*Demiryollarında Nakil Ücretleri*”, **Kadro II/18** (Haziran 1933) , s.63-64.
- NİYAZİ HÜSNÜ, “*İlim ve İnkılâp*”, **Ülkü I/8** (Eylül 1933), s.115–117.
- NUSRET KEMAL, “*İstanbul Üniversitesi ve Bir Terbiye Esası*” **Ülkü II/11** (Birinci Kanun 1933), s. 378–381.
- NUSRET KEMAL, “*Köy Seferberliğine Doğru*”, **Ülkü I/5** (Haziran 1933), s. 355–356.
- OKYAR, F., **Üç Devirde Bir Adam**, İstanbul 1980.
- ORTAYLI, İ., **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 2005.
- ÖKE, M. K., **Hilafet Hareketleri**, İstanbul 2005.
- ÖNDER, M., **Atatürk’ün Yurt Gezileri**, Ankara 1975.
- ÖZ, E., **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Ankara 1992.
- ÖZATA, M., **Atatürk, Bilim ve Üniversite**, Ankara 2007.
- ÖZBUDUN, E., “*Halifeliğin Kaldırılmasının Cumhuriyetin Laikleşmesindeki Önemi*”, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Laikleşmesinde 3 Mart 1924 Kanunlarının Önemi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1995.
- ÖZDAĞ, Ü., **Atatürk ve İnönü Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi**, İstanbul 2006.
- ÖZTÜRK, S., **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, İstanbul 2008.
- PEKER, R., **İnkılâp Dersleri**, İstanbul 1984.

- PETROSYAN, Y. A., “*Jön Türklerin Yasadışı Yayınları*”, **OA VII, Düşünce** (Ed. G. EREN), Ankara 1999, s.428-435.
- RECEP (PEKER), “*Halk Evleri Açılma Nutku*”, **Ülkü I/1** (Şubat 1933), s.6–9.
- RECEP (PEKER), “*Ülkü Niçin Çıkıyor*”, **Ülkü I/1** (Şubat 1933), s.3–5.
- SARINAY, Y., **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul 1994.
- SAYILGAN, A., **Türkiye’de Sol Hareketler**, İstanbul 1972.
- SELEK, S., **Anadolu İhtilali**, İstanbul 1976.
- SERTEL, Zekeriya., **Hatırladıklarım**, İstanbul 1987.
- SEZGİN, Ö., “*Kadro Hareketi*”, **Kadro 1932 I** (Tıpkı Basım: Yay. Haz: Cem ALPER), Ankara 1978. s.11–20.
- SHAW,S., **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II** (nşr. Mehmet HARMANCI), İstanbul 2000.
- SİLER, A., “*Darülfünun’un Kurtuluş Savaşı ve İnkılâplara Bakışı*”, **AAMD X/31**(Mart 1995), s. 2-5.
- SOYAK, H. R., **Atatürk’ten Hatıralar**, İstanbul 2006.
- SOYSAL, İ., **Dünyada ve Türkiye’de Masonluk ve Masonlar**, İstanbul 2004.
- STEİNHAUS, K., **Atatürk Devrimi Sosyolojisi** (nşr. M. Akbaş), İstanbul 2006.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Açık Bütçeden Mütevazın Bütçeye, Mütevazın Bütçeden Zengin Bütçeye*”, **Kadro III/27** (Mart 1934), s.6-18.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III: Türk Nasyonalizmi*”, **Kadro II/20** (Ağustos 1933), s.4-11.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi IV: Türk Nasyonalizmi*”, **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.5-14.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Bir Münakaşanın Manası*”, **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.5-8.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Darülfünun, İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı*”, **Kadro II/14** (Şubat 1933), s.5-11.

- ŞEVKET SÜREYYA., “*Dersim ve Derebeyi*”, **Kadro I/6** (Haziran 1932), s.41-45.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Enflasyon Değil İş Bolluğu*”, **Kadro I/12** (Birinci Kanun 1932), s.5-11.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I: Faşizm*”, **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.5-14.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi II: Marksizm*”, **Kadro II/19** (Temmuz 1933), s.6-16.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Geri Teknik ve Say’ın Sefaleti*”, **Kadro I/6** (Haziran 1932), s.9-12.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Halk Evleri*”, **Kadro I/3** (Mart 1932), s.35-37.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*İç Pazar ve İktisatta Bütünlük*”, **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.5-12.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*İnkılâbın İdeolojisi: Emperyalizm Şahlanıyor mu?*”, **Kadro II/16** (Nisan 1933), s.5-10.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*İnkılap Heyecanı*”, **Kadro I/2** (Şubat 1932), s.5-8.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*İnkılap Hukuku*”, **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.5-10.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*İnkılap İdeolojisi: Don Kişot’un Yel Değirmenleriyle Muharebesine, Kürsü Politikacılığına ve Cavit Bey İktisatçılığına Dair*”, **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.9-15.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*İş Hasreti ve 500.000.000 Liralık Türk Bütçesi*”, **Kadro I/9** (Eylül 1932), s.4-10.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*İş Kanunu Cemiyetin Temel Kanunlarından Biridir II*”, **Kadro III/31** (Temmuz 1934), s.5-15.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*İş Kanunu Yeni Cemiyetin Temel Kanunlarından Biridir*”, **Kadro III/30** (Haziran 1934), s.4-10.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Milli İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz*”, **Kadro II/24** (Birinci Kanun 1933), s.5-16.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Plan Mefhumu Hakkında*”, **Kadro I/5** (Mayıs 1932), s.5-12.

- ŞEVKET SÜREYYA., “*Polemik: Çok Nüfuslu Anadolu*”, **Kadro I/5** (Mayıs 1932), s.31-36.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Programlı Devletçilik*”, **Kadro III/34** (Teşrin Evvel 1934), s.5-13.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi*”, **Kadro III/35-36** (İlk Kanun-Son Kanun 1934-1935), s.8-22.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Şeker İstiklali ve 160.000 Ton Türk Şekeri*”, **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.5-16.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Şeker Mütahassısının Raporu Niçin Eksiktir*”, **Kadro III/30** (Haziran 1934), s.41-48.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Türkiye'nin İktisadi Mıntikalara Bölünmesi: Rayonlaştırma*”, **Kadro II/15** (Mart 1933), s.5-12.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Türkiye'nin İktisadi Mıntikalara Bölünmesi*”, **Kadro II/15** (Mart 1933), s.5-12.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları*”, **Kadro III/29** (Mayıs 1934), s.5-14.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Yürüyen Devlet*”, **Kadro III/25** (İkinci Kanun 1934), s.5-12.
- ŞEVKET SÜREYYA., “*Biz Avrupa'nın Hayranı Değil, Mirasçımız*”, **Kadro III/29** (Mayıs 1934), s.43-46.
- ŞİMŞİR, B., **Atatürk ve Cumhuriyet**, İstanbul 2006
- TAHİR HAYRETTİN., “*Ayarlı Millet ve Plan*”, **Kadro II/18** (Haziran 1933), s.54-58.
- TAHİR HAYRETTİN., “*Kurtuluş Hareketlerimiz: İnkılâp ve Köy*”, **Kadro II/20** (Ağustos 1933), s.29-35.
- TEKELİ, İ., İLKİN, S., **Kadrocular ve Kadroyu Anlamak**, İstanbul 2003.
- TEVETOĞLU, F., **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Ankara 1986.
- TEVETOĞLU, F., **Mehmet Emin Yurdakul**, Ankara 1998.
- TEVETOĞLU, F., **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ankara 1967.
- TEZEL, Y. S. , **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, İstanbul 2002.

- TİMUR, T., **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara 1997.
- TOPUZ, H., “*Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi XII/3** (2007), s. 377-390.
- TOPUZ, H., **Türk Basın Tarihi**, İstanbul 2003.
- TÖKİN, F.H., **Türkiye’de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)**, İstanbul 1965.
- TÖR, V.N., “*İdeolojisiz Devrim*”, **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973, İstanbul)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975, s.304-312.
- TÖR, V.N., **Yıllar Böyle Geçti**, İstanbul 1999.
- TUNAYA, T. Z., **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952** (1952’den Tıpkı Basım), İstanbul 1995.
- TUNAYA, T.Z., **Türk Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul 1999.
- TUNÇAY, M., **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul 1994.
- TUNÇER, H., **Türk Ocakları Açıklamalı Kronoloji I (1912- 1997)**, Ankara 1998.
- TURAN, Ş., **Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara 1999.
- TURAN, Ş., **İsmet İnönü (Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği)**, Ankara 2003.
- TURAN, Ş., **Türk Devrim Tarihi III/I (1923-1938)**, İstanbul 1996.
- TURAN, Ş., **Türk Devrim Tarihi III/II (1923-1938)**, İstanbul 1996.
- TURGUT, H., **Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları**, İstanbul 2008.
- TÜRKDOĞAN, O., **Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri**, İstanbul 1978.
- TÜRKEŞ, M., “*Kadro Dergisi*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce II-Kemalizm**, İstanbul 2002, s. 464-476.
- TÜRKEŞ, M., **Kadro Hareketi, Ulusçu Bir Sol Akım**, Ankara 1999.

- URAN, H., **Hatıralarım**, Ankara 1959.
- UYAR, H., **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul 1999.
- UYAR, H., “1930’lar Türkiye’inde Kemalizm Algılamaları”, www.kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/21.pdf.
- UYAR, H., “Dünyada ve Türkiye’de Yerel Yönetimler: Kısa Bir Tarihçe”, www.kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/6.pdf.
- ÜLKEN, Y., **Atatürk ve İktisat**, Ankara 1984.
- ÜLKÜ., “CHP Dördüncü Büyük Kurultayında Kamal Atatürk’ün Söylevi”, **Ülkü V/29** (Haziran 1935), s.240–244.
- ÜLKÜ., “İsmet Paşa’nın Nutku, Halk Evlerinin Yıl Dönümünde”, **Ülkü I/2** (Mart 1933), s.99–101.
- ÜSTEL, F., **Türk Ocakları (1912–1931)**, İstanbul 2004.
- VEDAT NEDİM., “Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kuvvetine İnanmak Gerektir”, **Kadro II/15** (Mayıs 1933), s.13–19.
- VEDAT NEDİM., “Belediyeleştirme”, **Kadro III/28** (Nisan 1934), s.14–18.
- VEDAT NEDİM., “Çimento Sanayinde Devletçilik”, **Kadro III/27** (Mart 1934), s.19–25.
- VEDAT NEDİM., “Devletçi Bir Ziraat Siyasetinin Ana Prensipleri”, **Kadro II/20** (Ağustos 1933), s.12–19.
- VEDAT NEDİM., “Devletçilik Karşısında Zümre Menfaati ve Münevver Mukavemeti”, **Kadro II/21** (Eylül 1933), s.15–20.
- VEDAT NEDİM., “Dış Ticarete Devletçilik”, **Kadro III/26** (Şubat 1934), s.11–15.
- VEDAT NEDİM., “Fındıkta Devlet Kooperatifi, Devletle Müstahsilin İşbirliğine Doğru”, **Kadro I/9** (Eylül 1932), s.11–18.
- VEDAT NEDİM., “Gene Fındıkta Devlet Kooperatifi” **Kadro II/16** (Nisan 1933), s.15–22.
- VEDAT NEDİM., “İktisat İşlerinde Devlete Veto Hakkı ve İktisat Vekaleti”, **Kadro I/10** (İkinci Teşrin 1932), s.13–19.
- VEDAT NEDİM., “İktisatta İstiklâl”, **Kadro II/22** (Ekim 1933), s.14–18.

- VEDAT NEDİM., “*Kazançlı İstihsal Seferberliği*”, **Kadro III/29** (Mayıs 1934), s.15-18.
- VEDAT NEDİM., “*Köylü Kazanmalıdır*”, **Kadro III/33** (Eylül 1934), s.11-15.
- VEDAT NEDİM., “*Mefhum Teşkilatı Değil Madde Teşkilatı*”, **Kadro I/8** (Ağustos 1932), s.13-17.
- VEDAT NEDİM., “*Niçin ve Nasıl Sanayileşmemiz Lazım*”, **Kadro I/6** (Haziran 1932), s.13-18.
- VEDAT NEDİM., “*Pamuk Sanayi Pamuk Ziraatında İnkılap İstiyor*”, **Kadro III/31** (Temmuz 1934), s.16-21.
- VEDAT NEDİM., “*Plan Müsabakaları: Mimar Yetiştirmek, Mimara İş Vermekle Olur*”, **Kadro II/19** (Temmuz 1933), s.59.
- VEDAT NEDİM., “*Sanayileşme Davası*”, **Kadro II/24** (Birinci Kanun 1934), s.17-21.
- VEDAT NEDİM., “*Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti*”, **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.17-21.
- VEDAT NEDİM., “*Türk Devletçiliği İhtibas Devletçiliği Değildir*”, **Kadro II/17** (Mayıs 1933), s.16-21.
- VEDAT NEDİM., “*Türk İktisadiyatının Erkan-ı Harbiye Dairesi: Ali İktisat Meclisi*”, **Kadro II/14** (Şubat 1933), s.12-17.
- VEDAT NEDİM., “*Ziraat Siyasetimizde Liberalizmden Devletçiliğe*”, **Kadro II/19** (Temmuz 1933), s.17-22.
- VEDAT TÖR., “*Sanayi Planından Sonra Ziraat Planı*”, **Kadro III/35-36** (İlk Kanun- Son Kanun 1934-1935), s.23-27.
- YAKUP KADRİ., “*Ankara, Moskova, Roma*”, **Kadro I/6** (Haziran 1932), s.37-40.
- YAKUP KADRİ., “*Ankara, Moskova, Roma: Halk Terbiyesi*”, **Kadro II/15** (Mart 1933), s.32-35.
- YAKUP KADRİ., “*Ankara, Moskova, Roma*”, **Kadro I/10** (Birinci Teşrin 1932), s.40-43.

- YAKUP KADRİ., “*Ankara, Moskova, Roma*”, **Kadro I/11** (İkinci Teşrin 1932), s.38-40.
- YAKUP KADRİ., “*Ankara, Moskova, Roma*”, **Kadro I/12** (Birinci Kanun 1932), s.33-35.
- YAKUP KADRİ., “*Ankara, Moskova, Roma*”, **Kadro I/7** (Temmuz 1932), s. 32-35.
- YAKUP KADRİ., “*Ankara, Moskova, Roma*”, **Kadro I/9** (Eylül 1932), s.34-38.
- YAKUP KADRİ., “*Ankara, Moskova, Roma*”, **Kadro II/13** (İkinci Kanun 1933), s.29-31.
- YAKUP KADRİ., “*Ankara, Moskova, Roma*”, **Kadro II/14** (Şubat 1933), s.39-45.
- YANARDAĞ, M., **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, İstanbul 2008.
- YEŞİL, A., **Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Ankara 2002.
- YETKİN, Ç., **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 1997.
- YETKİN, Ç., **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi**, İstanbul 1983.
- YILMAZ, M., “*Tek Parti- CHP, Kemalizm ve Liberalizm*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce VII-Liberalizm**, İstanbul 2005, s.189-196.
- YÜCEER, S., “*Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*”, **Türkler XVI**, (Ed.H. C. GÜZEL), Ankara 2002, s.534-543.
- ZÜRCHER, E. J., **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul 1999.
- ZÜRCHER, E. J., **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1924-1925** (nşr. G. Ç. GÜVEN), İstanbul 2003.